Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România
„Elie Wiesel"

PAUL A. SHAPIRO

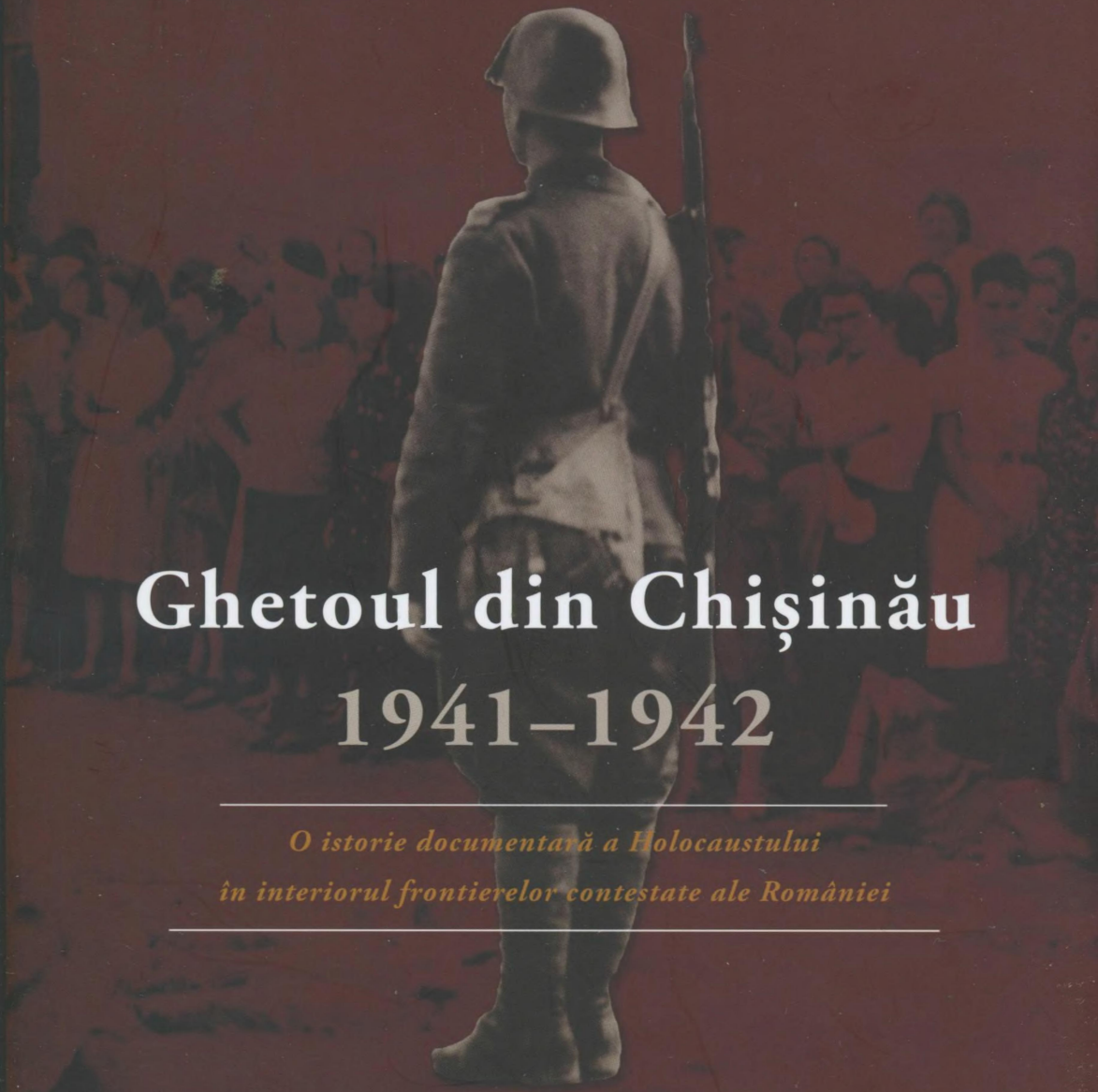

Ghetoul din Chișinău 1941–1942

O istorie documentară a Holocaustului în interiorul frontierelor contestate ale României

Ghetoul din Chișinău, 1941-1942, este un prim studiu cuprinzător asupra evenimentelor istorice prea puțin cunoscute, legate de crearea, administrarea și lichidarea ghetoului din Chișinău, în primele luni de după atacul din iunie 1941 al forțelor Axei împotriva Uniunii Sovietice (Operațiunea „Barbarossa"). Omorurile în masă desfășurate în timpul înaintării comune, româno-germane, către Chișinău, capitala Basarabiei, după un an de stăpânire sovietică, au fost urmate de împușcarea a mii de evrei chiar pe străzile orașului, în primele zile de după restabilirea administrației românești. Cei care au supraviețuit și acestei etape au fost înghesuiți într-un ghetou, persecutați și lichidați treptat, până la sfârșitul acelui an, 1941.

Adeseori lăsată în umbră de pogromurile petrecute concomitent în Germania și Polonia, istoria Holocaustului din România, inclusiv tot ce s-a întâmplat în Basarabia (teritoriul aproximativ al Republicii Moldova de astăzi), a fost trecut sub tăcere în deceniile comuniste, prin negare și prin politici de blocare a accesului la documentele din perioada războiului. Cartea de față este rezultatul unei cercetări îndelungate, care a început cu misiunea lui Paul A. Shapiro în România post-decembristă, ca reprezentant al Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite ale Americii, care a obținut acces la toate aceste documente.

Ghetoul din Chișinău, 1941-1942, se adresează celor care studiază istoria Holocaustului, care întreprind studii iudaice, care sunt interesați de istoria Europei de Est în secolul XX, românilor din România și Republica Moldova.

Paul A. Shapiro

Ghetoul din Chișinău, 1941-1942

PAUL A. SHAPIRO

Ghetoul din Chișinău
1941-1942

O istorie documentară a Holocaustului
în interiorul frontierelor contestate ale României

Cu o cronologie de
Radu Ioanid și Brewster Chamberlin

Traducere din limba engleză de
Nicolae Drăgușin

Institutul Național pentru Studierea
Holocaustului din România „Elie Wiesel"

CURTEA VECHE

București • 2016

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
SHAPIRO, PAUL A.

Ghetoul din Chişinău, 1941-1942 : o istorie documentară a Holocaustului în interiorul frontierelor contestate ale României / Paul A. Shapiro ; trad. de Nicolae Drăguşin ; cu o cronologie de Radu Ioanid şi Brewster Chamberlin. - Bucureşti : Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel" : Curtea Veche Publishing, 2016

Conţine bibliografie
ISBN 978-973-93581-5-3 ; ISBN 978-606-588-919-4

I. Drăguşin, Nicolae (trad.)
II. Ioanid Radu
III. Chamberlin, Brewster

323.1(=411.16)(498)
94(=411.16)(498)

Paul A. Shapiro
The Kishinev Ghetto, 1941-1942
A Documentary History of the Holocaust in Romania's Contested Borderlands
© 2015 by the University of Alabama Press

Lucrare publicată în traducere română în colaborare cu
Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite ale Americii

© Editura Institutului Naţional pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel", 2016
© Curtea Veche Publishing, 2016, pentru prezenta ediţie

ISBN 978-973-93581-5-3 ; ISBN 978-606-588-919-4

Prefață

În urmă cu 24 de ani, înainte să mă alătur echipei încă-neinauguratului *United States Holocaust Memorial Museum* („Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite ale Americii"), am călătorit în România, împreună cu doi membri din echipa de conducere a muzeului, pentru a ne documenta în legătură cu Holocaustul din acea țară. Împreună cu Radu Ioanid și Brewster Chamberlin, care vor deveni doi dintre cei mai apropiați prieteni și cei mai apreciați colegi, am negociat accesul la colecțiile de arhivă care nu mai fuseseră publicate niciodată. Într-adevăr, autoritățile civile, militare și polițienești ale României (Securitatea), eliberate de sub dictatura lui Nicolae Ceaușescu, dar nesigure în legătură cu ceea ce putea să aducă viitorul, negaseră faptul că documentele pe care noi le căutam existau.

Odată încheiate discuțiile, domnii Ioanid și Chamberlin s-au întors la Washington, în timp ce eu am rămas, ca să iau parte la activitățile comemorative anume pregătite pentru a marca semicentenarul Pogromului de la Iași, care a avut loc la sfârșitul lunii iunie 1941. În timpul acelui pogrom, mai bine de 13.000 de locuitori evrei ai orașului situat în nord-estul României au fost uciși în plină stradă sau în vagoanele destinate transportului de animale, acum închise ermetic și care formau două „trenuri ale morții" care se deplasau cu viteză redusă în plină vară, când temperatura ajungea și la 38°C, prin zona rurală a Moldovei, cu scopul de a-i ucide pe oamenii care se aflau înăuntru. În seara dinaintea ceremoniilor cu caracter memorial în locurile unde se aflau gropile comune ale acestor prime victime ale Holocaustului din România, un supraviețuitor a descris următoarea acțiune de ucidere a evreilor, întreprinsă de către autoritățile române,

cu concursul colaboratorilor locali, care a avut loc la Bogdanovca (și în alte localități din județul Golta), situată la aproximativ 322 km de Iași, către est, pe malurile fluviului Bug. Timp de câteva săptămâni, în decembrie 1941 și ianuarie 1942, zeci de mii de evrei au fost executați în județul Golta. Cea mai mare parte proveneau din Odesa și din alte localități ale Transnistriei, teritoriul ocupat dintre fluviile Nistru și Bug, situat în sud-vestul Ucrainei și aflat sub administrație românească. Printre aceste victime, s-au numărat, însă, și evrei din provincia românească a Basarabiei și din Chișinău, capitala acesteia (în rusă, fiind cunoscută sub forma *Kishinev*), care fuseseră deportați în Transnistria cu doar câteva săptămâni înainte.

În 1903, Chișinăul a fost locul unui pogrom abominabil, instrumentat de autoritățile țariste, în perioada în care Basarabia, regiunea delimitată de râul Prut și fluviul Nistru, aparținea Imperiului Rus. Provincia a fost încorporată în România la sfârșitul Primului Război Mondial, însă nou-înființatele autorități sovietice de la Moscova nu au acceptat niciodată, la modul formal, această pierdere teritorială. Pogromul de la Chișinău din 1903 — primul dintr-un secol caracterizat de o animozitate și o violență față de evrei cum nu mai existase vreodată înainte — a făcut vreo 50 de morți și sute de răniți, mulți orfani și familii fără adăpost. În timpul Holocaustului, pierderile au fost de cel puțin 200 de ori mai mari și nu a fost de mirare că, un an sau doi mai târziu, mă aflam la Chișinău, în căutarea unor probe pentru a documenta ceea ce avusese loc atunci, în 1941. Vizita respectivă și conștientizarea faptului că acea istorie a Chișinăului din timpul Holocaustului nu fusese relatată în mod adecvat au reprezentat stimulul acestui studiu, chiar dacă a fost nevoie de ani pentru ca această carte să vadă lumina tiparului.

Un motiv pentru care a fost scrisă cartea de față este de a arăta bogăția documentară cu privire la ghetoul din Chișinău. Arhivele de documente permit înțelegerea în detaliu a ceea ce s-a petrecut acolo, în lunile care au urmat intrării României în cel de-al Doilea Război Mondial de partea Germaniei naziste. Instituțiile care și-au pus arhivele la dispoziție, cu atâta generozitate, ca să fie folosite de *United States Holocaust Memorial Museum* în acest studiu și în altele, care urmează să fie scrise, merită o recunoștință specială. Acestea au oferit documentația bogată la care se face trimitere în numeroasele

note de subsol ale lucrării de față și câteva fragmente prezentate în secțiunea de documente a cărții.

Sunt mulți cei care au ajutat la apariția acestui volum. Le sunt profund îndatorat lui Radu Ioanid și Brewster Chamberlin, pentru încurajările, răbdarea și prietenia lor și pentru contribuția esențială pe care au avut-o la pregătirea atentă a cronologiei istorice și ajutorul dat la secțiunea de documente a cărții. Alții, incluzându-i aici pe cercetătorii invitați și participanții la alte programe desfășurate de *Jack, Joseph, and Morton Mandel Center for Advanced Holocaust Studies*, au făcut comentarii asupra manuscrisului, m-au ajutat la identificarea anumitor documente citate în studiu și au oferit contribuții editoriale sau de altă natură, care au îmbunătățit versiunea finală.

Fără a preciza contribuția specifică a fiecăruia în parte, doresc să le mulțumesc în mod special următorilor: prof. Randolph Braham, Benton Arnovitz, Loredana Tîrziu, Angela Jianu, Andrei Angrick, Vladimir Solonari, Diana Dumitru, Jürgen Matthäus, Michelle Magin și Stephen Scala. Pasiunea și dragostea câtorva supraviețuitori ai Holocaustului din România m-au inspirat în voința de a duce până la capăt acest proiect. Mulțumiri speciale li se cuvin lui William (z"l) și Frieda Rosenzweig, Haim Solomon, Erika Eckstadt, Liviu Beris, Pincu Kaiserman (z"l) și Samuel Aroni. Fie că familiile își au rădăcinile istorice în Chișinăul țarist, fie că au înfruntat personal furia Holocaustului din Chișinăul românesc sau, pur și simplu, și-au alăturat destinul individual celui al evreilor din acest oraș, fiecare dintre aceștia a făcut dovada devotamentului față de memorie, lucru care a fost remarcabil de observat. În amintirea familiei care își avea originile în provincia românească a Basarabiei, Michael și Suise Gelman au arătat un neîntrerupt interes față de proiecte de acest gen, prin înzestrarea generoasă oferită fondului *Jacob and Yetta Gelman Fund for the Study of the Holocaust in Romania*. Colegii mei de la *United States Holocaust Memorial Museum* și *Mandel Center for Advanced Holocaust Studies*, care funcționează în cadrul său, au reprezentat pilde vii de performanță academică. Contribuțiile benefice ale tuturor acestora se regăsesc în studiul de față. Orice greșeală, firește, mi se datorează.

În sfârșit, Nancy, Eve și Daniel, care și-au sacrificat din timpul lor, astfel încât să pot zăbovi asupra documentelor care mărturisesc evenimentele îngrozitoare petrecute cu mult timp în urmă și la mare

depărtare, merită recunoștința și dragostea mea nepieritoare. Pe măsură ce am reflectat și am scris despre persecutarea și uciderea părinților evrei, tați și mame, a bunicilor și copiilor care nu au avut șansa de a considera casă Chișinăul celei de-a doua jumătăți a anului 1941, gândurile mele s-au îndreptat întotdeauna către familia mea, către cei iubiți și către durerea pe care orice vătămare sau pierdere, în ceea ce-i privește, ar putea s-o aducă. În acel context și la această a 74-a aniversare a creării și lichidării ghetoului din capitala Basarabiei, ofer lucrarea de față drept comemorare a evreilor din Chișinău (sau *Kishinev*), care au pierit în oraș sau care au suferit din pricina ghetoizării și a deportării în Transnistria și pentru supraviețuitorii ale căror vieți au fost schimbate pentru totdeauna, din simplul motiv că erau locuitori ai Chișinăului, în inima Basarabiei, atunci când trupele românești au reocupat orașul, la mijlocul lunii iulie, anul 1941.

Notă despre citarea și traducerea documentelor

Documentele consultate în vederea scrierii acestui volum au fost adunate din mai multe surse și depozite arhivistice. Dintre acestea, cea mai mare parte au fost consultate pe rolele de microfilm aflate în colecțiile de la *United States Holocaust Memorial Museum*, iar citările s-au făcut potrivit regulilor stabilite de muzeu, pentru astfel de arhive (Numărul colecției de arhive/*Record Group Number*; Titlul colecției de arhive/*Record Group Title*; Numărul rolei de microfilm/*Microfilm Reel Number*; Numărul dosarului inițial/*Original Folder Number*; Numărul paginii/*Folio Number*; Elementul de identificare a documentului/*Document identifier* și Data emiterii documentului/*Date of Origination of Document*). Totuși, din cauza schimbărilor intervenite în modalitatea de organizare, reorganizare, numerotare și renumerotare a dosarelor aflate în colecțiile depozitelor arhivistice și ale documentelor cuprinse în dosare, precum și din cauza fluctuațiilor în practicile de microfilmare a depozitelor și, de-a lungul timpului, în activitatea muzeului de strângere a arhivelor din întreaga lume, cititorul se va lovi de anumite inconsecvențe în trimiterile pe care volumul le face la documente.

Unele role de microfilme au fost realizate cu ajutorul indicatorilor de diapozitive (*frame counters*), folosiți în timpul microfilmării deasupra documentului microfilmat; altele, nu. Unele depozite de documente originale au ștampilate numerele succesive ale paginilor pe documentele aflate într-un dosar, în timp ce altele le au numerotate de mână. În numeroase situații, documentele au fost numerotate

și renumerotate mai mult de o dată, îngreunând stabilirea numărului „corect" sau final, la momentul în care avea loc microfilmarea.

O soluție la confuzia rezultată de aici ar fi putut să fie renunțarea cu totul la numerele de pagini din notele de subsol. Având în vedere dimensiunile mari ale multor dosare, adesea mergând la câteva sute de pagini fiecare, aceasta ar fi presupus, totuși, ca oricare cititor interesat să consulte documentul citat să recurgă la o studiere migăloasă, diapozitiv cu diapozitiv, a respectivei role de microfilm, în vederea identificării acestuia. Pentru a adăuga o anumită consecvență, totodată oferind numere de pagini în notele de subsol, am recurs la următoarea soluție care sper că va înlesni identificarea de către cititorii interesați a documentelor la care s-a făcut referire. Atunci când s-a recurs la un indicator (contor) în realizarea rolei de microfilm pe care se află documentul, am citat numărul diapozitivului arătat de contor, cu condiția ca acesta să fie citeț. Atunci când nu există număr de indicator sau acolo unde numerele de pe indicator nu sunt tot timpul lizibile, am acordat întâietate citării numerelor ștampilate de pe pagină, afară de cazul în care acestea au fost tăiate din respectivul dosar, în favoarea numerelor scrise de mână. Acolo unde nici numărul de indicator, nici numărul ștampilat și nici numerele scrise de mână nu par să fie folosite în mod sistematic, după cum adeseori se întâmplă, atunci când documentele dintr-un dosar au fost renumerotate de mai multe ori, am indicat între paranteze, după citarea numărului de pagină, care număr a fost citat (de ex., f. 23 [scris de mână]).

O consecință a diversității algoritmilor de numerotare, a renumerotării multiple a documentelor originale și a variațiilor în citarea descrisă mai sus este că trimiterile la numerotarea din colecțiile microfilmate ale muzeului și, astfel, citările din acest volum pot sau nu să corespundă numărului de pagină din același document aflat în dosarul inițial din depozitul de arhive, acolo unde sunt păstrate originalele. Drept urmare, este posibil ca același document să fie citat cu diferite numere de pagină de către cercetătorii care utilizează copiile microfilmate în detrimentul celor originale de hârtie și viceversa. Oferirea numărului dosarului inițial în toate trimiterile din acest volum le va permite cercetătorilor care consultă sursele tipărite din arhivele de origine să identifice sursa documentului citat. În câteva cazuri, unde chiar și numărul de dosar este dificil de descifrat

atât în arhivele de origine, cât și pe copiile microfilmate, am adăugat titlul român al dosarului, așa cum apare pe coperta dosarului la depozitul de origine și în copiile microfilmate ale muzeului.

Unele trimiteri la microfilmele din colecția de arhive a muzeului RG – 25.003, care constau în documente de la Ministerul român al Apărării Naționale, includ trimiteri la o rolă de microfilm, urmată de o referință, între paranteze, la un număr „vechi" de rolă. Rolele din această colecție au fost renumerotate, iar dorința mea a fost aceea de a pune la dispoziția cititorilor citarea corectă aflată în uz, dar și o cale de a recunoaște documente la care este posibil să se fi făcut referire în alte lucrări scrise, atunci când era folosită numerotarea anterioară a rolelor din această colecție.

Documentele alese din secțiunea de la sfârșitul cărții au fost organizate după criteriul datei de proveniență a documentului, care nu reflectă, neapărat, ordinea în care au fost citate în studiul de față.

Ghetoul din Chișinău
1941-1942
Crearea, administrarea și desființarea sa

Prolog:
Documentarea tragediei

În iunie 1991, la cincizeci de ani după ce trupele românești care luptau de partea mașinăriei de război a celui de-al Treilea *Reich*, aflat sub conducerea lui Hitler, trecuseră în număr mare Prutul, directorul general al Arhivelor Naționale ale României afirma, într-o discuție cu o delegație de cercetători de arhive din partea Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite (USHMM – *United States Holocaust Memorial Museum*) că „Orice li s-a întâmplat neobișnuit evreilor, în Basarabia și în Transnistria, la periferie, a fost făcut de germani și de câțiva sălbatici, legionari, care acționau pe cont propriu"[1]. Opinia directorului-general răspundea, ca un ecou, multor alte opinii la fel de confortabile, neinformate sau intenționat înșelătoare, exprimate în interiorul și în afara României de-a lungul deceniilor postbelice. La o extremă, aceste puncte de vedere portretizau România ca o oază pentru evrei în timpul Holocaustului (de exemplu, cazul evreilor maghiari și transilvăneni, care scăpau de deportarea la Auschwitz). Ori se concentrau pe refuzul României de a-i expedia pe evreii din Regat în lagărele de exterminare din Germania, la sfârșitul anului 1942, în același timp trecând cu vederea perioada sângeroasă din

[1] Întâlnirea generalului Ion Munteanu cu Brewster Chamberlin, Radu Ioanid și Paul Shapiro, 15 mai 1991. Vezi și Ion Munteanu, „Un erou asasinat – Mareșalul Ion Antonescu", în *România Mare*, 21 iunie și 5 iulie 1991.

1941-1942, ca și cum aceasta n-ar fi existat, și bagatelizând exproprierea masivă a proprietăților deținute de evrei sau regimul de muncă forțată impus evreilor de-a lungul și de-a latul țării în anii de război. Existența unui plan general, conceput cu grijă, schițat de autoritățile române, pentru a-i deporta pe evreii din Regat și din Transilvania de sud către lagărul morții nazist de la Belżec a fost pusă în surdină, în timp ce atenția s-a îndreptat asupra complicității autorităților maghiare la proiectul de deportare și ucidere a evreilor din Transilvania de nord. Alte variante negaționiste puneau în sarcina germanilor răspunderea pentru orice crimă care ar fi putut să fie săvârșită în zonele aflate sub administrația românească sau, cel mult, învinovățeau simpatizanții Gărzii de Fier, mișcarea fascistă românească și scăparea de sub controlul guvernului a violenței antisemite și a crimelor de război comise „la periferie", în Basarabia, Bucovina și Transilvania, în timpul războiului.

Aceste modalități de a privi lucrurile erau larg împărtășite și reflectau o răstălmăcire a faptelor istorice și, în cele din urmă, o negare a Holocaustului din România. Această abordare a fost asumată, în linii mari, timp de patru perioade politice succesive. A început în ultimul an al regimului filo-nazist condus de Ion Antonescu, atunci când păstrarea unei comunități evreiești în țară era considerată avantajoasă, în situația unei înfrângeri. A fost menținută de către armată în perioada de după înlăturarea de la putere a lui Antonescu, a partidului mixt și, în sfârșit, a guvernărilor dominate de comuniști, care au pus capăt războiului și au reprezentat România la Conferința de Pace de la Paris. A fost adoptată de regimul comunist care s-a succedat la putere până în 1989. După care, a continuat, în mod substanțial neschimbată, în primul deceniu al perioadei post-comuniste. Negarea oficială a faptului că Holocaustul afectase România ținea de un scenariu care elimina din „România" — și, astfel, punea în afara oricărei discuții — teritoriile contestate ale Basarabiei și Bucovinei de Nord, care aparținuseră teritoriului românesc în perioada dintre cele două războaie mondiale și, apoi, din 1941 până în 1944, dar care au fost integrate în Uniunea Sovietică după al Doilea Război Mondial. Printr-un raționament asemănător, era posibil să nu se țină seama de atrocitățile comise de autoritățile românești — civile și militare —

în Transnistria, teritoriul aflat în sud-vestul Ucrainei, cuprins între fluviile Nistru și Bug, ocupat și administrat de România din 1941 până în 1944. Supraviețuirea unui număr semnificativ de evrei în Regat este, de asemenea, evocată în sprijinul afirmației negaționiste, și nici unul dintre regimurile politice care au condus România după 1946 nu a permis o cercetare serioasă, ca să scoată adevărul la iveală.[2]

Toate aceste interpretări au conturat o tendință evidentă către dezvinovățirea dictaturii militare a generalului Ion Antonescu care, așa cum întotdeauna a fost amintit, înlăturase de la putere organizația antisemită Garda de Fier (sau Legiunea „Arhanghelul Mihail"), după „rebeliunea" legionară din ianuarie 1941. Antonescu, potrivit acestei proclamate versiuni istorice, i-a salvat pe evrei, iar, în absența unui acces liber la arhivele perioadei de război, această interpretare a fost general-acceptată. În clipa în care directorul-general al Arhivelor Statului a semnat o serie de articole apologetice pentru Antonescu în *România Mare*, o publicație a dreptei xenofobe, și s-a numit pe sine, în paginile acelui periodic, drept președinte executiv al Fundației

---

[2] În anii 1945-1946, a fost o scurtă perioadă în care uciderea evreilor români și ucraineni de către regimul antonescian a putut fi afirmată public. La acea vreme, au apărut câteva cărți scrise de autori evrei, iar uciderea evreilor, departe de a fi principala acuzație, s-a numărat printre faptele de care Antonescu și cei mai apropiați colaboratori ai săi au fost învinuiți în procesul de la Tribunalul Poporului; vezi *Procesul Marii Trădări Naționale*, București, 1946. Totuși, delegația României la Conferința de Pace de la Paris, în încercarea anevoioasă de a dobândi calitatea de co-beligerant în tabăra Aliaților, a căutat să ascundă rolul jucat de România în Holocaust. Nici una dintre declarațiile oficiale pe care le-a pregătit pentru lucrările conferinței nu a abordat chestiunea destinului evreilor; vezi, de ex., É.C. Ciurea, *Le Traité de Paix avec la Roumanie du 10 février 1947*, 1954; și Eliza Campus, *Din politica externă a României, 1913-1947*, 1980, pp. 573-600. După aceasta, cercul vicios al negării publice nu a fost rupt, totuși, decât în 2003-2004, când declarațiile negaționiste au stârnit un protest internațional atât de puternic, încât președintele Ion Iliescu a numit o comisie internațională de istorici, sub conducerea lui Elie Wiesel, laureat al Premiului Nobel, pentru a pregăti un raport oficial asupra Holocaustului în România. Odată încheiat, raportul și recomandările sale au fost asumate în întregime de președintele Iliescu, iar acesta a fost postat pe *site*-ul Președinției României. Vezi Elie Wiesel (președinte), *Comisia Internațională asupra Holocaustului în România. Raport Final* (în continuare: *Raportul Comisiei Wiesel*). Cu privire la negarea Holocaustului în România, vezi „Distorsiunea, negarea și minimalizarea Holocaustului în România postbelică", în *Raportul Comisiei Wiesel*, pp. 333-380.

„Mareșalul Ion Antonescu", motivația acestuia a devenit și mai clară, iar provocarea cercetărilor de arhive — încă și mai mare.[3]

Directorul-general a făcut tot ce-i stătea în putință pentru a împiedica accesul la dosarele de război ale Arhivelor Statului, în același timp înfruntându-i pe cei care ar scrie despre Holocaustul din România, ca să se oprească și să renunțe definitiv la această activitate, până la obținerea documentelor de arhivă, care să sprijine concluziile care le puneau sub semnul întrebării pe cele preferate de el. Într-un articol din iulie 1991, publicat în *Europa*, sub titlul „Către adevăr", el a vorbit despre vizita delegației muzeului, afirmând răspicat că vinovații de uciderea a „mii de evrei" nu erau românii, ci germanii și „legionarii trimiși pe front", și a considerat de neînchipuit ca autorii unor cărți, prezentări și studii să lucreze fără documente.[4] „Președintele executiv", desigur, nega validitatea primelor documente puse la dispoziție în lucrarea lui Matatias Carp, *Cartea Neagră*, obținute, în cea mai mare parte, din arhivele Comunității Evreilor Români și din procesele postbelice ale criminalilor de război români[5], precum și substanțiala documentație strânsă laolaltă sub auspiciile Fundației Beate Klarsfeld, în masiva lucrare a lui Jean Ancel, *Documente privind soarta evreimii române în timpul Holocaustului*[6], ambele fiind binecunoscute surse editate care până recent au fost, în cea mai mare parte a lor, inaccesibile pe teritoriul României. Pentru a spune lucrurilor pe nume,

---

[3] Dezbaterea cu privire la rolul lui Antonescu în istoria românească a continuat dezlănțuită în primii cincisprezece ani de post-comunism. Apologeții au publicat masiv, pentru a contracara tot mai multele documente istorice. S-au făcut câteva eforturi pentru a-l evalua pe Antonescu în absența evidențelor din timpul războiului. Vezi, de ex., Larry L. Watts, *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941*, 1993. Acestea greșesc prin omisiune, dacă nu de-a dreptul prin denaturare. O interesantă contribuție timpurie în chestiunea rolului jucat de Ion Antonescu este dosarul format din mai multe articole: „Cazul Ion Antonescu", în *Dilema*, nr. 165, 8-14 martie 1996. Pe 22 august 1941, în urma reocupării Basarabiei și a Bucovinei de Nord de către trupele române, generalul Ion Antonescu a fost înaintat la gradul de mareșal.

[4] Ion Munteanu, „Către adevăr", în *Europa*, iulie 1991.

[5] Matatias Carp, *Cartea Neagră: Fapte și documente – Suferințele evreilor din România, 1940-1944*, 1946-1947 (în continuare: Carp, *Cartea Neagră*).

[6] Jean Ancel (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust*, 12 vol., 1987 (în continuare: *Documente Ancel*).

el apăra, totuși, o imagine falsă a lui Ion Antonescu, în care anumite cercuri politice și ideologice naționaliste din România primilor ani de după 1989 urmăreau să investească forță.

Nicăieri istoria nu se scrie într-un vid — cu atât mai puțin acolo unde aceasta a fost masiv deformată și interzisă. În sud-estul Europei, locul unde istoria a fost atât de mult inaccesibilă timp de aproape jumătate de secol, afundată în „iugoslavismul" titoist ori încețoșată de naționalismul proletar al lui Ceaușescu, dezbaterea cu privire la faptul istoric, pe de-o parte, și la acțiunea politică și militară, pe de altă parte, și-a făcut loc de sub vălul comunist cu care era intim întrețesută, în mod pătimaș. În România, controlul asupra datelor istorice — atât din perioada fascistă, cât și din cea comunistă — a fost perceput ca fiind legat în mod direct de controlul general.

Directorul-general Munteanu, de atunci decedat, a înțeles acest lucru și a stabilit o politică de acces la depozitele de documente din cadrul Arhivelor Naționale ale României, care a continuat mai bine de un deceniu, doar întrucâtva diminuată, sub conducerea succesorilor săi. Colecții importante aflate în custodia acelei instituții — de pildă, cu privire la poliție, jandarmenie, „românizarea" (în linii mari, echivalentul românesc al arianizării din Germania) personalului și proprietății, și președinția Consiliului de Miniștri exercitată de Ion Antonescu — s-au scurs în public doar cu mare încetineală, de obicei după discuții aprinse privind disponibilitatea, organizarea și însăși existența fondurilor arhivistice, adăpostite în mod evident acolo. Alte instituții românești se aflau sub conduceri mai puțin devotate ideii de a conserva miturile și secretele anilor de război. Acestea erau mai pregătite sau chiar nerăbdătoare să preia strălucirea misticii create în jurul lui Ion Antonescu; pregătite să-și intensifice propria legitimitate post-comunistă printr-un discurs internaționalist, pe care dictatorul comunist Nicolae Ceaușescu îl interzisese oricui altcuiva în afară de el însuși; dornice să-și asume un risc în vremuri nesigure, cu scopul de a-și ameliora relațiile cu Statele Unite; în unele situații, pur și simplu, mai predispuse la intervenții de nivel înalt. Aceste instituții erau mai prevenitoare în cooperarea arhivistică, destul de des întâmplându-se să descopere, alături de reprezentanții muzeului, adevărata amplitudine a ceea ce s-a petrecut în propria lor țară, între

MUZEUL NAȚIONAL DE ISTORIE A MOLDOVEI
BIBLIOTECA

1940 și 1944. Ministerul Apărării Naționale, Serviciul Român de Informații și Ministerul de Externe au oferit laolaltă un acces important la informații privind comenzile și operațiunile militare, arhivele de supraveghere și procesele postbelice, precum și arhivele diplomatice și colecțiile de documente cu privire la Holocaust.

Întrucât „periferia" despre care vorbise Munteanu a rămas sub control sovietic la sfârșitul războiului, cercetările de arhive cu privire la Holocaustul din România a depășit granițele țării. În Moldova și în Ucraina — la Chișinău, Cernăuți, Mîkolaiiv, Odesa, Vinnîțea și în alte locuri unde trupele românești au staționat sau unde zonele de ocupație românești și germane s-au întâlnit — colecții de arhivă, în cea mai mare parte neatinse, din timpul administrației militare a Basarabiei, a Bucovinei de Nord și a Transnistriei, au scos la iveală informații care au întregit imaginea de ansamblu. Puțin câte puțin, s-a conturat o imagine bine documentată asupra intențiilor și directivelor regimului militar al României — structuri birocratice, împărțirea civilă și militară a responsabilităților, cerințe privind raportarea instituite pentru a executa și documenta românizarea personalului și a proprietății, munca forțată în interiorul României și pe teritoriile aflate sub administrație românească și în lagărele de concentrare și ghetourile, deportarea și moartea pe care le-a abătut asupra evreilor români și ucraineni regimul antonescian. Numele și destinele victimelor, fericiții supraviețuitori, eroii și răufăcătorii au umplut liste și diferite însemnări, comunicate oficiale și rapoarte, arhive ale comunității evreiești, adeverințe de proprietate și permise de călătorie. Toate aceste documente au fost copiate și păstrate la USHMM ca resursă pentru cercetători și pentru ca numele să nu fie uitate.

Deplasările în interes documentar de după 1991 au făcut posibil ca mai bine de două milioane de pagini, care mai înainte erau documente inaccesibile cu privire la Holocaustul din România, să le devină disponibile cercetătorilor interesați din cadrul muzeului, ceea ce a condus la publicarea unor noi studii importante în Statele Unite, Israel, Europa occidentală și România însăși.[7] Ilustrând enormitatea

---

[7] Vezi, de ex., Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania*, 2000; Jean Ancel, *Transnistria*, 1998; *idem, Prelude to Murder: The Iași Pogrom, June 29th, 1941*, 2003; Dennis Deletant,

tragică a crimei, există o remarcabilă bogăție documentară, de la ordine la unități militare și rapoarte care susțin linia de comandă, în materialele Ministerului Apărării Naționale; chestiunile formale ale birocrației guvernamentale, în hârtiile multor ministere de la București; listele de nume ale evreilor români duși la muncă forțată în România propriu-zisă, ori în tabere și sate cu nume ne-românești, în documentele oficiale aflate în depozitele ucrainene de arhive ale fostei Transnistrii; corespondența dintre autoritățile românești și colaboratorii de pe plan local, precum și cu autoritățile germane din Ucraina aflată sub ocupație germană, dincolo de Bug; deprimantele rapoarte asupra nevinovaților omorâți, atunci când n-au mai fost în stare să țină pasul, în timpul marșurilor forțate către răsărit, dincolo de locuințele acestora.

Fiecare colecție de arhive de la „periferie" are o calitate unică sau, cel puțin, un anume fundal sau accent care aruncă o nouă lumină asupra a ceea ce s-a întâmplat atunci, în acele locuri. Din colecția Cernăuți, se poate observa examinarea atentă, în principal pe baze economice, a celor cărora li se permitea să rămână în ghetou, pe durata deportărilor care au avut loc în vara anului 1941; de asemenea, se poate proba atmosfera sutelor de denunțuri, făcute de cetățeni, la modul individual, împotriva evreilor surprinși în afara ghetoului, după intrarea în vigoare a interdicției de a ieși sau a fi văzuți în haina care avea Steaua lui David, așa cum se cerea, dar cusută pe partea greșită. În arhiva Mîkolaiiv, se privește în față destinul evreilor (și al rromilor) din provincia Golta, care era situată la marginile îndepărtate ale Transnistriei, prinsă între mizerie și moarte probabilă în zona românească, iar pentru cei ale căror nume figurează pe lungi, minuțios alcătuite liste, mai multă moarte sigură în zona germană, exact de partea cealaltă a fluviului. La Odesa, se întâlnește uciderea în masă a efectiv întregii populații evreiești din acel măreț oraș și uciderea în masă în lagărele de tranzit și în ghetourile din Berezovca,

---

Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, 1940-1944, 2006; și seria colecțiilor de documente publicate de Federația Comunităților Evreiești din România, (FCER), Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, sub titlul generic *Evreii din România între anii 1940 și 1944*, București, Ed. Hasefer, 1993.

Acmacetca, Domanovca, Berșad, Bogdanovca și Golta. Și la Vinnîțea, asemenea Mîkolaiivului, un loc în care se întâlneau zonele de ocupație românească și germană, se pot vedea dureroasele documente ale recolonizării forțate, muncii forțate și înfometării evreilor români și locali din locuri precum Vindiceni, Moghilev, Ladijin, Iampol, Șargorod, Djurin, Vapniara și Copaigorod, toate denumiri de locuri care au devenit cimitire pentru persoane ale căror nume le cunoaștem, în acest moment.[8]

La Chișinău, acolo unde Arhivele de Stat și, ulterior, Adunarea Națională și chiar autoritatea succesoare a fostului KGB sovietic au deschis arhivele pentru consultare, materialele s-au dovedit, și de această dată, a fi unice și grăitoare. Capitală regională a Basarabiei românești din perioada interbelică, a Moldovei sovietice și, ulterior, a Moldovei independente de după război, Chișinăul a constituit centrul administrației din Basarabia aflată sub conducere românească, de la mijlocul anului 1941 până la jumătatea anului 1944. În calitate de „capitală" administrativă, reședința guvernatorului provincial și al Inspectoratului Regional al Jandarmeriei, Chișinăul a primit comunicări direct din partea guvernul central de la București — unde a și raportat nemijlocit. Orașul a găzduit autoritățile civile și militare de ocupație, care împart răspunderea directă a modului în care au fost tratați evreii din Basarabia și din Chișinău. La momentul acela, a devenit principalul depozitar al documentelor oficiale și a rămas în continuare astfel și după război. În condițiile înaintării rapide a Armatei Roșii către oraș, în 1944, și ale uzanțelor sovietice cu privire la arhive, o parte semnificativă din originalele și copiile de primă mână ale documentelor guvernamentale ale Comisariatului pentru Basarabia, Bucovina și Transnistria (CBBT) cu privire la soarta evreilor din Basarabia au rămas pe loc ori au fost depozitate acolo, după război. Un mare număr de dosare de la București, inclusiv documente care-i priveau pe evrei, le-au fost predate autorităților sovietice în

---

[8] Pentru un rezumat al colecțiilor cu privire la România aflate la USHMM și pentru a consulta cataloagele de colecții pentru care s-au încheiat operațiunile de inventariere, a se consulta *Archival Guide to the Collections of the United States Holocaust Memorial Museum* (*Ghidul de arhivă al colecțiilor Muzeului Memorial al Holocaustului din Statele Unite*), disponibil pe *site*-ul de Internet al muzeului: www.ushmm.org.

timpul aplicării armistițiului, iar unele dintre aceste colecții de documente s-au oprit și la Chișinău.[9] Considerată la un loc, toată această resursă documentară arată o politică explicită, executată pas cu pas și cu prioritate, condusă și supravegheată atent, de la centru, de către Conducătorul Statului român, Ion Antonescu. Politica s-a concentrat pe distrugerea totală a evreilor din Chișinău, și din restul Basarabiei. Documentele arată, în mod evident, că „la periferie", în Basarabia, ca și prin alte părți, Antonescu ținea lucrurile sub control și s-a dovedit a fi un criminal de război și un ucigaș.

Crearea și, apoi, lichidarea ghetoului din Chișinău a reprezentat o componentă a politicii antonesciene cu privire la această regiune. Evreii din Chișinău cunoscuseră măsuri antisemite și în trecut, îndeosebi în timpul Pogromului de Paști din 1903, sub regimul țarist[10], iar după unirea Basarabiei cu România, din 1918, simțiseră incandescența antisemitismului românesc, alimentat în această regiune de Liga Apărării Național-Creștine a lui A.C. Cuza și de Garda de Fier a lui Corneliu Zelea Codreanu[11]. Însă niciodată nu mai experimentaseră ceva care să-i pregătească pentru vara și toamna anului 1941.

---

[9] O listă principală de fișiere luate de către autoritățile sovietice de la Comisia Aliată de Control pentru România se păstrează la Arhivele Naționale din București. Lista se întinde pe mai mult de 100 de pagini și cuprinde documente cu privire la implicarea în război a regimului Antonescu, precum și o categorie largă de documente privind Basarabia și Bucovina de Nord, teritoriile cedate de România, potrivit ultimatumului dat de URSS în iunie 1940 și păstrate acolo după încheierea războiului.

[10] Pentru o analiză a pogromului din 1903, vezi Edward H. Judge, *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom*, 1992. Antonescu era familiarizat la modul personal cu orașul. El a funcționat acolo, pentru scurt timp, în cadrul Corpului III Românesc în 1938; vezi D. Deletant, *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime...*, 2006, p. 45.

[11] Asupra Gărzii de Fier, există o literatură cuprinzătoare. Despre Cuza și influența sa în regiune, vezi Paul A. Shapiro, *Prelude to Dictatorship in Romania: The National Christian Party in Power, Dec. 1937 – Feb. 1938*, în *Canadian-American Slavic Studies*, VIII, 1 (Primăvara 1974), pp. 45-88. Cartea lui Cuza, *Despre poporație* (ediția a doua), 1929, apărută inițial în 1899 și revizuită trei decenii mai târziu, descrie orașele Moldovei, Bucovinei și Basarabiei ca fiind preluate de valurile de imigranți evrei. Vezi Irina Livezeanu, *Cultural Politics in Greater Romania*, 1995, pp. 89-127, despre antisemitismul din Basarabia; și pp. 253-255, despre imigrația evreiască în Basarabia după Primul Război Mondial. Cu privire la fundalul istoric al antisemitismului românesc, Cuza și Codreanu, vezi capitolul meu, *Fundalul și precursorii Holocaustului*, în *Raportul Comisiei Wiesel*, pp. 19-55.

Chișinăul reocupat

Din vara lui 1941 și până în primăvara 1942, populația evreiască a Chișinăului, care, la un moment dat, reprezenta aproximativ jumătate din locuitorii orașului — și pentru scurt timp în 1940-1941, poate chiar mai mult de jumătate —, a fost supusă unei politici de exterminare, care a condus la înjumătățirea (dacă nu chiar mai mult) acesteia.[12] La un an după ce Uniunea Sovietică a ocupat Basarabia și capitala sa, ca urmare a ultimatumului de 24 de ore pe care sovieticii l-au dat românilor la mijlocul anului 1940, trupele românești, însoțite

---

[12] E.H. Judge, în *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom*, 1992, p. 26, citează surse rusești, care arată că, în 1897, populația evreiască a Chișinăului număra 50.000 de oameni sau 45%. În 1930, evreii numărau puțin peste 7% din populația Basarabiei, 27% din populația urbană și 36% din locuitorii Chișinăului. Vezi rezultatele recensământului din anul 1930, în Sabin Manuilă și D.C. Georgescu, *Populația României*, 1938, pp. 68-69; și citări pentru Chișinău, în Ezra Mendelsohn, *The Jews of East Central Europe between World Wars*, 1983. În 1930, populația Chișinăului, al doilea oraș din România, ca mărime, după București, era de 117.016 locuitori, iar evreii numărau 41.405. Orașul avea 32 de biserici ortodoxe, însă 65 de sinagogi și case de rugăciune. În ciuda ultimatumului dat de sovietici României pentru cedarea Basarabiei, populația evreiască a orașului a continuat să crească, după unele estimări ajungând la 50-60.000 de oameni. Unii evrei au trecut din România în Basarabia, pentru a scăpa de persecuțiile tot mai puternice din această țară, însă absența documentelor face imposibilă o estimare credibilă a numărului acestora. Vezi *Enciclopedia României*, 1938, vol. 2, pp. 598-600; și Samuel Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev*, 1995; Julius S. Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery*, 1969, p. 143; și *Documente Ancel*, vol. 8, p. 595, mărturia lui Marian Michael. Conducerea Comandoului Special 11a din *Einsatzgruppe D* a confirmat aprecierea potrivit căreia evreii reprezentau peste jumătate din populația orașului, înainte de atacul Axei, estimarea germană mergând până la 60-80.000 de oameni; vezi „Raportul cu privire la activitatea Comandoului Special 11a în perioada 17-31 iulie 1941", datat 1 august 1941 (*Bundesarchiv Militärarchiv Freiburg im Breisgau* [numit în continuare BAMA], RH24-54, *Generalkommando des LIV Armeekorps*, 177/143-145), și „Raportul operațional din URSS nr. 63" al Poliției de Securitate și al Comandamentului SD, datat Berlin, 25 august 1941 (NO-4538; *Bundesarchiv Berlin*, R58, *Reichssischerheitshauptamt*, 216/178-179), ambele reproduse (în originalul german și în traducere românească) în Ottmar Trașcă și Dennis Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944: Documente din Arhivele Germane*, 2007, pp. 229-234, 279-280. Ottmar Trașcă a publicat o importantă colecție de documente cu privire la chestiunea evreiască. Acestea au fost selecționate exclusiv din documentele citate în studiul de față; vezi Ottmar Trașcă, *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941-1944*, 2010.

de unități ale Armatei XI din *Wehrmacht* și din *Einsatzgruppe* (Grupa de Intervenție) *D*, au reocupat Chișinăul, comițând masacre sângeroase asupra evreilor pe principalele căi de acces și omoruri calificate chiar în oraș.[13] Unitățile germane au raportat că descoperiseră doar aproximativ 4.000 de evrei, atunci când au intrat în oraș. Mulți evrei, însă, care plecaseră pe măsură ce forțele sovietice își pregăteau retragerea din oraș, pe 13 iulie, s-au văzut curând puși în imposibilitatea de a merge mai departe, grație blocării drumurilor de către forțele româno-germane, care înaintau rapid și, după aceea, s-au reîntors în oraș.[14] Cât au ocupat regiunea, sovieticii au deportat

---

[13] Drumurile pe care au înaintat către Chișinău trupele armate au fost cartografiate de Mark Axworthy, în *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945*, 1995, pp. 46-47. Carp amintește de asasinate în orașele și satele Basarabiei în primele zile după ce trupele româno-germane au trecut Prutul. Documentația lui cuprinde dovezi de asasinate de-a lungul rutelor principale de acces în Chișinău, de la Sculeni în nord și Hâncești în sud (Carp, *Cartea Neagră*, p. 36). Rabinul-șef al României din anii de război, Al. Șafran, în lucrarea sa de memorii din 1987, în general insuficient apreciată, *Resisting the Storm: Romania, 1940-1947*, p. 78, face trimitere la „ferocitatea de necrezut" a asasinatelor; la fel face Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery*, 1969, pp. 32 -43. Pentru o descriere concisă a masacrelor care au avut loc în timpul reocupării Basarabiei de către România, vezi Ioanid, *The Holocaust in Romania*, 2000, pp. 62-109. Cu privire la masacrele din anumite sate și orașe și la modul în care evreii au fost tratați în cursul reocupării provinciei, vezi FCER, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între 1940 și 1944: Perioada unei Mari Restriști, 1940-1942* (în continuare, FCER, *Perioada unei Mari Restriști...*), Partea I, 1997, pp. 336-367. Raul Hilberg, în *The Destruction of European Jews*, 1985, vol. 2, p. 768, oferă citate alese din rapoartele întocmite de *Einsatzgruppe D* în regiune. Rapoarte suplimentare asupra ocupării Basarabiei și Chișinăului, suprimarea „partizanilor", căutarea „comisarilor evrei" și asasinatele din vara anului 1941 se găsesc în U.S. National Archives and Records Administration (în continuare: NARA), Captured German Records Microfilmed at Alexandria (Virginia), Microfilm Publication T314, Roll 1337, *LIV. Armeekorps*.

[14] „Raportul operațional din URSS nr. 63", *loc.cit.*, rapoarte asupra evreilor care veneau în oraș, sporindu-le numărul de la 4.000, câți erau inițial, la peste 9.000. Mai înainte, în august, nou-instalatul Guvernator al Basarabiei a raportat Cartierului General al lui Antonescu că aproximativ 10.500 de evrei basarabeni și bucovineni, care plecaseră cu sovieticii, căutau să se întoarcă în Basarabia, iar Antonescu protestase la Legația Germaniei de la București față de orice mișcare a evreilor de la est la vest. Evreii de pe Nistru numărau mii care fuseseră împinși către est de români în decursul lunii iulie, însă atât românii, cât și germanii au acceptat faptul că erau și mulți evrei care plecaseră odată cu sovieticii ori fuseseră evacuați de către aceștia; v. Trașcă și Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944*, pp. 264-265.

mii de oameni din Basarabia — evrei și ne-evrei. Bărbații care aveau vârsta potrivită fuseseră recrutați și luați în armată. Alți evrei fugiseră din Chișinău în răstimpul dintre atacul comun româno-german peste Prut și retragerea finală a sovieticilor din oraș, în timpul căruia forțele sovietice aflate pe picior de plecare minaseră și incendiaseră aproape tot centrul orașului. Profitând de climatul anticomunist și antisemit din primele zile de ocupație, un comandant român care a sosit la Chișinău pe la începutul lunii august a raportat că „exceptând suburbiile și câteva din clădirile mai importante din centrul orașului, totul fusese ruinat de sălbăticia armatelor iudeo-comuniste". O comisie de investigație, numită câteva luni mai târziu de Ion Antonescu cu scopul de a cerceta neregulile din administrarea ghetoului din Chișinău, a descris orașul astfel: „Se mistuia prin foc și-și sguduia temeliile dinamitate de către Armata Roșie, care se retrăgea [...] Ruine fumegânde la fiecare pas, cadavre de oameni și animale, presărate în tot locul. Bande de derbedei și corbi ai nenorocirilor, care jefuiau, dezertori și elemente înarmate, din armata comunistă, care stăpâneau periferiile." Comisia i-a acuzat pe evreii care se retrăseseră cu forțele sovietice de faptul că și-au distrus propriile lor proprietăți înainte de a pleca.[15] Rapoartele germane au confirmat

---

Pentru o dare de seamă cu privire la întoarcerea evreilor ajunși din urmă de înaintarea româno-germană la Orhei în apropiere de Chișinău, vezi USHMM/Serviciile Arhivelor de Stat din Moldova, RG – 54.001 (în continuare: USHMM RG – 54.001), rola 15, fondul 666, opis 2, dosarul 325-1, f. 117, Raportul 3417S din 6 iulie 1943, al Poliției municipale Orhei către Inspectoratul Regional de Poliție din Chișinău, prin care raportează cu privire la întoarcerea în Orhei a 345 de evrei care fugiseră, dar fuseseră „prinși din urmă de trupele româno-germane".

[15] Primul citat este din mărturia martorului ocular Marian Michael care își amintește de sosirea trupelor române pe 16 iulie; vezi *Documente Ancel*, vol. 8, pp. 595-598. Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 36, precizează că trupele au venit pe 17 iulie. Jurnalul de război ținut de *Abteilung* (Secțiunea) 1a din cadrul Diviziei 72 Infanterie din *Wehrmacht* evocă înaintarea din timpul zilei și încheierea controlului comun asupra orașului de către unitățile militare româno-germane, la ora 11.45 seara, pe 16 iulie; v. NARA, Captured German Records Microfilmed at Alexandria (Virginia), Microfilm Publication T-315, rola 1055 (vechi 205), dosarul 1076, ff. 62-70: "Summary Report of the services carried out by this Praetoral Service between August 1 and October 10, 1941" („Raport sumar asupra serviciilor prestate de acest Serviciu Pretorial între 1 august și 10 octombrie 1941"), nedatat. Numirea unei comisii de anchetă a fost dispusă de Ion Antonescu pe 4 decembrie 1941. Aceasta și-a comunicat

distrugerea la scară largă pe care au găsit-o în urma retragerii sovietice, consemnând că „din cauza incendiilor și exploziilor, majoritatea clădirilor publice se află în ruină".[16]

Unii evrei din Chișinău au reușit să ajungă la un refugiu temporar pe teritoriul aflat încă sub controlul sovietic, în timp ce alții și-au căutat adăpost chiar în satele din Basarabia rurală. Cu toate acestea, mulți fie erau incapabili să se ridice și să se deplaseze vioi din cauza vârstei înaintate, a infirmității ori a prezenței copiilor mici, fie nu erau dornici să-și abandoneze bunurile proprii, despre care ei credeau că le pot oferi o oarecare siguranță în vremuri deja înspăimântătoare. Aceștia au rămas în Chișinău, când trupele românești și germane au pătruns în oraș, în seara zilei de 16 iulie, la trei zile după retragerea sovietică. *Sonderkommando* 11a al Poliției Germane de Securitate (SD) și-a făcut apariția în dimineața imediat următoare. În zilele care au urmat, mulți evrei au fost scoși de prin ascunzișuri, umiliți, bătuți și uciși. Numărul precis al evreilor omorâți în aceste prime zile este incert și pare să nu fie consemnat.[17] Cert este că unitățile din *Wehrmacht* prezente în oraș, *Sonderkommando* 11a și toți românii au luat parte la prinderea, oriunde se aflau, și uciderea evreilor în primele zile după ocuparea orașului.

---

concluziile într-un raport având două secțiuni, în ianuarie 1942. Copii după rapoarte (în continuare: „Raportul de anchetă 1" și „Raportul de anchetă 2") pot fi găsite în USHMM RG – 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 69 (titlu dosar: *Ancheta neregulilor în administrarea Ghettoului Chișinău, 1941*); Partea 1 este în ff. 1-46 și Partea a 2-a în ff. 47-69 (inclusiv atașamentele). Documentele 43 și 44 din acest volum pun la dispoziție fragmente. Pentru un raport al distrugerii sistematice a orașului Orhei în timpul retragerii sovietice, v. USHMM RG – 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-2, ff. 378-383, Raportul nr. 2177, din 14 octombrie 1941, al Siguranței Orhei către Inspectoratul Regional de Poliție din Chișinău: „Raport cu privire la activitatea elementului jidănesc de la cedarea Basarabiei la expulzarea rușilor".

[16] „Raport cu privire la activitatea Comandoului Special 11a în perioada 17-31 iulie 1941", *loc.cit.*

[17] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 36, sugerează 10.000; Fisher, *Transnistria: The Forgotten Cemetery*, 1969 pp. 40, 143, propune o cifră chiar mai mare. Ancel, citând colaborarea strânsă dintre *Einsatzgruppe D* și Eșalonul Operativ al Serviciului Special de Securitate român, evocă acțiunile comune a acestor unități la Bălți și Chișinău, fără a propune un număr total de victime; v. Jean Ancel, *German-Romanian Relations During the Second World War* (*Relațiile româno-germane în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*), în Randolph L. Braham (ed.), *The Tragedy of Romanian Jewry*, 1994, p. 65.

Divizia 72 Infanterie din *Wehrmacht* a consemnat că *Feld*-Jandarmeria din componența ei „a pregătit în mod direct calea pentru acțiunea Comandamentului Special SD", cerând insistent ca evreii să fie internați în lagăr și să se purceadă, „pe cont propriu, la execuții regulate ale evreilor". În completare, *Feld*-Jandarmeria, „în cel puțin o privință a pus la dispoziție un pluton de execuție pentru o acțiune a Comandoului Special SD".[18] Germanii au raportat o rezistență sporadică și acte de sabotaj în oraș, comise în mod preponderent de evreii care, potrivit afirmațiilor acestora, „erau, în mod clar, prezenți oriunde se comiteau atacuri împotriva noii ordini". *Einsatzgruppe D*, din care *Sonderkommando* 11a reprezenta o subunitate, a raportat la Berlin că „soldații germani... au afirmat în mod repetat faptul că se trăgea asupra lor de către civili evrei, individual sau în mici grupări". Pentru a înăbuși violența, o mie de bărbați evrei au fost arestați și plasați într-un lagăr special, în calitate de ostatici, însă acest lucru nu a pus capăt actelor de rezistență. Germanii s-au concentrat inițial pe eliminarea cu prioritate a unor anumite grupuri-țintă. Până pe 24 iulie, arestaseră și executaseră 77 de „lideri politici" și 68 de evrei identificați, pe baza documentelor sovietice luate în timpul asedierii orașului, în calitate de comuniști și membri ai grupărilor de rezistență organizate de către NKVD-ul sovietic (*Narodnîi Kommisariat Vnuternnik Del* – Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne). De asemenea, ei au executat șase evrei care încercaseră să incendieze închisoarea specială, înființată de către *Sonderkommando* 11a. Aceste execuții au fost duse la îndeplinire „într-o manieră organizată", iar cadavrele au fost incinerate, „potrivit măsurilor de igienă". Semnale luminoase pentru aviația sovietică și incendierea unui depozit de cărbuni și a altor clădiri, la sfârșitul lunii iulie, au condus la planificarea altor represalii sistematice.[19]

---

[18] BAMA, grupul de documente 26-72/159, *Jurnal de război* al Unității 172 de *Feld*-Jandarmerie din cadrul Diviziei 72 Infanterie, înregistrare din 21 iulie 1941.

[19] „Raport al Grupei de Intervenție D către Înaltul-Comandament al Armatei XI germane despre activitatea Comandoului Special 11a între 7 iulie și 13 august 1941", din 4 august 1941 (BAMA, RH20-11, *Armeeoberkommando* 11, 488/62-65), în Trașcă și Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944*, 2007, pp. 243-249; și „Raportul operational din URSS nr. 45" al Poliției de Securitate și al Comandamentului SD, Berlin, datat 7 august 1941 (NO-2948; Bundesarchiv Berlin, R58,

În antiteză cu abordarea lor — cea „ordonată" —, germanii au raportat „nenumărate" „execuții sălbatice", comise la întâmplare asupra evreilor de către români, care au lăsat trupurile neînsuflețite ale evreilor uciși să se descompună în plină stradă și în cimitirul evreiesc. Românii au încetat cu aceste împușcături „neprofesioniste", aleatorii, doar după insistențele germanilor ca ele să se oprească, nu cumva ca vina pentru ele să păteze reputația Comandoului Special.[20] În acel moment, mulți evrei (și ne-evrei) care părăsiseră orașul s-au întors. Alții au venit din zonele rurale învecinate. Aceștia nu-și dădeau seama în ce măsură fuseseră deja formulate ordinele care-i obligau la ghetoizare, la înjosire sistematică, la jaf și la deportare.

După ce dezinformarea sovietică diluase semnificația zvonurilor privind atacurile violente ale românilor și germanilor asupra evreilor, din primele săptămâni de război, este posibil ca evreii să nu fi putut înțelege sensul deplin al pericolului pe care-l înfruntau. Primul rezumat dintre cele periodice ale situației din Basarabia, trimise la București de nou-înființatul Serviciu Special de Informații de la Chișinău, a surprins atât debusolarea evreilor în urma asasinatelor care însoțiseră înaintarea românească și reocuparea orașului, ca și ostilitatea și neîncrederea cu care autoritățile românești îi priveau pe evreii care

---

Reichssicherheitshauptamt, 215/210-211). Pentru o prezentare succintă a activității germane în primele zile care au urmat ocupării orașului, așa cum este oglindită în documentele de arhivă și cuprinzând descrieri remarcabil de detaliate ale modului în care aceste grupuri speciale au fost executate, vezi Andrej Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowkjetunion 1941-1943*, 2003, pp. 176-179.

[20] Carp documentează plângerile inițiale adresate Cartierului General român de către Armata XI germană privind execuțiile haotice ale evreilor înainte de ocuparea Chișinăului (v. Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 47-57. *Sonderkommando* 11a și-a asumat faptul că instaurase ordinea în acțiunea de rezolvare a problemei evreilor din Chișinău; vezi mesajul transmis de comandantul Grupei de Intervenție D, *Standartenführer* (colonel SS) Otto Ohlendorf, către unitatea de serviciu secret a Armatei XI, din 4 august 1941, împreună cu raportul Comandoului Special 11a către Ohlendorf din aceeași zi (BAMA, RH 20-11/488, pp. 62-65; NOKW – 3233). Sursele germane, inclusiv rapoarte ale *Sturmbannführer*-ului (maior SS) Paul Zapp din cadrul Comandoului Special 11a, creionează o imagine detaliată a primelor zile care au urmat reocupării Chișinăului. Documente ale Corpului 54 Armată german și mărturiile strânse în timpul cercetării lui Zapp în Republica Federală Germania, consultate de Angrick, oferă confirmări și detalii suplimentare (v. Andrej Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord...*, 2003, pp. 176-185).

încă se aflau acolo: „Evreii trăiesc într-o permanentă stare de nesiguranță și neîncredere. Majoritatea celor care s-au făcut vinovați față de Statul Român, au fugit în URSS, iar cei cari au rămas au fost internați în lagăre sau executați. [...] Urăsc de moarte România și Germania. [...] În fiecare evreu trebuie să vedem un element destructiv, un saboteur, un individ capabil de orice acte disperate."[21]

Fuga nu mai era posibilă. Drumurile pe care evreii ar fi putut scăpa erau deja blocate. Autoritățile române, între timp, perfectaseră planuri pentru viitorul lor cu mare repeziciune și în secret, în ajunul războiului.

„Curățirea terenului"

Ion Antonescu a revenit de la întâlnirile avute cu Hitler, pe 12 iunie, la München și, în timpul a ceea ce el știa că erau ultimele zile de pace ale României, a pus în aplicare ordine care aveau să-i victimizeze pe evreii din Basarabia și Bucovina, încă din primele momente ale operațiunilor militare. Pe 16-17 iunie, Generalul Constantin Z. Vasiliu, Directorul-General al Jandarmeriei, din cadrul Ministerului de Interne, autoritate civilă, a distribuit o directivă către conducerea unităților de jandarmerie, responsabile pentru județele Basarabiei, care urma să fie pusă în aplicare odată cu primul atac. Directiva era ordinul lui Antonescu pentru „curățirea terenului" de evrei. Aceasta însemna, potrivit lui Vasiliu, „exterminarea pe loc a tuturor evreilor aflați pe teritoriul rural; închiderea în ghetouri a evreilor depe teritoriul urban; arestarea tuturor «suspecților», a activiștilor de partid, a acelora care au ocupat funcțiuni de răspundere sub autoritatea sovietică"[22]. Mai departe, C.Z. Vasiliu l-a dezvoltat cu următoarele

---

[21] USHMM/Arhivele Serviciului Român de Informații, RG – 25.004 (numit în continuare, USHMM RG – 25.004), rola 25, fondul 20725, vol. 7, ff. 115-134, ramura SSI (Serviciul Special de Informații), Chișinău, „Sinteză a activității de informații în Basarabia, 18 iulie – 18 august 1941".

[22] USHMM RG – 25.004, rola 16, fișierul 22539, vol. 32, ff. 5-6, Rechizitoriu (Procesul Crimelor de Război) – Cazul 547/1950; rechizitoriul, inclusiv fragmentul citat, este, totodată, citat în facsimil în *Documentele Ancel*, vol. 5, pp. 2-6 și vol. 6, pp. 441-455. Ordinul a fost transmis mai departe pe cale orală sau în scris; vezi USHMM RG – 25.004, rola 16, fondul 22539, vol. 32, ff. 1-106, Rechizitoriu și documente aferente,

„instrucțiuni informative asupra problemei ce interesează Siguranța Statului": „Minoritatea evreiească care va fi urmărită cu toată energia, cunoscut fiind că evreii aproape în totalitatea lor au pactizat frățește cu comunismul și s-au dedat la cele mai mari acte de ostilitate contra armatei, autorităților și populației românești"[23].

Pe 19 iunie, generalul Ilie Șteflea, șef al Statului-Major General al Armatei, a răspândit ordinul „confidențial" al lui Ion Antonescu, comandantul Armatei, prin care „ să fie identificați — pe regiuni —, toți jidanii, agenții comuniști sau simpatizanți. Ministerul de Interne trebuie să-i știe, să le interzică circulația și să fie în măsură a face cu ei ceea ce voi ordona, când va fi momentul oportun."[24] În același timp, Serviciul Special de Informații din România, care era însărcinat cu menținerea securității pe plan intern, era pregătit pentru o implicare tot mai mare în desfășurarea de operațiuni pe teritoriul care urma să fie ocupat de România, în timpul războiului. Acesta a înființat un *Eșalon operativ* („comando de acțiune") de 100-160 de bărbați, inspirat parțial de Grupa de Intervenție germană, chiar dacă era considerabil mai mic. Scopul său era „informații pe front și apărarea spatelui armatei române de acțiuni de spionaj, sabotaj și teroare"[25]. Această unitate s-a implicat activ în Pogromul de la Iași, la sfârșitul lunii iunie 1941, în care mii de evrei au fost omorâți, apoi a participat,

---

martie 1950; și rola 24, fondul 20725, vol. 5, ff. 4-21, „Concluzii scrise în cazul Generalului Teodor Meculescu." V. și Jean Ancel, *The Romanian Way of Solving the Jewish Question in Bessarabia and Bukovina*, 1988.

[23] USHMM, RG – 25.004, rola 24, fondul 20725, vol. 5, Inspectorul General de Jandarmerie Vasiliu, Ordin nr. 37519/1941, f. 93.

[24] Nota personală cu caracter confidențial nr. 62783 din 19 iunie 1941, semnată de generalul Șteflea „din ordinul Consiliului de Miniștri", retipărită în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 2, p. 39. O ușoară parafrazare a acestui ordin apare în rechizitoriul și în sentința pronunțată într-un proces de după război al ofițerilor de armată; vezi Decizia Penală nr. 1997 din 17 august 1949, fișierul nr. 1205/1949, reprodusă în facsimil în *Documente Ancel*, vol. 6, p. 425. Întregul text al Notei nr. 62783 există și în documentele procesului de după război al lui Radu Dinulescu și al altora, fișierul nr. P639, vol. 1, f. 11, aflate în custodia Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS); textul acelei fotocopii a fost retipărit în Ottmar Trașcă (ed.), *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941-1944*, 2010, pp. 119-120.

[25] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 2, p. 43, Curtea Militară de Casație și Justiție, Proces-verbal al mărturiei lui Eugen Cristescu, fost șef al Serviciului Special de Informații din România, n.d.

alături de *Einsatzgruppe D*, la asasinarea evreilor în timpul înaintării româno-germane prin Basarabia și în Chișinău.[26]

Declarațiile politice venite din Capitală, în spiritul ordinelor date în lanțurile de comandă militare și paramilitare, au devenit și ele mai extreme în această perioadă. Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri (și acționând ca președinte al Consiliului în timpul deselor absențe ale lui Ion Antonescu de la București, Conducătorul Statului aflându-se pe front), a dat glas dorințelor generalului Antonescu, când le-a spus viitorilor guvernatori ai Basarabiei și Bucovinei, pe 2 iulie, că urmau să impună „un regim foarte sever" cu scopul „purificării radicale" a provinciilor, pentru a elimina „toate infiltrările străine". În ziua următoare, a enunțat acest scop într-un mod și mai exact, atunci când le-a spus ofițerilor administrativi și „pretorilor" (procurori militari) din Armată: „Acțiunea de purificare etnică se va desfășura prin îndepărtarea sau izolarea în tabere de muncă, în locuri de unde nu-și vor putea exercita influențele nefaste, a tuturor evreilor. [...] Dacă va fi nevoe, pentru desăvârșirea operei de purificare etnică, guvernămintele provinciale vor aviza și la măsurile de migrațiune forțată a elementului evreesc și a tuturor celorlalte elemente străine, care trebuesc trecute peste granită, aceștia neavând ce căuta în Basarabia și Bucovina în momentele restaurației drepturilor naționale pentru totdeauna în aceste teritorii."[27] Pe 8 iulie, în timpul unei întâlniri a Consiliului de Miniștri, el a făcut din nou referire la instrucțiunile lui Ion Antonescu, atunci când a dat o tonalitate mai clară și chiar mai amenințătoare pentru operațiunile care aveau să urmeze: „Cu riscul de a nu fi înțeles de unii tradiționaliști care mai pot fi între dumneavoastră, eu sunt pentru migrațiunea

---

[26] Vezi notele 13 și 14 de mai sus. Cu privire la crearea și misiunea *Eșalonului operativ* și pentru o justificare a activității sale, vezi Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu – Asul serviciilor secrete românești*, 1995, pp. 116-121, 198-207, 282-285; și *Raportul Comisiei Wiesel*, pp. 122-123.

[27] Pentru declarațiile lui Mihai Antonescu către guvernatorii numiți ai Basarabiei și Bucovinei, vezi FCER, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între anii 1940-1944: Problema evreiască în Stenogramele Consiliului de Miniștri* (în continuare: *FCER Stenogramele*), București, Ed. Hasefer, 1996, pp. 258-259. Întregul text al instrucțiunilor administrative ale lui Antonescu către Armată poate fi găsit în Mihai A. Antonescu, *Pentru Basarabia și Bucovina...*, 1941; textul e reprodus fragmentar în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 91.

forțată a întregului element evreiesc din Basarabia și Bucovina, care trebuie azvârlit peste graniță. [...] Îmi este indiferent dacă în istorie vom intra ca barbari, [...] nu există pentru istoria noastră un moment mai favorabil, mai larg, mai vast, mai liber, pentru o totală descătușare etnică și pentru o purificare a neamului nostru. [...] Dacă este nevoie, să trageți cu mitraliera."[28]

Unii apologeți s-au concentrat pe cuvintele lui Mihai Antonescu, pentru a încerca să abată responsabilitatea, pentru tratamentul violent aplicat evreilor în această etapă timpurie a războiului, de la Ion Antonescu la Mihai. Însă nimic nu poate fi mai departe de adevăr. Mihai Antonescu acționa în numele și pe seama Conducătorului Statului, la întâlnirile din cadrul Consiliului de Miniștri, în timp ce acesta din urmă supraveghea operațiunile militare de pe front. Trimiterile sale constante la instrucțiunile și dorințele Conducătorului Statului oferă noi argumente convingătoare ale acestei realități. Și nici retorica înflăcărată sau implicarea directă a acestuia nu au lipsit. La o întâlnire din aprilie a Consiliului de Miniștri, el i-a acuzat pe evrei de sabotaj economic și a amenințat că „ei sunt cei dintâi care vor plăti cu viața lor". A declarat că va permite ca evreii să fie masacrați pe străzi. I-a acuzat pe evrei că angajează „fetele cele mai durdulii care vin din Transilvania" ca menajere, astfel încât să poată fi abuzate de „băieții jidanilor", iar apoi trimise acasă, pentru a avea „copii cu sânge jidovesc și rasa se duce peste cap"[29]. La mijlocul lunii iunie, în zorii atacului comun româno-german asupra Uniunii Sovietice, el a ordonat întocmirea de liste cu toți „jidanii, agenții comuniști sau simpatizanți", ceea ce însemna că aveau să urmeze măsuri radicale, pe care le-ar fi dispus personal.[30]

La sfârșitul lunii iunie, în urma declanșării ostilităților împotriva URSS și cu tensiuni ajunse la cote foarte ridicate, generalul Ion Antonescu a învinuit „populația iudeo-comunistă" a țării de faptul că

---

[28] Minutele întâlnirii pot fi găsite în *FCER Stenogramele*, pp. 264-268; de asemenea, reproduse selectiv în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 92.

[29] Minutele întâlnirii Consiliului de Miniștri din 4 aprilie 1941, în *FCER Stenogramele*, pp. 214-215.

[30] Nota personală cu caracter confidențial nr. 62783 din 19 iunie 1941, semnată de generalul Șteflea, „din ordinul Consiliului de Miniștri", *loc.cit.*

lucrează alături de agenții sovietici pentru a pune la cale acte de „sabotaj, terorism și agresiune". El a dat ordine către prefecturile, poliția și jandarmeria din Moldova și din alte județe aflate în vecinătatea zonei de conflict să-i adune și să-i țină sub supraveghere, în clădiri sigure, pe toți bărbații evrei, cu vârste cuprinse între 18 și 60 de ani, și să le impună tuturor evreilor interdicția de a ieși din casă între orele 8 seara și 7 dimineața. A ordonat jandarmeriei să-i ia ostatici pe toți liderii evrei („rabini, figuri spirituale de frunte") și să-i execute în cazul unor încercări de agitație, răzvrătire sau terorism.[31] Două zile mai târziu, pe 2 iulie, cabinetul Conducătorului Statului a dat ordin ca 50 de „iudeo-comuniști" să fie omorâți pentru fiecare soldat german sau român împușcat de „elemente străine de neam și dușmane intereselor noastre"[32]. Pe 4 iulie, chiar și în urma asasinării a mii de evrei la Iași cu doar câteva zile mai înainte, Ion Antonescu a transmis furia din ordinele sale către forțele militare și jandarmerie: „Neamul evreiesc a supt, a sărăcit, a speculat și a oprit desvoltarea românismului timp de câteva secole. Nevoia de a scăpa de această plagă a românismului e de nediscutat. [...] Aceste măsuri se află în curs de aplicare și ele vor fi continuate după normele ce voi hotărî."[33]

Modul prestabilit în care Ion Antonescu și-a exprimat adeseori ura „rasială" față de evrei, insistența asupra responsabilității sale personale față de destinul evreimii române și emiterea de ordine aspru formulate și adeseori anume țintite pentru a-i ataca și/sau a-i ucide pe evrei sunt lucruri care au caracterizat comportamentul Conducătorului Statului român și declarațiile sale de-a lungul războiului. Acest lucru niciodată nu a fost mai valabil decât în primul an de ostilități, atunci când victoria părea sigură, iar abilitatea lui Ion Antonescu de a acționa fără a fi ținut răspunzător părea de nezdruncinat. Implicarea personală a Conducătorului Statului în adoptarea unor decizii care ar fi pecetluit soarta evreilor din Chișinău va ieși la iveală din paginile care urmează. Profunzimea dușmăniei sale

---

[31] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, f. 301, Ordinul nr. 4593 al Ministrului de Interne, 30 iunie 1941, prin care sunt transmise directivele lui Antonescu.

[32] Comunicatul președinției Consiliului de Miniștri din 2 iulie 1941, în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 2, p. 40.

[33] Ordinul din 4 iulie 1941, Ion Antonescu către unitățile de armată și jandarmerie, în *FCER Perioada*, partea 1, pp. 256-257.

personale față de evrei reiese din limbajul puternic al comentariilor din timpul ședințelor Consiliului de Miniștri de la începutul lunii septembrie, atunci când forțele militare române sufereau pierderi grele în cursul asedierii Odesei și, într-o scrisoare către Mihai Antonescu din data de 6 septembrie, cu instrucțiuni pentru dizolvarea ghetoului din Chișinău. Consiliul de Miniștri a declarat că „Războiul a durat mai mult decât ne așteptam cu toții. [...] Lupta [pentru Odesa] este foarte înverșunată. Este pe viață și moarte. Este dusă între noi și germani și evrei, fiindcă în spatele rusului se găsesc numai comisari evrei, care cu revolverele și cu mitralierele duc pe soldați la luptă și îi pun în imposibilitate să se predea. [...] Am să fac o operă de curățire totală și de evrei și de toți cei care s-au strecurat la noi. [...] Dacă scăpăm momentul acesta istoric de acum, l-am scăpat pentru totdeauna. Și dacă câștigă evreii războiul, noi nu mai existăm. Suntem complet condamnați pieirii." Iar lui Mihai Antonescu i-a scris: „Trebuie să se înțeleagă de toți că nu este o luptă cu slavii, ci cu evreii. Este o luptă pe viață și pe moarte. Ori învingem noi și lumea se va purifica, ori învinge ei și devenim sclavii lor. [...] Și războiul în general, și luptele de la Odesa în special au făcut cu prisosință dovada că Satana este evreul."[34] Câteva săptămâni mai târziu, adresându-se din nou Consiliului de Miniștri, Ion Antonescu a recunoscut că ostilitatea sa față de evrei avea o puternică dimensiune rasială, în completarea considerațiilor de natură politică, economică și de siguranță care ieșiseră la iveală în afirmațiile anterioare, după declanșarea intervenției militare contra URSS: „[...] Tendința mea este să fac o politică de purificare a rasei românești, și nu voi da înapoi în fața nici unei piedici ca să realizez acest deziderat istoric al neamului nostru. [...] Pot aduce și Basarabia înapoi și Transilvania,

---

[34] Remarcile lui Ion Antonescu în minutele întâlnirii Consiliului de Miniștri din 5 septembrie 1941, în *FCER Stenogramele*, pp. 297-300; și telegrama sa către Mihai Antonescu, transmisă de pe front, datată 3 septembrie 1941, în USHMM/Arhivele de Stat ale României, RG – 25.002, rola 18, fondul Președinția Consiliului de Miniștri, Cabinet, dosarul 167/1941, ff. 41-43 (numărătorul diapozitivelor de pe rola de microfilm). Telegrama este reprodusă integral în *FCER Stenogramele*, pp. 290-291. Pentru minutele integrale ale ședinței Consiliului de Miniștri, vezi Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri: Guvernarea Ion Antonescu*, Vol. 4 *(Iulie 1941 – Septembrie 1941)*, București, 2000, pp. 545-582.

dacă nu purific neamul românesc, n-am făcut nimic, căci nu frontierele fac tăria unui neam, ci omogenitatea și puritatea rasei lui. Și aceasta urmăresc în primul rând."[35]

În condițiile retoricii antisemite a lui Ion Antonescu, care frecvent o reproduce pe cea a conducerii naziste și ale ordinelor care stabilesc îndrumări specifice pentru eliminarea evreilor de pe scena românească, nu a fost, pesemne, surprinzător, atunci când membrii cabinetului au fost informați că Ion Antonescu ceruse Berlinului să i se trimită un specialist în administrarea teritoriului proaspăt ocupat. SS-*Brigadenführer* Karl Pflaumer, căutat pentru experiența sa deosebită în privința „schimburilor de populație și a migrațiunilor silite", a fost numit să funcționeze ca persoană de legătură cu autoritățile românești de ocupație din Basarabia și Bucovina și a fost de față la prima întâlnire a consiliului administrativ pentru Basarabia, prezidat de proaspăt-numitul guvernator, generalul Constantin Voiculescu.[36] Concomitent, Mihai Antonescu i s-a adresat șefului SS, Heinrich Himmler, în numele Guvernului României, pentru a cere întoarcerea imediată în România a lui *Hauptsturmführer* Gustav Richter. Acesta funcționase în cadrul Legației germane la București, la începutul acelui an, fiind consilier pentru problemele evreiești, iar Antonescu a solicitat ajutorul său în „problema evreiască" a țării, care, potrivit afirmațiilor sale, trebuia „soluționată într-un mod profund și definitiv, mai ales folosind experiența germană în această direcțiune"[37].

---

[35] Minutele ședinței Consiliului de Miniștri din 6 octombrie 1941, în *FCER Stenogramele*, pp. 326-327.

[36] Cu privire la numirea lui Pflaumer și la prezentarea sa personalului administrativ al lui Voiculescu, vezi minutele ședinței Consiliului de Miniștri din 8 iulie 1941, în *FCER Stenogramele*, pp. 264-269; și USHMM RG – 25.004, rolfilmul 25, fondul 20725, vol. 7, ff. 17-26, Proces-Verbal al Primei Conferințe Administrative pentru Basarabia cu prefecții și pretorii, prezidată de generalul Voiculescu, 25 iulie 1941. În urma disputei româno-germane, din primele săptămâni ale războiului, privind calendarul deportărilor evreilor români către Est, Pflaumer s-a adâncit în chestiunile economice, într-o măsură mai mare decât în cele evreiești; până la jumătatea anului 1942, acesta plecase din România.

[37] Telegrama de informare nr. 2495 din 8 august 1941, Legația germană de la București către Ministerul de Externe al Germaniei și scrisoarea lui Mihai Antonescu către Heinrich Himmler, datată 7 august 1941. Telegrama se află în Arhiva Ministerului de Externe al Germaniei (PAAA – Berlin, R100883, Inland II Geheim, Bd. 202, *Judenfrage in Rumänien*, 1941-1944, E478112); scrisoarea lui Mihai Antonescu se află

Până când Richter s-a întors în România, la începutul lunii octombrie, românii demonstraseră deja, totuși, că nu aveau nevoie de o asistență substanțială din partea Germaniei, pentru a pune în aplicare „purificarea" etnică pe care Conducătorul Statului, Ion Antonescu, era decis s-o realizeze.

Pe 4 iulie, Marele Stat-Major a transmis telefonic un ordin secret către Biroul II (Contra-informații militare) pentru a pune la punct un plan de scoatere a evreilor de pe teritoriul basarabean. Ca răspuns la ordin, a fost pregătit un plan secret de 44 de pagini și transmis după doar trei zile de către șeful Biroului II. Acest plan prevedea formarea de echipe mici, fiecare de doi până la patru bărbați, recrutați din rândurile populației locale din zonele „eliberate", care să ajungă în satele basarabene înaintea forțelor militare românești și să promoveze ideea „apărării colective contra pericolului iudaic". Scopul prevăzut de plan era acela „de a creia în sate o atmosferă defavorabilă elementelor iudaice, în așa fel, încât populația singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate și adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebuie deja să fie creiată și chiar trecut la fapte."Acest plan prezenta multe avantaje. Membrii echipelor ar fi primit documentele sovietice de identificare în timpul celor 12 luni anterioare de ocupație sovietică în Basarabia, punând umărul la crearea iluziei unei inițiative locale, iar familiile acestora puteau fi ținute ostatice, pentru a asigura îndeplinirea misiunii lor. Planul identifica locuri de recrutare și a propus ca acele echipe să înainteze către Chișinău din trei direcții (Nemțeni – Bucovăț – Chișinău dinspre nord; Leușeni – Hâncești – Chișinău dinspre vest; și Leușeni – Rezeni – Chișinău dinspre sud), totul fiind arătat pe o hartă detaliată a înaintării. Membrii echipelor trebuiau ca prin familie, prieteni și anti-comuniști pe plan local să pună în legătură elemente care să susțină necesitatea „apărării colective contra pericolului iudaic".

în Arhiva Ministerului de Externe al României (fond 71/Germania, vol. 83, p. 289). Ambele pot fi consultate, integral, în Trașcă și Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944: Documente din arhivele germane*, 2007, pp. 251-253. Cu privire la întoarcerea lui Richter în România, vezi *ibidem*, pp. 314-315. După revenirea sa, Richter a rămas consilier pe probleme evreiești la legație până în 1944. Fișierele sale de birou de la legație sunt disponibile pe microfilm în Arhivele Naționale ale SUA.

Unele echipe fuseseră deja formate, iar acțiunea a demarat pe 9 iulie.[38]

Pe 8 iulie, în timp ce forțele române și germane se străduiau încă să ajungă la Chișinău, proaspăt-numitul șef al Inspectoratului de Jandarmi Chișinău, colonelul Teodor Meculescu, a emis prima sa dispoziție circulară către toate unitățile de jandarmerie, prin care le cerea: „Se vor identifica și aresta toți evreii de orice sex și vârstă, ce s-ar mai găsi pe teritoriul rural"[39]. Pe 9 iulie, unități entuziaste ale jandarmeriei i-au raportat guvernatorului, generalul Voiculescu, că operațiunea de curățare a terenului începuse în orașul Bălți, situat la nord de Chișinău.[40]

Odată făcuți acești primi pași, ordine scrise de la Mihai Antonescu către Voiculescu repetau faptul că „conform instrucțiunilor și principiilor stabilite", o atenție imediată trebuia să fie acordată pentru a „asigura curățirea terenului de comuniști; înlăturarea bolșevicilor, a elementelor nesigure și a evreilor provocatori din teritoriu; înlăturarea evreilor dela sate".[41] Cinci zile mai târziu, generalul Ioan Topor, Mare Pretor al Armatei (șef al jandarmeriei militare), a raportat Marelui Cartier General cu privire la inspecția făcută la fața locului, în nordul Chișinăului, aproape de Bălți, unde fruntașii comunității

---

[38] USHMM RG – 25.003, rola 11 (vechi 202), fond Armata IV, dosar 781, ff. 143-147, Raportul Secret Nr. 954 din 11 iulie 1941 al Lt. Col. Alexandru Ionescu, Biroul II, către Dacia 1 [denumire codificată pentru Statul-Major al Armatei IV], secțiunea 2. Textul întregului plan este tipărit în Ottmar Trașcă (ed.), *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941-1944*, 2010, pp. 156-158. Cu toate că există o anumită asemănare între acest plan și eforturile germanilor de a încuraja pogromurile în teritoriile sovietice dinspre nord, pe care le-au ocupat după declanșarea Operațiunii „Barbarossa", autorul nu a găsit nici o evidență documentară pentru a face dovada contribuției germane la desfășurarea planului românesc; vezi Frank Golczewski, *Shades of Grey: Reflections on Jewish-Ukrainian and German-Ukrainian Relations in Galicia*, în Ray Brandon și Wendy Lower (editori), 2008, p. 131-132.

[39] Dispoziția circulară nr. 1 din 8 iulie 1941 de la Meculescu, Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău, reprodusă fragmentar în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 92.

[40] USHMM RG – 25.003, rola 125 (vechi 655), fond Guvernământul Basarabiei, Cabinet Militar, dosarul 25, f. 473. Telegramă din partea lui Corneliu Popescu, Inspectoratul de Jandarmerie, către General Voiculescu, Guvernator, 9 iulie 1941.

[41] *Ibidem*, ff. 520-522, copie după ordinul telegrafic nr. 143 de la vicepreședintele Consiliului de Miniștri către Voiculescu (aflat încă la Cernăuți, înainte de a continua la Chișinău), 12 iulie 1941.

evreiești și câțiva ostatici fuseseră executați câteva zile mai devreme. Topor a raportat că mii de evrei se aflau în regim de detenție acolo și a consemnat că alți evrei erau trimiși la Bălți de către unitățile militare aflate pe frontul de luptă. A raportat că nu avea forță de muncă pentru a-i păzi sau hrăni pe cei 8.500 de evrei despre care preconiza că, în curând, aveau să fie concentrați în județul Bălți. În mod evident nerăbdător să se descotorosească de evrei, însă recunoscând că mutarea lor către Est fusese împiedicată de operațiunile militare aflate încă în desfășurare în acea direcție, a accentuat, în corespondența cu Ministerul de Interne de la București, că menținerea lor în Basarabia era „inoportună" și a sugerat ca ei să fie trimiși în România, pentru a fi puși la muncă.[42]

Cu toate acestea, răspunsul generalului Niculae Tătăranu de la Marele Cartier General a constat într-o instrucțiune de a-i ține pe loc pe evrei, indicând faptul că aceștia ar trebui hrăniți de comunitatea evreiască de pe plan local, urmând ca, în scurt timp, să fie repartizați în detașamente de muncă din Basarabia.[43] Cu presiunile militare pentru ajutor suplimentar în asigurarea zonelor dinapoia frontului, Topor a pregătit transferul la Bălți al Companiei 23 de Poliție, care participase la pogromul de la Iași, cu scopul de „a întări jandarmeria teritorială până la curățirea completă a terenului până la Nistru"[44]. În aceeași zi, Ministerul de Interne a comunicat fiecărui inspectorat de jandarmerie ordinele confidențiale ale lui Ion Antonescu, ca toți evreii aflați în detenție să fie puși la muncă grea. Un deținut din zece trebuia să fie împușcat, dacă cineva încerca să scape, iar evreilor care nu munceau trebuia să le fie sistată o rație de mâncare și să nu li se

---

[42] USHMM RG – 25.004, rola 25, fondul 20725, vol. 9, f. 305, Raportul Nr. 223 din 17 iulie 1941, de la Marele Pretor Topor către Cartierul General (textul este reprodus în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 93); USHMM RG – 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosarul 3-1, f. 460, Telegrama nr. 229 din 18 iulie 1941, Topor către Ministrul de Interne (disponibil și în *Documentele Ancel*, vol. 5, p. 18; și Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 93).

[43] Vezi adnotarea lui Tătăranu de pe marginea Raportului nr. 223 semnat de Topor, *loc.cit.*

[44] USHMM RG – 54.001, rola 22, fondul 1607, opis 1, dosarul 3-1, f. 503, Nota nr. 1561/B a șefului Cartierului General, Secțiunea a II-a, locotenent-colonel Dinulescu, 18 iulie 1941.

permită să obțină hrană pe alte căi.[45] Planurile pentru evreii din Basarabia reocupată intrau într-o etapă superioară, primind atenție de la cel mai înalt nivel.

Ghetoul din Chișinău: Crearea și administrarea sa

Pe 19 iulie, la mai puțin de 72 ore după ce forțele armate române și germane au intrat în Chișinău, Guvernatorul Voiculescu, care îi raporta direct lui Ion Antonescu, și-a stabilit acolo reședința și și-a asumat răspunderea pentru administrarea Basarabiei. În ziua următoare, a telegrafiat la București, pentru a se plânge de faptul că-i era practic imposibil să realizeze ceva, de vreme ce „„[n]ici până acum nu s-au prezentat Prefectul, Primarul și aparatul administrativ": „Am întrebuințat provizoriu persoane locale, care neavând pregătire, nu sunt de mare folos. Orașul este distrus și devastat îngrozitor. Toate clădirile instituțiilor de Stat sunt distruse. Viața în oraș este inexistentă." Voiculescu a cerut, pentru trimiterea de urgență a unui personal administrativ, vehicule motorizate pentru interesul guvernamental și specialiști pentru a repara instalațiile de apă și electricitate, toate acestea fiind stricate. Chiar și în aceste împrejurări dificile, totuși, Voiculescu a raportat că luase deja „măsuri pentru strângerea tuturor evreilor în partea de jos a orașului, spre Visterniceni și întrebuințarea tuturor elementelor valide la curățirea orașului. Locuințele evrești, rămase aproape în totalitate intacte, vor fi recensate imediat ce este posibil și date spre folosință provizoriu funcționarilor. Cele mai bune vor fi întrebuințate pentru instalarea instituțiunilor."[46]

---

[45] *Documentele Ancel*, vol. 5, p. 19, General I. Popescu, Subsecretar de Stat, Ministerul de Interne, foarte urgent/ordinul confidențial nr. 5011 către Inspectoratul General de Jandarmerie, 18 iulie 1941. De asemenea, în USHMM RG – 25.004, rola 25, fondul 20725, vol. 9, f. 303. Conținutul ordinului dat de Antonescu poate fi găsit și într-un comunicat oficial al Ministerului de Interne, din data de 18 iulie 1942, reprodus în *FCER Perioada*, partea I, p. 396.

[46] USHMM RG – 25.004, rola 25, fondul 20725, vol. 7, f. 14 (mai jos), telegrama lui Voiculescu nr. 6 din 20 iulie 1941 către Mihai Antonescu, prin care cere confirmarea că personalul administrativ se afla în drum spre Chișinău; același volum, f. 242, telegrama lui Voiculescu din 20 iulie 1941 către Mihai Antonescu, prin care raportează că luase primele măsuri pentru mutarea evreilor în cartierul Visterniceni.

Centrul Chișinăului și Ghetoul din Chișinău
(pe baza hărții înaintate de Comandantul Garnizoanei Chișinău, Tudose, Guvernământului Basarabiei pe 29 august 1941, Raport nr. 2061 din aceeași dată)
Adaptată de Jessica Cuy, Nancy Hartman și Pavel Ilyin
Stadtplan von Kischinew (Chișinău). Berlin, Generalstab der Luftwaffe, 1941 (Fragment)
0 200 400 600 800 m
0 0.125 0.25 0.375 0.50 mile
Granițele originale ale Ghetoului, 24 iulie 1941
Zona înlăturată din Ghetou înainte de 29 august 194
pentru a-i concentra și izola și mai mult pe evrei și p
tru a înlătura bisericile și instalațiile municipale
Zona prevăzută a fi „curățată de evrei" și înlăturată d
Ghetou până la 2 septembrie 1941
Ghetoul în ajunul deportărilor din octombrie 1941
1 Vama
2 Spitalul Evreiesc
3 Garnizoana militară
4 Stația de pompieri
5 Piața Veche
6 Stația de pompare a apei
7 Teatrul Național
8 Banca Națională
9 Colegiul Teologic
10 Mitropolia Ortodoxă
11 Catedrala centrală
12 Spitalul de psihiatrie
13 Azilul de boli mintale
14 Primăria
15 Tribunalul
16 Centrala electrică
17 Piața principală
18 Depozite pe aprovizionа
Biserică
Sinagogă
PETRU RARES
PIAȚA SF. ILIE
SF. HARALAMBIE
REGELE CAROL I
ȘTEFAN CEL MARE
SF. GHEORGHE
CĂTRE GARĂ
HIPODR

Guvernatorul le-a ordonat prefecturilor din afara capitalei de provincie să pornească la acțiune pe două fronturi: să pună în siguranță recolta și să „ia măsuri pentru curățitul terenului de comuniști, pentru inventarierea bunurilor rămase dela Germanii expatriați, deportați, absenți și tuturor evreilor"[47]. Voiculescu a pus acțiunile sale pe seama „ideii de bază a Dvs. asupra felului cum trebuiesc să fie tratați evreii" [enunțată de către Ion Antonescu]. Ținând seama de starea de spirit a populațiunii, de ideile directoare de la Centru, precum și de faptul că evreii trebuie supuși unui regim corespunzător atitudinii și faptelor din epoca cedării [Basarabiei către Uniunea Sovietică], a timpului petrecut sub dominațiunea sovietică și a comportării lor pe timpul operațiunilor militare din iunie și iulie 1941", Voiculescu a accentuat că era pe deplin conștient că problema dintâi pe care a avut s-o rezolve era „problema evreească"[48].

Pe 24 iulie, încă nemulțumit de lentoarea cu care se mișcau lucrurile, Voiculescu a dat ordin pentru crearea lagărelor în care să fie concentrați toți evreii de la sate și folosiți pentru munca la drumuri, reparații de poduri, săpături și proiecte asemănătoare. El le-a cerut evreilor din orașe să se înregistreze la primării într-un termen de trei zile și să-și declare profesiile; și aceștia aveau să fie folosiți la muncă. Fiecărui grup de lucru i-ar fi fost numit un șef, iar el și familia sa ar fi fost făcuți răspunzători pentru modul în care sarcinile de muncă erau îndeplinite. La Chișinău, Voiculescu a ordonat „accelerarea operațiunilor de înființare a unui ghetou", amintindu-le celor care ar fi urmat să ajungă acolo că deja dispusese realizarea acestuia.[49] Pe fon-

---

[47] USHNN RG – 25.004, rola 25, fondul 20725, vol. 7, f. 14, copia telegramei lui Voiculescu nr. 5 din 24 iulie 1941 către Prefecturile județelor Soroca, Bălți și Orhei. Titulatura lui Voiculescu a fost: „Împuternicitul Conducătorului Statului pentru conducerea și administrarea Basarabiei".

[48] „Memoriu asupra problemei evreilor din Basarabia" de Voiculescu (în continuare: *Memoriul Voiculescu*), scris după 22 noiembrie 1941 și trimis Conducătorului Statului Ion Antonescu pe 2 decembrie 1941. Copii sunt la USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 55-63; *Documentele Ancel*, vol. 10, pp. 137-145. Un original semnat se află la USHMM RG – 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 22 (titlu dosar: „Memoriu asupra problemei evreești din Basarabia, 1941"), ff. 4-12. Citările ulterioare ale acestui document fac trimitere la paginile 1-9 ale originalului.

[49] Acest ordin a fost distribuit la scară largă. Vezi, de exemplu, USHMM RG – 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 1, Ordinul lui Voiculescu nr. 61 din 24 iulie 1941 către Inspectoratul de Poliție Chișinău, înregistrat ca primit de către

dul imposibilității de a organiza prima ședință a echipei sale administrative și frustrat de „continua mișcare frenetică" a evreilor de pe străzi, care, așa cum se plângea, dădea orașului „un iz specific evreiesc", pe 18 iulie, Voiculescu a încredințat responsabilitatea înființării unui ghetou, în cartierul Visterniceni, recent-numitului comandant militar al Chișinăului, colonel Dumitru Tudose. Acesta a fost încurajat și de *Sonderkommando* 11a să acționeze în forță.[50] Drept urmare, evreii au fost puși sub presiune directă chiar în aceeași zi.

Ordinele date de Voiculescu au fost executate în mod dezorganizat și arbitrar. Mulți evrei au fost scoși din propriile case, primind „termen de doar 10 până la 15 minute", și, în general, li s-a permis să ia cu ei doar cele câteva bunuri personale pe care le puteau aduna rapid. În unele situații, au fost transmise înștiințări către casele evreilor, prin care locuitorii acestora erau puși să se mute. În altele, unități armate — în general, românești, uneori și germane — pur și simplu au dat buzna în case și în apartamente, scoțându-i pe evrei în stradă, fără nici un fel de avertizare prealabilă. Evreii erau jefuiți în timp ce se mutau, iar casele acestora erau prădate de îndată ce locuitorii lor le eliberaseră. În lipsă de personal administrativ, această mutare precipitată a evreilor la Visterniceni a fost înfăptuită fără stabilirea unor criterii precise cu privire la cine urma să fie afectat, ce bunuri puteau

---

inspectorat pe 28 iulie. Același ordin a mers către toate prefecturile de județ, birourile de primărie, Comandantul Militar al Chișinăului, birourile de poliție și birourile de jandarmerie; vezi RG – 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 22, f. 13. Ordinul a fost publicat în colecția de documente care a apărut ca parte din *Raportul Comisiei Wiesel*; vezi colecția de documente a Comisiei Wiesel, publicată sub titlul: Lya Benjamin (ed.), Comisiunea Internațională pentru Studierea Holocaustului în România, *Documente*, Iași, Ed. Polirom, 2005 (în continuare: *Documentele Comisiei Wiesel*), p. 214. Martorul Marian Michael, *loc.cit.*, menționează că acțiunea de ghetoizare a evreilor, în fapt, a început pe data de 20 iulie, acreditând afirmația lui Voiculescu că ordonase acest lucru pe 20. Dar „Raportul de anchetă 1", p. 8, face trimitere la o decizie de a începe, în concret, mutarea evreilor în ghetou pe 22-23 iulie, în urma consultărilor dintre Guvernatorul Voiculescu și Comandantul Militar al Chișinăului, col. D. Tudose de la Corpul IV.

[50] USHMM RG – 25.004, rola 25, fondul 20725, vol. 7, ff. 250-251, Raportul secret nr. 831/C din 2 decembrie 1941 de la Voiculescu către Președinția Consiliului de Miniștri. Copii suplimentare sunt la USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 15-16 și ff. 159-160. Cu privire la rolul Comandoului Special 11a, vezi NOKW-3233, *op.cit.*

fi luate cu ei de către evrei sau unde avea să ajungă fiecare. Atribuirea adăposturilor nu fusese organizată în prealabil, astfel că alocarea spațiului în ghetou s-a făcut pe temeiul „primul venit, primul servit". La Visterniceni, cea mai mare parte a clădirilor fuseseră distruse de foc sau de explozii, așa încât, de la bun început, supra-aglomerarea masivă în clădirile mai puțin deteriorate a reprezentat regula.[51]

În aceste condiții, hazardul a jucat și el un rol. Foști funcționari guvernamentali care erau evrei, bărbați evrei și femei evreice căsătorite cu creștini, mame evreice cu copii botezați, evrei care se convertiseră la creștinism înainte de 9 august 1940 — toți aceștia s-au bucurat de o oarecare diferență de statut sub legea rasială din România, aflată în vigoare, în ciuda „sângelui evreiesc": au fost scoși din locuințele lor și duși în ghetou, dacă se întâmpla să fie prinși într-un raid militar desfășurat din oraș.[52] Alți evrei din aceste categorii nu au fost deranjați. Lămurirea statutului și a tratamentului aplicat acestor categorii speciale de evrei avea să consume multă energie în lunile următoare.

---

[51] Cu privire la deplasarea forțată a evreilor în cartierul Visterniceni, vezi Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 79-80 ; „Raportul de anchetă 1", pp. 8-10; „Raportul de anchetă 2", pp. 1-2; și USHMM RG – 25.004, rola 25, fondul 20725, vol. 7, f. 241, raportul nr. 2126 din 4 septembrie 1941, Comandantul Militar al Chișinăului către Conducerea și Administrația Basarabiei.

[52] Principalele legi rasiale ale României, concepute după modelul Germaniei naziste, au fost promulgate pe 8 august 1940 și au oferit, în mod diferențiat, un statut special anumitor categorii de „evrei de sânge", inclusiv veterani de război evrei, evrei care obținuseră cetățenia prin legi ale Parlamentului, pe bază individuală, sub Constituția României din 1878, copii creștini proveniți din căsătorii mixte, copii ai evreilor uciși în timpul serviciului militar, evrei convertiți la creștinism înainte de promulgarea legilor etc. Aceste legi au constituit punctul de referință obișnuit atunci când au fost analizate excepții la politicile eliminaționiste. Pentru textele și analiza acestor legi, vezi Lya Benjamin (ed.), FCER, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, *Evreii din România între anii 1940-1944: Legislația antievreiască* (în continuare: *FCER Legislația*), București, Ed. Hasefer, 1993, pp. 37-56. Ca exemplu de aplicare în Basarabia, vezi posterul de perete cu ordinul nr. 94 din 28 iulie 1942 al Guvernatorului Voiculescu, prin care cere „anumitor categorii de cetățeni cu sânge evreiesc" să se înregistreze la poliție, dar cu excepția persoanelor „de sânge evreiesc [care] au un părinte de altă origine decât cea evreiească, care sunt creștini și convertiți la creștinism până la data de 9 august 1940"; USHMM RG – 54.001, rola 21, fond 697, opis 1, dosarul 41, ff. 114-116, Ordinul nr. 22474 din 14 august 1942 de la Guvernatorul Basarabiei, Voiculescu, către Secția de Poliție Cahul. Dosarul 41 conține numeroase documente referitoare la această chestiune.

O atenție specială a fost acordată identificării evreicelor, deoarece acestea erau mai greu de deosebit decât „fiii legământului", de vecinii lor creștini. Pe 29 iulie, Inspectoratul Regional de Poliție din Chișinău a primit un raport, potrivit căruia „o mare parte din jidoavcele din orașul Chișinău, pentru a se eschiva de a fi trimise în partea de jos a orașului, unde li s-a fixat domiciliu obligator, se dau drept creștince, invocând că au pierdut actele de identitate". Inspectoratul a dat ordin ca Poliția Municipală să investigheze cazurile de femei care fuseseră raportate ca rămânând în casele lor. Cinci sau șase femei s-au plâns că au fost violate în timpul procesului de ghetoizare. Numărul femeilor violate, care nu au avut curajul să vorbească deschis, este necunoscut.[53]

Numele evreilor care au fost internați în ghetou nu au fost consemnate în mod sistematic. S-a făcut un efort pentru a înregistra numele deținuților din ghetou, după ce acesta a fost înființat, însă lista nu a fost niciodată dusă la bun sfârșit. Până la 2 august, doar 493 de familii, însumând 1.590 de indivizi, fuseseră înscriși.[54]

Odată încheiată mutarea inițială a evreilor în ghetou, desfășurată haotic, au fost amplasate bariere temporare de-a lungul străzilor care ocoleau zona ghetoizată. Răspunderea pentru paza și administrarea ghetoului a aparținut, în mod provizoriu, Comandamentului Militar

---

[53] Cu privire la violuri, vezi „Raportul de anchetă 1", p. 25; și I. Bazarov, *La cruauté germano-roumaine à Kichinev* (*Cruzimea româno-germană la Chișinău*), în Ilya Ehrenbourg și Vassili Grossman, *Le Livre Noir*, 1995, p. 251. Trimiteri la violurile comise de forțele române în timpul războiului împotriva URSS apar frecvent, deopotrivă în documentația arhivistică germană și cea — mai recent accesibilă — sovietică. Vezi, de exemplu, sursele citate în Karel C. Berkhoff, *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine Under Nazi Rule*, 2004, p. 217; și Trașcă și Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944*, 2007, pp. 260-263. Cu privire la femeile evreice care urmăreau să evite transferul în ghetou, vezi USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 3-4, „Nota" nr. 2514 și Memoriul nr. 241 din 29 iulie 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău pentru Secția de Poliție Chișinău.

[54] Cu privire la încercarea Direcției de Poliție Chișinău de a consemna numele deținuților, vezi USHMM RG – 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 7, Raportul nr. 838 din 2 august 1941, șeful Biroului Politic Administrativ al Poliției Municipale către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău. Un membru al Comitetului Evreiesc a pretins că comitetul avea o listă cu evreii din ghetou, însă autoritățile niciodată nu au cerut-o; vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosar 68, ff. 29-34, raportul nr. 741 din 27 octombrie 1941 al Procuraturii din Lăpușna.

al Chișinăului, condus de colonelul Tudose. Acesta, însă, raporta Comandamentului Armatei IV, și nu lui Voiculescu. Ulterior, când Ion Antonescu a criticat anumite aspecte ale felului în care ghetoul era păzit și administrat, Voiculescu s-a grăbit să se ascundă în spatele acestor canale încrucișate de comandă și responsabilitate. Între timp, Tudose, alarmat de poziția sa vulnerabilă, a devenit nerăbdător să se întoarcă în postul său din armata regulată și a solicitat transferul pe 12 august.[55] În cele patru luni dintre sfârșitul lunii iulie și noiembrie 1941, răspunderea pentru paza ghetoului a revenit unui număr de șase unități militare, paramilitare și autorități — inclusiv Companiei 23 de Poliție, care, la Iași și la Bălți, își câștigase renumele pentru brutalitate. Succesiunea rapidă a unităților care stăteau de pază la ghetou, chiar dacă parțial această succesiune a fost voită înadins și planificată anume, pentru a limita dezvoltarea unor legături între deținuți și cei însărcinați să-i supravegheze, a condus la un haos administrativ și a creat un climat de nesiguranță și dezechilibru, în care violentarea deținuților a reprezentat ceva obișnuit.[56] Liniile separate

---

[55] Vezi cererea lui Tudose de a fi eliberat din misiunea sa de Comandant al Garnizoanei Chișinău, USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 14-15, raport nr. 1053 din 12 august 1941 de la D. Tudose, Comandant Militar al Chișinăului, către Conducerea și Administrația Basarabiei (Voiculescu). Documentul a fost publicat în *Documentele Comisiei Wiesel*, pp. 228-229.

[56] Unitățile sunt identificate în „Memoriul Voiculescu" și „Raportul de anchetă 1", p. 14. Compania 23 de Poliție a fost eliberată din datoria față de ghetou doar după ce a participat la deportarea celei mai mari părți din persoanele internate, care a avut loc toamna. De asemenea, în acea perioadă s-a încheiat și folosirea unităților militare pentru pază. Responsabilitatea pentru supravegherea celor câțiva evrei rămași a fost transferată, în primă fază, Comisariatului de Poliție al Ghetoului, până când acesta a fost dizolvat, pe urmă poliției municipale. Armata a continuat să păzească depozitele, pline-ochi de bunuri aparținând evreilor care fuseseră prăduiți, care se aflau în interiorul ghetoului, însă până în primăvara lui 1942, această sarcină a fost încredințată poliției locale. Vezi USHMM RG – 54.001, rola 19, fondul 680, opis 1, dosarul 4805-2, f. 171 [scris de mână], nota nr. 5699 din 24 decembrie 1941, șeful Inspectoratului de Jandarmerie din Chișinău către șeful Poliției Regionale Chișinău, privind retragerea planificată a Companiei 23 de Poliție pe 31 decembrie 1941; rola 13, fondul 680, opis 1, dosarul 4476, f. 152, nota nr. 17746 din 22 ianuarie 1942, șeful Jandarmeriei Chișinău, Meculescu, către Direcția de Poliție Chișinău, privind cerința ca Poliția din Chișinău să preia misiunea de pază a ghetoului; același dosar, f. 153, Transmisiunea nr. 22671 din 23 ianuarie 1942, de la Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău, încredințând la modul formal poliției locale răspunderea pentru paza ghetoului; același dosar, f. 210, Nota nr. 16769 din 26 ianuarie 1942,

de comandă, care porneau de la Ion Antonescu și se transmiteau prin ierarhia militară, pe de-o parte, și de la Antonescu prin guvernatorul Basarabiei, pe de altă parte, i-a năpăstuit pe evreii din ghetou în lunile care au urmat.

Odată înființat ghetoul, absența unor instrucțiuni și ordine specifice privind administrarea acestuia și regimul căruia evreii trebuiau să fie supuși, s-a resimțit la scurt timp. Săptămânile care au urmat zilei de 24 iulie au cunoscut emiterea unei serii de ordine și directive, uneori date la nivel local, alteori venind de la București, care uneori se contraziceau reciproc, alteori emise doar ca reacție la problemele specifice de administrare și control care se iveau. În anumite împrejurări, locatarii ghetoului erau în măsură să tragă foloase de pe urma dezordinii. Chiar dacă, de cele mai multe ori, îi făcea vulnerabili la mârșăvii, abuzuri și chiar mai rău.

Dacă administrarea ghetoului lăsa un sentiment de improvizație, acest lucru nu a venit ca urmare a lipsei de seriozitate sau a abilităților organizatorice de partea autorităților române ori ca oglindire a une motivații ceva mai omenești decât cea din declarațiile oficiale făcute la București sau la Chișinău. Aparența de improvizație reflecta un adevăr mai sinistru — acela că ghetoul era deja privit doar ca loc de deținere temporară, asemănător lagărelor de tranzit care fuseseră înființate în zone rurale, unde evreii trebuiau să fie ținuți până când deportarea lor în Est putea fi realizată.[57] Voiculescu era conștient că

Biroul Chișinău al Siguranței către șeful Poliției Regionale, prin care raportează încheierea unor acorduri cu poliția locală, pentru a păzi porțile ghetoului, și cu soldații desemnați de comandantul de garnizoană să păzească magaziile cu bunurile confiscate din proprietatea evreilor; și rola 12, fondul 680, opis 1, dosarul 4475, f. 117, nota nr. 45 din 2 aprilie 1942, Biroul Chișinău al Siguranței către Inspectoratul Regional de Poliție, privind dispoziția către poliția locală să păzească depozitele, precum și pe cei 191 de evrei care se aflau în ghetou.

[57] Ambii Antonescu ceruseră acest lucru încă de la începutul lunii iulie. Până la înființarea ghetoului din Chișinău, autoritățile române încercau deja să-i împingă pe evrei dincolo de Nistru, în Ucraina. Acest lucru a fost criticat de germani, care nu doreau ca mase nepăzite, dezorganizate de evrei să se apropie atât de mult de spatele forțelor militare româno-germane, care înaintau și care vizau o abordare mai sistematică a obiectivului de a-i lichida pe evrei. Incidentele care i-au implicat pe evreii forțați să treacă de-o parte și de alta a fluviului la sfârșitul lunii iulie și începutul lui august, alături de alte tensiuni iscate între forțele române și germane, au stat la baza încheierii unui acord formal, la Tighina, pe 30 august 1941, între

forțele române împingeau deja masele de evrei afară din Bucovina, în Ucraina. Într-adevăr, el ceruse de urgență ajutor comandamentului de pe front al lui Ion Antonescu, pentru a se asigura că eforturile germanilor de a-i împinge înapoi către vest aveau să fie zădărnicite.[58] Dată fiindu-i așteptarea că toți evreii ar fi fost, în curând, împinși către Est, nu prea părea necesar ca procedurile administrative ale ghetoului din Chișinău să fie stabilite și respectate întocmai.

În schimb, au fost luate măsuri pentru a se asigura că deportările preconizate aveau să fie tratate cu seriozitate. Internați în lagăre și ghetouri, evreii din Basarabia erau în imposibilitatea de a se mișca. Pe 27 iulie, Marele Pretor Topor a transmis tuturor prefecturilor din provincie ordinul lui Antonescu că „orice deplasare dintr-o localitate în alta este interzisă evreilor. Fiecare evreu trebuie să rămână acolo unde se află. Nimeni nu are voie să elibereze permise de călătorie evreilor." Au fost trimise ordine asemănătoare la inspectoratele regionale de poliție și prefecturile de județ de către Direcția Generală de Poliție – Serviciul pentru Controlul Populației Române și Străine. Autoritățile locale au primit mână liberă de a le acorda permise evreilor fără aprobare de la Direcția Generală de Poliție sau de la Ministerul de Interne din București, doar pentru câteva categorii speciale: a) evreii cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani, chemați la Centrele de Recrutare (pentru muncă forțată); b) evreii mușcați de câini turbați; c) evreii citați pentru a compărea în fața instanței de judecată și în măsură să facă dovada citării sau a unui document echivalent;

---

generalul Arthur Hauffe, șeful Misiunii Militare Germane în România, și generalul Nicolae [uneori și Niculae] Tătăranu, reprezentând Marele Cartier General al României. Printre alte dispoziții, acordul a cerut ca evreii să fie concentrați în lagăre de muncă și a prevăzut amânarea deplasărilor forțate de evrei către Est, până la încheierea operațiunilor militare. Ulterior, cele două părți au interpretat diferit această chestiune, însă acordul a pus capăt încercărilor românilor de a-i împinge pe evreii basarabeni către Est, la mijlocul verii anului 1941. Vezi excelenta discuție în Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania*, 2000, pp. 119-122; Raul Hilberg, *The Destruction of European Jews*, 1985, vol. 2, pp. 769-771; Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 36-38, 65-70, 95-99.

[58] USHMM RG – 25.003, rola 4 (vechiul 304), dosarul 3827, f. 1357, Comunicatul lui Voiculescu nr. 1200 din 13 august 1941 către Cartierul General „Patria" (acesta era un nume codificat al lui Ion Antonescu). Voiculescu cere ca Antonescu să ia măsuri pentru a-i face pe germani să nu-i mai trimită pe evrei înapoi și cere ridicarea unor posturi de pază la frontieră, pentru „a stopa repatrierea evreilor".

și d) dascălii și elevii evrei care încă mai predau ori mai urmau școlile evreiești.[59]

În acele situații extreme care predominau în Basarabia, curând n-a mai fost un secret pentru nimeni faptul că fiecare dintre aceste excepții reprezentau, pentru autorități, un risc de a scăpa din mână evrei, iar pentru aceștia din urmă creau posibilități de a scăpa. Drept urmare, în primele săptămâni de existență ale ghetoului, au fost impuse noi restricții, chiar și pentru aceste cazuri excepționale. Atunci când o mână de evrei din orășelul basarabean Leova au reușit să treacă în România propriu-zisă, la începutul lunii august, în ciuda interdicției de mișcare, reacția oficială a fost promptă. Șeful cadrelor și șeful informațiilor din cadrul Armatei IV române au solicitat informații directe din partea jandarmeriei și a Inspectoratului de Poliție din Chișinău, prin care vroiau identificarea responsabililor pentru această breșă în mecanismul de control, repetând faptul că evreii din Basarabia trebuiau să fie închiși acolo și sub nici o formă să nu li se permită să se ducă în România propriu-zisă.[60]

La Chișinău, autoritățile românești au continuat să întărească controlul. Perimetrul rezervat ghetoului a fost ceva mai clar delimitat pe 27 iulie, cu peste 10.000 de evrei strânși pe câteva străzi, iar uneori îngrămădiți câte 25 sau chiar mai mulți într-o cameră sau într-o casă. Intrările și ieșirile erau blocate cu baricade din lemn și păzite de-a lungul celor 4 kilometri, cât măsura perimetrul ghetoului. Contingentul de pază a fost lărgit de la puținii 80 de soldați și polițiști până la un nivelul ridicat de aproximativ 250, pe măsură ce se apropiau datele acțiunilor de deportare, potrivit planificării. Totuși, izolarea

---

[59] USHMM RG – 54.001, rola 22, fondul 1607, opis 1, dosarul 3-2, f. 607, Telegrama lui Topor nr. 360 din 27 iulie 1941 către Prefecturile Dorohoi ... Constanța; și f. 612, Telegrama lui Topor nr. 361 din 27 iulie 1941 către Ministrul de Interne. În ceea ce privește directiva poliției, vezi aceeași grupare de înregistrări, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-2, ff. 325-326, Memoriul nr. 19889 din 8 octombrie 1941 de la Serviciul pentru Controlul Românilor și Străinilor făcând trimitere la ordinul inițial nr. 47388 din 29 iulie 1941.

[60] USHMM RG – 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 30-31, Comunicatul nr. 208960 din 6 august 1941, de la șeful de Stat-Major al Armatei IV, N. Pălăngeanu, către Inspectoratul de Poliție Chișinău. De asemenea, ordinul subsecvent din 8 august 1941 de la Inspectoratul de Poliție Chișinău către Inspectoratele Regionale de Poliție.

ghetoului nu a fost încheiată. Unele familii creștine au continuat să locuiască în arealul ghetoului, iar acolo se mai aflau sifonării, fabrici de săpun și de funii. Mai mult, drumul din oraș către aeroport trecea drept prin ghetou, iar oamenii care-i considerau pe evrei ținte facile, de asemenea, aveau posibilitatea să intre.[61] Acest lucru avea să conducă la un șir nesfârșit de probleme pentru evrei și, în egală măsură, pentru autoritățile române.

Autoritățile române au instituit un Comitet al Ghetoului, format din 22 de „intelectuali evrei". Pe 1 august, comitetul a fost convocat la o întâlnire cu Tudose, Comandantul Garnizoanei Chișinău. Acesta i-a dat comitetului un termen de șapte zile pentru a supraveghea redistribuirea evreilor din casele supra-aglomerate, „ca măsură de igienă, pentru a împiedica răspândirea bolilor contagioase", să dezinfecteze, să repare toate gropile produse de explozia bombelor în toate locuințele ghetoului. Tudose a fost de acord cu exploatarea unei brutării, așa încât să fie aprovizionată cu făină de către garnizoana din Chișinău, iar banii obținuți din vânzarea de pâine să fie folosiți de comitet pentru a-i ajuta pe cei nevoiași. De asemenea, a mai fost aprobată înființarea unei clinici cu zece paturi. Personalul urma să fie format din medici evrei, cu medicamente și aparatură strânse din „cabinete medicale abandonate", care să fie oferite ghetoului de comandantul militar. De asemenea, Tudose a autorizat înființarea unei piețe în interiorul ghetoului.[62]

Comitetul Evreiesc („Comunitatea evreilor din ghetou") era condus de Guttman Landau, asistat de vicepreședinții Avraham Șapira, avocat, și E. Bittman, secretar. În timp ce Tudose, pe 2 august, ordona Comitetului să colaboreze cu Comisariatul de Poliție al Ghetoului (unitatea română de poliție alocată ghetoului) în strângerea evreilor pentru detașamentele de muncă, acesta, în realitate, a jucat un rol minimal în aplicarea regimului de muncă forțată și, ulterior, în adunarea evreilor pentru deportare. Activitățile sale principale par să le fi procurat beneficii simbolice evreilor înghesuiți în ghetou și să le fi

---

[61] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 80; și „Raportul de anchetă 1", p. 13-14.

[62] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 13, Memoriul nr. 804a din 3 august 1941 de la Secția de Poliție Chișinău către Inspectoratul Regional de Poliție.

oferit un ajutor modic celor mai năpăstuiți deținuți ai ghetoului, bolnavilor și persoanelor cu handicap. Comitetul Evreiesc nu era, totuși, mai în măsură să exercite o influență autentică asupra evenimentelor importante, decât consiliile evreiești ale altor ghetouri, de-a lungul și de-a latul Europei, iar când a venit timpul, s-a dovedit incapabil să rezolve chestiunile de viață și de moarte pe care le înfrunta comunitatea pe care o reprezenta.[63]

Pe 12 august, colonelul Tudose a raportat cu mândrie Guvernatorului Voiculescu realizările sale. Printre acestea, pretindea că „am curățit orașul de evrei și de resturile inamice, dându-i o față românească și mai ales creștină". Acesta „a organizat ghetto-ul evreesc în astfel de condițiuni ca să nu mai fie nici un pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente". Descrierea generală pe care Tudose a făcut-o situației din Chișinău era prea exactă, dar în numai câteva săptămâni, locuitorii evrei ai orașului fuseseră puși efectiv într-o stare de neajutorare completă.[64]

Condițiile din ghetou s-au degradat în mod rapid. La început, piața din ghetou era bine aprovizionată, însă după câteva săptămâni, până și rapoartele oficiale ale Inspectoratului Regional de Poliție confirmau că disponibilitatea alimentelor în ghetou era foarte restrânsă, iar prețurile, foarte ridicate. Livrarea de făină, promisă mai

---

[63] O scurtă discuție a comitetului se află în „Raportul de anchetă 1", pp. 1-2, 36-37; și în USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 226-227, Raportul nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941 al Secției de Poliție/Biroului Siguranței către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău. Furnizarea de alimente și asistență medicală în ghetourile și lagărele din Transnistria era menită să preîntâmpine izbucnirea unei epidemii de tifos și a altor epidemii de care autoritățile române păreau să fie întotdeauna înfricoșate. Epidemiile s-au declanșat în mai multe locuri, între care și un număr restrâns de locuri din Chișinău. Pentru un ordin ulterior dat de Voiculescu în privința trimiterii de alimente și medici evrei în toate lagărele și ghetourile, vezi USHMM RG – 54.001, rola 17, fondul 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 126, Comunicatul lui Voiculescu nr. 1040 din 2 septembrie 1941 către Inspectoratul de Poliție Chișinău. Pentru o precizare a cazurilor de tifos din ghetou și pentru o descriere a Comitetului Evreiesc ca având doar douăzeci de membri, vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fondul 706, opis 1, dosarul 22, f. 21, „Nota informativă", nedatată; același document se află la USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 292.

[64] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosarul 29, ff. 14-15, Raportul nr. 1053 din 12 august 1941 de la D. Tudose, comandantul Garnizoanei Chișinău, către Voiculescu.

înainte pentru brutărie, era insuficientă și fiecare persoană internată putea primi zilnic doar 100 de grame de pâine. Comitetul Evreiesc a administrat o cantină pentru săraci, unde 200 de familii primeau, o dată pe zi, o porție de borș cu mămăligă. Autoritățile române au raportat zilnic între 10 și 15 morți, din cauza condițiilor aspre din ghetou. Pe 11 septembrie, Comitetul Evreiesc a deschis un orfelinat, 28 de copii aflați în situație de urgență prezentându-se neîntârziat.[65]

Întrucât situația se deteriora, evreii din ghetou au început să stabilească legături cu prietenii și rudele din România propriu-zisă pentru a afla vești și a obține ajutor. Însă corespondența către și din afara ghetoului era interzisă. Autoritățile române au investigat viguros situațiile de interceptare a scrisorilor, anchetându-i pe transgresorii evrei ai regulilor cenzurii și pe neevreii care au fost de acord să ducă scrisorile și, de asemenea, interogând și punând presiune pe Comitetul Evreiesc al Ghetoului, pentru a obține informații. În condițiile în care evreii nu aveau dreptul să posede aparate de radio, românii au căutat să le taie orice contact cu lumea din afara Ghetoului, ca măsură suplimentară interzicând intrarea de „ziare, reviste, afișe, cărți etc."[66]

---

[65] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosarul 22, f. 21, „Notă informativă" fără dată; USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 297-317, Buletinul de contra-informații al Inspectoratului Regional de Poliție Chișinău pentru 10-20 septembrie 1941.

[66] USHMM RG – 25.004, rola 25, fondul 20725, vol. 10, f. 195, Ordinul nr. 5 prin care se interzic corespondența, ziarele, revistele etc. și se instituie pedeapsa la muncă forțată pentru oricine ajută evreii să încalce interdicția. USHMM RG – 54.001, rola 15, fondul 679, opis 1, dosarul 6593, conține rapoarte și investigații asupra încălcărilor, inclusiv, de pildă, supravegherea și confiscarea cărților poștale de la evreii care au rămas în ghetou la începutul anului 1942, care încercau să intre în legătură cu evreii din Regat, în vest, și, de asemenea, cu evreii deja deportați în Transnistria, către Est. Dosarul mai conține (f. 20) și o declarație cu scrisul de mână al președintelui Comitetului Evreiesc al Ghetoului, Guttman Landau (scris uneori și sub forma Lando), din data de 11 aprilie 1942, în care acesta descrie corespondența pe care o primește și o trimite în calitatea sa de președinte al comitetului (în principal, de la rudele care încearcă să obțină informații cu privire la membrii de familie deportați în Transnistria, la care Landau întotdeauna răspunde: „Nu am nici o informație despre locul unde erau trimiși și astfel nici o posibilitate să-i ajut") și scrisori care-i sunt destinate „fără consimțământul meu", cu speranța că acesta le va transmite mai departe celorlalți internați din ghetou. Aparatele de radio erau interzise în ghetou și, de asemenea, interzise familiilor în care un singur soț era evreu; vezi USHMM RG – 54.001, rola 15, fond 679, opis 1, dosarul 6592, f. 143, Raportul nr. 421 din 22 aprilie 1942, Sectorul 2 al Poliției Chișinău către Biroul Chișinău al Siguranței.

Comitetul Evreiesc a încercat să liniștească autoritățile, mobilizând comunitatea să sprijine „împrumutul de reintegrare", prin care regimul antonescian forța contribuții la trezoreria de stat. Autoritățile din Chișinău, însă, departe de a fi liniștite astfel, plănuiau deja o „selecție drastică" a tuturor evreilor care manifestaseră, chipurile, sentimente ostile față de România sau care fuseseră activi în partidul comunist sub ocupația sovietică, astfel încât „vinovații să poată fi scoși și sancționați [a se citi „împușcați"]"[67].

Lipsa de coerență administrativă s-a extins chiar și la întrebarea dacă evreilor ghetoizați ar urma să li se ceară să poarte Steaua lui David pe îmbrăcăminte. Pe 5 august, Președinția Consiliului de Miniștri a dispus ca toți evreii din Moldova, Basarabia și Bucovina și de pe malul răsăritean al Nistrului să poarte, sub amenințarea unor „sancțiuni drastice", pe partea stângă a pieptului, Steaua de culoare galbenă a lui David, cu diametrul de șapte centimetri, cusută pe fundal negru. Ordinul a fost transmis de către statul-major al Armatei IV, prin toate canalele, autorității de comandă, deopotrivă civile și militare și a continuat să fie răspândit, cel puțin în cea de-a treia săptămână din luna august. Cu toate acestea, pe 8 august, biroul de Siguranță din Chișinău a emis o directivă a Ministerului de Interne către Comisariatul Ghetoului și Poliție, prin care informa că „nici un evreu nu poartă un semn distinctiv, pentru că asemenea semne pot stârni reacții nedorite [în rândurile civililor]". Poliția Chișinău și Siguranța au solicitat clarificări pe 12 și pe 14 august, arătând că evreii aflați în ghetou purtau deja steaua galbenă. Decizia a continuat să se schimbe. Pe 26 august, Inspectoratul Regional de Poliție, condus de Alfred Pacsimade, a emis un ordin secret, cu largă circulație, prin care afirmă că Președintele Consiliului de Miniștri, Ion Antonescu, hotărâse că evreii nu trebuiau să poarte steaua. Dar pe 3 septembrie,

---

[67] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 297-317, Buletinul de Contrainformații al Inspectoratului Regional de Poliție Chișinău pentru 10-20 septembrie 1941. Supravegherea agitatorilor comuniști din ghetou a continuat pe toată durata deportărilor; vezi, de exemplu, USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 242, Ordinul nr. 273 din 30 septembrie 1941 de la Cabinetul lui Voiculescu (semnat de șeful de personal, lt.-col. Dem. Rădulescu) către Inspectoratul de Poliție Chișinău, prin care cere urmărirea unui „medic comunist periculos", care locuiește pe str. Teobasescaia nr. 26 și care fusese zărit cum intra și ieșea din ghetou printr-o deschizătură făcută într-o baricadă de lemn.

Ministerul de Interne i-a ordonat Guvernatorului Voiculescu să se asigure că toți evreii, cu excepția celor botezați, să poarte pe partea stângă a pieptului o Stea a lui David de culoare neagră, pe fundal alb. În ziua următoare, Ion Antonescu a anulat acest ordin. În sfârșit, pe 12 septembrie, Inspectoratul Regional de Poliție a emis ordinul nr. 1799, prin care repeta că Ion Antonescu însuși ordonase ca evreilor să nu li se mai ceară purtarea stelei. Unele fotografii făcute în ghetou, însă, atestă că steaua era obligatorie și purtată în această perioadă, însă, atunci când a avut loc dizolvarea ghetoului, Steaua lui David nu mai exista.[68]

---

[68] Documentația privind Steaua lui David este cuprinzătoare și grăitoare pentru multiplele surse care există privind o serie întreagă de aspecte ale politicii evreiești din România, în general, și ale administrării Ghetoului din Chișinău, în special. Trimiterile de mai jos sunt alese din mai multe posibilități de a explora documentar numai răsturnările politicii privind Steaua lui David, la care m-am referit în mod direct în paginile de față. USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 38, Comunicatul Armatei IV nr. 209038 din 8 august 1941 către Inspectoratul de Poliție Chișinău și către alte 11 direcții administrative și militare, prin care anunță Ordinul Consiliului de Miniștri din 5 august; același dosar, f. 57, Secția de Poliție Chișinău/Comunicatul Biroului de Siguranță nr. 481 din 12 august 1941 către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău; același dosar, f. 60, Telegrama Nr. 100 din 14 august 1941, Inspectorul Regional de Poliție Pacsimade către Direcția Generală de Poliție din București, prin care solicită lămurirea ordinelor contradictorii pe care le primește; același dosar, f. 87, Dispoziția circulară nr. 1051S[ecret] din 26 august 1941, emisă de Inspectorul Regional de Poliție Pacsimade, prin care confirmă decizia lui Antonescu împotriva unei cerințe de a purta steaua; același dosar, ff. 128-129, Comunicatul Nr. 1799 din 12 septembrie 1941 (înregistrat sub nr. 56172 din 10 septembrie 1941), Direcția Regională de Poliție către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău, prin care aduce la cunoștință anularea de către Ion Antonescu a ordinului emis de Voiculescu. Comunicatul nr. 1799, ca ultim cuvânt, a cunoscut o largă răspândire, iar copii ale acestuia există în numeroase fonduri și fișiere. USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosarul 6586, f. 26, Comunicatul Nr. 119 din 8 august 1941 de la Secția de Poliție Chișinău/Biroul Siguranței către Comisariatul de Poliție al Ghetoului, prin care transmite ordinul nr. 15790 al Ministrului de Interne; același dosar, f. 63, Comunicatul nr. 1802 din 17 august 1941 de la Biroul Administrativ al Secției de Poliție către Biroul Siguranței, prin care reconfirmă ordinul privind obligația de a purta steaua; același dosar, f. 276, Comunicatul nr. 4893 din 17 septembrie 1941 către Comandantul de Poliție al Ghetoului, prin care reia decizia de a nu lua în seamă ordinul lui Voiculescu privind steaua. USHMM RG – 54.001, rola 23, fondul 1607, opis 1, dosarul 3-4, f. 1129, copie, din 19/20 august 1941 și marcată „secret-urgent" al Ordinului nr. 3303 din 7 august 1941 al Marelui Cartier General, emis către Armatele III și IV, prin care se cere purtarea stelei. USHMM RG – 25.003, rola 14 (vechi 205), dosarul 1076, ff. 62-70,

Cei internați au privit lipsa de coerență a românilor și modificarea ordinelor drept acțiuni intenționate de hărțuire și umilire, menite în ultimă instanță, potrivit unui supraviețuitor, să-i expună pe evrei altor bătăi și pedepse: „Obligă evreii să poarte un semn — și în fiecare zi alte umilințe. Într-o zi, evreii trebuie să poarte semnul făcut din pânză albă, cusut cu ață neagră, în altă zi semnul trebuie făcut din pânză neagră cusut cu ață albă, în alta zi — cu ață galbenă. Într-o zi, trebuie purtat semnul numai în față, altă dată în spate. Toate aceste schimbări au fost făcute numai ca să poată bate pe evreii care n-au venit să se conformeze îndată ordinelor."[69]

La începutul lunii septembrie, în oraș se zvonea că se pregăteau ordine pentru deportarea tuturor evreilor din Basarabia — ziua de 14 septembrie fiind programată pentru evreii din Chișinău. În fața acestei situații înfricoșătoare, cu soarta comunității atârnând de un fir de păr, măsura luată de Comitetul Evreiesc s-a mărginit la trimiterea unei solicitări discrete ca munca forțată să fie suspendată de Roș Hașana și Yom Kipur, 22-23 septembrie, respectiv 1 octombrie, iar ca starea de asediu a ghetoului să fie extinsă, pentru a permite slujbele de seară din Marea Sărbătoare. Ministerul de Interne hotărâse să permită respectarea tradițională a ritualurilor religioase cu ocazia sărbătorilor, iar pe 13 septembrie, ziua dinaintea zvonitei deportări, Poliția Chișinău primise instrucțiuni să îngăduie serviciile religioase în locuințele oamenilor, precizate poliției în prealabil. În ziua următoare, Comandamentul Militar din Chișinău i-a anunțat pe evrei că munca forțată avea să fie suspendată de sărbători, iar slujbele puteau fi ținute în cele șapte Sinagogi din interiorul ghetoului. Între timp,

---

„Raport sumar al serviciilor îndeplinite de acest Serviciu Pretorial între 1 august și 10 octombrie 1941", semnat C.V. Ionescu, fără dată, prin care raportează succesul în impunerea obligației de a purta „steaua jidovească" de către evreii din ghetou. USHMM RG – 25.004, rola 35, fondul 40010, vol. 89, f. 150, Telegrama Nr. 8368 din 3 septembrie (codificată și expediată pe 5 septembrie) 1941, de la Ministerul de Interne, Subsecretarul de Stat I. Popescu, către Guvernatorul Bucovinei Calotescu și către Guvernatorul Basarabiei Voiculescu, prin care dă instrucțiuni cu privire la impunerea stelei.

[69] USHMM RG – 54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosarul 325-1, ff. 106-117, Protocolul de depoziție al lui Etl Abramovna Berman, 28 noiembrie 1944. Berman a scris o declarație inițială în română (ff. 110-117) și a semnat o depoziție în limba rusă (ff. 106-109), care se baza pe aceasta.

în zona creștină a orașului circulau vorbe că evreii puneau la cale incendierea ghetoului, în scopul de a evada, iar forțele de poliție primiseră ordinul să se asigure că nu erau tulburări în timpul Roș Hașana. Odată ce s-a dat curs solicitării Comitetului Evreiesc, atmosfera în ghetou a rămas, totuși, calmă.[70]

Samavolnicia felului în care erau luate deciziile și aparenta stare de neputință a celor aflați în ghetou a înlesnit prezentarea evreilor, în ochii majorității non-evreiești, drept oameni „scoși de sub ocrotirea legilor" — o exprimare folosită de Comisia de Anchetă instituită de Antonescu — și, în rândurile populației civile, a ajutat la radicalizarea climatului de ură, de abuz, de maltratare a evreilor.[71] Adoptarea deciziilor cu privire la purtarea Stelei lui David a fost parțial influențată, așa cum s-a consemnat mai înainte, de dorința autorităților de a evita „reacțiile nedorite" în rândurile populației locale de religie creștină. Între acele reacții, se numărau furia populară îndreptată nu doar împotriva evreilor, ci și împotriva autorităților române, pentru faptul de a nu fi fost suficient de aspre cu evreii. Când anumitor evrei li s-a permis să revină la fostele locuințe din afara ghetoului, pentru a-și recupera din bunurile personale — escortați de soldați și/sau ofițeri de poliție, care aveau posibilitatea de a-și lua din articolele găsite în casă, aceasta fiind o parte a înțelegerii —, reacția unei bune părți din populația creștină, în special a celor care se instalaseră în casele evreilor a fost extrem de ostilă. Micile concesii făcute evreilor,

---

[70] *Documentele Ancel*, vol. 10, p. 96, Scrisoarea Nr. 102 din 11 septembrie 1941, de la Comitetul Evreilor din Ghetoul Chișinăului către Comandantul Militar al Chișinăului; o copie a scrisorii poate fi găsită în USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 96, cu semnătura lui Dumitrescu de aprobare a cererii, datată pe margine 14 septembrie 1941. USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 187, Ordinul nr. 17239 din 13 septembrie 1941 al Ministerului de Interne; același dosar, f. 178, Comunicatul Secret nr. 1728 din 13 septembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmi Basarabia către Inspectoratul de Poliție Chișinău, privind planul de incendiere/evadare; același dosar, f. 179, Comunicatul Nr. 1345-C din 22 septembrie 1941 de la Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău către Secția de Poliție Chișinău, aceeași chestiune; același dosar, f. 181, mesaj telefonic cifrat nr. 59080 din 22 septembrie 1941 de la Direcția Generală de Poliție București către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău; același dosar, f. 199, Raportul nr. 5597 din 25 septembrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău.

[71] „Raportul de anchetă 1", p. 6.

chiar și în timp ce erau purtați sub escortă prin oraș către locurile de muncă forțată, a suscitat reacții negative în rândurile trecătorilor.[72] Se răspândeau zvonuri că evreii omorau în secret locuitori creștini ai orașului, în timp ce aceștia erau în afara ghetoului, la muncă, iar autoritățile erau criticate pentru faptul că le permiteau evreilor să vorbească cu membri ai comunității creștine, care erau înspăimântați de afirmațiile unor evrei, că războiul mergea prost pentru România, iar când războiul ar fi fost pierdut, românii „veți căra pietrele cu dinții — nu cu mâinile ca noi". Potrivit unui zvon, cu Anglia și America în alianță cu Rusia, „creștinii vor fi omorâți până la unul"[73].

Evreii erau încă fizic prezenți în Chișinău, reținuți în ghetou, însă locuitorii creștini ai orașului deja îi excluseseră din punct de vedere mental și afectiv din comunitarea mai mare și percepeau prezența lor fizică drept o problemă. Ostilitatea față de evrei s-a descoperit într-o manieră dramatică în timpul deportărilor în masă care au avut loc în luna octombrie. Sosirea a 30 de electricieni și tinichigii de origine evreiască, aduși de prin alte părți pentru a lucra în folosul armatei, a produs „în rândurile populației creștine din orașul Chișinău... o mare indignare", creștinii întrebându-se „de ce autoritățile militare aduc jidani din alte părți, cari nu pot fi decât un pericol în plus pentru Basarabia, astăzi, când au la dispoziție jidani meseriași ce se află în Ghettoul Chișinău?" Pe măsură ce deținuții din ghetou erau trimiși în ceea ce avea să fie, pentru cea mai mare parte dintre aceștia, ultimul lor drum, afișe de sursă neprecizată, dar neoficială, au apărut prin oraș, care proclamau triumfător: „Domnia jidanilor și a străinilor s-a sfârșit. Soarele dreptății române din nou a răsărit."[74]

---

[72] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, f. 196. Raportul nr. 5683 din 25 septembrie 1941, de la Secția de Poliție Chișinău/Biroul Siguranței către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău.

[73] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 143-144, Raportul secret nr. 1041 din 15 septembrie 1941, de la Colonelul Meculescu, Inspector al Jandarmilor din Basarabia, către Inspectoratul de Poliție Chișinău, acoperind nota din 8 septembrie 1941.

[74] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, ff. 354-355, Raport nr. 7081-C din 14 octombrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău/Siguranța către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău. La raport se află anexat un exemplar din afiș.

Nici măcar deportările nu au înăbușit sentimentele de ură. În martie 1942, cu doar câteva sute de evrei rămași prin toată Basarabia, Voiculescu a raportat la București că prezența acestora „întreține încă o stare de nedumerire în rândurile populației, așa că plecarea lor peste Nistru este o necesitate"[75]. Bineînțeles, evreii din Chișinău nu aveau cum să se aștepte la alinare sau ajutor din partea vecinilor creștini.

Pentru a-i separa în continuare pe evrei și pe creștini, și pentru a-i izola pe evrei de contactul cu exteriorul, zona rezervată ghetoului a fost restrânsă în mod semnificativ către sfârșitul lunii august, obligându-i pe mulți evrei să se mute în spații mai reduse, pentru a treia oară în decurs de o lună și jumătate. O consecință a redesenării marginilor a fost scoaterea tuturor bisericilor creștine în afara ghetoului, limitând astfel nevoia creștinilor de a trece pragul zonei gheoizate.[76] Evreii nu se puteau apropia de malurile râurilor și ale lacurilor, pe temeiul ordinelor primite de la București.[77] Curând, acestora urma să li se interzică să părăsească ghetoul pentru orice alt motiv în afară de munca silnică, iar atunci, doar sub escortă armată.[78] Restricțiile au devenit tot mai aspre, pe măsură ce timpul trecea, iar planificarea pentru dizolvarea ghetoului înainta.

---

[75] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 319, Comunicat nr. 2141 din 17 martie 1942, de la Guvernatorul Voiculescu către Președinția Consiliului de Miniștri, prin care solicită reluarea deportărilor.

[76] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 362 [367 scrisă de mână], Raportul nr. 2061 din 29 august 1941, de la D. Tudose, Comandantul Militar al Chișinăului, către Administrația Basarabiei (Voiculescu). O hartă detaliată cu perimetrul inițial al ghetoului și noua suprafață a acestuia se află atașată la raport.

[77] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 122, Comunicatul nr. 53773 – S[ecret] din august 1941, de la Ministerul de Interne, Direcția Generală de Poliție/Siguranță către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău.

[78] USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 346 [244 scris de mână], Comunicat nr. 1199–C din 23 septembrie 1941, Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău către Secția de Poliție Chișinău, prin care transmite ordinul lui Voiculescu nr. 145–C, potrivit căruia „începând de la 15 septembrie, ieșirea evreilor din lagăre și ghetouri este total interzisă. Ieșirea va fi permisă doar pentru muncă forțată și doar sub comandă militară. Orice încălcare va fi aspru pedepsită."

Populația Ghetoului

Populația ghetoului din Chișinău a fost relativ stabilă de la crearea acestuia, până la deportarea sistematică a celor ghetoizați, câteva luni mai târziu. Evenimentele care au modificat populația în orice mod semnificativ par să fi fost consemnate, fără excepție.

După înființarea ghetoului, s-a făcut un efort comun pentru identificarea evreilor care rămăseseră în afara perimetrului acestuia și pentru a-i aduce înăuntru. Astfel, pe 4 august, Secția de Poliție Chișinău („Chestura Poliției Chișinău") a raportat arestarea a cinci evrei (Glicsman, Folkenberg, Maurermaster, Ionescu și Golubovici) la diferite adrese și internarea acestora în ghetou. Pe 5 august, Poliția Chișinău/Biroul Siguranței le-a trimis pe Sofia Kipervaser și pe Sislea Veisman la Comisariatul de Poliție al Ghetoului pentru „a fi internate în ghetou". Pe 14 august, Comandamentul Militar Chișinău le-a identificat pe Rașela și Mana Corbificher pe str. Mihai Viteazul nr. 26 și a ordonat poliției ca acestea să fie duse neîntârziat în ghetou. Pe 21 august, obiectivul l-a reprezentat Frima Ghereshomia, femeie de 55 de ani, care se afla pe str. Nuncești, la nr. 133; pe 25 august, Efraim Gimberg și Rioca Cumenețci, care trebuiau să fie „internați în ghetou și ținuți sub supraveghere". Procesul de identificare a evreilor care nu fuseseră mutați în ghetou și de internare a lor a continuat pe tot parcursul săptămânilor care au urmat.[79]

Până la mijlocul lunii august, comandantul militar al ghetoului, căpitanul Besuțiu, era în măsură să-i ofere lui Tudose, Comandantul Garnizoanei Chișinău, o evidență a evreilor aflați în ghetou, precum și rapoarte asupra spitalizărilor și deceselor din rândurile acestora.

---

[79] USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586 (titlu dosar: „Mișcarea evreească"), f. 77, Ordinul nr. 1075 din 14 august 1941, Comandamentul Militar Chișinău către Secția de Poliție Chișinău, f. 142 [144 scris de mână], Comunicat nr. 1529 din 21 august 1941 de la Secția de Poliție Chișinău către Secția de Poliție a Ghetoului (Comisariat); f. 23 [25 scris de mână], Comunicat nr. 117 din 5 august 1941, Secția de Poliție Chișinău către Comisariatul de Poliție Chișinău; și f. 144 [146 scris de mână], Comunicat nr. 1529 din 25 august 1941, de la Secția de Poliție Chișinău către Comisariatul de Poliție al Ghetoului. USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 52, Raport nr. 3-C din 4 august 1941, de la Secția de Poliție Chișinău către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău.

Aceste rapoarte și un răboj al celor decedați în ghetou — completat zilnic — au curs până la desființarea ghetoului. Pe 19 august, Besuțiu a raportat că în ghetou se aflau 10.578 de evrei, dintre care 3.117 bărbați, 5.261 de femei, 1.160 de fete tinere și 1.040 de băieți. Un număr de 13 evrei se aflau spitalizați în ghetou, între aceștia numărându-se șase persoane suspectate de a fi contaminate cu febră tifoidă. Raportul a consemnat patru decese pe data de 16 august, inclusiv doi vârstnici cu vârste de 73 și 67 de ani, o femeie de 40 de ani și copilul de un an și jumătate pe nume Ciarna Fainstein. Copilul a reprezentat cel de-al 36-lea deces consemnat de autoritățile ghetoului.[80]

Pe 21 august, Tudose i-a trimis lui Voiculescu cifre sensibil diferite, primite și de la Besuțiu. Acestea indicau un număr total de 9.804, din care 3.563 de bărbați și 6.241 de femei. Doar 845 dintre bărbați erau cu vârste cuprinse între 17 și 50 de ani, în timp ce aproape jumătate dintre femei intrau în această categorie de vârstă. Pe când 2.200 de copii (de până la 16 ani) dintre cei raportați corespundeau întocmai cu primul raport al lui Besuțiu, așa cum era cazul a 5.261 de femei adulte, doar 2.523 de bărbați au fost raportați — cu 594 mai puțini decât la prima numărare. Numărul mare de femei raportat la bărbați și numărul limitat de bărbați cu vârste cuprinse între 17 și 50 de ani erau rezultatul operațiunii sovietice de recrutare a bărbaților apți pentru serviciul militar, în timpul ocupației sovietice îndelungate a Basarabiei, deformat de persoanele găsite apte pe măsură ce forțele româno-germane înaintau în oraș și de execuțiile preponderent ale bărbaților evrei ridicați din stradă și ale bărbaților evrei ținuți ostatici în primele zile ale ocupației. Masacrarea bărbaților evrei luați din ghetou, la Ghidighici, la sfârșitul lunii august (a se vedea mai jos) oferă o explicație cu privire la discrepanța dintre numărul bărbaților cu vârste adulte dintre cele două rapoarte.[81]

Uciderile s-au desfășurat într-un ritm constant în primele zile de existență ale ghetoului, luând un greu tribut mai ales din rândurile

---

[80] USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, ff. 145-148, Comunicat nr. 1461 din 21 august 1941 de la Comandantul Militar al Chișinăului, Tudose, către Secția de Poliție Chișinău, având ca atașament rapoartele primite de la Besuțiu.

[81] USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, ff. 368-372, Raport nr. 1537 din 23 august 1941, Comandantul Militar din Chișinău, col. D. Tudose, către Administrația Basarabiei (Voiculescu), cu patru pagini de rapoarte de la Besuțiu.

celor foarte vârstnici și ale celor foarte tineri. Comandantul ghetoului pregătea zilnic rapoarte cu morții: doi adulți, în vârstă de 65 și 90 de ani, Victoria Katz de 7 luni și jumătate, raportați pe 18 august; patru adulți, cu vârste între 67 și 90 de ani, pe 19 august; patru femei cu vârste cuprinse între 59 și 80 și un bebeluș de 4 zile, pe 31 august.[82] Câteva săptămâni mai târziu, la începutul lunii octombrie, rata deceselor ajunsese foarte ridicată, în medie de 13, până la 14 în fiecare zi. Fiecare raport trimis se asemăna cu cele dinainte, cu o serie de cifre totale ale morților de la o listă la alta. Pe 1 octombrie, 12 oameni au murit, 9 cu vârste peste 60 de ani și un copil de cinci ani — decesele din ghetou cu numerele 255 până la 266. În ziua următoare, au murit 9, inclusiv un bărbat de 89 de ani și un copil de un an — decesele din ghetou cu numerele 267 până la 275. Pe 4 și 5 octombrie — 15, inclusiv 11 adulți cu vârste între 66 și 82 de ani și un bebeluș de trei săptămâni. Ritmul a slăbit doar atunci când deportările au diminuat numărul persoanelor ghetoizate. Astfel, pe 22 octombrie, contabilizarea zilnică a coborât la doar cinci, cu vârste de 86, 78, 62, 18 și un bebeluș de două săptămâni, Zeilic Feldman. Numărul total al deceselor înregistrate din „cauze naturale", adică doar pentru faptul de a fi fost ghetoizat, a ajuns la 403 în acea zi.[83] Până când Comisia de Anchetă a lui Ion Antonescu și-a prezentat raportul, în ianuarie 1942, bilanțul morților ajunsese la 441, inclusiv 20 de sinucideri, altfel spus

---

[82] *Ibidem* și USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, „Ministerul de Interne, Arhiva Operativă", ff. 288-291, Raport nr. 2147 din 2 septembrie 1941, de la Comandantul Militar din Chișinău, Eugen Dumitrescu, către Conducerea și Administrația Basarabiei (Voiculescu).

[83] Un număr de liste cu decese, depuse și semnate de Landau, președintele Comitetului Evreiesc din Ghetou, și redirecționate către Guvernatorul Basarabiei de către Eugen Dumitrescu, comandantul Garnizoanei Chișinău, se află la USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 277-290. Alte rapoarte către Voiculescu, în principal depuse de Dumitrescu, privind rata mortalității în ghetou și numele celor decedați și care acoperă perioada dintre 16 august și 5 octombrie, se află la USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35; vezi ff. 372, 398, 404, 413, 424-425, 431, 435, 438, 443, 447, 454, 458, 462, 466, 470, 474, 493, 494, 496, 499, 504, 505, 518, 527, 529, 544, 549, 554. Din vara și până în toamna anului 1941, la Garnizoana Chișinău s-au succedat trei comandanți militari: colonelul Tudose, din 18 iulie până pe 31 august, generalul Panaițiu, între 1 și 7 septembrie, și colonelul Dumitrescu, din 7 septembrie până pe 15 noiembrie; în acest interval de timp, șase unități independente s-au succedat la paza ghetoului; vezi „Raportul de anchetă 1", pp. 13-14.

aproximativ una la fiecare 20-25 de evrei ghetoizați (ajustând numărul total în minus, cu excepția celor executați în timpul masacrelor importante — a se vedea mai jos). Comisia lui Ion Antonescu a apreciat acest număr ca fiind „nu foarte ridicat", chiar dacă reprezenta, pe bază anuală, o rată a deceselor de 15 până la 20%.[84]

Populația din ghetou a crescut între sfârșitul lunii iulie și octombrie, în ciuda ratei ridicate a deceselor. Evreii care au fost descoperiți ascunzându-se prin Chișinău au fost aduși în ghetou, așa cum a fost cazul evreilor din raioanele de jur-împrejurul Chișinăului, aflate în județul Lăpușna. Unii evrei au fost trimiși în ghetoul din Chișinău de la distanțe mari. Ianchel Zilberman din Chilia Nouă, bunăoară, fusese arestat în timp ce trecea Nistrul de la est la vest și a fost trimis la Chișinău, pentru a aștepta deportarea înapoi, în Est; și 186 de evrei din Tighina, toți cei care mai rămăseseră acolo, au fost concentrați în ghetou la mijlocul lunii septembrie, și ei așteptându-și rândul la deportare.[85] Rapoartele oficiale au furnizat felurite socoteli cu privire la numărul celor ținuți în ghetou, în funcție de data la care se făcuse numărătoarea, sursa informațiilor folosite și atenția cu care fuseseră adunate informațiile. La sfârșitul lunii august, erau 11.328 de evrei în ghetoul din Chișinău, potrivit unui raport, și „nici un evreu nu se mai află în comunele județului Lăpușna sau în orașul Călărași", consecința fiind aceea că toți aceștia fuseseră strânși în ghetou. Până la mijlocul lunii septembrie, numărul celor din ghetou era puțin mai mare de 11.380. Comisia de Anchetă instituită de Ion Antonescu a raportat că numărul ajunsese la maximul de 11.525.[86]

---

[84] „Raportul de anchetă 1", p. 16.

[85] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosarul 4230-1, ff. 159-160, Comunicatul secret nr. 1666 din 16 septembrie 1941, de la Meculescu, Inspectorul Jandarmeriei din Basarabia, către Inspectoratul de Poliție din Chișinău, cu referatul atașat pe 18 septembrie, cu privire la Zilberman; asupra evreilor din Tighina, vezi același dosar, f. 189, Raport nr. 1221-S[ecret] din 16 septembrie 1941 și f. 225, Raport nr. 1707 din 28 septembrie 1941, de la Poliția Orașului Tighina către Inspectoratul Regional de Poliție din Chișinău.

[86] S-au păstrat până azi ample informații statistice cu privire la populația ghetoizată. Exemple de surse se găsesc în: USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, f. 358, copie a Raportului nr. 2555 din 20 august 1941, de la Prefectura Județului Lăpușna pentru Voiculescu. Dosar 35, ff. 357-584, conține mai multe rapoarte și tabele privind numărul evreilor aflați în lagăre în diferite județe basarabene, inclusiv

Pe măsură ce timpul trecea, iar numărul deținuților se tot mărea, condițiile din ghetou s-au înrăutățit în mod constant. Chiar și Voiculescu s-a arătat preocupat de înspăimântătoarele condiții sanitare. La sfârșitul lunii august, acesta i-a raportat lui Ion Antonescu că doar câțiva evrei din ghetou aveau bani și alte bunuri necesare, pentru a se întreține, și doar aproximativ 400 de bărbați și 400 de femei erau apți pentru muncă. Restul nu aveau nici un mijloc de a se întreține și, momentan, primeau ajutor de la Comitetul Evreiesc al Ghetoului. Voiculescu i-a transmis o cerere a Comitetului Evreiesc ca acestora să li se permită să primească ajutoare de la rudele din America, mijlocite de *Hebrew Immigrant Aid Society* (HIAS). În timp ce Voiculescu recunoștea că solicitarea nu putea fi aprobată în forma prezentată, acest lucru din motive de securitate și deoarece ar fi putut descoperi privațiunile la care erau supuși evreii, guvernatorul a propus, totuși, ca Guvernul României să fie de acord să intermedieze ajutorul străin pentru evreii români, în felul acesta degrevând statul de costurile care-i cădeau în sarcină, pentru a-i ține pe evrei internați în lagăre și ghetouri. Planul nu a fost aprobat, chiar dacă rapoartele de poliție din Chișinău în mod repetat au accentuat deteriorarea condițiilor și primejdia unei epidemii de tifos, ca urmare a insuficientei aprovizionări cu alimente a ghetoului și a condițiilor sanitare de nedescris.[87]

Prin birourile autorităților române, creștea temerea că la oraș exista riscul ca boala să treacă dincolo de marginile ghetoului și să se răspândească în rândurile populației creștine, aflate jur-împrejur.

---

ghetoul din Chișinău. Populația ghetoului a fost raportată în mod diferit în timpul lunii august, variind de la 9.418 pe 19 august (ff. 381-382) până la 5.329 de familii, inclusiv 11.328 de oameni pe 28 august (f. 358, care reia recensământul raportat pe 20 august). USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, Buletinele de contra-informații ale Inspectoratului Regional de Poliție Chișinău pentru 20-31 august 1941 (ff. 263-275) și 10-20 septembrie 1941 (ff. 297-317). USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 333, Raport nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău.

[87] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 260-261, Comunicatul lui Voiculescu nr. 772/C către Președinția Consiliului de Miniștri, 31 august 1941; și același dosar, ff. 263-275, Buletinul de contra-informații al Inspectoratului Regional de Poliție din 20-31 august 1941. Cererea originală scrisă de mână, semnată de Landau și Șapira, se află la USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 444 [449 scrisă de mână], Scrisoarea nr. 6 din 21 august 1941, Comitetul Evreiesc către „Comandantul Ghetoului".

Șeful unității de poliție desemnat să funcționeze în cadrul ghetoului descria igiena din ghetou ca „inexistentă", iar pe evrei „trăind într-o stare de murdărie de nedescris, atât din lipsa apei și a săpunului, cât și faptului că sunt nevoiți să locuiască într-o cameră de 4-5 până la 10 persoane". Lipsiți de orice sursă de venit, evreii „vând ultimele bunuri ce mai au". Apoi, ofițerul a semnalat cu însuflețire pericolul pe care-l reprezenta ghetoul pentru comunitatea urbană a Chișinăului și pentru țăranii care intrau în ghetou pentru a vinde mâncare și a cumpăra diferite articole de la evrei: „Totul este plin de paraziți. Din aceste focare de infecție, ei scot lucrurile de îmbrăcăminte, lingerie, covoare, perne, plăpumi, pe care le vând țăranilor în starea lor deplorabilă, făcând prin aceasta oficiul de transmitere a tuturor microbilor prin factorul lor principal, păduchele". Atrăgând atenția la „nenumăratele" cazuri de dizenterie, febră tifoidă și boli dermatologice care ajunseseră de necontrolat, el a sugerat aprovizionarea dispensarului medical din ghetou cu articole necesare pentru a restabili condițiile de igienă și a lupta cu boala, precum și instalarea unei stații de dezinfecție, care să poată fi folosită pentru deparazitare, cel puțin în cazul bunurilor pe care evreii le vindeau.[88]

Înlăuntrul ghetoului, internații încă nu realizaseră în totalitate natura colectivă a viitorului care le era pregătit sau gradul în care prezența acestora era considerată acum drept un grav pericol — „focar de infecție" — de către comunitatea din jurul lor. Evreii sperau degeaba că autoritățile aveau să facă distincție, curând, între evreii „vinovați" și „nevinovați", acordându-le celor care nu comiseseră nici un delict „aceleași drepturi ca și evreii din Regat". Îngrijorarea acestora cu privire la mâncare și adăpost ajungea la disperare, după cum arăta șeful postului de poliție din ghetou. Șeful Poliției Chișinău a raportat că „nu au nici mâncare, nici haine, nici bani. Se îngrijorează cu privire la ceea ce vor face pe timpul iernii."[89] Până la venirea iernii, situația evreilor avea să fie mult mai disperată decât aceștia și-ar fi putut închipui.

---

[88] USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 414, Raport nr. 529 din 6 octombrie 1941, șeful Secției de Poliție din Ghetou către șeful Poliției Municipale Chișinău.

[89] USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 333, Raport nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941, de la Secția de Poliție Chișinău către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău.

Masacrele de la Visterniceni și Ghidighici

În primele săptămâni de existență a ghetoului, două masacre au lipsit deja-vulnerabila populație evreiască de o bună parte din semenii apți pentru muncă și care ar fi putut să le dea o mână de ajutor celor internați care, în majoritate, erau ori prea în vârstă, ori prea tineri, ori prea slabi pentru a se îngriji de propriile nevoi.

Răgazul oferit de solicitarea germanilor ca românii să pună capăt „crimelor sălbatice" comise asupra evreilor, care fuseseră tipice pentru primele zile de după reocuparea orașului, s-a dovedit a fi de scurtă durată. Concentrarea forțată a evreilor în ghetou a fost inițiată ca parte dintr-un tipar de punere în așteptare, urmând ca acestuia să-i succeadă deportarea celor internați către Est, dincolo de Nistru, atunci când situația militară ar fi permis. Însă, în timp ce Chișinăul a căzut, iar autoritățile române s-au întărit în convingerea că trebuia să adopte o atitudine mai puțin violentă, cel puțin temporar, politica anti-evreiască a germanilor trecea printr-o fază dramatică de radicalizare. Acest lucru a avut consecințe directe, tragice, pentru aceia internați în ghetoul din Chișinău. La sfârșitul lunii iulie, colonelul Otto Ohlendorf, comandant al Grupei de Intervenție D, i-a mărturisit unui agent trimis de comandantul Comandoului Special 11a, *Obersturmbannführer* Paul Zapp, că *Reichsführer*-SS Himmler comunicase ordinul lui Hitler (*Führerbefehl*) ca, de atunci înainte, evreii să fie executați de către *Einsatzgruppen* pe baze „rasiale" și nu, în mod necesar, doar pe baze „politice" ori de „securitate". Consecința acestei schimbări a devenit evidentă, atunci când Ohlendorf a intrat în amănunte, zicând: „Copiii evreilor de astăzi vor fi dușmanii noștri de mâine"[90].

---

[90] Vezi expunerea convingătoare a lui Andrej Angrick asupra impactului raportului lui Ohlendorf despre *Führerbefehl* și descrierea pe care el a făcut-o masacrului de la Visterniceni, pe baza actelor de la dosarul procesului german de după război, în Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941-1943*, 2003, pp. 180-185. Incidentul din stația de tren și decizia de executare, ca măsură de represalii, a „o sută de evrei la fiecare rachetă de semnalizare" e consemnată, la rândul ei, în mărturia din procesul lui Voiculescu de după război; vezi USHMM RG – 25.004, rola 16, dosar 22539, vol. 12 (Rechizitoriul lui Constantin Voiculescu, fost Guvernator al Basarabiei, de la Tribunalul Poporului), p. 214 și rola 26, dosar 20725, vol. 13, p. 244.

La Chișinău, Zapp pregătea executarea unui anumit număr de ostatici evrei, ca măsură de represalii pentru un mic atac cu rachete asupra gării feroviare și pentru declanșarea unui incendiu la un depozit de cărbune. Acesta a profitat de pe urma schimbării de politică, făcută cunoscută de Ohlendorf, prin care era lărgită sfera victimelor vizate, dincolo de bărbații luați ostatici, ținuți într-un centru special de detenție. De asemenea, el i-a înregimentat pe aliații români, care se aflau la post în Basarabia, abordării și mai mult radicalizate, așa cum Berlinul o dictase tuturor forțelor germane.

Pe 1 august, ofițerii germani au intrat în ghetou, alături de soldații români, și i-au cerut Comitetului Evreiesc să pună la dispoziție 250 de bărbați și 200 de femei pentru muncă. S-a răspândit vestea că evreii selectați aveau să fie hrăniți, iar unora dintre cei internați li s-a spus că urmau să fie duși în Germania la muncă. Germanii au făcut o selecție în piața publică din ghetou, cu atenție la cei tineri și sănătoși fizic, optând pentru „intelectuali și, în special, femei frumoase". Numele celor aleși au fost trecute pe o listă, contribuind la sentimentul de „bună-cuviință" administrativă — sau normalitate — pe care germanii doreau să-l creeze. Fotografiile care au mai rămas de atunci imortalizează această situație (vezi secțiunea de fotografii). Grupul astfel format a fost dus în afara orașului, în suburbia Visterniceni. Supraviețuitorii masacrului care s-a petrecut acolo au transmis, la revenirea în ghetou, că un raid aerian al rușilor de la sfârșitul zilei a declanșat uciderea, dar piesele aflate la dosarul procesului de după război atestă faptul că execuțiile fuseseră dinainte puse la cale, în colaborare cu Tudose, Comandantul Garnizoanei Române.

Doar când au ajuns la nisipărie, evreii și-au dat seama că nu pentru a munci fuseseră scoși din ghetou, ci pentru a fi omorâți. Acoliții lui Zapp i-au separat pe bărbați de femei. Un martor ocular german a descris scena după cum urmează: „Fetele și femeile evreice care așteptau lângă groapă au fost împușcate de un pluton de execuție format din soldați români. Se derulau momente înspăimântătoare. Strigăte și gemete. Unele îi implorau pe liderii SS [care monitorizau execuțiile] să le cruțe viața. Degeaba. La stânga și la dreapta gropilor se aflau bărbații evrei, pregătiți să arunce în groapă femeile rămase fără suflare... După ce toate femeile și fetele evreice au fost răpuse

de gloanțe, a venit rândul bărbaților. Dintre aceștia, aproximativ 250 au fost împușcați în același fel cu femeile dinaintea lor."[91]

Din cei 450 de evrei duși la Visterniceni, doar 39 au scăpat de moarte. Supraviețuitorii au fost obligați să arunce peste trupurile neînsuflețite ale victimelor un strat subțire de pământ și au fost instruiți de un ofițer german să le spună celorlalți din ghetou ce văzuseră, prevenindu-i că aveau să aibă aceeași soartă, dacă „nu vor înceta să semnaleze cu lumini avioanele rusești". În ziua următoare, președintele Comitetului Evreiesc și alți 20 de deținuți au fost duși la groapa comună, pentru a încheia îngropăciunea cadavrelor.[92]

Al doilea masacru a urmat spre sfârșitul aceleiași luni. Un inspector de drumuri român a luat 500 de bărbați și 25 de femei ghetoizați, să lucreze la repararea drumului și la cariera din vecinătatea orașului Ghidighici. O săptămână mai târziu, doar 200 de evrei s-au mai întors. Ceea ce li s-a întâmplat victimelor, mult timp a fost pus pe seama unei declanșări *ad-hoc* de foc armat, în legătură cu un incident petrecut la gara din Ghidighici. Potrivit unei versiuni, un soldat român, care a pretins că-l recunoscuse pe unul dintre evrei drept cel care-l bătuse în timpul retragerii Armatei române din Basarabia, în 1940, l-a atacat pe evreu în gară, declanșând conflictul.[93] O versiune

---

[91] 22Js 2014/61 der StaatsAnwaltschaft München I, Bd. 11, ff. 2209 și următoarele, depoziția lui Franz H, fost membru al unității spitalului de campanie 173, 26 mai 1965, citată în Angrick, *Besatzungspolitik und Massenmord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941-1943*, 2003, p. 184. Numeroase depoziții din actele de la procesul lui Zapp aduc detalii dureroase de la execuții și dări de seamă despre cantitățile mari de mâncare și băutură consumate de ucigași după încheierea execuțiilor.

[92] „Raportul de anchetă 2", pp. 4-5; de asemenea, reprodus fragmentar în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 63. Samuel Aroni a fost la selecția din ghetou și a auzit o relatare, pe 1 august, a unuia dintre cei 39 de supraviețuitori; v. Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev*, 1995, pp. 60-61. De asemenea, Aroni a descris acest incident cu lux de amănunte, în cadrul unui interviu de istorie orală; USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education, Interviu nr. 7869, înregistrat pe 23 octombrie 1995. Descrierea masacrului se confirmă, în continuare, în mărturia doctorului Alexandru Gherovici, alt supraviețuitor al ghetoului, din 11 septembrie 1948, la procesul de după război al lui Dumitru Tudose și celorlalți; vezi USHMM RG – 25.004, rola 65, dosar 40015-2, ff. 272-274.

[93] „Raportul de anchetă 2", pp. 5-6; Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 37-38. Nota informativă nr. 7, pregătită de Comandantul Batalionului 10 de Jandarmerie pe 27/28 august, oferă această versiune a incidentului; textul notei se află în Carp, vol. 3, p. 71.

ușor diferită susține că soldații români dintr-un tren care oprise la gara din Ghidighici, acolo unde muncea un grup de evrei, i-au atacat pe aceștia cu pietre, vătămându-i grav pe unii dintre ei.[94] Atunci când evreii răniți au fost duși înapoi la Chișinău și s-au plâns autorităților, românii au replicat, învinuindu-i pe evrei că inițiaseră conflictul de la gară, smulgând epoleții de pe uniforma unui soldat. Indiferent de detalii, este limpede că uciderile fuseseră plănuite și se pare că incidentul de la gară a reprezentat, pur și simplu, un factor declanșator.

Într-un raport către Voiculescu, pe 29 august, Tudose a interpretat tendențios incidentul de la gară drept „rebeliune" și a argumentat că era nevoie de „înlocuirea lui [a detașamentului de evrei] cu un alt detașament". Voiculescu a aprobat anume propunerea lui Tudose că „urmează a se aplica sancțiuni celor vinovați". Însă, chiar înainte de răspunsul lui Voiculescu, comandantul de batalion, lt.-col. Nicolae Deleanu, trimisese deja Compania 2 de Mitraliere din cadrul Batalionului 10 de Mitraliere, aflat sub comanda căpitanului Radu Ionescu, de la Chișinău la Ghidighici, pentru „o temă de luptă cu tragere model". De asemenea, trimisese în prealabil furgoanele care au fost folosite a doua zi pentru a căra cadavrele de la locul execuției până în pădure, spre a fi îngropate. Evreii fuseseră răpuși de Compania 2 de Mitraliere într-un lan de la marginea localității Ghidighici. Focul a început la semnalul lui Deleanu: „Dă-le apă!" Mai târziu, Ionescu a confirmat că unitatea sa îi împușcase pe evrei „din ordinul armatei", pentru „rebeliune și atacul trupelor române".[95]

---

[94] Vezi Vladimir Solonari, *Purifying the Nation; Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania*, 2010, pp. 187-188. Versiunea se bazează pe mărturia lui Al. Gherovici, *loc.cit.*; Gherovici s-a îngrijit de evreii răniți, la Spitalul din Chișinău.

[95] USHMM RG – 25.004, rola 27, dosar 39181, vol. 10, investigație de Radu Ionescu și alții, ff. 71-72, declarația lui Radu Ionescu, 19 august 1950; ff. 56-59, Proces-Verbal și Sinteză de Radu Ionescu și Mircea Popovici, de Securitatea Constanța (Petre Panait), 14 octombrie 1950. Asupra implicării lui Tudose și Voiculescu, vezi documentul de punere sub acuzație (nedatat) de la procesul postbelic al lui Voiculescu, USHMM RG – 25.004, rola 16, dosar 22539, vol. 12, ff. 214-215, care cuprinde textul Comunicatului nr. 2053 din 29 august 1941 de la Tudose către Voiculescu, prin care vine cu soluția represaliilor, și consemnări ale acordului dat de acesta din urmă. O copie a adevăratului Comunicat nr. 2053 se află la USHMM RG – 25.004, rola 25, dosar 20725-7, f. 401. Acordurile încheiate în prealabil sunt descrise în condamnarea postbelică a căpitanului Eugen Bălăceanu, aflat în fruntea unuia dintre plutoanele

În urma acestor masacre, moartea a devenit un proces mai lent în interiorul ghetoului și mai individual, însă nu mai puțin definitiv.

Controlul intrărilor și al ieșirilor din Ghetou

Pentru a limita legăturile dintre evrei și restul populației civile, lagărele pentru evrei au fost amplasate, în cea mai mare parte, în afara sau la periferia orașelor și a satelor basarabene. Ghetoul din Chișinău s-a aflat, totuși, în interiorul orașului, iar misiunea de a ține sub control pe cine intra și pe cine ieșea era dificilă de la bun început. Doar un număr restrâns de gardieni — variind de la circa 80 în faza de început, până la aproape 250 în timpul desființării ghetoului — au fost duși în post la ghetou, cei mai mulți fiind foarte coruptibili. Rezultatul acestei situații a constat în dezorganizare și abuz, furturi, frica permanentă că evreii puteau evada, precum și la posibilitatea ca evreii ghetoizați să primească, din când în când, un ajutor modic. În privința decidenților la nivel înalt ai provinciei — Guvernatorul Voiculescu și șeful Jandarmeriei din Chișinău, Meculescu — aceștia au fost aspru criticați de Conducătorul Statului, Ion Antonescu.

Pe 20 august, Meculescu i-a raportat lui Voiculescu că paznicii nu-și îndeplineau datoria într-un mod satisfăcător. La schimb cu mici „atenții" (inele, argintărie, pânzeturi, haine), aceștia le dădeau voie evreilor să iasă din ghetou neescortați și fără a purta pe haine, la loc vizibil, Steaua lui David. Unii paznici îi aprovizionau pe evrei cu mâncare și aduceau și expediau corespondența. Voiculescu a confirmat rapoartele pe baza propriilor sale observații în oraș: „Personal ducându-mă la aerodrom, am făcut constatarea că paza este iluzorie". A ordonat ca unitățile de pază să fie rotite la fiecare zece zile, „altfel ne vom pomeni cu toți jidanii peste noi sau fugiți"[96].

---

de execuție la Ghidighici; vezi RG – 25.004, rola 65, dosar 40015-2, ff. 131-132, sentința împotriva lui Eugen Bălăceanu pronunțată în dosarul 3861/1948 de Tribunalul Penal din București, Secțiunea a 2-a, pe 25 ianuarie 1949.

[96] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 94, Nota informativă nr. 1 din 20 august 1941, de la Meculescu pentru Voiculescu; și adnotările marginale prin care consemnează directiva acestuia; Mesaj nr. 734 din 24 august 1941, Voiculescu către Comandantul de Garnizoană Tudose (vezi și *Documentele Ancel*, vol. 10, p. 92).

Șeful poliției regionale, Pacsimade, a raportat și el anumite probleme. Unitățile militare desemnate să asigure paza ghetoului le emiteau evreilor permise de a ieși, ca să se întoarcă la casele lor, să adune „lucruri casnice, bijuterii și lucruri de valoare pe care le au ascunse în curțile sau fostele lor locuințe". În situația particulară la care s-a referit, permisul fusese iscălit de comandantul Stănescu, însărcinat cu Comisariatul de Poliție al Ghetoului, iar evreul fusese escortat în drumul său spre casă de către un soldat.[97] Voiculescu și-a comunicat neîntârziat reacția furioasă pe 27 august, într-o scrisoare către șeful Poliției Chișinău, pentru a obține informații, și către Tudose, Comandantul Garnizoanei Chișinău, pentru măsuri concrete. El a cerut explicații și, de asemenea, identificarea celor vinovați că le dăduseră voie evreilor să părăsească ghetoul pentru astfel de motive. El a ordonat că „în principiu, nu se va mai acorda nici o autorizație de ești din ghetto, pentru vizitarea fostelor locuințe din oraș". „De ce s-a mai creat ghetto-ul, dacă pensionarii lui în timpul zilei forfotesc prin oraș?" — se întreba el caustic. „Comisiunea Primăriei a făcut inventarieri și evaluări [ale bunurilor lăsate de evrei în urma lor] și a dat acele anumite lucruri în folosința Românilor (funcționari, refugiați). Ce mai rămâne din această operațiune și din actele încheiate, dacă evreii în mod continuu mută orașul în ghetto?" Voiculescu a dat dispoziții ca doar cei doi funcționari care primeau ordinul său să aibă căderea de a aviza permisele de ieșire din ghetou. Acesta a ordonat ca fiecare evreu căruia i se permitea să iasă din ghetou să fie însoțit de câte un soldat și un detectiv de poliție, astfel încât obiectele de valoare recuperate să poată lua drumul statului, nu al evreului (sau, Voiculescu a lăsat să se subînțeleagă acest lucru, către un soldat sau polițist corupt). În continuare, Guvernatorul a specificat că vizitele la foști locuitori nu puteau dura mai mult de 30 de minute.[98]

---

[97] *Documentele Ancel*, vol. 10, p. 93, Raportul nr. 22S.C. din 25 august 1941, Inspectorul General de Poliție Pacsimade pentru Voiculescu.

[98] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 19, Ordin nr. 66-C din 27 august 1941, de la Voiculescu pentru șeful de Poliție din Chișinău și Comandantul de Garnizoană Tudose. Originalul semnat pentru Inspectorul de Poliție Chișinău, cu ștampila „secret" se află la USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 112-113. Pe 31 august, Dumitrescu a adnotat, pe marginea copiei sale de pe ordinul lui Voiculescu, că numai el însuși avea să fie, de atunci înainte, în măsură să le elibereze autorizații evreilor pentru a părăsi ghetoul și a dispus ca

Figura 1 — Deportarea unei coloane de evrei din Basarabia sau din Bucovina sub escortă militară română, 1941 (*Bundesarchiv*)

---

autorizațiile existente, care nu fuseseră semnate de el, să fie confiscate; vezi USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 294. Câteva zile mai târziu, Dumitrescu, care deja trăgea foloase de pe urma vânzării de autorizații către evrei, a căutat să-i explice lui Voiculescu, în scris, „motivul" pentru care le dădea voie evreilor să iasă din ghetou și să-și revadă fostele locuințe. În mod special, potrivit argumentației sale, această măsură era menită să le permită evreilor „să ia de mâncare" și, „din moment ce fuseseră duși în ghetou având doar 10-15 minute ca să-și strângă lucrurile, să-și ia lenjerie și articole de îmbrăcat, deoarece mulți au fost duși în ghetou cu doar o singură cămașă [set de haine], care este deja zdrențuită și plină de insecte". Recunoscând și valorificând temerea răspândită de epidemie, care deja cuprindea autoritățile române, Dumitrescu a conchis că acordarea de autorizații favoriza „igiena în ghetou, ceea ce este în interesul creștinilor care trăiesc în ghetou, precum și a celor din afara gheotului". Vezi USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 241, Raport nr. 2126 din 4 septembrie 1941, Comandantul de Garnizoană Chișinău Dumitrescu pentru Guvernatorul Basarabiei.

Figura 2 — Sub escorta soldaților români, evreii sunt constrânși să se deplaseze pe jos din Basarabia sau Bucovina, înspre Transnistria, 1941 (*Bundesarchiv*)

Figura 3 — La Chișinău, cinci bărbați bănuiți de activități partizane sunt percheziționați de un soldat german (*Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz*)

Figura 4 — Femei purtând Steaua lui David în ghetoul din Chișinău (*Bundesarchiv*)

Figura 5 — Femei evreice și copii ridicați din Chișinău, iulie 1941 (*Süddeutscher Verlag Bilderdienst*)

Figura 6 — Un rabin cu barba tăiată, izolat de restul evreilor, pentru a fi fotografiat la Chișinău (*USHMM*, prin bunăvoința YIVO, *Institute for Jewish Research*)

Figura 7 — Sub supraveghere militară română, evreii scot apă dintr-un dispozitiv de alimentare cu apă din Chișinău, iulie 1941 (*Georg Westermann Verlag*)

Figura 8 — Femei evreice la muncă forțată, curățând de moloz principala stradă din Chișinău (*Georg Westermann Verlag*)

Figura 9 — Bărbați evrei adunați pentru muncă silnică la Chișinău, 1941 (*USHMM*, prin bunăvoința YIVO *Institute for Jewish Research*)

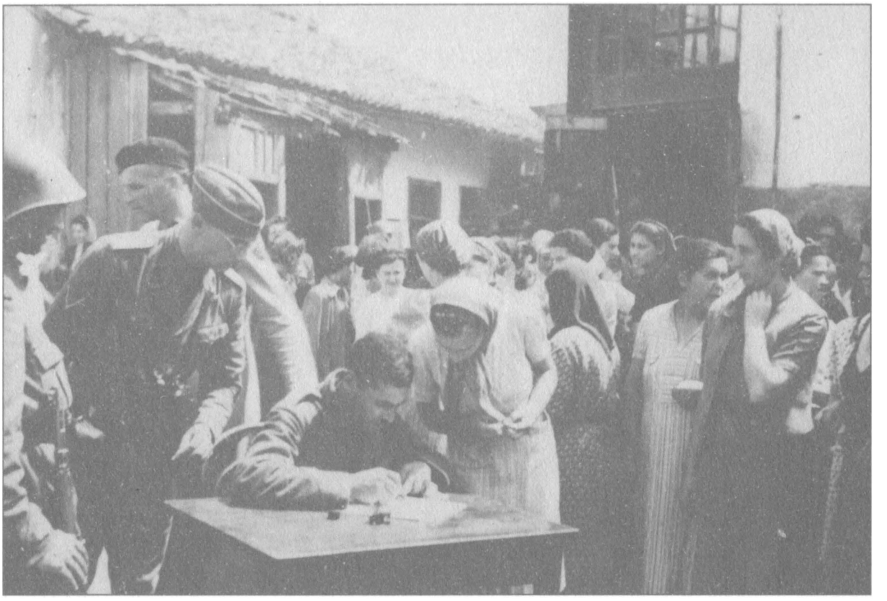

Figura 10 — În ghetoul din Chișinău, femeile evreice sunt înregistrate pentru muncă, 1 august 1941 (*Staatliche Archive Bayerns*)

Figura 11 — Sub pază armată românească, evreice adunate în ghetoul din Chișinău, 1 august 1941 (*USHMM*, prin bunăvoința YIVO *Institute for Jewish Research*)

Figura 12 — Femei alese pentru muncă, escortate în afara ghetoului din Chișinău, 1 august 1941 (*USHMM*, prin bunăvoința YIVO *Institute for Jewish Research*)

Figura 13 — O porțiune din bariera care înconjură ghetoul din Chișinău, august 1941 (*Süddeutscher Verlag Bilderdienst*)

Figura 14 — Soldați români păzesc evreii ghetoizați din Chișinău, înainte ca deportații să plece spre Transnistria, octombrie 1941 (*Georg Westermann Verlag*)

Figura 15 — Femei evreice crunt bătute într-un sat din Basarabia, în timpul ridicării pentru deportare în Transnistria (*Bildarchiv Preussicher Kulturbesitz*)

Figura 16 — Evrei bătrâni, cu bagaje, încărcați într-o căruță pentru deportarea din ghetoul din Chișinău spre Transnistria, octombrie 1941. (*Georg Westermann Verlag*)

Figura 17 — Evrei obligați să se strângă laolaltă în timpul reocupării Basarabiei de către România (*Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz*)

Figura 18 — La lampol, evreii basarabeni așteaptă să fie deportați în Transnistria, octombrie 1941 (*Fondazione Centro di Documentazione Ebraica Contemporanea*)

Figura 19 — Evrei din lagărele de tranzit așteaptă deportarea în Transnistria, octombrie 1941 (*Fondazione Centro di Documentazione Ebraica Contemporanea*)

Figura 20 — Soldat român direcționează marșul forțat al evreilor basarabeni către Transnistria; soldații germani privesc (USHMM, prin bunăvoința NARA)

Figura 21 — Evrei din lagărele de tranzit așteaptă deportarea la punctul de trecere Iampol, octombrie 1941 (*Fondazione Centro di Documentazione Ebraica Contemporanea*)

Două zile mai târziu, Tudose a încercat să potolească mânia lui Voiculescu informându-l că luase măsuri riguroase de strângere a șurubului. Peste toate acestea, s-a aflat restrângerea tuturor intrărilor și ieșirilor din ghetou printr-un singur punct, acolo unde evreii care doreau să treacă aveau să fie percheziționați amănunțit, bunurile urmând să fie confiscate. Acesta pretindea că fuseseră luate măsuri de asigurare că steaua galbenă era purtată și de a-i împiedica pe soldați să pună la dispoziția evreilor alimente și alte servicii.[99] Comisia de anchetă numită de Ion Antonescu în decembrie 1941, pentru a investiga neregulile din administrația ghetoului, a descoperit că Tudose, în realitate, fusese, în chip rezonabil, eficient în impunerea controlului asupra intrărilor și ieșirilor din ghetou. Grija sa inițială pare să fi fost motivată și de dorința de a preîntâmpina prădăciunile și violurile comise de soldații români și germani; în plus față de înăsprirea controlului asupra posibilității evreilor de a pleca din ghetou, de asemenea, el a emis ordine de a-i ține la distanță pe non-evreii neaveniți. Au fost eliberate permise de intrare pentru țăranii care aprovizionau piața ghetoului și pentru creștinii care trăiau în perimetrul inițial, mai larg, al ghetoului, însă alții au fost ținuți la distanță cu mijloace coercitive, atunci când acest lucru s-a impus. Situația s-a degradat, cu toate acestea, după ce Tudose a fost înlocuit, în calitate de comandant de garnizoană, de către col. Eugen Dumitrescu, care le-a dat voie prietenilor și altor oficialități să intre și să iasă din ghetou după bunul plac, într-o măsură mai mică sau mai mare.[100] Shulamit Mikhailovna Berman, un copil în vârstă de zece ani, care a supraviețuit vieții în ghetou, a răspuns întrebărilor puse de anchetatorii sovietici spre sfârșitul războiului, după ce Armata Roșie a revenit în Chișinău, și a lămurit faptul că și soldații care „păzeau" ghetoul reprezentau o amenințare directă: „Soldatul român care ne păzea ne-a batjocorit în mod constant. Într-o noapte, soldatul a început s-o deranjeze pe mami, îmbrățișând-o și sărutând-o, astfel că mami a hotărât să-i smulgă baioneta din pușcă și să-și taie propriul

---

[99] *Documentele Ancel*, vol. 10, p. 85, Raport nr. 1852 din 29 august 1941, de la Tudose către Conducerea și Administrația Basarabiei (Voiculescu).

[100] „Raportul de anchetă 1", pp. 16-17.

gât. Am început să țip din toți rărunchii, iar soldatul a fugit din apartamentul nostru."[101]

De bună seamă, grija de căpătâi a lui Voiculescu nu era aceea de a-i proteja pe evrei, ci de a împiedica evadările, iar raportul lui Tudose nu i-a redus temerile. Pe 4 septembrie, el a dispus o cercetare la fața locului, în toate lagărele și ghetourile din Basarabia, pentru a vedea dacă vreun evreu scăpase ori fusese pus în libertate în schimbul mituirii.[102] Pe 15 septembrie, le-a interzis cu desăvârșire evreilor ieșirea din lagăre și ghetouri, cu excepția situațiilor de muncă forțată, care avea să se desfășoare doar sub pază armată. Autoritățile române care nu se conformau dispoziției sale au primit amenințări cu pedepse severe.[103]

Voiculescu l-a presat pe nou-numitul Comandant de Garnizoană Dumitrescu să manifeste și mai multă vigilență în supravegherea activităților desfășurate de Comitetul Evreiesc și a cerut măsuri pentru a pune capăt relațiilor speciale care se dezvoltaseră între deținuții din ghetou și creștinii care uneori păreau să le reprezinte interesele în fața autorităților militare. Acesta a cerut ca practica de a le elibera evreilor permise temporare de trecere și, în special, pentru „impunătoarele, frumoasele evreice", să înceteze și a fost categoric în mod deosebit cu privire la nevoia de a revoca permisele „permanente", care le fuseseră eliberate unor ghetoizați. Potrivit răspunsului dat de Dumitrescu pe 18 septembrie, acesta i-a cerut șefului Comitetului Evreiesc să-i raporteze zi de zi, insinuând că fusese eliberat un permis în acest scop. A negat că avea cunoștință despre creștini care-și asumaseră un rol de intermediari pentru evrei, declarând că anulase

---

[101] USHMM RG – 54.001, rola 21, fond 1026, inventarul 2, dosarul 325-1, ff. 102-103 [scris de mână], Protocolul de depoziție al lui Shulamit Mikhailovna Berman, 30 noiembrie 1944.

[102] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 123, Ordinul nr. 248 din 4 septembrie 1941, de la Voiculescu pentru Inspectoratul de Poliție Chișinău.

[103] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 23, Comunicatul secret nr. 145-C din 15 septembrie 1941, de la Voiculescu către toate prefecturile, Inspectoratul de Jandarmerie al Basarabiei, Inspectoratul de Poliție Chișinău și Comandamentul Militar Chișinău. Trecut pe la Secția de Poliție Chișinău, ordinul se află în USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 346 [344 scris de mână]. O copie suplimentară se află la USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 96.

toate permisele (chiar dacă doamna Gherștein, la care Voiculescu făcuse referire nominală, era informatoare și și-a menținut permisul). Dumitrescu a solicitat ca ordinul lui Voiculescu să nu se aplice în trei cazuri speciale, cu titlu de excepție: a) pentru un membru al Comitetului Evreiesc, ca să le raporteze Comandantului Militar și Primăriei pentru aprovizionare și alte chestiuni; b) pentru un membru al Comitetului Evreiesc, care să-i însoțească pe furnizori la piața din ghetou și c) pentru evreii grav bolnavi, care aveau să fie supuși intervențiilor chirurgicale de urgență.[104]

Hotărât să țină sub control situația în fața rapoartelor transmise de informatori privind continuarea mitei și a jecmănirilor din partea gărzilor militare, accesul facil al speculatorilor și înlesnirea de către ofițerii de poliție a folosirii fetelor evreice pentru prostituție în interiorul și în afara ghetoului și pentru a le face favoruri sexuale chiar gardienilor, Voiculescu a respins propunerile de exceptare înaintate de Dumitrescu. Fiind informat că vicepreședinții Comitetului Evreiesc Bittman și Șapira încă aveau permise de ieșire de care se puteau folosi, când erau chemați de conducerea garnizoanei, Voiculescu i-a transmis lui Dumitrescu faptul că, decât să vină evreii la el, trebuia să meargă el în ghetou ori să delege pe cineva în vederea întâlnirii cu reprezentanții evreilor. Voiculescu a accentuat că ordinul său anterior urma „să fie executat cu strictețe în litera sa, cu nici o marjă de interpretare sau adaptare"[105].

Pe 22 septembrie, Voiculescu a emis noi ordine secrete către armată, poliție și autoritățile civile de pe tot cuprinsul Basarabiei, legat de accesul în ghetouri și lagăre al non-evreilor. Orice intrare era interzisă ca o chestiune principială, chiar și ofițerilor și soldaților. Comandanții militari și prefecții care acordau permise pentru a răspunde nevoilor speciale urmau să răspundă personal pentru consecințele propriilor fapte. Rezidenții non-evrei ai ghetoului urmau să fie ținuți

---

[104] A se vedea „Nota informativă", nedatată, în USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 21, și răspunsul lui Dumitrescu, Raportul secret nr. 11-A din 18 septembrie 1941 către Voiculescu, în același dosar, f. 22. Raportul nr. 11-A este reprodus în *FCER Perioada*, partea a doua, pp. 15-16.

[105] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 26, Nota de informații din 19 septembrie 1941; și f. 271, Comunicatul secret nr. 244-C din 24 septembrie 1941, de la Voiculescu către Dumitrescu.

sub supraveghere, pentru a asigura că nu le făceau servicii evreilor și, la rândul lor, urmau să fie percheziționați, atunci când intrau sau ieșea din ghetou. Soldații trebuiau să-i escorteze pe toți non-evreii cărora li se permitea să intre în ghetou și urmau să-i percheziționeze la intrare și la ieșire. Vizitele nu puteau depăși o oră și trebuia să fie raportate.[106]

Evadări

La baza măsurilor luate de Voiculescu au stat mai mulți factori — teama de frământări, dacă evreii îi tulburau pe noii ocupanți ai propriilor case și apartamente; nenumărate rapoarte potrivit cărora evreii duși în oraș, la muncă forțată, fuseseră lăsați nesupravegheați și li se permisese să strângă din bunurile aflate în fostele lor locuințe; climatul de ostilitate care predomina în rândurile populației față de orice semn de îngăduință cu privire la evrei; zvonuri potrivit cărora mulți evrei urmau să fie eliberați din ghetou, lăsând câțiva ostatici mai importanți, deținuți pentru o perioadă mai îndelungată, care au băgat frica în sânul românilor mutați în locuințele ocupate anterior de evrei sau care le furaseră proprietățile evreilor; teama de panică, dacă populația civilă, slab informată, începea să dea crezare zvonurilor, puse pe seama evreilor, cu privire la un contra-atac al Armatei Roșii; dorința de a păstra proprietatea evreiască în oraș, pentru a fi predată statului, și așa mai departe. Preocuparea sa depindea, însă, în principal, de temerea că unii evrei ar fi putut scăpa de deportare, despre care el, în calitate de reprezentant personal al generalului Ion Antonescu, știa că urma să aibă loc. Atunci când Dumitrescu a propus ca evreilor citați de autoritățile legale românești să compare în fața instanței de judecată să li se permită să părăsească ghetoul sub escortă, Voiculescu a refuzat chiar și acest lucru.[107] Ajungându-i la

[106] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 24, Ordinul secret nr. 233-C din 22 septembrie 1941.

[107] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 88-89, Nota nr. 3852 din 26 septembrie 1941, Comandantul Garnizoanei Militare către Guvernul Basarabiei, privind citațiile în instanță; și Nota nr. 2612 din 1 octombrie 1941, prin care se comunica răspunsul lui Voiculescu. USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1,

ureche că evreii căutau să scape prin măsluirea certificatelor de deces ori schimbând actele de identitate cu cele ale evreilor care muriseră, Voiculescu a dispus „cele mai grave măsuri de control a deceselor și de identificare a persoanelor decedate"[108]. La sfârșitul lunii octombrie, cu deportările aproape încheiate, Voiculescu încă îl jupuia pe Dumitrescu de tot felul de raportări care „duc la concluziuni că evreii evadează din ghetto"[109].

În realitate, numărul evadărilor reușite din ghetou pare să fi fost limitat. Există un volum semnificativ de documente care cuprind informații cu privire la evadări și tentative de evadare care au ajuns în atenția autorităților române. Absența listelor cu numele celor ghetoizați ori a celor omorâți sau uciși face imposibilă o contabilizare definitivă. Cu toate acestea, este limpede că evadările și planurile de evadare șoptite pe la colțuri au dat naștere la reacții prompte și aspre din partea Guvernatorului Voiculescu și a lui Ion Antonescu însuși. La sfârșitul lunii octombrie, în plină acțiune de dizolvare a ghetoului, Biroul de Siguranță de la Chișinău a raportat că numai într-o singură zi, pe 10 octombrie, zece evrei fugiseră din ghetou, toți cu concursul ofițerilor și al soldaților români. Ocazia de a face rost de niște bani, în aparență, era o tentație prea mare, pentru ca soldații să-i reziste. Investigând împrejurările în care avusese loc fiecare evadare, șeful local al Siguranței a avertizat: „Suntem informați în mod precis că, în cazul când evacuarea evreilor din ghetou, care pentru moment s-a oprit, în scopul de a li se deparazita efectele cu care vor pleca, vor mai continua în serii, vor mai părăsi în mod clandestin ghetoul și alți evrei care sunt în tratative cu diferiți intermediari civili și militari din afara ghetoului, în schimbul unor sume de bani, să-i scoată

---

dosar 6586, f. 338 [336 scris de mână], Comunicat nr. 5931 din 1 octombrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău către Inspectoratul Regional de Poliție, privind zvonurile de eliberare; și rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 196, Raport nr. 5683 din 25 septembrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău/Siguranța pentru Inspectoratul Regional de Poliție, privind detașamentele de muncă cărora li se dă voie să se deplaseze nesupravegheate.

[108] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 28, Ordinul secret al lui Voiculescu nr. 192-C din 24 septembrie 1941.

[109] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 30, Comunicat nr. 469-C din 25 octombrie 1941, Voiculescu pentru Comandantul de Garnizoană Dumitrescu.

și să-i conducă în regat. [...] Toate aceste cazuri se datoresc lipsei de control al gărzilor militare de pe lângă comandamentul militar al Ghetoului, care permite să iasă din Ghetou și să intre trăsuri, automobile, fără a le întreba de autorizațiuni, și în special pe militare."[110]

Două zile mai târziu, prim-procurorul Județului Lăpușna a dat informări cu privire la opt evadări distincte — cele din 10 octombrie inclusiv —, care au implicat 19 evrei care „dispăruseră" din ghetou. Ulterior, unii dintre evadați au fost prinși, în timp ce unul a fost convins să se întoarcă separat în ghetou. Procurorul-șef a confirmat că oficialitățile române civile și militare îi ajutaseră pe evadați și a arătat cu degetul înspre permisele eliberate anumitor evrei de către însuși Dumitrescu, comandantul Garnizoanei din Chișinău, ca fiind parte a problemei.[111] Avram Cojusner și Volf Lupu, împreună cu soțiile lor, fuseseră scoși din ghetou într-o mașină inscripționată C.F.R. Șoferul mașinii era îmbrăcat în uniformă de soldat și însoțit de doi polițiști care veniseră la Chișinău tocmai de la București, pentru a le oferi familiilor Cojusner și Lupu acte false de identitate, pentru a-i legitima ca etnici români. Câțiva din cei 19 evadați se strecuraseră afară din ghetou fără ajutor, însă acest lucru reprezenta excepția, și nu regula. Procurorul-șef a tras concluzia: „Ghetoul a fost insuficient și ineficace păzit. Disparițiile din Ghetou au fost înlesnite de această insuficiență, de care s-au folosit atât cei dispăruți, cât și persoanele din afară, care și-au pus la contribuție sprijinul lor. În interiorul Ghetoului, administrarea celor internați a fost deadreptul sumară, încât, după evacuarea totală a evreilor, va stărui confuzia asupra multor persoane, fără a se mai ști dacă au fost internate, dacă au dispărut sau au fost îndrumate cu convoaiele de evacuați. În asemenea condițiuni, cei dispăruți în Vechiul Regat nu vor mai putea fi descoperiți ca atare, putând cu ușurință simula o altă apartenență și origină."[112]

---

[110] USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 473, Comunicat nr. 7267 din 25 oct. 1941, Biroul Siguranță Chișinău către șeful Regional de Poliție.

[111] Dumitrescu elibera zilnic, în medie, zece permise pentru evrei, mai ales ca să intre în oraș, să se aprovizioneze cu alimente și alte furnituri; v. USHMM RG – 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, Comunicat nr. 15217 din 10 ian. 1942, șeful Poliției Chișinău/Biroul Siguranță către Inspectorul Reg. de Poliție Chișinău.

[112] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68 (titlul dosarului: „Dare de seamă asupra călătoriei de informație făcută în Basarabia și Bucovina, 24-28 XI

De bună seamă, nu orice evreu care a scăpat din Basarabia în România era la fel de norocos cum presupunea procurorul-șef. Ana și Rașela Binder, care au fugit din Chișinău cu ajutorul a doi ofițeri militari pe data de 13 octombrie și a căror evadare a fost consemnată în raportul procurorului-șef, au fost arestate la București, câteva săptămâni mai târziu. Moise Gherștein și trei membri ai familiei sale, și ei tot fugari din ghetou, au fost arestați la București, în decembrie, și concentrați într-un lagăr din apropiere de capitală. Atenția acordată fiecărui caz a fost semnificativă. Biroul Guvernatorului, de exemplu, i-a cerut polițistului-șef Pacsimade din Chișinău, în mod specific, să cerceteze felul în care Gherșteinii ieșiseră din ghetou.[113]

Când informațiile despre evadări și rapoartele de implicare oficială în prăduirea proprietății evreiești au ajuns la Conducătorul Statului Ion Antonescu, acesta i-a ordonat lui Ovidiu Vlădescu, secretar-general al Președinției Consiliului de Miniștri, să procedeze la cercetarea situației. O comisie formată din trei membri — adică un inspector de la Banca Națională a României, un colonel de armată și un referent de la Cancelaria Primului-Ministru — s-a deplasat la Chișinău, între 24 și 28 noiembrie. Atunci când Vlădescu i-a prezentat lui Ion Antonescu un rezumat scris al rezultatelor, pe 1 decembrie, raportul descria un ghetou permeabil, hoție în creștere și comercializarea proprietăților evreiești care ar fi trebuit să intre în patrimoniul statului, prestație slabă a oficialilor Băncii Naționale însărcinați cu strângerea bunurilor de valoare și un model de corupție și luare de mită de către oficiali români de frunte, la fața locului. Atât Dumitrescu, comandantul de garnizoană, cât și Paraschivescu, comandantul postului de poliție din ghetou, au fost învinuiți de a fi făcut abuz

---

1941"), ff. 29-34, Raport (copie) nr. 741 din 27 octombrie 1941, de la Prim-procurorul Fl. Tărăbuță către Procurorul general, Curtea de Apel Lăpușna. Acest document reprezintă o anexă la raportul lui Vlădescu din 1 decembrie 1941.

[113] USHMM RG – 54.001, rola 19, fond 680, opis 1, dosar 4805-2, f. 515, Nota nr. 7237 din 3 ianuarie 1942, Biroul Siguranței Chișinău către șeful Poliției Regionale; și același dosar, f. 325, Scrisoarea personală (confidențială) nr. 69 din 10 decembrie 1941 de la Guvernul Basarabiei către șeful de Poliție Pacsimade. După ce a executat o condamnare la închisoare în București, Ana Binder a fost înapoiată la ghetoul din Chișinău pe 30 aprilie 1942; vezi USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922, f. 323 [scris de mână], Nota nr. 2683 din 30 aprilie 1942, Biroul Siguranței Chișinău către Poliția Ghetoului.

de ordinul Conducătorului Statului de a le da un răgaz acelor evrei care demonstraseră că sunt „cu adevărat buni români". Ambii funcționari, potrivit raportului, au pretins mite considerabile de la evreii nerăbdători să amâne deportarea la o dată ulterioară sau, pentru o sumă chiar mai mare, cu „ultimul" convoi. Chiar și gradații au luat parte, deposedându-i pe evrei de „tot ceea ce încă mai aveau", în timpul deportărilor.

Într-o zi, cei doi Antonescu, Ion și Mihai, citiseră rezumatul lui Vlădescu și au reacționat. Înfuriat, Ion Antonescu i-a cerut neîntârziat Guvernatorului Voiculescu un raport scris privind ghetoul și, de asemenea, i-a ordonat lui Vlădescu să organizeze o ședință cu privire la această chestiune, la care să participe membrii comisiei, ministrul Apărării, șeful justiției militare și alți funcționari de rang înalt. Prin însemnările marginale făcute pe raportul lui Vlădescu, Ion Antonescu a ordonat ca situațiile Comandantului de garnizoană Dumitrescu, șefului său de personal, căpitanul Alexandrescu și cazurile altor ofițeri militari bănuiți de infracțiuni în timpul supravegherii ghetoului să fie aduse neîntârziat în fața curții marțiale, iar cei trei funcționari despre care s-a spus că-și însușiseră 1.100 de monede de aur și 15.000 de lei de la câțiva evrei să fie arestați („puși în lanțuri"). De asemenea, Antonescu a acceptat recomandarea lui Vlădescu de a se înființa o comisie lărgită de anchetă, care să stabilească vinovații pentru neregulile care apăruseră.[114]

Voiculescu a depus raportul scris pe 2 decembrie. A atras atenția asupra confuziei în care se afla birocrația, când el sosise în Basarabia și asupra numărului important de birouri guvernamentale, afiliate fie ministerelor civile de la București, fie autorităților militare care operau la Chișinău, situate în afara controlului său instituțional. Guvernatorul a arătat spre nenumăratele sale ordine pentru limitarea intrărilor și ieșirilor din ghetou și a afirmat că unele din „evadările"

---

[114] Raportul lui Vlădescu datat 1 decembrie 1941, având note marginale aparținând lui Ion Antonescu, împreună cu alte documente conexe, pot fi găsite în USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68. Rezumatul lui Vlădescu se află la ff. 46-49. Cu privire la evadări și la jefuirea proprietății evreiești, vezi mai ales „Anexa 1 – Nota de informații cu privire la neregulile din Administrația Ghetoului din Chișinău, în traficul și abuzurile comise asupra evreilor" în acest fișier și în USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 98-118, 122-125.

raportate erau, în realitate, operațiuni de flagrant, pe care el le organizase, cu ajutorul procurorului militar, pentru a-i prinde pe cei care îi ajutau pe evrei să scape. Voiculescu a pretins, despre Comandantul de Garnizoană Dumitrescu și adjutantul său, căpitanul Alexandrescu, că erau responsabili de o parte dintre nereguli și traficul cu evrei, motivele pentru care acei ofițeri erau anchetați. În concluzie, Voiculescu a afirmat că „este posibil ca unele din măsurile luate să nu-și fi atins în mod total ținta. Este cert, însă, că [șirul neîntrerupt de nereguli în administrarea ghetoului] n-au scăpat atențiunii noastre."[115]

Atunci când, la București, a avut loc ședința pentru discutarea neregulilor din administrarea ghetoului, în după-amiaza zilei de 4 decembrie, Conducătorul Statului, Ion Antonescu, clocotea. El a luat primul cuvântul: „A fost cea mai mare decepție, pot să spun, din cariera mea, ca sub regimul meu să se petreacă ce s-a petrecut, și ca și regimul meu să fie pătat de către nemernici, ca și celelalte regimuri. Cu atât mai dureroasă este chestiunea, cu cât sunt amestecați foarte mulți militari. Este foarte dureros, domnule general Voiculescu, ca sub ochii dumitale, deși ți-am atras atențiunea de atâtea ori și te-am prevenit ca să nu se întâmple ceea ce s-a întâmplat. [...] Dumneata te găseai la doi pași de ghetto. [...] Dacă eram acolo, nu s-ar fi întâmplat. [...] Este o pată nu numai asupra dumitale, ci mă pătează și pe mine, și întreaga Țară Românească. [...] Când eu fac eforturi ca să ridic neamul românesc acolo unde trebuie, înțeleg să fiu ajutat." Voiculescu, din nou, a căutat să se acopere din punct de vedere birocratic, susținând că el nu era singurul care să fie pus sub acuzare și insistând pe faptul că Garnizoana Militară din Chișinău, și nu biroul Guvernatorului, era responsabilă pentru paza ghetoului și pentru organizarea dizolvării acestuia. Furios, Antonescu a repetat învinuirea că Voiculescu îi pătase regimul și l-a amenințat într-un mod prevestitor: „Veți trage consecințele". Voiculescu a făcut o nouă încercare

---

[115] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 159-163, Raport nr. 831-C din 2 decembrie 1941, de la Voiculescu pentru Președinția Consiliului de Miniștri. Copii după raportul lui Voiculescu („Memoriul lui Voiculescu") pot fi găsite în mai multe fișiere ale autorităților române de la nivel local și central; vezi nota 48. Raportul a fost reprodus în întregime, fără atașamente, în *Documentele Ancel*, vol. 10, pp. 137-145.

de a se apăra, strecurând afirmația că: „Eu am întocmit un raport și arăt în el toate măsurile [pe care le-am luat]", la care Ion Antonescu i-a tăiat-o scurt: „Nu mă interesează. Mai bine nu luai nici o măsură, și nu se petreceau asemenea lucruri. Măsuri fără efecte nu mă interesează."[116]

În cele din urmă, când Voiculescu a recunoscut că nu era fără pată, Antonescu s-a mai calmat și a acceptat recomandarea lui Vlădescu pentru numirea unei comisii de anchetă la nivel înalt, care să investigheze administrația ghetoului. Comisia a fost numită în aceeași zi, în componența acesteia aflându-se generalul Constantin Niculescu, comandant militar al Bucureștiului, președinte; inspectorul justiției militare; președintele și procurorul-general al Curții de Apel din Chișinău; un procuror de la Curtea Marțială din București și inspectorul-general al Băncii Naționale a României.

Raportul comisiei, atunci când a fost eliberat, a strâns la un loc informațiile cu privire la toate tentativele cunoscute de evadare. Cea mai mare parte datau din perioada deportărilor și cele mai multe dintre acestea fuseseră nereușite. Evreii care au încercat să scape au mituit adesea cu sume uriașe de bani — până la două milioane de lei, potrivit raportului — ofițerii români sau germani, ca să fie ajutați. Evreii prinși în timpul acțiunilor de evadare au fost întorși în ghetou, închiși sau deportați neîntârziat dincolo de Nistru, în Transnistria.[117] Unii dintre evadați au ajuns la București sau în alte locuri din România propriu-zisă, dar cei mai mulți au fost prinși în timp ce se aflau

---

[116] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 86-97, minutele întâlnirii din 4 decembrie 1941. Fragmente-cheie din aceste minute și din raportul lui Voiculescu au fost publicate în *FCER Stenogramele*, pp. 348-357. Pentru minutele întregi, vezi Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri: Guvernarea Ion Antonescu*, vol. 5 *(octombrie 1941 – ianuarie 1942)*, București, 2001, pp. 318-323.

[117] Pentru numirea Comisiei de Anchetă, vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 195-196, Comunicat nr. 146496 din 8 decembrie 1941, de la Ministerul de Justiție către Președinția Consiliului de Miniștri, cu decizia lui Ion Antonescu comunicată prin instrucțiunea nr. 217 din 4 decembrie 1941, „Raportul de anchetă 1", pp. 26-27, care se referă la tentative specifice de evadare. În unele cazuri, persoane particulare au luat bani și aur de la evrei, doar pretinzând că-i ajută, iar ulterior au fost arestați pentru aceste fapte. Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev*, 1995, pp. 55-57, contestă unele dintre detaliile din raportul de anchetă.

pe drum sau când se aflau încă la Chișinău.[118] Urmărirea fugarilor în timpul și după cele mai importante deportări din octombrie 1941 s-a desfășurat cu mult zel. Până și membrii familiei Schwarțberg, care aveau permise oficiale de a călători la Constanța, iar de acolo sperau să ajungă în Palestina, au fost reținuți în stația de tren de la Chișinău, pe 15 noiembrie, și ghetoizați din nou. Ieșirea planificată a familiei din România urma să se facă pe nefericita navă *Struma*, un vas de refugiați care a fost torpilat de un submarin sovietic în Marea Neagră, după ce Turcia a refuzat intrarea pe teritoriul său a călătorilor aflați pe navă. În mod clar, până și evadarea reușită din ghetou și, în general, din rândurile cetățenilor creștini, ostili, ai Chișinăului nu oferea garanții de supraviețuire în România lui Antonescu.[119]

Într-un număr restrâns de cazuri, soldații germani au luat parte la urmărirea și arestarea evadaților. La începutul lunii noiembrie, soldații germani au arestat patru evrei ghetoizați. Scăparea acestora a fost dejucată, în clipa în care autoritățile române au capturat un grup de evrei aflați deja în afara ghetoului, cu care cei patru arestați de către germani plănuiau să se întâlnească înainte de a porni spre București.[120] În principiu, urmărirea evadaților evrei cădea în sarcina românilor.

---

[118] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 161-163, „Tabel cu situații tipice de încercări ale evreilor de a anula efectele internării în ghetoul Chișinău, arătând măsurile luate ca răspuns". Tabelul era o anexă la raportul depus de Voiculescu pentru Ion Antonescu pe 2 decembrie și a acoperit perioada cuprinsă între 21 august și 16 noiembrie 1941; o copie există, de asemenea, la USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, ff. 34-37. Cu privire la mituire, vezi și USHMM RG – 54.001, rola 19, fond 680, opis 1, dosar 4805-1 (titlu dosar: „Mișcarea evreiască"), ff. 11-12, Telegrama și Comunicatul nr. 10221 din 14 noiembrie 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliție către Secția de Poliție Chișinău.

[119] Documente privind familia Schwarțberg și eforturile acesteia de a ajunge la bordul *Strumei* se află în USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22; de asemenea, în RG – 54.001, fond 706, opis 1, dosar 68; și în tabelul citat la nota 118. Solomon Șur, un alt evreu care a încercat să ajungă în Palestina, a obținut permisiunea lui Dumitrescu de a sta în ghetou până pe 25 noiembrie, cu condiția să plece până la acea dată sau să fie deportat dincolo de Nistru; vezi USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 38.

[120] USHMM RG – 25.004, rola 64, dosar nr. 18844, vol. 3, ff. 643-644, Raportul secret nr. 3790 din 5 noiembrie 1941 de la Meculescu, Inspectorul de Jandarmi Chișinău, către Inspectorul General de Jandarmerie, cu o notă atașată.

Dacă populația locală manifesta o atitudine general-ostilă față de evrei, erau și excepții. La scurt timp după înființarea ghetoului, autoritățile române au identificat un „comitet pentru ajutorarea evreilor din ghetou". Între membrii acestuia s-au aflat „D-na Sava, soția administratorului cimitirului [creștin] ortodox, D-nul von Gheiching, avodatul Sachelărescu și soția sa". Membrii comitetului le-au oferit evreilor hrană, le-au dus scrisorile și le-au făcut alte favoruri, folosindu-se de ușurința temporară de a intra și a ieși din ghetou pentru a-și duce la bun sfârșit acțiunile. Pe 7 septembrie, poliția a raportat că Sachelărescu, aflat sub supraveghere, comentase „este o idioțenie ce se petrece. Doar nu toți evreii sunt bolșevici, mulți dintre ei sunt inofensivi. De ce trebuie să se sufere atâta. Degeaba i-au alungat numai din casele lor, căci nici Statul nu va avea mare câștig din averea lor [în mare parte aruncată sau furată]." Von Gheiching a afirmat că „ajută evreii, având printre ei buni prieteni și în amintirea unora care sunt dispăruți". Avocatul Sachelărescu intervenise pe lângă autorități în numele unor evrei, iar soția acestuia fusese zărită deopotrivă înăuntrul și în afara ghetoului, atunci când s-a întâlnit cu un jurist evreu pe nume Rainovici.[121] O astfel de colaborare, pentru a le veni în sprijin evreilor, pare, totuși, să fi fost rară și cei mai mulți dintre oamenii care le-au oferit ajutor evreilor au pretins, în schimb, recompense substanțiale.[122]

Este imposibil de stabilit cu exactitate cât de mulți evrei au reușit să evadeze din ghetoul aflat în Chișinău, dar este sigur că Voiculescu și îndeosebi Ion Antonescu au considerat că orice evreu basarabean care scăpase de la deportare era prea mult. După cum Ion Antonescu a reiterat în critica sa furioasă contra lui Voiculescu, pe 4 decembrie,

---

[121] USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 671, Notă informativă semnată de Tcacenco, n.d.

[122] Cu privire la noaptea din 28 octombrie, Maria Marinescu a fost arestată de ofițerii germani de jandarmerie în timp ce încerca să intre în ghetou, într-un vehicul militar german, împreună cu un soldat german și cu un civil care lucra la cartierul general local al Armatei germane. Nouă evrei care părăsiseră deja ghetoul au fost găsiți ascunzându-se în casele lor. Grupul avea asupra sa 58.445 de lei românești, 553 de ruble și 301 mărci germane. Ei căutau alți evrei înstăriți, pentru a da mita solicitată pentru deplasarea la București. Există o documentație importantă cu privire la acest incident la USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586.

în fața Consiliului de Miniștri, ținta o constituia comunitatea evreilor în ansamblu: „Eu, când am luat măsuri contra evreilor, nu le-am luat în contra individului, ci în contra colectivității, care a jefuit neamul românesc. Eu apăr națiunea. Colectivitatea evreiască trebuie să plătească și lucrul trebuia să fie ordonat."[123]

Munca forțată

Înainte și, mai ales, după masacrele de la Visterniceni și Ghidighici, datele demografice ale Ghetoului din Chișinău nu au oferit un număr mare de „apți de muncă". Cu toate acestea, potrivit ordinelor lui Antonescu, a fost introdus un regim de muncă forțată imediat ce ghetoul a fost înființat. Voiculescu a dat ordine Poliției din Chișinău să raporteze, până pe 30 iulie, numărul „jidanilor" capabili de muncă și a pus în seama poliției responsabilitatea de a supraveghea detașamentele evreiești de muncă și să transmită zilnic rapoarte cu privire la numărul muncitorilor folosiți.[124] Pe 31 iulie, Comandantul de Garnizoană Tudose a emis o serie de instrucțiuni pentru utilizarea forței de muncă evreiești: toate cererile de muncitori trebuiau să fie făcute prin intermediul secției de poliție de pe strada Sf. Petru și Pavel, din apropiere de ghetou. Muncitorii silnici trebuiau să fie escortați până la locurile de muncă de către poliție, iar la sfârșitul fiecărei zile — escortați înapoi în ghetou. Instituțiile care se foloseau de muncitori erau responsabile pentru asigurarea hranei, fie prin alocarea resurselor proprii, fie cu asistența municipalității sau a poliției.[125]

Stăruințele pentru obligarea evreilor la muncă au venit de la nivelul cel mai înalt — de la generalul Ion Antonescu însuși —, iar

---

[123] Vezi nota 116.

[124] USHMM/Râmnicu Vâlcea [România], RG – 25.019, rola 1, dosar 81/1941, f. 495, Directiva nr. 99 din 28 iulie (sau 29/ilizibil) 1941, Guvernatorul Voiculescu pentru Poliția Municipală Chișinău.

[125] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 8, Comunicatul lui Tudose nr. 386 din 31 iulie 1941, către Inspectoratul de Poliție Chișinău. În ceea ce privește legile care instituiau regimul de muncă silnică pentru evreii din România, vezi *FCER Legislația*, pp. 150-154, 156-161.

ordinele lui Antonescu privind munca forțată au fost comunicate în mod sistematic prin canalele oficiale. De exemplu, după emiterea parametrilor draconici ai lui Antonescu pe 18 iulie (vezi nota 45), șeful Statului-Major al Armatei IV române, generalul Pălăngeanu, a întărit importanța faptului de a executa ordinele până la capăt și a pedepsit aspru autoritățile, atât civile, cât și militare, pentru faptul că erau șovăielnice: „Deși s-au dat mai multe ordine ca evreii să fie întrebuințați pentru lucrul șoselelor și pentru diferite lucrări de interes general în orașe [...], totuși, ordinul nu s-a executat. În foarte puține părți s-au văzut evrei la lucru. Domnul general Antonescu ordonă ca toți evreii care au rămas în țară să fie întrebuințați în mod activ la lucrările de mai sus. Vă rugăm să binevoiți a lua măsuri pentru întocmai executare a prezentului ordin în ceea ce privește evreii aflați pe teritoriul dvs."[126] Pe 5 august, când Voiculescu a fost notificat că Ion Antonescu dăduse instrucțiuni ca femeile să nu fie puse la munci grele, care necesitau putere fizică, după cum unele rapoarte arătau că se întâmpla, ci doar bărbații cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani, acesta imediat a transmis ordinul mai departe Inspectoratului de Jandarmerie Chișinău și altor autorități din oraș.[127]

Doar un număr restrâns de evrei din ghetou erau apți din punct de vedere fizic să facă norma de muncă pe care autoritățile o solicitau. La mijlocul lunii august, din cei 11.328 de deținuți, 500 de bărbați și 40 de femei au fost raportați că prestau lucrări la drumuri la Ghidighici (vezi secțiunea „Masacrele de la Visterniceni și Ghidighici"); 273 de bărbați și 281 de femei se aflau pe șantierele din Chișinău; 65 de bărbați lucrau la drumuri pentru „Centrul de recrutare"; iar alți 100 de bărbați și 400 de femei erau „disponibili". Restul evreilor erau categorisiți ca fiind „bolnavi, bărbați bătrâni și femei cu vârste

---

[126] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dolsar 4230-1, f. 48, Comunicatul secret nr. 208727 din 4 august 1941, de la Pălăngeanu către Inspectoratul de Poliție Chișinău și către alții; reprodus în *FCER Perioada*, Partea 1, p. 403. Guvernatorul Voiculescu a întărit ordinul cu propriile sale mesaje; vezi USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 20, Comunicat secret nr. 2 din 5 august 1941, Guvernul Basarabiei către Inspectoratul de Poliție Chișinău.

[127] USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, f. 353, Telegrama secretă „Patria" [numele codificat al lui Ion Antonescu] către Voiculescu, cu Ordinul nr. 789 din 5 august 1941. Transmiterea către jandarmerie este consemnată pe 6 august.

între 60 și 80 de ani, femei în detenție sau însărcinate și copii sub 13 ani"[128].

Evreii erau puși să muncească în mai multe locuri și instituții, cea mai mare parte a acestora, pentru curățenie și alte munci servile. Pe 1 septembrie, de exemplu, 302 bărbați și 276 de femei munceau în afara ghetoului, în 38 de locuri diferite. 11 bărbați și 67 de femei munceau la primărie; 16 bărbați și 12 femei la sediul central al guvernatorului; 48 de bărbați și 25 de femei la fabrica de țigarete; și cinci femei la Episcopia creștin-ortodoxă a Chișinăului. 76 de bărbați și patru femei se aflau încă la Ghidighici, după masacru. Un total de 47 de bărbați și 42 de femei munceau la instalațiile militare germane și în birourile din oraș, iar alte 15 femei — la spitalul german.[129]

Teoretic, evreii trebuiau plătiți pentru munca prestată, potrivit instrucțiunilor primite de la Ministerul de Interne. Un prim ordin, din 27 iulie, stabilea ca evreii să fie plătiți potrivit valorii muncii prestate: „Dacă merită 120, 150 lei pe zi să li se dea, cum li se dă la toată lumea". Cu generozitate, ordinul proclama: „Muncile lor nu trebue să fie sursă de îmbogățire pentru proprietari. Proprietarii... nu trebue ca ei să încaseze diferența între ceea ce se cuvine să se dea evreilor și ceea ce li se dă. Acea diferență va trebui să aparțină evreului și din ea trebue să se îmbrace, să se încalțe, să trăească la iarnă, când nu va mai fi de lucru."

Acest ordin a fost, totuși, modificat rapid pentru a le aplica evreilor un interval de remunerație uniform și mai puțin generos: 25 de lei pe zi în hrană și 10 lei „întreținere"[130]. Chiar și această insuficientă

---

[128] USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, f. 358, Comunicat nr. 931 din 28 august 1941, de la șeful de personal al lui Voiculescu, S. Atanasiu, către directorul-general al Lucrărilor Publice, Chișinău, cu o copie a Raportului 2555 din 20 august 1941, de la Prefectul Județului Lăpușna pentru Voiculescu.

[129] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 291, „Tabel cu evreii folosiți la muncă pe 1 septembrie 1941", atașat Raportului lui Dumitrescu nr. 2147 din 2 septembrie 1941, pentru Voiculescu. Cu privire la relația dintre Biserica Ortodoxă Română și Garda de Fier și rolul Bisericii în timpul regimului antonescian, vezi Paul A. Shapiro, *Faith, Murder, Resurrection: The Iron Guard and the Romanian Orthodox Church* (*Credință, crimă, renaștere. Garda de Fier și Biserica Ortodoxă Română*), în Kevin P. Spicer (ed.), *Antisemitism, Christian Ambivalence, and the Holocaust*, 2007, pp. 136-170.

[130] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 43, Circulara nr. 511 din 10 august 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău, rezumând

sumă nu a fost plătită cu regularitate, dat fiind că instituțiile ori nu erau capabile, ori nu erau dornice să-și respecte angajamentele. Pe 27 august, Inspectorul de Poliție al Basarabiei, Pacsimade, i-a raportat lui Voiculescu că evreii fuseseră „întrebuințați pentru munci de folos obștesc, mai ales în folosul armatei, la instalarea autorităților și diferite corvezi pentru primării. [...] Pentru munca prestată, trebuia să li se plătească suma de lei 25 pe zi, bani ce nu i-au primit pentru considerentul că autoritățile pentru cari au lucrat nu aveau fonduri. Astăzi, autoritățile, știind că munca evreilor se plătește, nu mai apelează la ei, dispărând astfel singura posibilitate de a li se asigura existența. [...] Evreii, ca și restul populației, sunt pauperizați. Situația materială a evreilor devine pe zi ce trece tot mai grea, iar cea sanitară lasă de dorit. [...] Pericolul tifosului exantematic este iminent."[131]

Dacă estimarea inițială fusese aceea că evreii puteau să câștige suficienți bani din munca forțată, pentru a se sprijini și a întreține considerabila populație vârstnică și tânără din ghetou, la scurt timp a devenit clar că nu avea să fie cazul de așa ceva. Până la mijlocul lunii septembrie, rapoartele oficiale care fuseseră solicitate cu privire la situația muncii forțate din Chișinău, ca și din alte părți ale Basarabiei[132], erau toate la fel de înfricoșătoare. Un raport primit de Biroul Regional de Poliție Chișinău rezuma: „Evreii bătrâni inapți de muncă, femeile și copiii din ghetouri nu au ce să mănânce. Evreicele apte de muncă, nefiind cereri, nu sunt luate la muncă."[133] Altul a enunțat cu

---

Ordinul nr. 6622/941 din 27 iulie și Ordinul modificator nr. 6683/941, fără dată. O telegramă din 2 august 1941, de la Ministerul de Interne către prefecții de județe comunica diminuarea plății. Documentul e reprodus în *FCER Perioada*, partea 1, p. 400.

[131] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 89-90, Raportul nr. 281-C din 27 august 1941, de la Pacsimade, Inspectorul de Poliție al Basarabiei, pentru Voiculescu.

[132] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 146-150, Notă-radiogramă nr. 2295 din 16/18 septembrie 1941, de la Direcția Generală de Poliție, București către Direcția Regională de Poliție Chișinău (și alte inspectorate regionale din Basarabia), prin care se solicită rapoarte cu privire la situația muncii forțate. Este inclus un răspuns prin care este descrisă funcționarea sistemului.

[133] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 359, Raport nr. 8199 din 1 octombrie 1941, Poliția Ismail către Biroul Regional de Poliție Chișinău, ca răspuns la Ordinul nr. 907 din 20 septembrie 1941, prin care se cer informații cu privire la situația din ghetourile basarabene.

claritate consecințele: „Evreii din Ghettou au fost întrebuințați [...] de diferite instituții militare și civile române și germane [...] sub supravegherea polițienească și militară și sunt plătiți cu suma de lei 25 pe zi. Plus 10 lei de la alte autorități și mâncare. Îngrijorarea lor atinge disperarea chiar din cauză că nu au cu ce se întreține, nu au ce mânca și îmbrăca și nici bani. [...] De altfel, este edificator în această privință mortalitatea în rândurile lor, atingându-se în medie circa 14 indivizi zilnic."[134]

Disperarea care pusese stăpânire pe evrei a fost compensată de neliniștea tot mai mare a românilor, că *status-quo*-ul era unul firav și periculos. Deteriorarea condițiilor din ghetou a grăbit dorința autorităților române, atât la nivel local, cât și la București, de a-i deporta cu totul pe evrei în Est, în afara Basarabiei. Planul pentru executarea acestei măsuri era deja avansat.

Ordinele de deportare

Ghetoul din Chișinău nu a fost niciodată privit de autoritățile române ca fiind mai mult decât un lagăr urban de tranzit, asemănător lagărelor înființate în zonele rurale ale Basarabiei. Ghetoul era acolo unde evreii din Chișinău și din zonele învecinate orașului puteau fi deținuți până la începutul deportării către Est, dincolo de fluviul Nistru. În replică la protestele germane, românii își suspendaseră eforturile de a-i izgoni pe evrei din Bucovina și din Basarabia dincolo de Nistru, imediat după reocuparea celor două provincii. Acordul încheiat cu germanii pe 30 august, la Tighina, a pus bazele administrației românești pe teritoriul cuprins între fluviile Nistru și Bug și a consfințit dorința românească de a-i izgoni pe toți evreii nu doar dincolo de Nistru, ci chiar de Bug. Totuși, acordul de la Tighina a stipulat că „evacuarea evreilor dincolo de Bug nu poate fi făcută în acest moment. Astfel, ar trebui concentrați în lagăre de muncă și

---

[134] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 226, Raport nr. 5915-S[ecret] din 29 septembrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău/Siguranța către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău. Vezi și rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 285, Raport nr. 5213 din 17 septembrie 1941, de la Secția de Poliție Chișinău către Inspectoratul General de Poliție Chișinău.

folosiți la muncă [forțată], până când, după încheierea operațiunilor [militare], evacuarea lor în Est va fi posibilă."[135]

În acord, existau neclarități. Germanii sperau că acesta avea să oprească, sau măcar să încetinească deportările masive, întreprinse haotic, către Est, dincolo de Nistru, pe care românii le încercaseră în prima parte a lunii august, până la obținerea victoriei asupra Uniunii Sovietice, pe care atât germanii, cât și românii o așteptau în scurt timp. Pe de altă parte, românii au menționat Bugul ca indiciu că, de îndată ce situația locală s-ar fi stabilizat din punct de vedere militar, ei ar fi fost în măsură să-i împingă pe evrei dincolo de Nistru și până la Bug, după care să-i izgonească mai departe, în răsărit, la încheierea ostilităților. Cu frontul ajuns deja dincolo de Bug, românii au dorit să purceadă imediat la fapte.

Spre sfârșitul verii, evreii basarabeni din zonele rurale au fost în continuare concentrați în așa-numitele lagăre de tranzit — Edineți, Vertujeni, Mărculești și Secureni erau cele mai mari.[136] Evreii din zonele urbane au fost supuși la constrângeri tot mai severe în ceea ce privește libertatea de mișcare, așa cum s-a observat preocuparea lui Voiculescu cu privire la controlul intrărilor și ieșirilor din ghetou și hotărârea acestuia de a preîntâmpina evadările. Cum august a devenit septembrie, Ion Antonescu a luat decizia de a relua deportările în masă din Basarabia (și Bucovina) și le-a comunicat acest lucru direct lui Voiculescu și altor guvernatori provinciali, la ședința Consiliului de Miniștri, care a avut loc în Cartierul General de la Tighina. Cei de față „au primit instrucțiuni precise privind modul în care se execută operațiunea de trimitere a evreilor la Bug". Supravegherea și punerea în executare i-au fost atribuite Marelui Cartier General.[137]

---

[135] USHMM RG – 25.003, rola 203 (Fondul Armatei IV), dosar 870, Acordul de la Tighina.

[136] Cu privire la înființarea celor de la Mărculești și Vertujeni în august și lichidarea lor în septembrie și la începutul lunii octombrie, vezi USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, ff. 261-262, Raport nr. 2555 din 3 octombrie 1941 de la Poliția Soroca/Siguranța către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău/Siguranța.

[137] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, „Memoriul lui Voiculescu" (copie semnată), depusă pe 2 decembrie 1941, relatează această succesiune de evenimente. Acest memoriu a fost larg distribuit, aparent ca parte din materialul de susținere pentru „Rapoartele de anchetă 1 și 2", unde este repetată o bună parte din limbajul lui Voiculescu. Vezi și „Raportul de anchetă 1", p. 18. Antonescu a făcut

Ioan Topor, Mare Pretor al Armatei, a afirmat, în procesul său de la sfârșitul războiului, că primise mai multe ordine de a duce la bun sfârșit deportări masive — ordine de la Marele Cartier General al Armatei, verbal de la însuși Ion Antonescu, de la generalul Tătăranu de la Marele Cartier, și telegrafice de la colonelul Gheorghe Petrescu, șef al biroului de contra-informații al armatei (Biroul II). Topor s-a întâlnit cu Petrescu și Guvernatorul Bucovinei, Calotescu, la Cernăuți, pentru a pune la cale operațiunea.[138] Pe 2 septembrie, Topor a dat instrucțiuni unităților de jandarmerie de la Tighina, pe malul apusean al Nistrului, la sud-est de Chișinău, de a pregăti primirea celor dintâi grupuri de deportați din Basarabia. Potrivit estimării sale, acestea ar fi ajuns la punctele stabilite de trecere, Criuleni și Rezina, pe 6 septembrie. Topor a specificat faptul că urmau să fie o mie de evrei în fiecare transport și că era nevoie de căruțe pentru a transporta femeile, copiii, bolnavii și bătrânii, împreună cu bagajele lor. Topor a sugerat că acest plan ambițios nu era de nerealizat, cu toate acestea, iar un comunicat transmis a doua zi a indicat că transferul evreilor pe celălalt mal al Nistrului avea să pornească pe 15 septembrie. Pe 4, Topor a transmis Cartierului General o listă a lagărelor și ghetourilor din Basarabia și Bucovina și modul în care mulți evrei erau deținuți în fiecare dintre acestea.[139] Efortul deportării intra într-o etapă nouă.

---

trimiteri specifice la întâlnirea de la Tighina, la întâlnirea Consiliului de Miniștri din 4 decembrie 1941, pedepsindu-l aspru pe Voiculescu: „Știai că hotărâsem deja această chestiune. Ți-am spus în august, corect? Te-am avertizat că intenția mea era să-i mut pe evrei la Bug... Ți-am cerut să organizezi lucrurile astfel, încât punerea în aplicare să fie desăvârșită."

[138] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9 („Fond Anchetă Mircea Georgescu și alții"), ff. 264-267, Minutele interogării generalului Ioan Topor, 29 martie și 11 mai 1945. În depoziția pe care a făcut-o la terminarea războiului, Tătăranu a negat că primise ordine de la Ion Antonescu sau că discutase cu Topor despre deportări; vezi același dosar, f. 277, Minutele interogării lui N. Tătăranu, 15 mai 1945. Acesta a explicat că, la începutul războiului, Statul-Major a fost reorganizat în două părți: Marele Stat-Major și Marele Cartier General. Cel din urmă a călătorit în sau pe lângă trenul generalului Antonescu, s-a aflat pe front și deseori a avut sediul la Tighina.

[139] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, pp. 116-117, Telegrama nr. 808 din 2 septembrie 1941, de la Topor pentru col. Emil Broșteanu, Legiunea de Jandarmi Tighina; p. 117, Telegrama nr. 666 din 3 septembrie 1941 de la Broșteanu pentru Topor; pp. 117-118, Comunicat nr. 5023B din 4 septembrie 1941 de la M.C.G., Biroul 2, pentru Topor și „Tabelul cu numărul lagărelor de evrei din Basarabia și Bucovina", furnizat de acesta.

Trei zile mai târziu, pe 7 septembrie, Topor a emis o instrucțiune scrisă către Meculescu, Inspectorul de Jandarmerie din Basarabia, pentru a declanșa deportarea evreilor basarabeni pe data de 12 septembrie, începând cu lagărul de tranzit de la Vertujeni. Meculescu fusese deja pus în temă verbal de Topor și de Voiculescu sau de șeful de personal al guvernatorului, lt-col. Dem. Rădulescu. Ghidul prescurtat din „Nota" lui Topor, pe data de 7 septembrie, a devenit standardul pentru deportările din alte localități basarabene, inclusiv din ghetoul aflat în Chișinău, și sunt demne de reținut:

1. Evacuarea evreilor începe pe 12 septembrie, cu lagărul de la Vertujeni...
2. Grupuri de cel mult 1.600, inclusiv copii; însă ei vor trece Nistrul într-un ritm de maxim 800 pe zi.
3. 40 sau 50 de căruțe pentru fiecare grup.
4. Grupurile vor pleca din Vertujeni din două în două zile.
5. Un ofițer de jandarmerie va traversa [Nistrul] cu fiecare grup.
6. Traversarea fără [îndeplinirea] oricăror formalități.
7. [Evacuarea] Rutele vor fi stabilite de către Lt. Col. Palade...
8. Două plutoane [de jandarmi] vor oferi asistență suplimentară.
9. Jandarmii de la posturile teritoriale [pe parcurs] să ajute la curățirea teritoriului și îngroparea morților, folosind localnici [în acest scop].
10. Modalitatea de a face față celor care nu se supun? „Alexianu" [execuție sumară].
11. Fără proceduri vamale. Oricine fură [bunuri ale evreilor] va fi împușcat.[140]

---

[140] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, ff. 287-289, Comunicat nr. 1550 din 11 septembrie 1941, de la Meculescu pentru Guvernul Basarabiei (Voiculescu), cuprinzând „Nota" lui Topor din 7 septembrie 1941; și f. 278, Stenogramele depoziției lui Teodor Meculescu, 28 aprilie 1945. O copie a „notei" lui Topor se află, de asemenea, la RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosarul 22, f. 43. Instrucțiunile au fost rezumate în „Raportul de anchetă 1", pp. 18-19. Sensul cuvântului codificat „Alexianu", numele Guvernatorului Transnistriei, era „execuție pe loc"; vezi același dosar, f. 286, Declarația lt. Augustin Roșca, 23 decembrie 1941.

Pe baza acestor îndrumări, Meculescu și lt.-colonelul Palade de la filiala statisticii militare, asociați cu operațiunea de contra-informații a lui Petrescu, au schițat planuri detaliate de evacuare, pentru toți evreii din provincie. Proiectul de instrucțiuni privind Vertujenii a fost terminat și trimis lui Voiculescu pe 11 septembrie, dar revărsarea Nistrului a favorizat întârzieri suplimentare. Instrucțiunile revizuite și extinse privind lichidarea lagărului de la Vertujeni le-au fost trimise în formă finală lui Voiculescu și Topor pe 25 septembrie.[141] Odată încheiate ordinele pentru cazul specific de la Vertujeni, Meculescu și-a îndreptat atenția către pregătirea „Instrucțiunilor cu privire la evacuarea evreilor din Ghetoul de la Chișinău și din Basarabia de sud" pe care le-a trimis lui Topor și Voiculescu spre examinare.[142] Pe 10 octombrie, Meculescu a trimis instrucțiunile terminate privind Chișinăul către toate unitățile de jandarmerie de pe rutele planificate pentru deportare, ordonându-le să ia neîntârziat măsuri pentru a pune ordinele în aplicare. Evacuarea evreilor trebuia să fie „totală". Meculescu a consemnat că și micul grup de evrei strânși într-un „ghetou temporar" la Tarutino urma să fie deportat, și că el avea să ofere instrucțiuni suplimentare pentru acea localitate.[143]

---

[141] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, „Memoriul lui Voiculescu"; și instrucțiunile revizuite din același dosar, ff. 46-50, Comunicatul secret nr. 2146 din 25 septembrie 1941, de la Meculescu la Serviciul Marelui Pretor și Guvernul Basarabiei, cuprinzând un set revizuit de instrucțiuni „strict secrete". Pentru primele ordine privind Vertujenii, vezi USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, f. 289, „Instrucțiuni privind evacuarea evreilor din lagărul Vertujeni-Soroca"; sau un original al Comunicatului nr. 1500, citat mai sus, cu semnătura lui Meculescu, acoperind o copie după „Nota" lui Topor și un original semnat al „Instrucțiunilor" lui Meculescu care cuprinde o hartă prin care sunt arătate traseele marșului forțat, la USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 186-190.

[142] Depoziția lui Meculescu din 28 aprilie 1945, *loc.cit.*

[143] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, ff. 51-66, Comunicatul secret nr. 2830 din 10 octombrie 1941, de la Meculescu către Legiunile de Jandarmerie din Cahul, Chilia, Ismail, Orhei și Compania 23 de Poliție, cuprinzând „Instrucțiuni cu privire la evacuarea evreilor din ghetoul aflat în Chișinău și din Basarabia de sud", având atașate hărți și calendare privind marșurile forțate. O copie după instrucțiuni, cu o versiune ușor modificată a acoperirii Comunicatului Secret nr. 2830, pentru a include și transmiterea către Compania 82 de Poliție, se află la USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 608-616 [scris de mână]. Instrucțiunile speciale privind lagărul Tarutino, trimise de Meculescu legiunilor de Jandarmerie la Cetatea Albă și Chilia Nouă pe data de 23 octombrie 1941, continuă pe ff. 617-620 [scris de mână].

Instrucțiunile lui Meculescu de pe 10 octombrie au direcționat deportarea către estul Nistrului, „în conformitate cu ordinele primite de la conducerea superioară", a tuturor evreilor din ghetoul aflat în Chișinău precum și din alte ghetouri din Basarabia de sud — Bolgrad, Cahul, Chilia, Ismail și Vâlcov. Traseele pentru mărșăluire — evreii trebuiau evacuați pedestru — și punctele de trecere stabilite pentru deportările din ghetou se aflau de la Chișinău, prin Rezina, la Râbnița, către nordul orașului, și de la Chișinău, prin Tighina, la Tiraspol, către sudul orașului. Hărțile trasate cu mâna, atașate la instrucțiuni, au ilustrat drumurile către Nistru, pregătite pentru convoaie. De cealaltă parte a Nistrului, Inspectoratul Transnistrean de Jandarmerie, care, după cum indicau instrucțiunile, primise deja ordine separate, avea să-și asume răspunderea pentru „convoaiele de evrei". Primul convoi urma să părăsească ghetoul pe 12 octombrie, iar primele traversări ale Nistrului, să aibă loc pe 16 octombrie.

Meculescu a stabilit ca fiecare convoi evacuat din Chișinău să conțină „1.500 de suflete", inclusiv bărbați, femei și copii. Pentru ca panica să nu se răspândească, convoaiele urmau să fie asamblate înăuntrul ghetoului de către Comandamentul Militar al Chișinăului, aflat încă sub conducerea lui Eugen Dumitrescu, adică de autoritățile cu care ghetoizații și Comitetul Evreiesc erau obișnuiți. În afara ghetoului, evreii urmau să fie întorși la unitățile Jandarmeriei Chișinău și ale Companiilor 23 și 82 de Poliție; fiecare dintre acestea își demonstrase pornirile în timpul uciderilor sălbatice de evrei, care au însoțit ocuparea orașului în luna iulie. Recunoscând că mulți ghetoizați ar fi fost incapabili de a se angaja, pe jos, la un marș forțat către Nistru și că puțini dintre cei deținuți ar fi fost capabili să-și care articolele personale „de strictă necesitate", pe care ar fi avut dreptul să le ia, instrucțiunile au cerut ca unitățile Jandarmeriei din județul Lăpușna, care însoțeau marșul, și alte „autorități administrative" să pună la dispoziția fiecărui convoi câte 100-120 de căruțe.

Potrivit instrucțiunilor, primul convoi a fost programat să părăsească ghetoul la ora 7.30 dimineața, în ziua de 12 octombrie — cu mai puțin de 48 de ore de la comunicarea ordinelor de deportare! Primul convoi urma să se îndrepte către Rezina, al doilea, pe 13 octombrie, către Tighina, și așa mai departe, alternând ruta nordică și ruta sudică, zilnic, până pe 17 octombrie. Odată ajunși la Nistru,

750 de evrei din fiecare convoi ar fi trecut fluviul în dimineața zilei următoare de la sosire, restul în dimineața următoare, creând ceea ce era gândit a fi un flux gestionabil de evrei, pentru a fi dați pe mâna Jandarmeriei din Transnistria. Până când al șaselea și ultimul convoi ar fi părăsit Chișinăul către Tighina, pe 17 octombrie, ghetoul s-ar fi golit. Evreii din ultimul convoi ar fi traversat Nistrul în zilele de 20 și 21 octombrie, moment la care operațiunea se va fi încheiat.

Marșul forțat al deținuților din ghetou către punctul de trecere de la Rezina — 80 kilometri în total — urma să fie realizat în patru zile: de la Chișinău către Perisecina (28 km) în ziua 1; de la Perisecina la Orhei (14 km) în ziua 2; de la Orhei la Chiperceni (20 km) în ziua 3; și de la Chiperceni la Rezina (18 km) în ziua 4. Supravegherea fiecărui convoi de evrei avea să fie făcută de trei autorități, în timpul marșului de patru zile. Comandamentul Militar din Chișinău urma să restituie controlul către foarte-temuta Companie 23 de Poliție, la doar 500 de metri dincolo de gara din Chișinău, la Visterniceni, unde Jandarmeria Lăpușna urma să aștepte cu 120 de căruțe pregătite. Compania 23 de Poliție îi escorta pe evrei până la Orhei, predând controlul Jandarmeriei Orhei, care însoțea coloana și furniza căruțe pentru ce mai rămânea din drumul până la Nistru. Compania 23 de Poliție se întorcea la Chișinău, să preia următorul convoi. Companiei de poliție i-au fost puse la dispoziție camioane, pentru a-i transporta înapoi la Chișinău, cu scopul de a-și păstra puterile și a crea condițiile pentru conformarea la calendar!

Marșul forțat de-a lungul rutei sudice, mai scurte, către Tighina – 56 kilometri în total – urma să fie făcut în trei zile: de la Chișinău la Mereni (18 km) în prima zi; de la Mereni la Bulboaca (22 km) în ziua 2; și de la Bulboaca la Tighina (16 km) în ziua 3. Comandamentul Militar Chișinău urma să-i dea Companiei 82 de Poliție pe evreii adunați laolaltă pentru fiecare convoi pentru acest traseu, la 300 metri dincolo de bariera de acces pe drumul de ieșire din Chișinău către Tighina. Și acolo Jandarmeria Lăpușna urma să pregătească și să pună în așteptare 120 de căruțe. Compania 82 de Poliție asigura escorta pe acest traseu până la Bulboaca, iar Jandarmeria Tighina asigura escorta și căruțele pentru ceea ce mai rămânea din traseu.

Au fost desemnați anumiți ofițeri de jandarmerie la Rezina (locot. Popoiu) și la Tighina (sub-locot. Strat), pentru a supraveghea

tranzitul zilnic de evrei la fiecare punct de trecere. Fiecare traversare de 750 de evrei urma să fie făcută dimineața, între orele 7 și amiază, în felul acesta oferind Jandarmeriei Transnistria răgazul de a expedia în fiecare zi grupuri mai departe, către destinațiile stabilite. Transferul evreilor pe malul răsăritean al Nistrului trebuia să se petreacă „fără nici o formalitate", Jandarmeria din Transnistria deja primind ordine despre cum avea să procedeze mai departe. Popoiu și Strat au primit ordinul de a raporta până la ora 18, în fiecare seară, numărul evreilor pe care-i transferaseră peste Nistru în acea zi.

Alte prevederi ale instrucțiunilor lui Meculescu au clarificat că golirea Basarabiei de evrei a avut întâietate față de orice grijă privind supraviețuirea lor fizică. Deoarece nici Voiculescu, nici Topor nu doriseră să aloce provizii pentru deportați, Meculescu a stipulat că evreii aflați în convoaie ar fi trebuit să se hrănească singuri — de fapt, o chestiune imposibilă pentru mulți dintre cei internați, accentuată, negreșit, de ritmul și caracterul deportărilor.[144] Coloanele de deportați trebuiau să fie controlate cu atenție și trebuia făcut un efort maxim pentru a evita trecerea prin orașe și sate sau contactele cu localnicii. Conștienți de starea de sănătate înrăutățită a celor transportați, se resimțea temerea că evreii puteau răspândi boli în rândurile populației locale. Izolarea evreilor în timpul deportării, desigur, a făcut imposibilă procurarea de alimente, însă acest lucru nu era un motiv de îngrijorare. Atitudinea respingătoare a românilor față de sănătatea deportaților putea fi observată chiar și în diferențele minore apărute între procedurile pentru primele evacuări din Basarabia și cele din Chișinău. În timp ce ordinele de deportare din lagărul de la Vertujeni ceruseră măsuri pentru ca evreii să doarmă în șoproane și grajduri, aflate pe parcurs, nici un adăpost nu a fost prevăzut pentru evreii din Chișinău, care, în ciuda epuizării și a slăbirii puterilor, erau obligați să înnopteze la sfârșit de octombrie sub cerul liber, în câmp deschis, pe tot parcursul drumului. Ascunderea tuturor celorlalte aspecte ale ordinelor de deportare constituia dispoziția în ceea ce privește disciplina: evreii care rezistau în orice condiții, trebuia să fie tratați „potrivit regulilor stabilite" [adică, „Alexianu"].

---

[144] Depoziția lui Meculescu pe 28 aprilie 1945, *loc.cit.*

Recunoscând consecințele probabile ale ordinelor — acelea că plănuitele marșuri forțate ale ghetoizaților aveau să devină „marșuri ale morții" pentru mulți —, autorii instrucțiunilor au optat pentru un limbaj ascuns în conducerea autorităților însărcinate cu convoaie „să ia măsurile adecvate în timpul marșurilor, pentru a asigura curățirea terenului, strângându-i pe cei care rămân în urmă și îngropând neîntârziat pe oricine care, în cele din urmă, moare". La instrucțiunile menționate, programul a adăugat că ultimele două convoaie, către Rezina și, respectiv, Tighina, trebuiau să includă „oricât de mulți [evrei] rămâneau" în ghetou. Acțiunea trebuia să se desfășoare minuțios, iar o ultimă admonestare atenționa că unitățile însărcinate cu deportările „vor fi trase la răspundere, dacă și un singur evreu rămâne fie în zona urbană, fie în cea rurală, după încheierea acestei operațiuni".

Pregătiri finale, apeluri finale

Pe măsură ce se apropia data stabilită pentru lichidarea ghetoului din Chișinău, autoritățile române au început să ia măsură după măsură, pentru a se asigura că operațiunea avea să fie cuprinzătoare. Autoritățile au aflat că, în unele localități din provincie, evreii care fuseseră expulzați din casele lor în iulie și august își găsiseră adăpost în clădirile școlilor care, în timpul verii, erau închise. Pe 1 octombrie, Ministerul de Interne a cerut ca toate școlile să fie verificate și curățate și a accentuat faptul că ministerul nu admitea nici o întârziere în această privință.[145] În aceeași zi, la Chișinău, Voiculescu a ordonat că evreii nu aveau permisiunea să iasă din ghetou sub nici o formă, nici măcar atunci când erau citați de autoritățile judiciare române. Pe 7 octombrie[146], Voiculescu a dispus ca toți evreii care fuseseră luați

---

[145] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 299, Ordinul Ministerului de Interne nr. 18932-A, de la 1 octombrie 1941.

[146] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 28, Ordinul secret 346-C din 7 octombrie 1941, de la Guvernatorul Basarabiei către toate prefecturile, Comandamentul Militar Chișinău, Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău și Inspectoratul de Poliție Chișinău. Copia trimisă Inspectoratului de Poliție Chișinău se află la USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 289.

din ghetouri și din lagăre de autoritățile germane să fie înapoiați și a cerut să-i fie raportată direct lui orice opoziție a germanilor față de acest ordin. Pe 10 octombrie, Voiculescu le-a accentuat din nou tuturor autorităților militare și civile intenția din spatele ordinelor sale: „Cu ocazia operațiunii ultime de curățire a pământului Basarabiei de evrei, atrag serioasa atențiune asupra următoarelor: Curățirea va fi totală, nefiind îngăduit, sub nici un motiv, ca, după ce operațiunea va fi încheiată, să se mai găsească pe teritoriu vreun evreu, indiferent din ce cauză. În consecință, se vor lua măsuri de strângere a lor de peste tot (de la munca de folos obștesc, împrumutați la Germani etc.). Din călcarea acestei dispoziții vor decurge grave răspunderi și sancțiuni."[147]

De această dată, atât în interiorul ghetoului, cât și în oraș, de săptămâni circulau zvonuri privind iminența deportării.[148] Zeci de mii de evrei din Bucovina și din lagărele de tranzit din Basarabia deja fuseseră deportați peste Nistru. Rapoarte zilnice consemnau traversările și condițiile cumplite în care aveau loc deportările.[149] Un ofițer

---

[147] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 308, Ordinul secret nr. 368-C din 10 octombrie 1941, de la Voiculescu către toate prefecturile, Inspectoratul de Jandarmerie Basarabia, Inspectoratul de Poliție Chișinău și Comandamentul Militar Chișinău. Acesta este originalul semnat care a fost trimis Inspectoratului de Poliție Chișinău.

[148] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 178, Raportul secret nr. 1728 din 19 septembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău către Inspectoratul de Poliție Chișinău; și USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 312 [310 scris de mână], Raport nr. 1345-C din 22 septembrie 1941, de la Inspectoratul de Poliție către Secția Municipală de Poliție Chișinău. Rapoartele se ocupau de zvonul că evreii puneau la cale incendierea ghetoului pe 15 septembrie, cu scopul de a zădărnici deportarea întregului ghetou în acea zi.

[149] Meculescu i-a trimis rapoarte aproape zilnic lui Voiculescu cu totalurile evreilor basarabeni deportați dincolo de Nistru. Vezi USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 329, Raport nr. 2270 din 29 septembrie 1941; și USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 199, Raport nr. 2383 din 30 septembrie 1941; f. 200, Raport nr. 2444 din 2 octombrie 1941; f. 201, Raport nr. 2537 din 3 octombrie 1941; f. 202, Raport nr. 2739 din 8 octombrie 1941; f. 203, Raport nr. 2837 din 10 octombrie 1941; f. 204, Raport nr. 2996 din 14 octombrie 1941; f. 205, Raport nr. 3168 din 17 octombrie 1941; f. 206, Raport nr. 3210 din 20 octombrie 1941. Potrivit acestor rapoarte, până la 10 octombrie, 23.720 evrei fuseseră trecuți fluviul. Între 11 și 16 octombrie, alți 11.047 de evrei, inclusiv din Chișinău, au fost duși forțat în Transnistria. Meculescu i-a transmis telefonic rapoarte asemănătoare lui Topor, care pot fi văzute la USHMM RG – 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, ff. 190-202.

care a participat la deportările din lagărele de tranzit de la Edineți și Secureni a lăsat o descriere:

> „Termen convențional pentru evrei, îl aveam pe acela de «lăzi». Căruțe am avut mai multe, pentru că le-am făcut state cu plată 250 lei pe zi, însă căruțașii luau [de la evrei] mai mult și încă câte 100 lei de persoană, iar la dealuri le mai lua câte o sută [amenințându-i pe evrei că-i dau jos, cu riscul propriilor vieți, dacă nu reușesc să țină pasul]. Căruțașii eșeau și nechemați din satele din drum ca să fie luați, pentru că era pentru ei o sursă de câștig. S-a dat ordin de la Marele Cartier General [...] acei care nu se pot ține de convoi, fie din neputință, fie din boală, să fie executați. [...] Mi-a ordonat să trimit cu 2-3 zile înainte de plecarea convoaielor un [sergent] care să facă din timp gropi cam pentru circa 100 persoane la locuri potrivite, și anume departe de sate, pentru a nu se auzi țipete și focuri de arme, și să nu fie în vale, pentru a nu spăla apele groapa. Gropile să fie la distanță de 10 în 10 km, unde se vor aduna cei rămași de coloană. Pentru acei însă care nu se vor putea aduce până la gropi, să fie «Alexianu», care era un cuvânt convențional pentru executare pe loc. [...] Ordin scris n-am primit. [...] Totul s-a dat verbal. [...] Îngroparea și acoperirea morților o făceau premilitarii [tineri recrutați pe plan local], care săpau și gropile. Pe drum stăteau țăranii, ca și corbii așteptând să poată fura câte ceva. [...] La prima groapă care era cam la 5 km, rămăseseră vreo 50-60, am lăsat de pază câțiva jandarmi, vreo 6, care au stat până seara cu ei, când i-a executat. Coloanele mergeau foarte greu și dezordonat, din cauza copiilor, femeilor și bătrânilor. În celelalte gropi s-au mai îngropat încă circa 120 de evrei, din primul convoi."[150]

La București, Conducătorul Statului Ion Antonescu a anunțat cu vădită satisfacție, într-o ședință a Consiliului de Miniștri din data de 6 octombrie, că nu mai erau decât aproximativ 10.000 de evrei rămași în Basarabia și că în doar câteva zile toți aveau să fie mutați dincolo

---

[150] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, dosar „Ancheta Georgescu Mihnea și alții", vol. 9, f. 286, Declarația lt.-ului Augustin Roșca, 23 decembrie 1941.

de Nistru, „iar dacă circumstanțele vor permite, vor fi trecuți dincolo de Urali"[151] În dimineața următoare, prin Chișinău a circulat zvonul că deportările din ghetou aveau să înceapă neîntârziat și vor avea loc între 8 și 11 octombrie. Devreme, la 7 dimineața, vestea a ajuns și în ghetou. În ciuda tuturor ordinelor care fuseseră emise pentru a îngrădi accesul în ghetou, o mulțime de non-evrei, inclusiv oficialități și civili, au dat năvală în ghetou, pentru a cumpăra diferite bunuri de la evrei, la prețuri negociate. Cumpărătorilor li s-a permis să plece liber cu cele achiziționate până spre amiază, când paza a fost dublată. După aceasta, civilii care ieșeau din ghetou erau percheziționați, iar unele bunuri — confiscate. Ofițerii militari, însă, au continuat să mute ceea ce doreau în timpul după-amiezii, chiar și venind cu mașinile în ghetou și ieșind cu ele pline-ochi de obiecte pe care le dobândiseră.[152]

Evreii au fost cuprinși de panică și disperare. S-a răspândit zvonul cum că toți urmau să fie executați în drum spre Nistru, ori înecați în fluviu, dacă supraviețuiau până acolo. Președintele Comitetului Evreiesc al ghetoului a trimis telegrame urgente către Ion Antonescu, Mihai Antonescu, Guvernatorul Voiculescu și, se pare, inclusiv către Comandantul de Garnizoană Dumitrescu.

Către Ion Antonescu, apelul suna astfel:

> „Zece mii de suflete supuse și loiale Țării se înclină și Vă imploră să binevoiți a dispune amânarea evacuării lor din ghetoul Chișinăului, având în vedere apropierea iernii, lipsa totală de îmbrăcăminte și alimente, precum și starea mizeră în care se află. Cunoscând generoasele sentimente ale Domniei-Voastre, apelăm la Excelența-Voastră în numele nenorociților, ca să aruncați o privire miloasă asupra lor, binevoind a dispune suspendarea evacuării fixate pentru 8 octombrie.
> Bunul Dumnezeu să vă ocrotească.

---

[151] Minutele ședinței Consiliului de Miniștri din 6 octombrie 1941, în *FCER Stenogramele*, pp. 326-327; citat și în J. Alexandru *et al.* (eds.), *Martiriul evreilor din România*, 1991, p. 160.

[152] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 473-477 [481-483, scris de mână], Nota informativă (scrisă de mână, apoi dactilografiată) din 8 octombrie 1941, de la martori oculari.

Prea-supusă, Comunitatea Evreilor Ghetoului Chișinău
Președinte G. Landau."

Pe 9 octombrie, Dumitrescu i-a trimis apelurile lui Voiculescu, „să binevoiți a hotărî"[153]. Nu a existat nici un răspuns scris. Deportările care au început, într-adevăr, pe 8 octombrie, au continuat (vezi, mai jos, „Lichidarea ghetoului din Chișinău").

Medicii din ghetou au trimis, pe cale separată, un febril „apel disperat" către Voiculescu: „Zilnic suntem asaltați de mulțimi de bolnavi ce trebuiesc totuși să fie siliți să se urce în căruțe ca să fie trimiși, zile și nopți întregi, pe drumuri și condițiile în care pleacă, înseamnă că-i trimitem la moarte sigură. [...] Românul e blând și bun din fire. [...] Nenorociții rămași în acest ghettou suntem [...] o mână de bătrâni, femei, copii și bolnavi. Suntem în mâna Dumneavoastră, Domnule Guvernator. Dați-ne moartea, dacă găsiți că o meritățm — dar, pentru Dumnezeu — în numele suferinței omenești care e aceeași pentru toată lumea, nu ne trimiteți acum iarna bătrâni, femei, copii și bolnavi, goi și flămânzi pe drumuri. [...] Sute de mame, copii și suferinzi, Vă vor binecuvânta."[154]

Landau, președintele Comitetului Evreiesc, și vicepreședinții Șapira și Bittman au făcut un ultim recurs la Guvernator. După ce au declarat loialitatea față de România a tuturor ghetoizaților și după ce au descris suferința și deportarea membrilor familiilor pe care evreii din Chișinău le îndurasră sub regimul sovietic, de la mijlocul anului 1940 până la mijlocul anului 1941, fruntașii Comitetului Evreiesc au descris condiția fragilă a populației ghetoizate. Aceștia au atras atenția asupra inexistenței amenințării reprezentate de deținuții ghetoizați, din moment ce bărbații în putere erau puțini. Au argumentat că evreii puteau ajuta la reconstruirea Chișinăului sau să fie folositori în alte feluri. Ei au făcut apel la „generozitatea și simțul de dreptate" al lui Voiculescu, de a amâna deportările până la venirea

---

[153] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 325-328, Comunicat nr. 4763 din 9 octombrie 1941, de la Dumitrescu pentru Guvernatorul Basarabiei (Voiculescu), cu textele apelurilor înaintate către Ion Antonescu, Mihai Antonescu și Guvernatorul Voiculescu.

[154] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 348-349 [353 scris de mână], scrisoare semnată de 12 medici către Guvernatorul Basarabiei, fără dată.

primăverii, „în caz că nu este posibilă suspendarea definitivă a acestei măsuri de a suspenda definitiv", astfel încât evreii „să se aclimatizeze mai ușor [decât ar fi în perioada de iarnă] în noile condiții de viață". Este improbabil ca Landau, Șapira și Bittman să fi crezut, realmente, că „reașezarea" și adaptarea la „noile condiții de viață" erau rezultatul intenționat, ori chiar posibil al deportărilor. Îndemnul lor la amânare nu ar fi avut, în orice caz, vreun rost, dacă ar fi lăsat să se înțeleagă că știau rezultatul așteptat al evacuărilor: moartea deportaților. Astfel, când Voiculescu a fost de acord să le acorde o audiență, ei și-au reiterat apelul pentru o amânare în aproape aceiași termeni ca și în cererea scrisă. Nota marginală, scrisă de mână, a lui Voiculescu pe scrisoarea lor consemnează cu o simplitate izbitoare reacția guvernatorului: „Nu li s-a putut aproba"[155].

Fără un ajutor posibil pe plan local, Comitetul Evreiesc a cerut ajutor de la conducerea Comunității Evreilor Români din București. L-a trimis pe vicepreședintele Avraham Șapira la București, dându-i o mită consistentă Comandantului de Garnizoană Dumitrescu, pentru ca Șapira să iasă din ghetou și să fie condus către capitală îmbrăcat în uniformă de ofițer român.[156] După ce a auzit din gura lui Șapira descrierea situației disperate a celor ghetoizați și a primilor deportați, Rabinul-șef al României, Alexandru Șafran, și Wilhelm Filderman, președintele Uniunii Comunităților Evreiești din România, au abordat cele mai bune contacte pe care le aveau la Casa Regală, la guvern și la partidele politice istorice, căutând sprijin pentru încercarea de a obține anularea sau, măcar, amânarea, deportărilor ulterioare.[157]

---

[155] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 345-347 [353 scris de mână], Scrisoare de la Landau, Șapira și Bittman către Guvernatorul Basarabiei, din 16 octombrie 1941, cu note marginale în scrisul de mână al lui Voiculescu: „Au venit în audiență și au cerut amânarea până la primăvară. Nu li s-a putut aproba."

[156] Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev*, 1995, pp. 57-60, oferă informații interesante asupra lui Șapira. După ce i-a oferit informații lui Filderman cu privire la primul convoi de deportați ce urmau să plece din Chișinău, Șapira s-a întors în ghetou și a fost deportat într-unul dintre următoarele convoaie din luna octombrie. După toate aparențele, a fost împușcat în drum către Nistru, pe motiv că protestase față de abuzul de a fi fost scos din coloană de către gărzile care o escortau; v. Marius Mircu, *Pogromurile din Basarabia și alte cîteva întâmplări*, 1947, p. 23.

[157] Al. Șafran, *Resisting the Storm: Romania, 1940-1947*,1987, pp. 79-80. Șapira este identificat drept membru al conducerii Comitetului Evreiesc, care i s-a plâns, pe la

Potrivit lui Solomon C. Cristian, care a funcționat, la vremea aceea, ca „inspector" al Uniunii Comunităților Evreiești, Filderman a reușit să supună această chestiune atenției Reginei-Mamă Elena și Regelui Mihai, patriarhului Bisericii Ortodoxe Române și lui Dimitrie Lupu, președintele Înaltei Curți de Casație și Justiție. De asemenea, ei s-au adresat nunțiului papal, reprezentantului Comitetului Internațional al Crucii Roșii și unui număr de diplomați străini acreditați la București, inclusiv Ambasadorului Plenipotențiar al Statelor Unite ale Americii, Franklin Mott Gunther. Cristian afirmă că, în urma acestor legături, Conducătorul Statului, Ion Antonescu, a încredințat-o pe Regina-Mamă că deportările vor înceta.[158] Însă acestea au continuat.

Pe 9 octombrie, Filderman i-a scris lui Antonescu, implorându-l să stopeze deportarea evreilor din Bucovina și Basarabia — deportări despre care el afirma că sunt „echivalente cu moartea". Două zile mai târziu, după ce a aflat că prima deportare din Chișinău avusese loc, a scris un al doilea apel, mult mai pasional, care descoperea cât de conștientă era conducerea evreiască de realitatea convoaielor:

> „Am primit astăzi un apel disperat dela conducerea Ghettoului din Chișinău. În dimineața zilei de 8 octombrie, au plecat 1.500 de oameni, în mare parte pe jos, luând cu sine numai ce puteau ține în mână, deci aproape toți expuși să se prăpădească, afară fiind frig, iar ei goi, fără alimente și fără cea mai mică putință de aprovizionare la un drum de cel puțin opt zile, pe ploaie, frig și zăpadă. [...] Este moartea, moartea, moartea fără altă vină, decât aceea de a fi evrei. Vă implor din nou, Domnule Mareșal, să nu lăsați ca o asemenea sguduitoare tragedie să se săvârșească."[159]

---

mijlocul lunii octombrie, Prim-Procurorului de la județul Lăpușna, Fl. Tărăbuță, cu privire la abuzurile și jafurile comise în timpul deportărilor din ghetou; v. USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68, ff. 29-34, Copie a raportului nr. 741 din 27 octombrie 1941 de la Biroul Procurorului Lăpușna. Potrivit „Raportului de cercetare 1", p. 31, Șapira i-a mituit pe Comandantul de Garnizoană Dumitrescu și adjunctul său, căp. Alexandrescu, ca să fie dus la București în mașina lui Dumitrescu.

[158] S.C. Cristian, *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România*, 1945, pp. 73-78.

[159] *Documentele Ancel*, vol. 3, pp. 234, 236 (în engleză, pp. 340-341), Scrisoarea nr. 1347 din 9 octombrie 1941 și Scrisoarea nr. 1356 din 11 octombrie 1941, de la Filderman pentru Ion Antonescu.

O săptămână mai târziu, pe 18 octombrie, Filderman a trimis, totuși, un al treilea apel direct. A făcut trimitere la o întâlnire pe care o avusese în ziua de 14 octombrie cu Mihai Antonescu, la care vicepreședintele Consiliului de Miniștri arătase că se angaja să facă deportările mai selective, să stopeze deportarea evreilor „intelectuali, meseriași, comercianți, industriași și proprietari" și că lua în calcul o întârziere a tuturor deportărilor până la primăvară. Pe acest fundal, Filderman a deplâns faptul că deportările continuau și că „cadavrele tuturor celor plecați cu primul transport [din Chișinău] zac între Orhei și Rezina". Soarta ghetoizaților care părăsiseră Chișinăul în convoaie pe 14, 16 și 18 octombrie rămânea necunoscută, a continuat acesta, „cu excepția că la Orhei li s-a luat tot ce aveau asupra lor" „Unde sunt?", s-a întrebat. „Mai sunt în viață, sau i-au urmat pe cei ale căror cadavre se spune că zac între Orhei și Rezina?" Citând un decret guvernamental recent, datat 3 septembrie 1941, care confirma cetățenia rezidenților Basarabiei și Bucovinei de Nord, Filderman a pledat ca evreii din cele două provincii recuperate să fie și aceștia cetățeni români, meritând protecția legii. A făcut apel la simțul dreptății al lui Ion Antonescu și la lege, pentru a argumenta oprirea deportărilor și nu a lăsat nici o îndoială cu privire la responsabilitatea Conducătorului Statului, în caz că acestea ar fi continuat:

> „Nu este drept ca cei nevinovați să sufere... Eu nu am apărat și nu apăr pe cei vinovați: să-și ia pedeapsa! Eu apăr numai pe cei nevinovați și pe cei pe care o măsură administrativă îi despoaie și de drepturile cetățeanului și de ale omului, pe care i le conferă un text expres de lege. [...] Nu veți tolera, sunt adânc, adânc convins, ca gloria țării și a domniei-voastre să fie cernite, ca respectul omului și al legilor să fie suprimat, și veți face ca generoasa hotărâre a domnului vice-președinte al Consiliului să fie de îndată executată și în Basarabia — căci altfel, astăzi dimineața și în zilele următoare, noi transporturi pleacă spre moarte —, ca acei ce au plecat să fie readuși spre a fi triați; cei vinovați să fie pedepsiți, dar cei nevinovați să nu fie deportați."[160] [*subl. în orig.*]

---

[160] *Documentele Ancel*, vol. 3, pp. 342-347, Scrisoarea nr. 1387 din 18 octombrie 1941, de la Filderman pentru Ion Antonescu.

Chiar a doua zi, Conducătorul Statului, Ion Antonescu, a trimis o replică scrisă la rugămințile lui Filderman, revărsându-și mânia într-o scrisoare deschisă, lungă de patru pagini, publicată în presă. Ziarele naționale, care erau pline de reportaje grafice ale intrării trupelor române în Odesa, pe 17 octombrie, în urma unui asediu de două luni al Armatei IV Române, au publicat neîntârziat scrisoarea lui Ion Antonescu. Asediul Odesei a fost extrem de costisitor, atât în oameni, cât și în material, iar scrisoarea lui Antonescu a pus răspunderea pentru acele pierderi direct pe umerii evreilor.[161] Pe un ton deopotrivă sarcastic și agresiv, Antonescu i-a acuzat nervos pe evreii din România pentru faptul că trădaseră România atunci când URSS ocupase Basarabia și Bucovina de Nord, în 1940, întrucât aderaseră la comunism și pactizaseră cu inamicul în războiul aflat în plină desfășurare. I-a acuzat pe evreii din zonele URSS, acolo unde forțele române erau angajate la război — numind precis Odesa și zona aflată în jurul Mării de Azov — de faptul că torturaseră și uciseseră soldații români răniți și capturați. Într-un limbaj care avea potențialul de a instiga la violență împotriva evreilor din Regat, precum și împotriva deportaților din Basarabia și din Bucovina, Conducătorul Statului i-a atacat pe toți evreii în ansamblu, aruncând o vină colectivă asupra întregii comunități și răspunzând apelului lui Filderman, lansat pe temeiul drepturilor cetățenești, prin alăturarea evreilor români la „frații lor ruși" sovietici:

> „Domnule Filderman, nimeni nu poate să fie mai sensibil ca mine la suferința celor umili și fără apărare. Înțeleg durerea D-voastră, dar trebue, dar mai ales trebuia, să înțelegeți și D-voastră toți, la timp, pe a mea care era aceia a unui neam întreg.
> Vă gândiți, v-ați gândit ce s-a petrecut în sufletele noastre anul trecut, la evacuarea Basarabiei, și ce se petrece astăzi, când zi cu

[161] Cu privire la asediul Odesei și la pierderile României, vezi gen. Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a Războiului contra Rusiei Sovietice, 22 iunie 1941 – 23 august 1944*, 1965, pp. 177-180; Andreas Hillgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu: Die deutsch-rumänischen Beziehungen, 1938-1944*, 1965, pp. 137-139; și Mark Axworthy, *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945*, 1995, pp. 49-59. Estimări privind pierderile Armatei IV în timpul asedierii (morți, răniți, dispăruți) variază între 80.000 și 110.000 de oameni, inclusiv cel puțin 4.500 de ofițeri.

zi și ceas cu ceas plătim cu mărinimie și în sânge, cu foarte mult sânge, ura cu care coreligionarii D-voastră din Basarabia ne-au tratat la retragerea din Basarabia, cum ne-au primit la reîntoarcere și ne-au tratat dela Nistru până la Odessa și pe meleagurile Mării de Azov?

Dar, potrivit unei tradiții, voiți să vă transformați și de astă-dată din acuzați în acuzatori, făcându-vă că uitați pricinile care au determinat situațiile pe care le plângeți. [...] Înainte chiar de apariția trupelor sovietice, [în iunie 1940] evreii, ce apărați, din Basarabia și Bucovina au scuipat ofițerii noștri, le-au smuls epoleții, le-au rupt uniformele și, când au putut, au omorât mișelește soldații cu bâtele. [...] Aceiași ticăloși au întâmpinat venirea trupelor sovietice cu flori [...].

Din pivnițele Chișinăului se scot zilnic oribil mutilate cadavrele martirilor noștri, care au fost astfel răsplătiți fiindcă douăzeci de ani au întins o mână prietenească acelor fiare ingrate. [...]

V-ați întrebat câți din ai noștri au căzut omorâți mișelește de coreligionarii D-voastră? [...] Vă puteți explica dece în înaintarea noastră am găsit copii evrei de 14-15 ani, cu buzunarele pline de grenade? [...]

Sunt acte de ură împinsă până la nebunie, pe care evreii D-Voastră au afișat-o împotriva poporului nostru tolerant și ospitalier [...].

Evreii D-voastră ajunși comisari sovietici, împing trupele sovietice din regiunea Odessei printr-o teroare fără seamăn [...] numai pentru a ne provoca și nouă pierderi.

Îți dai, Domnule Filderman, seama de spectacol? [...]

Nu vă înduioșați, dacă aveți cu adevărat suflet, de ceea ce nu merită, înduioșați-vă de ceea ce merită."[162]

În ciuda inutilității aparente a oricărui alt demers, cuprins de disperare, Filderman a trimis, în mod curajos, și o a patra scrisoare,

---

[162] *Documentele Ancel*, vol. 3, pp. 259–262 (în engleză, pp. 348-350), Scrisoare deschisă din 19 octombrie 1941, de la Ion Antonescu către Filderman. Scrisoarea a fost comunicată presei și tipărită în ziarele principale; vezi, de exemplu, *Universul*, 21 octombrie 1941, în USHMM Acc. 1997.A.334, dosar 411, f. 58.

pe 25 octombrie. Repetând, pentru Ion Antonescu, toată viața sa de cetățean evreu fidel statului român și bucurându-se de bune relații cu „toți Suveranii, Regența și cu toți Conducătorii Țării", Filderman a susținut că „cei vinovați trebuie pedepsiți fără cruțare, dar nu pot fi pedepsiți zeci de oameni nevinovați pentru faptele celor vinovați". Bazându-se pe informații pe care le avea privind ghetourile conduse de germani în Polonia ocupată și sperând să capteze bunăvoința lui Antonescu prin trimiteri la practica nazistă, el a argumentat că a-i cruța pe evrei era ceva ce putea sluji interesului național. Mai degrabă decât să fie trimiși la moarte, evreii puteau fi folosiți pentru a susține economia „așa cum sunt utilizați evreii în Germania și cum utilizează Germania ghettoul din Lublin". Îndrăzneț și cu disperare, Filderman a pretins chiar că a-i acuza pe toți evreii de nelegiuirile doar unora dintre ei ar echivala cu a-i învinui pe toți românii pentru crimele Gărzii de Fier — chiar dacă aceasta reprezenta o analogie mai susceptibilă de a-l înfuria decât a-l impresiona pe Ion Antonescu. Punând laolaltă argumente etice, economice și politice, pentru a-și susține cauza, Filderman a conchis prin îndemnul la amânarea deportărilor ulterioare — a recunoscut că o anulare totală ieșea din discuție —, până la identificarea evreilor vinovați de delictele concrete. Acesta a conchis că „trierea ca și amânarea apărea deci și în interesele Țării și ale Guvernului Domniei-Voastre."[163] Antonescu era aproape, însă, pe punctul de a isprăvi „curățirea terenului" de toți evreii — o reușită pe care, în iulie, o stabilise drept obiectiv național. Politicile sale față de evrei aveau origini române autonome și un caracter distinct românesc.

---

[163] Scrisoarea este reprodusă în *Documentele Ancel*, vol. 3, pp. 351-355. Conținutul primelor trei scrisori semnate de Filderman, un apel separat către Ion Antonescu din partea Rabinului-șef Alexandru Șafran și răspunsul public al lui Antonescu se află și în *Documentele Comsiei Wiesel*, pp. 263-264, 268-274. Biroul procurorului București a propus să se ia măsuri legale împotriva lui Filderman, a cărui corespondență cu Ion Antonescu a avut ca urmare aducerea în atenția publică a atrocităților comise împotriva evreilor. Antonescu nu era, totuși, entuziasmat cu privire la această derulare de evenimente, și a fost abandonată; vezi minutele ședinței Consiliului de Miniștri din 27 noiembrie 1947 în *FCER Stenogramele*, pp. 346-347 și *Documentele Comisiei Wiesel*, pp. 279-281.

Lichidarea Ghetoului din Chișinău

Dată fiind multitudinea de autorități române civile și militare care operau la Chișinău, lipsa de claritate care predomina în privința responsabilităților pe care le aveau, conflictele apărute între liniile de comandă, caracterul temporar al procedurilor administrative privind ghetoul și rotația frecventă a unităților desemnate cu paza ghetoului, ajunge să fie posibil de înțeles că, în timp ce Meculescu încă lucra asupra instrucțiunilor formale de deportare, primul convoi de deportați era deja în curs de formare la unitatea de poliție din Chișinău, staționată în ghetou (Comisariatul de Poliție al Ghetoului). Operațiunea a avut loc pe 8 octombrie, adeverind zvonul care circula în interiorul și în afara ghetoului din ziua anterioară. Șeful unității de poliție a descris ceea ce a s-a întâmplat și sursa zvonului din 7 octombrie, într-un raport scris care a constituit baza pentru raportarea la nivelurile superioare ale liniei de comandă. Începând cu orele 6 dimineața, convoiul a fost format de către poliția și soldații români care s-au deplasat în cartierul Sfântul Ilie, situat în partea nordică a ghetoului, și i-a informat pe toți evreii care locuiau pe anumite străzi că erau în curs de „evacuare". Doar în acel moment a devenit clar că vorbele care se auziră cu o zi în urmă erau adevărate, și doar atunci a devenit vizibil că planul era acela de lichidare a ghetoului, stradă cu stradă, mai degrabă decât „selecția" anumitor familii și persoane. Comitetul Evreiesc se pregătise să joace un rol în strângerea grupurilor pentru deportare și a susținut că avea listele cu numele celor ghetoizați, din rândurile cărora se puteau constitui listele pentru deportare. În orice caz, operațiunea din 8 octombrie a fost executată în primul rând fără implicarea Comitetului Evreiesc și nici o listă completă cu numele ghetoizaților nu a fost găsită în vreo colecție de arhive care privesc Chișinăul.[164]

---

[164] Comisia de anchetă a lui Ion Antonescu a raportat, în decembrie 1941, că un rol în convoaiele ulterioare l-a jucat Comitetul Evreiesc, informându-i pe ghetoizați cu privire la zonele vizate, în seara dinaintea deportării, și spunându-le că li se cerea să raporteze în dimineața următoare; vezi „Raportul de anchetă 1", p. 19. Cu toate acestea, nu există nici o altă confirmare sau menționare a acestui rol în vreunul dintre documentele disponibile din perioada efectivă de deportare.

Odată ce evreii fuseseră convocați, a fost nevoie de o întreagă oră, de la 10 la 11 dimineața, pentru ca „ultimul dintre pedeștri" să fie escortat în afara ghetoului, punct din care responsabilitatea pentru convoi era încredințată forțelor de jandarmerie. Casele din ghetou lăsate libere au fost, la scurt timp, deschise de autoritățile militare. Cele mai prețioase bunuri pe care evreii le abandonaseră — „articole casnice scumpe, de calitate fină și aproape noi" — au fost împachetate și luate în camioane militare, după care depozitate într-o magazie din apropierea comandamentului militar al ghetoului. Nici autoritățile române și nici Comitetul Evreiesc nu au făcut o listă cu numele evreilor încolonați pentru deportare. Dumitrescu a apreciat că, în situația dată, a face liste cu evreii din ghetou și din convoaie era „nepotrivit"[165]. Șeful unității de poliție din ghetou a arătat că el acționa pe baza „dispozițiilor luate de autoritățile militare", care reclamau „loturi" de 2.500 de evrei odată, care să fie deportați. Directivele par să fi fost transmise verbal, iar șeful unității de poliție a continuat: „S-a schițat un program în care s-a preconizat evacuarea completă în 4 zile". El a raportat că numărul deținuților din primul convoi era de „aproximativ 2.500". Numărul real a fost considerabil mai mic, după toate aparențele, din cauza numărului insuficient de căruțe disponibile. Doar aproximativ 100 de căruțe fuseseră furnizate pentru deplasarea celor vârstnici, a celor bolnavi, a femeilor, copiilor și bunurilor acestora.[166]

---

[165] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 20, f. 211, Comunicat nr. 164C din 31 octombrie 1941, Comandantul Garnizoanei Chișinău, Dumitrescu, pentru Guvernul Basarabiei.

[166] Asupra deportării din 8 octombrie, vezi USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 415, Raportul personal/confidențial nr. 10 (scris de mână) din 8 octombrie 1941, Comisarul Unității de Poliție a Ghetoului către șeful Poliției Chișinău; același RG, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 292, Raport nr. 6763 din 9 octombrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău/Siguranța către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău; USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 342-352, Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău, Buletinul de contra-informații din 1-10 octombrie 1941; și USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68, ff. 29-34, Copia Raportului nr. 741 din 27 octombrie 1941 al Biroului Procurorului Lăpușna. Potrivit Raportului nr. 741, Șapira i-a spus Procurorului Județului Lăpușna că o evidență a evreilor ghetoizați a ținut Comitetul Evreiesc, dar „cu toate acestea, evacuarea evreilor care este în curs de desfășuare, este efectuată de comandamentul militar, fără nici o evidență a numelor". Mircu, *Pogromurile din Basarabia și alte cîteva*

Această primă deportare a dat naștere unei asemenea stări tensionate în ghetou, încât autoritățile nu au putut nesocoti vestea că o parte dintre ghetoizați puneau la cale o acțiune de sinucidere în masă, dacă deportările nu încetau, sau că deținuții intenționau să se opună fizic continuării deportărilor, cu scopul de a-i obliga pe români să-i împuște pe loc. În momentul respectiv, ghetoul era foarte bine păzit. Românii continuau să creadă că evreii puteau să dea foc ghetoului, pentru a înlesni o posibilă evadare de la soarta care le era rezervată. Conducerea Comitetului Evreiesc a aflat că evreii din primul convoi fuseseră deposedați de bunurile lor la scurt timp după ce părăsiseră ghetoul și s-a vehiculat că toți deportații fuseseră, la urmă, executați. Pe de altă parte, se pare că la Chișinău e posibil să fi ajuns informația cu privire la eforturile făcute la București de Filderman, mobilizat de sosirea lui Avraham Șapira și de Rabinul-șef Șafran, inclusiv contactul stabilit cu Regina-Mamă Elena. La ora 7 seara, se vorbea că grupul de evrei care părăsiseră în acea dimineață ghetoul era întors din drum, iar deportările urmau să fie amânate până la primăvară.[167] Comitetul Evreiesc se încăpățâna să spere, în ciuda realității, că trimisul lor la București avea să revină cu vești bune. Nu au existat, însă, nici un incendiu în ghetou, nici o revenire a deportaților și nici o amânare. Nu s-a concretizat nici una dintre tulburările de care se temeau românii, iar Meculescu a fost în măsură să consemneze în raportul său de sinteză către București, cu privire la evoluția lucrurilor în perioada dintre 1 și 10 octombrie, că deportarea se desfășurase „fără nici o rezistență" din partea evreilor.[168]

Motivul exact pentru care primul convoi a fost format înainte de data stabilită și împotriva instrucțiunilor pregătite de Meculescu rămâne îndoielnic. Cu toate acestea, pe 5 octombrie, Marele Cartier

---

întâmplări, 1947, p. 22, confirmă că numărul deportaților a trebuit să fie diminuat din cauza nepotrivirii cu numărul căruțelor disponibile pentru a-i transporta pe cei incapabili să meargă pe jos.

[167] Mircu, *Pogromurile din Basarabia și alte cîteva întâmplări*, 1947, p. 23, confirmă că „veștile bune" ale Reginei-Mamă chiar au ajuns la Chișinău. Cu privire la zvonul că deportații se întorceau în ghetou, vezi USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 473-474 [481 scris de mână], Nota informativă din 8 octombrie 1941.

[168] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 330-339, Inspectoratul Regional de Jandarmerie (Meculescu), buletinul de contra-informații din 1-10 octombrie 1941.

General al lui Antonescu a trimis, atât în Bucovina, cât și în Basarabia, ordinul Conducătorului Statului din 4 octombrie potrivit căruia deportările peste Nistru să fie terminate „în 10 zile"[169]. Potrivit calendarului lui Meculescu, traversările de la Rezina și Tighina nu s-ar fi încheiat până pe 21 octombrie, o săptămână întreagă după noul termen-limită stabilit de Antonescu. Acest lucru e posibil să fi contat în mutarea datei de expediere a primului convoi, precum și în planul de a forma convoiul cu 2.500 de deportați, în loc de 1.500. De asemenea, este posibil ca vestea care se răspândise prin Chișinău pe 7 octombrie, în sensul că deportările urmau să fie încheiate în cele patru zile dintre 8 și 11 octombrie, reflecta o intenție inițială care a fost schimbată, după ce s-au materializat dificultățile întâlnite cu convoiul din 8 octombrie. Decizia din scurt de a forma acest prim convoi poate, de asemenea, să explice motivul pentru care selectarea deportaților a fost făcută pe stradă, mai degrabă decât pe baza numelor. Probabil, era mai dificil să strângi suficient de multe căruțe pentru un grup mare, chiar dacă numărul căruțelor pare să fi fost prea mic pentru orice convoi care părăsea Chișinăul, nu doar pentru cel dintâi.

Potrivit mărturiei de după război a unui membru al Comisiei de Anchetă formate de Ion Antonescu privind ghetoul din Chișinău, unii deportați din primul convoi au fost executați într-o groapă din afara orașului, dând motive de crezare zvonului despre execuții în masă care circula prin ghetou în seara zilei de 8 octombrie.[170] Nici o instrucțiune nu le fusese transmisă evreilor cu privire la bunurile pe care puteau să le ia cu ei, iar ceea ce au scos din ghetou, după toate aparențele, era prea mult pentru a putea fi încărcat în cele o sută de căruțe puse la dispoziție. Bătrânii, bolnavii, femeile și copiii s-au întrecut pentru a ocupa un loc în căruțe, iar escortele și curioșii aflați pe marginea drumurilor, în egală măsură, au fost tentați de posibilitatea să se înfrupte din „bunăstarea evreilor". Jefuirea convoaielor a reprezentat o problemă constantă. Țăranii aliniați de-a lungul străzii, așteptând ca șirul să se oprească să înnopteze, ocazie bună pentru

---

[169] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, f. 348, Ordinul secret nr. 6651 din 5 octombrie 1941, de la Dinulescu la șeful Secției 2, către Petrescu.

[170] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, f. 269, Proces-verbal al depoziției generalului Ștefan Stroia, 11 aprilie 1945.

a fura sau, și mai primejdios, pândindu-i pe cei rămași în urma coloanei, pentru a-i omorî, astfel încât să poată prădui ceea ce se afla asupra trupurilor neînsuflețite, haine și încălțăminte.[171]

Confuzia, bunurile adunate, vulnerabilitatea deportaților și presiunile create de termenele-limită nu atât inflexibile, cât schimbătoare — toate acestea s-au adăugat, agravând suferințele și sporind numărul deceselor. Dacă înaintarea pe traseul de mărșăluire era mai lentă decât cea preconizată, a omorî evrei nu era o soluție de care ucigașii experimentați ai Companiei 23 de Poliție se lipseau. Aceștia trebuiau să se înapoieze la Chișinău, pentru a lua în primire un alt convoi în mai puțin de 48 de ore și nu-și permiteau să accepte nici o întârziere. Filderman a localizat cele mai multe asasinate din primul convoi, între Orhei și Rezina, mai degrabă decât aproape de Chișinău.[172] Indiferent de locul precis unde victimele erau executate, presiunea pentru a respecta noul termen-limită stabilit de Antonescu a făcut ca soluția împușcării evreilor să fie preferabilă încercării de a se asigura că un număr cât mai mare cu putință ajungeau la Nistru.

Pe 9 octombrie, nu s-a făcut nici o deportare. Ziua următoare, însă, în ghetou au fost aduse căruțe pentru un alt convoi. Înspăimântați și țipând necontrolat, evreii au fugit din zona ghetoului avută în vedere pentru deportarea din ziua următoare. Înainte de formarea convoiului, Comandantul de Garnizoană Dumitrescu a sosit acolo și a anunțat că deportarea prevăzută în acea zi fusese amânată cu 24 până la 48 de ore, dezlănțuind un val de euforie printre locuitorii epuizați din punct de vedere emoțional ai ghetoului. Unii sperau ca amânarea să poată fi extinsă și au sugerat să se purceadă la adunarea de fonduri pentru armată — pesemne câteva milioane de lei —, pentru ca acest răgaz să fie tentant pentru autoritățile române. La acestea din urmă a ajuns vorba că fusese strânsă o sumă de două milioane. Dumitrescu, care deja se folosea de funcția sa, pentru a se îmbogăți

---

[171] „Raportul de anchetă 1", pp. 19-22, 34-35, conține descrieri pe larg ale prăduirii posesiunilor evreiești de către privitori, în timpul deportărilor, și estorcarea de bani a evreilor de către căruțași, precum și numeroase cazuri în care trupurile evreilor, care rămăseseră în spatele coloanei, au fost atacate violent și dezbrăcate la câteva momente după execuție.

[172] Scrisoarea nr. 1387 din 18 octombrie 1941 de la Filderman către Ion Antonescu, *loc.cit.*

prin însușirea și comercializarea bunurilor furate de la evrei și prin vânzarea permiselor de ieșire acelor evrei care căutau să ajungă în oraș, e posibil să fi interpretat amânările drept ocazii de a-și mări și mai mult veniturile.[173] Desigur, decizia ultimă nu i-a aparținut lui. În marea lor disperare, evreii nutreau speranța nerealistă de scăpare de la „avocații care plecaseră la București să le susțină cauza". Ei au continuat să pună problema rezistenței, dacă erau convocate noi convoaie, dar au încetat să mai vândă cu toptanul bunurile pe care le aveau.[174] În ghetou, intervenise un moment de relativă acalmie.

Răgazul a fost, însă, unul scurt. Pe 12 octombrie, Meculescu i-a trimis Marelui Pretor Topor un program revizuit pentru lichidarea ghetoului. Solicita reluarea deportărilor pe data de 14 octombrie. Instrucțiunile emise mai devreme erau doar ușor revizuite, în scriere obișnuită, pentru a cere grăbirea deportării tuturor celor 1.500 de evrei într-un convoi dincolo de Nistru, dacă era posibil, mai degrabă într-o zi decât în două. Acesta reprezenta un alt semnal al urgenței asociate ordinului de „10 zile" al lui Ion Antonescu.[175] Guvernatorul Voiculescu a reiterat că „operațiunea ultimă de curățire a Basarabiei de evrei" trebuia să fie dusă la îndeplinire „cu toată seriozitatea",

---

[173] Litania infracțiunilor comise de Dumitrescu pentru câștig financiar este subliniată în mai multe secțiuni din „Raportul de anchetă 1". Printre acestea, se numărau: sechestrarea și vânzarea proprietății evreiești; vânzarea de permise de ieșire pentru evrei și permise de intrare în ghetou pentru românii care urmăreau să cumpere și să vândă în ghetou; luarea de mită etc.

[174] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 304, Raport nr. 6951 din 11 octombrie 1941 de la Secția de Poliție Chișinău/Siguranța către Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău. Pe lângă Șapira, un avocat pe nume Victor Sudit a primit permisiunea de la Mihai Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, să se ducă la București pentru a se întâlni cu Filderman; v. USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 312, Ordinul nr. 275-C din 12 octombrie 1941, de la șeful de personal al lui Voiculescu, lt.-col. Rădulescu, către Inspectoratul de Poliție Chișinău. După toate aparențele, Sudit s-a folosit de ocazia de a fugi, iar mai târziu a fost dat dispărut; vezi „Raportul de anchetă 1", p. 31, și USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 63-65, Raportul de date de contra-informații nr. 5619 din 2 noiembrie 1941. Avocatul „David" Sudit a fost raportat ca dispărut din ghetou pe 10 octombrie; vezi Copia raportului nr. 741 din 27 octombrie 1941 a biroului Procurorului Lăpușna, *loc.cit.*

[175] USHMM RG – 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, ff. 82-93, Comunicatul secret nr. 2941 din 12 octombrie 1941 de la Inspectoratul de Jandarmi Chișinău către Marele Pretor, conținând instrucțiuni revizuite.

prin „ridicarea tuturor evreilor ori de unde s-ar găsi ei (muncă, misiunea germană etc.)" Voiculescu a amenințat cu „sancțiuni grave" împotriva oricărei persoane care ar fi nesocotit dispozițiile date.[176]

Urmare a reluării deportărilor pe 14 octombrie, au apărut numeroase probleme. Era o continuă penurie de căruțe, majoritatea fiind deja rechiziționate nu pentru deportarea evreilor, ci pentru a aduce recolta anuală. Acest lucru a făcut ca evacuarea bătrânilor, bolnavilor și a celor foarte tineri să fie mai dificilă. Evreii au continuat să încerce să ia cu ei mai multe bunuri decât erau „strict necesare", ceea ce a agravat și mai mult problema căruțelor și a încetinit ritmul celor care mergeu pe jos. Trecerea de la căruțele livrate la Chișinău la căruțele livrate la Orhei și Bulboaca a complicat și mai mult situația, în ceea ce privește stocurile, costurile și chiar transportul încărcăturii — „coletele" umane și bagajul acestora.[177] Nici vremea nu a fost de ajutor. Pe 22 octombrie, podul temporar de la Rezina a trebuit să fie dezasamblat și tras pe mal, blocând 1.000 de evrei la Rezina și altă mie la Orhei. În lumina acestei situații, jandarmii din Orhei au cerut ca nici un alt transport să nu fie trimis în drumul lor.[178] Noi solicitări ca evreii să predea Băncii Naționale a României anumite bunuri de valoare, la care s-a adăugat sosirea cu întârziere a reprezentanților băncii, au contribuit și acestea la încetinirea întregii operații.[179]

---

[176] USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 546, Comunicatul nr. 5023 din 23 octombrie 1941 de la Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău către Poliția Chișinău, transmițând ordinele lui Voiculescu.

[177] Pentru mostre de plângeri cu privire la insuficiența căruțelor, vezi USHMM RG – 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, f. 218, Comunicat nr. 774 din 21 octombrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău către Marele Pretor. USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 74, Comunicat nr. 3363 din 21 octombrie 1941 de la Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău pentru Guvernul Basarabiei și Comandamentul Militar Chișinău, solicitând ordine de suplimentare a căruțelor la Orhei; și USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 73, Comunicat nr. 700 din 21 octombrie 1941 de la Legiunea de Jandarmi Orhei pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău, consemnând un ordin al guvernului care repartiza toate căruțele la munci agricole și cerea să fie puse la dispoziție căruțe.

[178] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 69, Comunicat nr. 341 din 22 octombrie 1941, de la Comandamentul de Jandarmerie Orhei și nota marginală a lui Meculescu.

[179] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, ff. 310-312, Raport confidențial nr. 280 din 8 decembrie 1941 de la Meculescu pentru generalul Niculescu, depus în legătură cu Comisia de Anchetă stabilită de Ion Antonescu.

Când convoiul planificat pentru dimineața zilei de 24 octombrie încă nu părăsise ghetoul până în seara zilei de 25, Meculescu i-a criticat, într-o formulare aspră, pe colonelul Caracaș de la Jandarmeria Lăpușna și pe căpitanul Paraschivescu din cadrul Companiei 23 de Poliție, cei doi ofițeri de la fața locului care erau răspunzători pentru punerea convoiului în mișcare. Convoaiele trebuia să fie reduse la 800 de evrei, tot cu 100 de căruțe, și trebuia să fie scoase din ghetou în fiecare zi, între 26 și 31 ale lunii. Responsabilitatea pentru convoiul programat la 26 octombrie a fost luată de la Caracaș și Paraschivescu și transmisă Companiei 82 de Poliție, anume pentru a-i da Companiei 23 de Poliție a lui Paraschivescu o șansă de a-și reorganiza efortul.[180] Meculescu îi ceruse deja lui Topor să intervină pe lângă Marele Cartier General al lui Antonescu, în scopul de a convinge Guvernul Basarabiei („Guvernământul Basarabiei") să pună la dispoziție un număr optim de căruțe pentru noile convoaie. Aducând în discuție ordinele primite de la Președinția Consiliului de Miniștri („Ordinul nr. 48 din 26 octombrie 1941"), Guvernatorul Voiculescu a dat noi directive, foarte specifice, către autoritățile din Chișinău și Orhei, în mod premeditat având urmări dure pentru cei evacuați. Autoritățile trebuiau să furnizeze „o căruță la 70 de oameni într-un convoi (adică la un convoi de 700 de oameni, 10 căruțe), pentru a-i transporta pe invalizi, bătrâni etc., și să restrângă volumul de bagaje pe care evreii le puteau lua „la ceea ce pot duce în spinare sau în mâini, fără a folosi căruțe în acest scop". De asemenea, Voiculescu a ordonat dublarea contingentului de gardieni care păzeau fiecare convoi, de la 20 la 40.[181]

---

[180] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 76, Comunicat nr. 3543 din 25 octombrie 1941, de la Meculescu pentru Legiunea de Jandarmi Lăpușna și Compania 23 de Poliție. Paraschivescu a răspuns că el nu era responsabil, din moment ce convoaiele părăseau târziu ghetoul, în căruțe supraîncărcate, iar acest lucru avea urmări asupra încadrării în timp a randamentului unității sale de către trupele Garnizoanei Chișinău (vezi secțiunea „Ordine de deportare"). A dat vina, pentru plecările târzii, și pe îndelungatele căutări de proprietăți de către funcționarii Băncii Naționale, în afara ghetoului. Vezi același dosar, f. 77, Comunicat nr. 46 din 26 octombrie 1941, de la Paraschivescu pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău.

[181] USHMM RG – 54.001, rola 25, fond 20725, volum 7, f. 354, Comnicat nr. 519-C (secret/urgent) din 28 octombrie 1941, Guvernul Basarabiei pentru Comandamentul de Garnizoană Chișinău și Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău, cu specificul ordinelor lui Voiculescu; RG – 54.001, rola 22, fond 1607, opis 1, dosar 3-3, f. 218, Comunicat nr. 774 din 21 octombrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie

Comisia de Anchetă pe care Antonescu a instituit-o în decembrie, pentru a cerceta problemele cu administrarea și lichidarea ghetoului, avea să arate acuzator cu degetul înspre o parte din problemele apărute în timpul dizolvării ghetoului, privitor la decizia lui Voiculescu de a furniza prea puține căruțe.[182]

În ciuda dificultăților, de atunci înainte, convoaiele au pornit din ghetou cu o tragică regularitate. Sunt câteva zile pentru care nu s-a găsit nici un document, însă este clar că s-a făcut un efort de a urmări numărul evreilor deportați. Un răboj scris de mână, ținut în biroul comandantului Dumitrescu de la Garnizoană, preciza plecările și dimensiunile acestor convoaie, după cum urmează:

Data	Numărul deportaților
8 octombrie	1.640
14 octombrie	852
16 octombrie	852
18 octombrie	1.154
20 octombrie	500
24 octombrie	508
25 octombrie	46 + 226
26 octombrie	784
27 octombrie	700

Căpitanul Paraschivescu, criticat pentru lipsa de organizare și de eficiență, a hotărât să-i raporteze cu meticulozitate, în mod direct, privind eficacitatea-i reîmprospătată, Marelui Pretor Topor. Ultimele sale trei rapoarte arată că înlăturarea din ghetou a unui număr suplimentar de 1.004 evrei în 123 de căruțe, pe data de 29 octombrie, iar pe 30 octombrie, 882 de evrei în 138 de căruțe și 257 de evrei în 80 de căruțe, pe 31 octombrie.[183] Dumitrescu a raportat, pe 31 octombrie,

---

Chișinău către Marele Pretor; și RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 75, Comunicat nr. 501-C din 27 octombrie 1941, prin care este comunicat ordinul lui Voiculescu privind furnizarea de căruțe și limitarea bagajelor deportaților.

[182] „Raportul de anchetă 1", p. 20.

[183] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 448 [454 scris de mână], Comandamentul Militar al Chișinăului (hârtie de scris), „Situația după dată", cu notă scrisă de mână din 28 octombrie 1941, în partea de jos; și USHMM RG – 25.004,

că 10.225 de evrei fuseseră deja deportați din Chișinău, iar cei 70-75 care se aflau în orfelinatul din ghetou aveau să fie deportați pe 3 noiembrie. În orfelinat, se aflau 38 de copii: 34 cu vârste cuprinse între 1 și 6 ani și patru sugari („copii la sân"), plus membrii personalului. Când Dumitrescu a raportat, două săptămâni mai târziu, numărul deportaților urcase la 10.303, iar orfelinatul se golise.[184]

Un anumit reglaj fin al instrucțiunilor a avut loc în timpul deportărilor și au fost făcute unele excepții de la măsura ordonată de curățire „totală" a terenului. Voiculescu a fost de acord ca evreii care erau grav bolnavi să beneficieze de o amânare a deportării până la însănătoșire. Trebuia să fie menținuți, cu toate acestea, sub supraveghere, iar guvernatorul trebuia să primească în mod direct o listă cu numele acestora și un raport cu starea lor medicală.[185] Pe 15 octombrie, Secția de Poliție Chișinău/Siguranța a cerut îndrumare de la Direcția Regională de Poliție, privind abordarea potrivită a evreilor botezați, consemnând că nu era clar felul în care aceștia trebuiau tratați. Dumitrescu, comandantul Garnizoanei din Chișinău, care dăduse voie ca familiile formate din căsătorii mixte să trăiască în afara ghetoului până în octombrie, acum a cerut trimiterea lor în ghetou, astfel ca și ei să fie incluși în deportări. A continuat să facă excepții[186],

---

rola 64, dosar 18844, vol. 3, ff. 672-676, Rapoartele Paraschivescu nr. 57 din 29 octombrie, 59 din 31 octombrie și 61 din 31 octombrie 1941, de la Compania 23 de Poliție către Serviciul Pretorial la Gloria 1 Tighina. Rapoartele au fost reproduse în *Documentele Ancel*, vol. 5, pp. 131-133.

[184] Cu privire la orfelinat, vezi USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 442, Raport nr. 6167 [? – numărul raportului, parțial indescifrabil] din 31 octombrie 1941, de la Dumitrescu către Guvernul Basarabiei, prin care descrie copiii și anunță planul de deportare din 3 noiembrie; și USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 358, Raport nr. 6178 din 31 octombrie 1941 de la Dumitrescu către Guvernul Basarabiei. Raportul nr. 6178 oferă cifra de 10.225 aferentă zilei de 31 octombrie. Pentru o cifră revizuită la mijlocul lunii noiembrie, vezi USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 356 [361 scris de mână], Comunicat nr. 6598 din 14 noiembrie 1941 de la Dumitrescu pentru Guvernul Basarabiei.

[185] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 119, Ordin nr. 4572 din 28 octombrie 1941 de la Voiculescu pentru Comandamentul Militar din Chișinău; reprodus în *Documentele Ancel*, vol. 10, p. 127.

[186] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 360, Comunicat nr. 6991 din 15 octombrie 1941, de la Secția de Poliție Chișinău/Siguranța pentru Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău.

totuși, pentru unele familii. Pe 22 octombrie, Ion Antonescu a dispus o amânare temporară în cazul evreilor care „se creștinaseră mai demult sau cari au fost cu adevărat buni români" și pentru soțiile creștinilor basarabeni, născute din părinți evrei.[187]

Urmarea acestor decizii a fost aceea de a lăsa în ghetou, și după 31 octombrie, o mână de evrei uitați de soartă, în așteptarea unor decizii viitoare. Catastrofa care le fusese pregătită evreilor din Chișinău a fost totală, însă. Când au început deportările în Basarabia, Comunitatea Evreiască din București a trimis un avocat român non-evreu, pe nume Mușat, la Chișinău, ca să încerce să aline situația evreilor. La Chișinău, în timpul dizolvării ghetoului, tot mai multe mesaje disperate au șiroit înapoi spre București, prin telegrame codificate într-o terminologie medicală: „Papa grav bolnav. Salvați medicamente urgent"; și „Tata internat spital Moghilău. Mama și eu plecăm mai departe." Pe 30 octombrie, odată cu dizolvarea practic completă a ghetoului, Mușat a telegrafiat tragicele vești: „Pierdut procesul. Toți clienții condamnați."[188]

Extorcarea finală: Corupția de sus în jos

Cu fiecare convoi care părăsea ghetoul, situația evreilor rămași devenea și mai deznădăjduită. Unii ghetoizați au recurs la acte suicidale.[189] În timpul primelor convoaie, oamenii au căutat adăpost temporar printre deținuții din ghetourile învecinate, care nu fuseseră convocate încă. Mai târziu, mulți evrei, care nu puteau găsi o soluție mai bună, au căutat adăpost, pur și simplu, încercând să se ascundă

---

[187] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 248, Comunicat confidențial și foarte urgent nr. 15035 din 22 octombrie 1941 de la Vlădescu, secretar-general al Președinției Consiliului de Miniștri, pentru Voiculescu.

[188] Conținutul telegramelor se află în Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 129. Vezi și Șafran, *Resisting the Storm: Romania, 1940-1947*, 1987, pp. 78-79. Mesajul final este Telegrama nr. 2751 din 30 octombrie 1941 de la Mușat pentru Avocatul Carp, București.

[189] Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 90; și „Raportul de anchetă 1". p. 20. L. Bazarov, de asemenea, raportează în Ehrenbourg și Grossman, *Le Livre Noir*, 1995, pp. 254-255, cu privire la sinucideri și oferă numele unor evrei remarcabili, care, „incapabili să îndure toate prigonirile fizice și morale", și-au curmat viețile.

oriunde se putea, când le venea rândul străzilor pe care locuiau — prin pivnițe, poduri, oriunde exista o posibilitate de a mai supraviețui o zi. Asemenea eforturi au fost rareori încununate de succes. Pentru o parte din comunitate, însă — oameni cu bani, bijuterii sau relații adecvate — intervalul de șase zile cuprins între primul convoi și reluarea deportărilor, pe data de 14 octombrie, și faptul că a fost nevoie de încă două săptămâni și jumătate, după aceasta, pentru a termina deportările, le-a oferit un prilej de a încerca să se salveze. În egală măsură, le-a oferit oficialităților române o binevenită ocazie de a-i stoarce pe evrei de și mai mulți bani și bunuri pentru folos personal.

Un raport de contra-informații al poliției, completat imediat după ce ultimul convoi a pornit, pe 31 octombrie, a consemnat că deportările erau aproape încheiate, dar că existaseră unele „nereguli" în ghetou, în legătură cu tentativele unor evrei „de a fi puși la adăpost de rigorile măsurilor luate împotriva lor, în schimbul unor sume de bani importante". Unii evrei, continua raportul, „sub oblăduirea probabil a unor funcționari români", izbutiseră să traverseze Prutul, pentru a ajunge în Regat. Un flagrant organizat de poliție prinsese un grup de evrei care erau în curs de a mitui un agent sub acoperire al poliției cu suma de 370.000 de lei, ca să-i ajute să scape. Aruncând vina direct asupra evreilor, autorul raportului a conchis: „Și în această ultimă împrejurare, când urmau să părăsească pentru totdeauna pământul Basarabiei, evreii au făcut apel la acțiunea lor dizolvantă de totdeauna: cumpărarea de conștiințe pentru înlăturarea oricărei piedici și atingerea scopului propus"[190].

Cu greu pot fi învinovățiți ghetoizații pentru faptul că încercau să-și salveze pielea, iar luarea de mită fusese deja împământenită de o parte din autoritățile române care aveau în grijă ghetoul, ca modalitate adecvată de a obține avantaje personale de pe urma năpastei abătute asupra evreilor. Această tentație fusese ținută sub control, cât timp se aflase colonelul Tudose la conducerea Garnizoanei din Chișinău (și în decursul primei săptămâni din septembrie, atunci

---

[190] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, ff. 63-65, Raportul de date de contra-informații nr. 5619 din 2 noiembrie 1941; acest raport despre evreii care au mituit oficialitățile pentru a scăpa sugerează că cei mai mulți dintre evrei fuseseră prinși. USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 211, Raport nr. 164-C din 31 octombrie 1941, de la Dumitrescu la Guvernul Basarabiei.

când generalul Panaițiu se aflase la comandă). Însă, după ce colonelul Dumitrescu a venit în calitate de Comandant al Garnizoanei, pe 7 septembrie, și până la plecarea sa din post, pe 15 noiembrie, corupția devenise ceva obișnuit. Permisiunea de a intra în ghetou, acolo unde era posibil să scoți profituri frumoase prin cumpărare, vânzare și comercializare cu evreii aflați în grea suferință, a fost acordată pe baza prieteniilor personale ori a relațiilor financiare cu persoanele autorizate să permită accesul. Ofițerii de armată și jandarmerie, la rândul lor, au primit acces liber, pentru a obține câștiguri ori plăceri personale, inclusiv relații sexuale cu fetele evreice.[191]

Înainte de declanșarea deportărilor, anumitor evrei li s-a permis să iasă și să revină în ghetou — în schimbul unor favoruri și mite. Pe măsură ce se apropiau deportările, Voiculescu insista, cu toate acestea, pentru înăsprirea controlului la porțile de acces în ghetou. De asemenea, a pus capăt obișnuinței de a le permite evreilor să iasă din ghetou, nesocotind dorința exprimată de Dumitrescu (vezi „Controlul asupra accesului și ieșirii din ghetou") de a identifica unele excepții; acesta din urmă profitase de pe urma laxității controlului.[192]

Atunci când au început deportările, evreii au resimțit și mai acut urgența de a ieși din ghetou și consecințele eșecului, iar acestea au crescut exponențial, după ce deportările au continuat. În joc nu mai era faptul de a avea mâncare sau de a flămânzi, ori de a obține unele articole necesare abandonate în iulie, atunci când evreii fuseseră aruncați în ghetouri. La mijloc era însăși viața, iar mulți dintre cei ghetoizați știau acest lucru. Cazurile consemnate de funcționari care luau mită pentru a-i ajuta pe evrei să iasă din ghetou au sporit în mod dramatic. Melich Schwarțberg i-a plătit unui agent sub acoperire al poliției suma de 20.000 lei și un inel de aur pentru a fi dus la București. Familiile Cohn și Cervinschi au plătit către un număr de trei polițiști români suma de 150.000 lei, pentru același serviciu. Un ofițer român de antiaeriană, chiar dacă era vorba de un aranjament făcut prin amanta sa evreică, a cerut zvonita sumă de două milioane de lei,

---

[191] „Raportul de anchetă 1", pp. 16-17. Măsurile dure luate de către Tudose pentru a controla accesul în ghetou sunt descrise în USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 91 [92 scris de mână], Nota nr. 647 din 4 august 1941, Tudose pentru Guvernatorul Basarabiei.

[192] „Raportul de anchetă 1", p. 29.

pentru a scoate opt evrei din ghetou și a-i conduce la București. Cinci familii evreiești au căutat să obțină ajutor de la soldații germani, mai degrabă decât de la români. Familia Gherștein, de exemplu, formată din patru membri, a plătit către un subofițer și doi soldați germani suma de 150.000 lei, pentru a părăsi ghetoul într-o mașină militară germană și să ajungă la București. Acestea și alte cazuri erau în cercetare după încheierea deportărilor, unii evrei fiind prinși, alții nu, și un număr de soldați români și germani, precum și de civili, plasați în arest, în așteptarea curtii marțiale, sau sub urmărire penală.[193]

Disperarea evreilor și dorința românilor de a o exploata au fost ilustrate și în alte feluri. Cinci evrei au mituit un ofițer de aviație, să fie luați la București; la treizeci de kilometri depărtare de Chișinău, ofițerul i-a dat jos din mașină și i-a îndepărtat, lăsându-i de izbeliște. Un angajat român al Ambasadei Japoniei de la București a venit la Chișinău pe 8 octombrie cu speranța, în schimbul banilor, de a-i ajuta pe evrei să obțină certificate de botez de la preoți, apoi să se întoarcă la București, pentru a obține amânarea deportărilor pentru „evreii botezați". Pe 29 octombrie, când puțini deținuți rămăseseră în ghetou, un grup de patru evrei i-au dat unui al cincilea internat o importantă colecție de bijuterii din aur și pietre prețioase, în schimbul obținerii unor documente false de autorizare de la autorități, doar ca să afle că erau victimele unei operațiuni de flagrant. Evreii prinși în flagrant au fost deportați în ultimele convoaie.[194]

---

[193] Acestea și alte cazuri sunt rezumate în „Raportul de anchetă 1", pp. 26-27. Documentația privind o tentativă din 28 octombrie a unui subofițer german, un angajat civil al Biroului Comandamentului German și două femei românce de a ajuta nouă evrei să scape din ghetou și să ajungă la București se află în USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586. Evreii au fost arestați în afara ghetoului, în locuința româncelor, și au fost întorși în ghetou. Femeile au fost arestate. Germanii nu au fost arestați, iar cazul nu a fost susținut de Comandamentul german. Un alt caz de soldat german care ducea o familie de evrei de la Chișinău la București, în noiembrie 1941, la schimb cu un ceas de aur și un inel cu diamant, este descris în aceleași fond și opis, dosar 6591, f. 169, Comunicat nr. 18009 din 23 februarie 1942, Poliția Chișinău/Biroul Siguranță către Inspectorul regional de Poliție; Ezra și Lia Dubinschi au reușit să trăiască în ascuns pentru o vreme la București, însă au fost rearestați în februarie 1942 și returnați în ghetou.

[194] „Raportul de anchetă 1", p. 28. Cu privire la certificatele de botez, vezi USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586, f. 637, Nota informativă din 19 octombrie 1941, semnată de Z. Agapie.

Comandantul de Garnizoană Dumitrescu s-a implicat direct și în alte forme de jecmănire. Înainte ca deportările să înceapă, acesta înlesnise corespondența în interiorul și în afara ghetoului, la schimb cu plăți regulate de 100.000 lei pentru sine și 50.000 pentru secundul său, căpitanul Alexandrescu. La un moment dat, el i-a spus Comitetului Evreiesc că i se ordonase să trimită 400 de ghetoizați la muncă obligatorie, la Tiraspol. După execuțiile în masă ale muncitorilor evrei la Visterniceni și la Ghidighici (vezi „Masacrele de la Visterniceni și Ghidighici"), intenția de amenințare era clară. Vicepreședinții Comitetului Evreiesc, Șapira și Bittman, au negociat plata sumei de 300-400.000 lei către Dumitrescu; acesta a fost de acord să convingă autoritățile superioare, care, se presupune, ordonaseră detaliile de muncă, să anuleze planul.

Mai târziu, după ce au început deportările, Dumitrescu a vândut amânări de deportare de la un convoi la altul, cu prețuri cuprinse între 5.000 și 70.000 lei de fiecare persoană, de îndată ce deportările au continuat. Nu toate permisele eliberate au fost descoperite, însă ancheta care s-a făcut după dizolvarea ghetoului a identificat 11 permise vândute de Dumitrescu, din care data până la care deportarea fusese amânată era trecută în alb, urmând să fie completată de către cumpărător, în funcție de nevoi. De asemenea, a vândut șapte autorizații, cu 35.000 de lei bucata, de rămânere în ghetou până la ultimul convoi; un permis asemănător, pentru 30.000 de lei; și amânări la schimb cu bijuterii, evaluate la 72.000 lei. Unele permise i-au fost date amantei evreice a Comandantului de Garnizoană, care le-a vândut și i-a dat lui Dumitrescu beneficiul de 100.000 lei. Când unul dintre evreii care cumpăraseră o amânare de la ibovnica lui Dumitrescu și-a cerut banii înapoi, motivând că sub nici o formă nu ar fi fost deportat până la ultimul convoi, deoarece soția sa era bolnavă în spital, Dumitrescu a cerut îmbarcarea respectivului în primul convoi care urma să plece.

Un număr important de evrei care cumpăraseră permise de la Dumitrescu se aflau încă deținuți în ghetou, după ce ultimul convoi plecase, în octombrie, iar mărturiile cu privire la comportamentul lui Dumitrescu au fost obținute de la aceștia. Unul dintre ei le-a spus anchetatorilor că Dumitrescu comercializase sute de autorizații de amânare în ultima parte a lunii octombrie. Amânările nu constituiau,

cu toate acestea, grațieri. În mărturia dată anchetatorilor sovietici, după eliberarea Chișinăului, în 1944, Sara Landau, soția președintelui Comitetului Evreiesc, a afirmat că, după ce au reușit să-și amâne plecarea de la o deportare la alta, în luna octombrie 1941, optsprezece dintre „rudele ei apropiate" au fost incluse în grupul luat din ghetou „în ultimul mare transport pe 30 octombrie". A auzit vorbindu-se, potrivit depoziției sale, că „toți au murit... unii de tifos, unii au fost împușcați, și alții s-au sinucis".

De asemenea, Dumitrescu a profitat de ocaziile unice, așa cum se iveau. A luat 700.000 lei de la un ghetoizat pe nume Kisel Kremer, în schimbul nu a unei păsuiri, ci pentru a-i da voie să plece cu totul din ghetou. Totuși, Kremer a fost arestat iar, de cum a ajuns la gară. Comandantul de Garnizoană a consimțit, de asemenea, să primească 250.000 de lei de la Avraham Șapira, iar apoi să-i returneze acești bani vicepreședintelui Comitetului Evreiesc, după ce convoiul cu care Șapira ieșise din ghetou trecuse de percheziția pentru active de natură fiscală, procedură la care deportații erau supuși la Visterniceni. Dumitrescu nu și-a onorat acest angajament și a păstrat banii, pe care i-a împărțit cu Alexandrescu.[195]

„Abuzurile" lui Dumitrescu au devenit „aproape notorii", după cum au raportat mai târziu anchetatorii guvernamentali, iar exemplul său „a oferit prilejul pentru a practica toate formele de abuzuri și specule". Însă principalele sale victime au fost evreii și, în ciuda tuturor infracțiunilor, care erau recunoscute în linii mari, Dumitrescu a fost îndrituit să supravegheze lichidarea ghetoului. El a continuat să le elibereze scutiri de la deportare unui grup select de evrei, care au rămas la Chișinău la începutul lunii noiembrie, și a rămas la post

---

[195] În ceea ce privește luarea de mită de către Dumitrescu, v. „Raport de anchetă 1", pp. 29-33. Câțiva supraviețuitori le-au mărturisit și ei anchetatorilor sovietici despre plata de mite către Dumitrescu și alții cu scopul de a pune la cale evadări din ghetou, de a obține amânări ale deportărilor, un loc într-o căruță pentru un membru vârstnic de familie etc. Vezi, de pildă, Protocolul de depoziție al lui Etl Abramovna Berman, 28 noiembrie 1944, *loc.cit.*; USHMM RG – 54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosar 325-1, ff. 134-141, Protocolul de depoziție al Sarei Landau, 4 noiembrie 1944. Maria Vasiliu, o non-evreică ce a pretins că ajutase câțiva evrei să scape din ghetou, a vorbit și ea despre „atenții" la schimb; vezi USHMM RG – 54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosar 325-2, ff. 170-174 [scris de mână], Protocol de depoziție al Mariei Emanoilovna Vasiliu, 3 noiembrie 1944.

exact până la desființarea Comandamentului Garnizoanei Chișinău, pe 15 noiembrie. În acel moment, căpitanul Paraschivescu și Compania 23 de Poliție, încă angajată în operațiunile de persecutare și de ucidere a evreilor, s-au ocupat de puținii deținuți care se mai aflau în ghetou. Dumitrescu a fost arestat pe 5 decembrie, după ce Conducătorul Statului, Ion Antonescu, a ordonat arestarea sa, în cadrul ședinței Consiliului de Miniștri din 4 decembrie. Pus în fața probelor care nu-i erau favorabile și fiind constrâns să asculte mărturia femeii evreice pe care o ținuse ca sclavă sexuală cât timp se aflase la post, Dumitrescu s-a sinucis, pe 18 decembrie.[196]

Consecințe

În săptămânile care au urmat ultimului mare convoi, cel din 31 octombrie, autoritățile române au efectuat acțiuni periodice de verificare prin tot orașul Chișinău, pentru a-i depista pe alți evrei care, într-un fel, reușiseră să se eschiveze de la ghetoizare și deportare. S-au făcut consemnări meticuloase privind fiecare categorie de potențiali deportați, care fuseseră cruțați. Rezultatele au fost raportate în mod regulat și cu mare grijă. Paraschivescu a alcătuit liste cu evrei bolnavi, cărora li se dăduse voie să rămână în Chișinău după deportările în masă: șase copii bolnavi în orfelinatul din ghetou; 36 de evrei bolnavi și spitalizați și 15 membri de familie ai celor care erau bolnavi, care primiseră dreptul de a rămâne în Chișinău pentru a se

---

[196] Despre reputația lui Dumitrescu, arestarea și sinuciderea sa, v. „Raport de anchetă 1", pp. 4, 33, 40; USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 122-125, Notă informativă despre neregulile din Administrarea Ghetoului din Chișinău și despre specula și abuzurile asupra evreilor; și USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, ff. 269-270, Proces-Verbal al depoziției generalului Ștefan Stroia, 11 aprilie 1945 (Stroia fusese membru al Comisiei de Anchetă a lui Antonescu). Vezi autorizațiile emise familiei Schwarțberg și lui Solomon Șur în noiembrie 1941, în USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, ff. 39-40. Pentru documente suplimentare interesante privind soarta lui Solomon Șur, căruia i s-a dat voie să stea în ghetou, în așteptarea plecării în Palestina, după care a fost trimis în Transnistria în noiembrie 1941, apoi a revenit în Basarabia pe baza promisiunilor făcute de a transmite statului o importantă avere personală, apoi i s-a ordonat să se întoarcă înapoi în Transnistria, în octombrie 1942, vezi USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 38 și 139, și rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 189-220.

îngriji de ei. Bolile au variat de la tuberculoză și scarlatină până la paraplegie și boli miocardice. Cea mai des întâlnită boală în rândurile evreilor cruțați de la deportare din motive medicale era febra tifoidă — un indiciu grăitor al condițiilor oribile în care populația ghetoului fusese obligată să-și ducă existența.[197]

Pe 14 noiembrie, Dumitrescu i-a trimis lui Voiculescu două liste cuprinzând numele a 60 de evrei cărora li se permisese să rămână în ghetou, în conformitate cu prevederile ordinului dat de dictator pe 22 octombrie în chestiunea evreilor botezați, a evreilor căsătoriți cu creștini și a evreilor din anumite „categorii speciale", considerați „buni români". Categoriile speciale i-au inclus, potrivit adnotărilor făcute pe liste, pe invalizii Primului Război Mondial, orfanii soldaților căzuți pe frontul aceluiași Mare Război și foști membri ai Sfatului Țării, adunarea basarabeană care votase, în 1918, pentru unificarea cu România. Justificarea pentru fiecare grațiere individuală a fost consemnată în tabele. Una peste alta, listele cuprindeau 44 de autorizații speciale, care-i scuteau de la deportare pe beneficiarii acestora, eliberate de Comandantul de Garnizoană Dumitrescu, și 16 eliberate de biroul Guvernatorului. În plus față de acestea, Dumitrescu a raportat că deportarea era amânată pentru 36 de evrei spitalizați în ghetou, 15 membri din familiile celor bolnavi, șase orfani și 29 de membri ai personalului din spitalul ghetoului. Astfel, acolo au rămas un total de cel mult 140 de evrei din mai mult de 11.000 care fuseseră în ghetou cu doar câteva săptămâni mai înainte. Multe dintre autorizațiile speciale pe care le eliberase Dumitrescu datau din 31 octombrie, data ultimului convoi planificat, când prețul perceput trebuie să fie fost cel mai ridicat. Guttman Landau, președintele Comitetului Evreiesc al Ghetoului, împreună cu soția și sora lui, s-au aflat pe lista aprobată de comandantul de garnizoană. În 1918, Landau fusese unul dintre membrii Sfatului Țării.[198]

---

[197] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 352-354, listele lui Paraschivescu cu evreii aflați în orfelinatul și în spitalul din ghetou, și a tuturor evreilor bolnavi din ghetou, nedatate.

[198] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 356-361 [361-366 scris de mână], Comunicat nr. 6598 din 14 noiembrie 1941 de la Dumitrescu către Guvernul Basarabiei, cuprinzând două liste făcute de mână cu numele, datele de naștere și explicații de ce fiecare evreu primise o autorizație de a rămâne în Chișinău, potrivit

S-a dovedit dificil de stabilit cu exactitate numărul real de evrei care se mai aflau încă în oraș. Pe 6 noiembrie, Meculescu a raportat 164 de evrei, dar a menționat că pusese la cale un nou raid, Compania 23 de Poliție fiind unitatea desemnată să ducă la îndeplinire acest plan. Pe 22 noiembrie, acesta a raportat Inspectoratului de Jandarmerie din București că în Chișinău erau 141 de evrei, „cu autorizații definitive 21 evrei, cu autorizații până la noi dispoziținni 10, bolnavi spital 30, boli contagioase spital 38, personalul spitalului 42". O săptămână mai târziu, Poliția Regională/Biroul Siguranței a raportat doar 130 de evrei în oraș.[199]

Eforturile meticuloase de a da de urma evreilor care mai rămăseseră au continuat neabătute chiar și după ce numărul și motivele care dădeau socoteală pentru faptul că se aflau încă în viață și trăiau la Chișinău păreau să fi fost destul de clar stabilite. Așa cum s-a reamintit, Conducătorul Statului, Ion Antonescu, ordonase ca „nici un evreu" să nu mai rămână. Cazurile au fost întoarse pe toate fețele, descurajând și supunând la riscuri în mod constant ceea ce mai rămăsese din comunitate. Cazul lui Ștrul Nemiroschi și al soției și fiicei sale a fost consemnat ca „neclarificat", făcându-i candidați principali la deportare. Familia Schwarțberg, care-și croise drum la gară în timpul deportărilor, în încercarea de a scăpa, și Solomon Șur, în vârstă de 79 de ani, „așteptau încă plecarea în Palestina", însă aceștia

---

Ordinului dat de Ion Antonescu cu nr. 457/C/1941. Informațiile asupra acestor liste, împreună cu informațiile privitoare la spital și la orfelinat, fuseseră strânse de căpitanul Paraschivescu și Compania 23 de Poliție, care era încă responsabilă cu paza ghetoului; vezi același dosar, ff. 351-354 [355-359 scris de mână], „Tabelul evreilor care rămân pe baza unei autorizații speciale" și alte liste pregătite de Compania 23 de Poliție și semnate de Paraschivescu, n.d. [noiembrie 1941].

[199] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 438-439 [scris de mână/duplicat ilizibil], Nota nr. 3925 din 6 noiembrie 1941, Inspectorul de Jandarmerie Chișinău Meculescu pentru Guvernul Basarabiei; USHMM RG – 25.004, rola 25, dosar 18844, vol. 3, f. 698, Raport nr. 4469 din 22 noiembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău către Inspectorul General de Jandarmerie, București; și USHMM RG – 54.001, rola 19, fond 680, opis 1, dosar 4805, f. 151, Raport nr. 13177 din 28 noiembrie 1941, șeful regional al Siguranței C. Cristescu pentru Guvernatorul Voiculescu. O altă numărătoare pregătită de Paraschivescu a dat încă un total: 23 de evrei cu autorizații permanente, 9 cu autorizații provizorii, 53 de evrei și membri de familie spitalizați, iar 35 aparținând personalului spitalicesc; v. USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 225, Tabelul „Evreilor care rămân în ghetoul Chișinău după data de 13 noiembrie 1941".

nu se potriveau nici unei categorii de evrei desemnați oficial ca fiind eligibili pentru scutirea de la deportare.[200]

Un raport al Siguranței din decembrie a înregistrat 126 de evrei ghetoizați, aici aflându-se încă familiile Landau, Schwarțberg și Solomon Șur, arătând, de asemenea, că opt evrei, toate femei măritate cu bărbați creștini, aveau dreptul de a locui în afara ghetoului.[201] Ceva mai târziu, același birou a alcătuit o listă de 41 de evrei botezați, care se aflau încă în oraș, dar ale căror convertiri — la romano-catolicism în principal, iar în patru situații, la ortodoxia românească — nu au fost recunoscute, deoarece acestea se făcuseră după 21 martie 1941, data la care evreilor li s-a interzis dreptul de a trece la altă religie, în cadrul legilor rasiale din România.[202] Păstrarea în evidență a ultimilor evrei din Chișinău și a legitimității justificărilor care i-au menajat de la deportare reprezenta, în mod netăgăduit, o sarcină prioritară. Nu era una menită să-i protejeze.

La scurt timp după eveniment, trecerea ultimului convoi de la Chișinău pe malul estic al Nistrului a fost raportată la Inspectoratul General de Jandarmerie de la Chișinău. Marele Pretor Topor a avizat această realizare pe marginea raportului.[203] Pe 13 noiembrie, Paraschivescu a raportat faptul că doar 118 evrei rămăseseră în ghetou: 21 cu „autorizații definitive" să fie acolo, 9 cu „autorizații provizorii",

---

[200] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 351 [355 scris de mână], „Tabelul evreilor care rămân pe baza unei autorizații speciale", pregătit de Compania 23 de Poliție pentru Oficiul de Poliție din Ghetou, n.d. [noiembrie 1941]

[201] USHMM RG – 54.001, rola 10, fond 680, opis 1, dosar 4805-1, ff. 126-133 [scris de mână], Raport nr. 12659 din 8 decembrie 1941, Poliția Chișinău/Biroul Siguranța pentru Inspectoratul Regional de Poliție.

[202] USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 7219, f. 100, „Lista cu numele evreilor care rezidează în Municipiul Chișinău, care s-au convertit la creștinism după 21 martie 1941", alcătuită de Poliția Chișinău/Biroul Siguranță. Cu privire la negarea dreptului de a se converti, vezi Decretul-lege nr. 711 din 18 martie 1941, în *FCER Legislația*, pp. 119-121.

[203] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, f. 292, Telegramă din 17 noiembrie 1941, de la Ivașcu pentru Inspectoratul General de Jandarmerie, cu însemnările lui Topor. În timp ce autoritățile române se făleau cu realizările lor, acestea erau, de asemenea, conștiente că nu oricine ar aproba ceea ce făcuseră. Mihai Antonescu, în calitatea sa de ministru de Externe, a dat instrucțiuni Legației României la Washington să nege afirmațiile maghiare cu privire la „atrocitățile care au loc în Moldova, Bucovina și Basarabia"; vezi *FCER Perioada*, partea 2, pp. 25-26. Pe 29 octombrie,

53 care erau bolnavi sau membri ai familiilor celor bolnavi, 35 din personalul medical, împreună cu familiile acestora. În ciuda mereu fluctuantelor numărători, Voiculescu a decis să-și asume această cifră ca fiind conformă cu realitatea, iar pe 18 noiembrie, i-a transmis mai departe, lui Ion Antonescu, „recensământul" lui Paraschivescu. Potrivit acestuia, „în Basarabia, problema evreească este rezolvată. Se mai găsesc 118 evrei în ghetto-ul Chișinău, din cari 53 bolnavi în spitale. În curând, vor fi trecuți peste Nistru și aceștia."[204]

Pe 9 decembrie, C.Z. Vasiliu, Inspector General al Jandarmeriei Române, i-a raportat lui Ion Antonescu că „evacuarea evreilor din Bucovina și Basarabia s-a încheiat. Evreii deportați au fost duși în zonele arătate pe harta alăturată. Numărul total [al celor deportați] este 108.002." Harta lui Vasiliu arăta zone de-a lungul fluviului Bug, situate în extremitatea cea mai estică a Transnistriei, acolo unde evreii din Basarabia, inclusiv cei ghetoizați din Chișinău, fuseseră deportați și unde majoritatea urmau să-și afle sfârșitul. Firește, între cei 108.002 deportați, numărați de Vasiliu, intrau doar evreii care ajunseseră vii în Transnistria, nu miile din fiecare provincie care fuseseră executați sau care muriseră din pricina epuizării fizice, a înfometării și a bolilor pe tot parcursul drumului. În lagărele din nordul județului transnistrean Tulcin, se aflau 47.545 de evrei, 30.981 în județul Balta, aflat mai la sud, iar 29.476 în sudicul Pervomaisc.[205] După toate aparențele

---

Voiculescu a expediat un mesaj confidențial către autoritățile de poliție, jandarmerie și prefectură din Basarabia, prin care le instruia să se asigure că nimeni nu fotografia convoaiele de evrei care erau deportate peste Nistru. După toate aparențele, generalul Antonescu auzise rapoarte potrivit cărora soldații italieni făcuseră fotografii la Iampol și că „agenții comuniști", aflați printre evrei, făcuseră și ei fotografii. Vezi USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 467, Comunicat nr. 5217 din 29 octombrie 1941, de la Guvernul Basarabiei către Inspectoratul Regional de Poliție, Inspectoratul Regional de Jandarmerie și toate Prefecturile.

[204] USHMM RG – 25.003, rolfimul 126 (vechi 656), dosar 29, f. 225, tabelul de sinteză al evreilor rămași în ghetoul din Chișinău după 13 noiembrie 1941; USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 359, Comunicat nr. 733-C din 18 noiembrie 1941, de la Voiculescu pentru Președintele Consiliului de Miniștri.

[205] USHMM RG – 25.004, rola 64, dosar 18844, vol. 3, f. 718 și harta atașată, Referatul din 9 decembrie 1941, de la Inspectorul General de Jandarmerie. Harta nu se află pe microfilmul de la USHMM, însă a fost consultată în fișierul din repertoriul documentelor originale. Facsimilată în Ancel, *Transnistria*, 1998, vol. 2, pp. 450-451. Numărătoarea lui Vasiliu reflecta situația din lagăre la momentul 27 noiembrie 1941.

mulțumit cu progresul consemnat în acest raport, Antonescu a suspendat până la primăvară alte deportări, iar Voiculescu a transmis decizia sa către autoritățile locale, militare și civile, aflate la Chișinău. Atunci când Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău a continuat să se intereseze cu privire la amânare, o săptămână mai târziu, Voiculescu a reiterat conținutul ordinului în cuvinte concise, scrise de mână: „Domnul Mareșal Antonescu a hotărât oprirea tuturor evreilor pe loc, până la primăvară"[206].

Deportările în masă ale evreimii române în Transnistria, din toamna anului 1941, inclusiv dizolvarea ghetoului din Chișinău, au fost puse în aplicare de autoritățile române și supravegheate de la distanță de cele germane. În tot acest proces, implicarea germană a fost minimă.[207] Franklin Mott Gunther, trimisul american în România, a recunoscut independența cu care autoritățile române lucrau și a rezumat-o, într-unul dintre rapoartele sale diplomatice, după cum urmează: „În mod constant și stăruitor, am adus în atenția celor mai înalte oficialități române reacția inevitabilă a guvernului nostru și a poporului american față de un tratament atât de inuman, măcel

---

[206] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 136 [140 scris de mână], Ordin confidențial nr. 260/CBBT, nedatat, de la Vlădescu, Secretar-General al Președinției Consiliului de Miniștri, pentru Guvernul Basarabiei. Dacă această copie a ordinului nu este datată, data la care decizia a fost luată este stabilită în USHMM RG – 25.003, rola 131, dosar 32, f. 308, Comunicat nr. 906-C din 31 decembrie 1941, de la guvernul Basarabiei pentru Biroul II Informații al Statului-Major al Armatei III, prin care raportează că decizia Președinției Consiliului de Miniștri de a amâna deportările ulterioare până la primăvară fusese eliberată pe 10 decembrie ca Ordin nr. 260-CBBT. În același dosar, f. 309, Raport nr. 895/C de la Guvernul Basarabiei pentru Statul-Major, Corpul III, clarifică faptul că decizia fusese transmisă, la modul formal, către Guvernatorul Voiculescu de către Vlădescu de la Președinția Consiliului de Miniștri, prin Comunicatul nr. 846 din 15 decembrie 1941. Originalul Comunicatului nr. 846, semnat și datat, se află în același dosar, f. 324. În ceea ce privește răspunsul lui Voiculescu la ancheta Inspectoratului de Jandarmerie Chișinău, vezi același dosar, ff. 292-293, Ordinul nr. 942 din 28 decembrie 1941, de la Guvernul Basarabiei pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău și adnotarea lui Voiculescu pe Investigația nr. 5408 din 22 decembrie 1941, de la Inspectoratul de Jandarmerie pentru guvernator.

[207] Hilberg, *The Destruction of European Jews*, 1985, vol. 2, p. 775, care citează un raport cu privire la deportări, datat 17 octombrie 1941, al Legației Germane de la București. În nici unul dintre materialele consultate de autor, nu există vreo indicație asupra unei participări importante a germanilor la deportări.

de-a dreptul, al oamenilor nevinovați și lipsiți de apărare... Programul de exterminare sistematică avansează, cu toate acestea, și nu întrevăd prea multe speranțe pentru evreii români, atâta timp, cât regimul [antonescian] rămâne la putere. Politica sa este în mod declarat aceea de a înlătura, din provinciile recucerite ale Bucovinei de nord și ale Basarabiei și, probabil, și ale Transilvaniei și Vechiului Regat, fiecare evreu, cu excepția, firește, a celor care sunt sau îi pot fi folositori, după ce li se ia practic tot ceea ce au pe această lume."[208]

„Jaful organizat": Furtul proprietății evreiești și confiscările de stat

Confiscarea proprietății evreiești, despre care a vorbit Gunther în raportul său către Secretarul de Stat american, reprezenta o politică oficială a guvernului în timpul regimului antonescian. Legile promulgate după ce Ion Antonescu și-a asumat conducerea de stat, în 1940, au constituit cadrul pentru naționalizarea proprietății rurale deținute de evrei, după care a proprietății urbane; le-a luat evreilor dreptul de a fi angajați în anumite câmpuri profesionale, de a deține o ambarcațiune ori un radio; și a organizat vânzarea sau confiscarea proprietății industriale și comerciale a evreilor, precum și românizarea activelor evreiești din Basarabia și Bucovina de Nord. Evreilor li se cerea să facă importante contribuții în bani sau în natură la fondurile pentru apărare națională și pentru servicii sociale.[209] Evreii din Chișinău au resimțit întreaga povară a acestor măsuri, pe lângă

[208] *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers 1941*, vol. 2 – *Europe* (*Relațiile externe ale Statelor Unite. Documente diplomatice 1941 – Europa*), Tipografia Guvernului, Washington, 1959, p. 874, Raport nr. 2108 din 4 noiembrie 1941 de la Gunther pentru Secretarul de Stat. Așa cum susținătorii regimului Antonescu aveau să facă, o jumătate de secol mai târziu, Ion și Mihai Antonescu au pus „excesele" românilor pe seama „erorii" și a „elementelor iresponsabile".

[209] Pentru decretele respective, vezi *FCER Legislația*. Decretul-lege nr. 2507 din 3 septembrie 1941 a extins în Basarabia aplicarea tuturor legilor și decretelor antisemite care fuseseră promulgate în România după cedarea acestei provincii Uniunii Sovietice, în 1940, și a legalizat toate măsurile luate de autoritățile civile și militare din Basarabia, după începutul operațiunilor militare comune româno-germane contra URSS, pe 22 iunie 1941; *ibidem*, pp. 164-166.

faptul că erau supuși diferitelor abuzuri comise de personalul civil și militar de la nivel local, deopotrivă român și german, care lăsa impresia că era mereu pregătit să tragă foloase personale de pe urma statutului precar al evreilor.

Unul dintre principalele motive care l-au făcut pe Ion Antonescu să numească o comisie de anchetă, pentru a investiga neregulile din administrarea ghetoului, l-au constituit furturile *neautorizate* din bunurile evreiești — mai puțin preocuparea față de victime. Fiecare articol achiziționat sau luat de la un evreu din Chișinău, ori predat de un evreu către altcineva cu scopul de a obține, într-o măsură mai mică sau mai mare, o anumită alinare a situației sale — bunăoară, scutire de la munca forțată, ieșirea din ghetou pentru de-ale gurii, ajutor la evadarea planificată, o amânare a deportării — reprezenta o deposedare ilegală a statului de ceea ce i se cuvenea.

La Chișinău, evreii au fost jefuiți pe măsură ce se mutau în ghetou. Casele pe care aceștia le lăsaseră au fost prădate de vecinii lor de odinioară și de funcționarii atât civili, cât și militari. Pentru a avea banii necesar supraviețuirii, evreii și-au vândut averile, pe care reușiseră să le ia cu ei în ghetou, non-evreilor cărora li se permitea intrarea în ghetou, la prețuri modice, care atrăgeau un număr mare de cumpărători — funcționari, speculanți de toate soiurile, țărani care aprovizionau piața din ghetou, prieteni trăitori în Garnizoana Chișinău, comandanți ai secției de poliție din ghetou etc. În ajunul deportării, când accesul în ghetou era mult mai bine controlat, iar garda postată pentru a preîntâmpina ieșirea evreilor fusese mărită numeric, chiar și acest firicel de venit a secătuit. Evreii, știind că urmau să fie deportați, și-au vândut bunurile pe cât le ofereau mult mai puținii privilegiați care, de-acum, reușeau să obțină permise speciale de a intra în ghetou. Soldații români, jandarmii, poliția și funcționarii civili au luat pentru ei averi care altminteri s-ar fi dus în vistieria statului.[210] După prima deportare, a fost observat un căpitan de armată român,

---

[210] Numeroase referințe la crimele și abuzurile individuale apar în „Raport de anchetă 1" și în toată documentația cu privire la Chișinău. Căpitanul Paraschivescu, de la Compania 23 de Poliție, și Comandantul de Garnizoană Chișinău, Dumitrescu, au căzut amândoi victime ispitei. Cu privire la Paraschivescu, care i-a trimis soției sale, la București, bunurile furate de la evrei, vezi Carp, *Cartea Neagră*, vol. 3, p. 80 și „Raportul de anchetă 1", pp. 25-26. Cu privire la Dumitrescu, v. notele 195 și 196.

cum primea aur și bijuterii de la o familie evreiască aflată în ghetou și cum scotea acele articole „de sub haina sa"[211]. Și ofițerii germani erau cumpărători obișnuiți de aur și bijuterii de la ghetoizați.[212] Până la declanșarea deportărilor, nici o directivă fermă împotriva activităților de comerț cu evreii nu fusese dată[213], iar evreii au supraviețuit vânzându-și bunurile pe care le dețineau. Însă au făcut acest lucru de pe o asemenea poziție de inferioritate, adeseori sub amenințarea violenței, încât adevărata valoare a bunurilor tranzacționate nu a fost niciodată respectată.[214]

La momentul creării ghetoului, guvernul a confiscat proprietatea evreiască din afara acestuia. Între 16 august și 26 noiembrie 1941, Administrarea Bunurilor Statului, afiliată Primăriei Municipiului Chișinău, le-a eliberat românilor 2.837 de permise pentru a ocupa casele deținute anterior de evrei. Le-a eliberat românilor 3.514 permise să ridice și să ia cu ei piese de mobilier ce aparținuseră evreilor. Și le-a eliberat alte 1.868 de permise oficialităților publice, ca să poată utiliza mobilierul evreilor. Proprietatea mobilă care nu a fost distribuită la scurt timp a fost înmagazinată pentru alte ocazii, dar depozitele au fost sparte în mod regulat. Niciodată nu s-a făcut vreun inventar al tuturor bunurilor confiscate.

Spre deosebire de furturile, însușirea și distribuirea proprietății personale a evreilor, desfășurate rapid, transferul întreprinderilor industriale confiscate de la evrei în mâinile statului a decurs încet,

---

[211] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2, f. 293, Raport nr. 4795 din 10 octombrie 1941, de la Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău pentru Curtea Marțială din Chișinău.

[212] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 270, Nota informativă din 30 septembrie 1941 cu privire la ofițerii germani care au venit în ghetou de două ori pe săptămână, în acest scop.

[213] „Raport de anchetă 1", p. 40.

[214] USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1, f. 333, Ordinul confidențial nr. 772-S[ecret] din 11 octombrie 1941, de la Ministerul de Interne, Direcția Generală de Poliție/Siguranța, București, pentru Direcția Regională de Poliție Chișinău. Documentul rezumă situația după cum urmează: „Am fost informați că o mulțime de oficialități române îi terorizează pe evrei în lagărele din Basarabia, de la care iau, la prețuri ridicol de mici, haine, blănuri, bijuterii și alte obiecte de preț, pe care apoi le aduc la București și le vând la prețuri ridicate". Bucureștiul a cerut o anchetă urgentă.

printr-un proces de licitație. Băncile și instituțiile de credit au trimis cu întârziere reprezentanți în Basarabia. Multe întreprinderi fuseseră distruse de foc sau de operațiunile militare, iar investitorii privați erau îngrijorați de lipsa forței calificate de muncă din provincie. Și proprietățile agricole luate de la evrei erau vândute celor mai puternici licitatori de etnie română. Totuși, până la jumătatea lunii noiembrie, fuseseră eliberate doar 278 de licențe de operare a unor magazine și firme mici din Chișinău, deținute anterior de evrei, iar procesul a fost viciat de cerințele birocratice din România și de incapacitatea multor ofertanți de a furniza „dovada originii etnice"[215].

În vara anului 1941, evreilor basarabeni li s-a solicitat să predea banii sovietici pe care-i dețineau, primind la schimb lei românești, la o rată foarte dezavantajoasă. În deportare, aceștia erau siliți să convertească înapoi leii pe care-i aveau în ruble (la o paritate de 40 de lei pentru o rublă) sau în banii de hârtie puși în circulație de armata germană de ocupație, numiți *Kassenschein* (la o paritate de 60 de lei pentru o marcă), reducând efectiv chiar și sumele mari de bani pe care evreii le vor fi avut, la valori foarte mici, în decursul a doar câteva luni.[216] Pe măsură ce deportarea se apropia, Ion Antonescu, de asemenea, a dispus ca toate bijuteriile și metalele prețioase pe care evreii încă le aveau să fie preschimbate cu mărcile *Kassenschein* sau cu rublele, nu și cu leii românești. Pentru a accentua finalitatea

---

[215] Cu privire la industrie și întreprinderi, vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23, ff. 197-202, Raport asupra condițiilor economice observate în Basarabia și Bucovina, fără dată. Cu privire la transferurile agricole, vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 94, Comunicat nr. 1554 din 16 octombrie 1941, de la Camera Agricolă Lăpușna la Direcția Regională de Românizare, Colonizare și Inventar.

[216] Cu privire la schimbul de ruble în lei, vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 97, Telegrama nr. 1295 din 21 august 1941, de la Voiculescu pentru Președinția Consiliului de Miniștri; vezi f. 100, Comunicat nr. 1384 din 18 septembrie 1941, de la Voiculescu pentru Comandamentul Militar al Chișinăului. Conversiile de valută au fost oprite în ajunul deportărilor din ghetou, pe 2 octombrie; vezi același dosar, f. 101, Telegrama nr. 2527 din 2 octombrie 1941, de la Voiculescu pentru Ministerul de Finanțe, București. Cu privire la conversia leilor înapoi în ruble sau în *Kassenschein*, vezi „Raportul de anchetă 1", pp. 22-24. Aroni, *Memories of the Holocaust: Kishinev*, 1995, p. 55, descrie efectul dezastruos al celor trei transformări valutare, la care au fost obligați evreii în decurs de doar 18 luni — la sosirea sovieticilor, la reocuparea teritoriului de către români și la deportare.

expulzării acestora, evreii urmau să fie împinși către Est fără nici o monedă românească asupra lor. Sporind pierderea financiară aplicată evreilor, Bucureștiul a ordonat ca obiectele de valoare pe care evreii aveau obligația să le predea să fie răscumpărate la doar 20% din valoarea reală. Această ultimă prădare a evreilor de către statul român trebuia să aibă loc, din dispoziția lui Antonescu, înainte de plecarea din ghetou și din nou la punctele de trecere a fluviului, în Ucraina.[217]

Achiziționarea bunurilor de valoare ale deportaților din ghetou a fost, din perspectiva autorităților centrale românești, prost pusă în aplicare. Reprezentanții Băncii Naționale a României nu au sosit la Chișinău decât după ce deportările începuseră. Dumitrescu i-a împiedicat să pătrundă în ghetou, pesemne pentru a-și prelungi capacitatea de a folosi situația pentru câștig personal, însă justificându-și faptele prin insinuarea faptului că percheziționarea ghetoului în vederea identificării obiectelor de preț, îndeplinită de persoane străine, poate destabiliza și mai mult o situație deja incomodă, poate produce panică și-i poate face pe evrei să-și tăinuiască bunurile, mai degrabă decât să le țină asupra lor după plecarea convoaielor. Odată ieșiți din ghetou, pretindea el, deportații puteau fi percheziționați mai ușor și nu aveau altă soluție decât să predea lucrurile de valoare.

Când inspectorul de specialitate Andreiaș, directorul Românizării Proprietății Evreiești din Basarabia, i-a cerut, pe 16 octombrie, comandantului de Garnizoană să cedeze controlul depozitului cu bunurile confiscate ale evreilor către Direcția de Românizare, Colonizare și Inventar, Dumitrescu a refuzat. În următoarele zece zile, a continuat devalizarea sistematică a bunurilor aflate în depozit,

---

[217] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 104, Comunicat nr. 269274 din 14 octombrie 1941, de la Ministerul de Finanțe pentru Voiculescu, cu instrucțiuni asupra implementării deciziei din 5 octombrie a lui Antonescu. Specificul ordinului dat de Antonescu privind bijuteriile și metalele prețioase poate fi găsit în USHMM RG – 54.001, rolfimul 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 102 [scris de mână], Comunicat secret nr. 9 din 8 octombrie 1941, Guvernatorul Basarabiei pentru Comandantul de Garnizoană Chișinău și Banca Națională a României de la Chișinău; și USHMM RG – 25.004, rola 28 (vechi 24), dosar 40013, vol. 1, f. 171, Nota nr. 8507 din 5 octombrie 1941, șeful Cabinetului Militar pentru Guvernatorii Bucovinei și Basarabiei, facsimilat în Jean Ancel, *Transnistria, 1941-1942 : The Romanian Mass Murder Campaigns*, 2003, vol. 2, p. 121. (textul tipărit al Comunicatului secret nr. 9 este disponibil în *FCER Perioada*, partea a 2-a, p. 57; textul tipărit al Notei nr. 8507 este disponibil în *Documentele Comisiei Wiesel*, p. 257).

de către funcționari, în ciuda repetatelor solicitări făcute de Andreiaș de a i se permite să purceadă la inventarierea conținutului. Pe 26 octombrie, când cea mai mare parte a evreilor se aflau deja în drum spre Transnistria, inspectorul Andreiaș a căutat să obțină intervenția formală a Guvernatorului, arătând clar că legile erau încălcate. Abia după ce Voiculescu a emis un ordin direct, pe 28 octombrie, Dumitrescu le-a dat voie lui Andreiaș și echipei sale să pătrundă în ghetou, după alte 24 de ore întârziere. Andreiaș a descris scena: „Cu ord. No. 5103 din Octombrie 1941, Guvernământul a dispus preluarea imediată a întregii inventarieri din Ghettou... Am fost delegat imediat ca împreună cu încă 5 funcționari să preiau depozitul Ghettoului... [dar] n-am reușit să fac acest lucru, întrucât abia a doua zi am reușit să vorbesc cu Dl. Colonel Dumitrescu... care după o explozie de furie la adresa Guvernământului și a noastră, cu toate că subsemnatul am fost foarte respectuos și reținut și executam doar un ordin, ne-a admis în fine intrarea în Ghettou."[218]

---

[218] În ceea ce privește cererea lui Andreiaș ca Voiculescu să intervină, vezi Comunicatul nr. 1848 din 26 octombrie 1941, Direcția de Românizare pentru Guvernul Basarabiei, în *FCER Perioada*, partea a 2-a, pp. 27-29. Dumitrescu nesocotise un ordin anterior, ca el să coopereze cu autoritățile de românizare; vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 80, Comunicat nr. 2711 din 13 octombrie 1941, Guvernatorul Voiculescu pentru Comandantul de Garnizoană Dumitrescu, și f. 83, „Nota" nedatată, semnată de funcționarul D. Giurgiuvanu de la Direcția de Românizare, în același dosar. O copie a „Notei" lui Giugiuvanu poate fi găsită și în USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 638 [636 scris de mână]. Cu privire la refuzul constant al lui Dumitrescu de a permite intrarea în ghetou a funcționarilor pentru românizare, vezi *Documentele Ancel*, vol. 10, p. 126, Comunicat nr. 486-C din 27 octombrie 1941, de la Voiculescu pentru Dumitrescu. Vezi și raportul *post-factum* al lui Andreiaș în USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 623-626 [622-625 scris de mână], Referat nr. 4894 din 8 decembrie 1941, de la Inspectorul Special Andreiaș pentru Directorul Direcției de Românizare, Colonizare și Inventar din Chișinău, având atașată o copie a ordinului dat de guvernator. Cu privire la eforturile de a asigura bunurile lăsate în ghetou, vezi USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, f. 82, Comunicat nr. 2090 din 29 octombrie 1941, de la Directorul de Românizare, Colonizare și Inventar pentru Primăria Municipiului Chișinău; și „Raport de anchetă 1", pp. 10-13. O listă cu sute de articole luate din depozitul ghetoului pe 23 octombrie, de către locotenentul Novac, care pretindea că deține autorizație verbală de la Dumitrescu, se găsește la USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, ff. 142-144 [146-148 scris de mână], Referat nr. 1774 din 24 octombrie 1941, de căpitan Roescu, Direcția de Românizare. Alte documente din același fișier se referă și ele la această chestiune.

Nu a fost ținută vreo evidență a schimburilor valutare sau a „achiziționării" de bunuri prețioase care au avut loc imediat după ce convoaiele au părăsit ghetoul, ceea ce a simplificat hoția comisă de funcționari. Multe articole de valoare au dispărut înainte ca acestea să poată fi „cumpărate" de către stat. Valuta, bijuteriile și alte articole dobândite de bancă nu au fost asigurate, ceea ce, o dată în plus, a constituit invitație la furt. Ulterior, Bucureștiul avea să aprecieze că decizia de a nu confisca bunurile de valoare înainte de pornirea la drum, sub escortă, a convoaielor „a cauzat pierderi financiare importante de partea statului", iar Ion Antonescu a ordonat ca autorii deciziei să fie identificați și trași la răspundere.[219]

Cât privește evreii care erau posesorii îndreptățiți ai tuturor acestor bunuri, ei au plecat din Chișinău doar cu ceea ce puteau căra sau pune într-una dintre căruțe, probabil alături de o mamă sau vreun copil care găsiseră un loc pentru a fi transportați, mai degrabă decât de a merge pe jos. Sub monitorizarea funcționarilor Băncii Naționale a României, s-a făcut o percheziție dezorganizată în curtea depozitului de la Visterniceni, în afara ghetoului. Bani, bijuterii, sfeșnice din argint și alte articole au fost confiscate și aruncate de-a valma în cutii de lemn neacoperite, fără a fi inventariate, în timp ce, în apropiere, doi șoferi de camion s-au alăturat unei moașe în desfășurarea de percheziții corporale intime asupra femeilor și fetelor. Între Chișinău și Nistru, țărani și locuitori ai orașelor înșirate de-a lungul drumului au furat tot ce se putea, uneori în complicitate cu poliția și jandarmii care escortau — dar nu protejau — coloanele de oameni. Căruțașii au sifonat bani de la evrei și le-au sustras bagajele. Bunurile de valoare care trecuseră cu succes de prima inspecție, în afara ghetoului, au fost confiscate la Nistru, unde, la fel ca și la începutul marșului forțat, furtul de bunuri și maltratarea deportaților erau nestăpânite. Evreii ghetoizați la Chișinău au fost expulzați dincolo de Nistru, fără nimic care să le asigure supraviețuirea de cealaltă parte a fluviului.[220]

---

[219] USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68, ff. 46-49, Raportul lui Vlădescu din 1 decembrie 1941 pentru Ion Antonescu și nota marginală făcută de acesta pe 2 decembrie 1941, prin care cere o reuniune a șefilor, în aceeași săptămână.

[220] Rapoartele cu privire la convoaie sunt nenumărate. Vezi *Documentele Ancel*, vol. 10, pp. 121-122, Raport nr. 38 din 22 octombrie 1941, de la Paraschivescu, Compania 23 de Poliție, către Comandamentul Militar Chișinău; și relatarea lui Voiculescu în

Comisia de Anchetă a lui Ion Antonescu a etichetat furtul proprietății evreiești de către indivizi dinăuntrul ghetoului și în timpul deportărilor drept „jaf organizat". În egală măsură, este o descriere corectă a poziției guvernului român față de proprietatea evreiască.

Curățenia: Ultime acte și ultime cruzimi

În 1942, autoritățile române au trudit din greu să încheie misiunea de a curăța Chișinăul de ultimii evrei. Toate categoriile care, într-un fel sau altul, scăpaseră de deportarea din 1941 au fost reevaluate.

În Ajunul Crăciunului 1941, Meculescu i-a scris lui Voiculescu cu privire la dificultățile pe care le întâmpina cu asigurarea, în continuare, a ghetoului și a cerut permisiunea de a trimite în lagărul-închisoare de la Lăpușna-Orheștii Noi un număr total de 26 evrei care se aflau în arest la Chișinău, precum și evreii anterior spitalizați, care se vindecaseră de boli.[221] Această idee i-a surâs lui Voiculescu, iar pe 3 ianuarie l-a împuternicit pe Meculescu să procedeze la punerea ei în executare. În prima jumătate a lunii ianuarie, Meculescu a strâns laolaltă numele tuturor evreilor rămași în ghetou și prin alte părți ale orașului. De asemenea, a adunat numele evreilor care reușiseră să rămână prin alte localități din Basarabia. A fost pregătită o listă separată, conținând numele a opt femei evreice, care erau măritate cu bărbați creștini și trăiau în Chișinău, în afara ghetoului. Pe 26 ianuarie, Meculescu i-a trimis lui Voiculescu o listă cu 55 de evrei ghetoizați, pe care-i expedia la Orheștii Noi.[222]

„Memoriul Voiculescu", *loc.cit.* Cu privire la confiscarea bunurilor de valoare de la punctele de trecere ale Nistrului, vezi USHMM RG – 25.004, rola 64, dosar 18844, vol. 3, ff. 69-680, Raportul Secret nr. 48097 din 19 noiembrie 1941, de la Inspectorul General de Jandarmerie pentru Ministerul de Interne; și o copie originală semnată la USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, ff. 587-588.

[221] USHMM RG – 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476 (titlu dosar: „Mișcarea Evreească"), f. 55, Comunicat nr. 5407 din 24 dec. 1941 de la Meculescu la Guvernul Basarabiei, având atașată o listă cu numele evreilor însănătoșiți. Cu privire la crearea lagărului de la Orheștii Noi, în august 1941, vezi *FCER Perioada*, partea 1, pp. 364-365.

[222] Diversele liste de evrei, în USHMM RG – 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, referința la ordinul lui Voiculescu nr. 954 din 3 ian. 1942 și lista cu 55 de evrei trimiși la Orheștii Noi în același dosar, ff. 145-147, Comunicat nr. 22513 din 26 ianuarie 1942 de la Inspectoratul Regional de Poliție/Meculescu pentru Voiculescu.

Pe 6 ianuarie, responsabilitatea pentru paza ghetoului trecuse de la armată la poliție. La începutul lunii februarie, șeful Poliției Regionale, Pacsimade, a sugerat ca mâna de lucru de care dispunea, pentru a se ocupa de evrei, să fie redirecționată către protejarea fostelor bunuri deținute de evrei și care se aflau puse la păstrare în 32 de magazii independente din oraș. A sugerat dezarmarea unității speciale de pază atribuite ghetoului și, pentru a fi sigur că autoritățile erau capabile să țină evidența restului evreilor, a propus ca acestor evrei să li se ceară săptămânal raportul la secția locală de poliție.[223] În ciuda faptului că ghetoul fusese golit de toți evreii, cu excepția câtorva rămași, Voiculescu era conștient că populația creștină din afara ghetoului continua să-și exprime furia ori de câte ori presimțea că împrejurările în care evreii trăiau puteau să se mai îmbunătățească. Guvernatorul a respins, așadar, ultima recomandare a lui Pacsimade și s-au luat măsuri nu pentru eliberarea evreilor în captivitatea ghetoului, ci pentru a reduce și mai mult capacitatea acestora de a-l părăsi, chiar și pentru perioade scurte. Voiculescu a consimțit la propunerea lui Pacsimade de a-i trimite în lagărul de la Oneștii Noi pe evreii veniți la Chișinău din alte lagăre, care erau găsiți prin ascunzători sau care erau externați din spitale, după ce se însănătoșeau. Ca să ușureze presiunea asupra oamenilor lui Pacsimade, armata a preluat de la forțele locale de poliție responsabilitatea pentru paza depozitelor.[224]

---

[223] Propunerile lui Pacsimade au oglindit sugestiile venite de la Poliția Chișinău; vezi USHMM RG – 54.001, rola 15, fond 679, opis 1, dosar 6593, f. 220, Comunicat nr. 16769 din 6 februarie 1942, Biroul de Poliție Chișinău/Siguranța pentru Inspectorul Regional de Poliție (Pacsimade). O copie semnată a aceluiași comunicat, datată și ștampilată 5 februarie, se află la USHMM RG – 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, f. 294. Pacsimade a depus propunerile pentru Voiculescu în ziua următoare; vezi USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 94, ff. 665-666, Raport nr. 25723 din 6 februarie 1942, de la șeful de Poliție Regională Pacsimade pentru Voiculescu. Biroul de Poliție Chișinău/Siguranța au adăugat la comunicatul lor cu numărul 16769 un „Tabel al evreilor din ghetoul din Chișinău", având 30 de pagini, prin care face fiecărei persoane o descriere pe baza căreia el sau ea fusese în măsură să rămână în oraș și să nu fie deportat(ă); același dosar, ff. 667-697.

[224] În ceea ce privește furia populației, atunci când evreii au venit în oraș, în afara ghetoului, vezi USHMM RG – 54.001, rola 13, fond 680, opis 1, dosar 4476, f. 499 [scris de mână], Nota informativă din 22 februarie 1942. Vezi USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922, f. 382 [scris de mână], Ordinul nr. 4305 din 4 mai 1942, Inspectorul Regional de Poliție Chișinău către Secția de Poliție Chișinău,

Voiculescu și-a concentrat în continuare atenția asupra evreilor, iar un flux neîntrerupt de rapoarte l-au ținut la curent cu privire la cei ce rămăseseră în Chișinău, în alte orașe basarabene și în zonele rurale. Pe 17 martie, acesta i-a raportat lui Antonescu că în Basarabia încă mai erau 425 de evrei. Repetând sugestia anterioară a lui Pacsimade, ca 40 de ofițeri de poliție desemnați să țină evidența evreilor să poată fi folosiți mai bine pentru alte îndatoriri, el și-a exprimat dorința de a-i trimite pe toți evreii care încă se mai aflau în ghetou în lagărul de la Oneștii Noi, ca o măsură provizorie. Cu toate acestea, ideea principală era să convingă asupra faptului că prezența celor 425 de evrei „întreține încă o stare de nedumerire în rândul populației, așa că plecarea și trecerea lor peste Nistru este o necesitate". Voiculescu l-a îndemnat pe Ion Antonescu să stabilească, și anume cât mai devreme, o dată pentru reluarea deportărilor peste Nistru.[225]

Atunci când Bucureștiul a cerut o nouă numărătoare a evreilor din Chișinău, la sfârșitul lunii martie, Voiculescu a strâns informația în mod sistematic. Rapoartele pe care le-a primit indicau 64 de bărbați, 70 de femei și 43 de copii în ghetou; 19 bărbați și 38 de femei la spitalul psihiatric din Costiugeni; 9 bărbați, o femeie și un copil, care munceau la un garaj militar; 14 bărbați, 73 de femei și 9 copii cu autorizații de diferite tipuri pentru a rămâne în Basarabia. Un total general de 341 de suflete — 106 bărbați, 182 de femei și 53 de copii. Nici măcar pacienții evrei din instituțiile de psihiatrie nu erau considerați neeligibili pentru deportări.[226] Meculescu l-a informat pe

---

prin care ordonă reducerea la minimum a numărului permiselor eliberate evreilor pentru părăsirea ghetoului în vederea obținerii de mâncare. O sinteză a măsurilor luate pentru punerea în aplicare a ordinelor, în același dosar, ff. 385-386 [scris de mână], Raport nr. 3315 din 11 mai 1942, Secția de Poliție Chișinău pentru Inspectorul Regional de Poliție. În ceea ce privește depozitele, vezi nota 56.

[225] USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 319, Raport nr. 2141-C din 17 martie 1942, de la Voiculescu pentru Consiliul de Miniștri/Cabinetul Militar; o versiune anterioară a aceluiași mesaj și o copie a celui final se află la USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 35, ff. 223 – 224, ca Raport nr. 2020-S[ecret] din 11 martie 1942.

[226] USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96 (Guvernul Basarabiei, titlul dosarului Cabinetului Militar: „Evacuarea evreilor de pe Nistru"), f. 4, Comunicatul Secret/Urgent nr. 508 din 27 martie 1942, de la Vlădescu pentru Guvernul Basarabiei. În ceea ce privește solicitarea lui Voiculescu de a obține informații și fluxul de rapoarte care i-au parvenit, vezi același dosar, ff. 7-9, 14-15; și USHMM RG – 54.001,

Voiculescu că 55.867 de evrei fuseseră deja deportați din Basarabia, însă o nouă numărătoare a arătat că mai erau încă 657 de evrei — 57 de bărbați, 123 de femei și 477 de copii – care locuiau în zonele rurale din afara Chișinăului, pe baza autorizațiilor pe care izbutiseră să le capete.[227] Pe 9 aprilie, Voiculescu a raportat aceste rezultate Consiliului de Miniștri.[228]

Meculescu a profitat de ocazia pe care i-a oferit-o solicitarea de la București, pentru a căuta să redeschidă unele decizii privind statutul special de scutire, care fuseseră luate în 1941, și să argumenteze în favoarea unei tratări mai riguroase a anumitor categorii de evrei. În plus față de informațiile pe care Bucureștiul și guvernatorul le ceruseră, Meculescu i-a trimis lui Voiculescu listele tuturor evreilor din Basarabia, care erau căsătoriți cu creștini, și ale evreilor care se convertiseră la creștinism înainte de război. Aceste persoane rămâseseră în Basarabia potrivit Ordinului de Guvern nr. 15035 din 22 octombrie 1941. Meculescu și-a concentrat atenția asupra evreilor care se convertiseră doar în 1939 și 1940 și a propus ca, din moment ce convertirile puteau fi apreciate ca nefiind pe de-a întregul sincere, indivizii respectivi ar fi trebuit să se numere printre evreii programați

---

rola 12, fond 680, opis 1, dosar 4475, f. 24 [scris de mână], Ordinul nr. 2/C din 3 aprilie 1942, Guvernul Basarabiei pentru Inspectoratul de Poliție/Siguranța și, în răspuns, f. 25 [scris de mână], Raport nr. 251 din 8 aprilie 1942, Poliția Regională Chișinău/Inspectorul de Siguranță pentru Guvernul Basarabiei. Originalul semnat al Raportului nr. 251 se află la USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 7-9. Procurorul general de la Curtea de Appel Chișinău stabilise mai înainte că pacienții cu probleme psihice de la Spitalul Costiugeni nu aveau protecție legală care să împiedice deportarea acestora; vezi USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 19-21, Raportul confidențial/personal nr. 578 din 13 martie 1942, Procurorul General, Curtea de Apel Chișinău pentru Guvernatorul Basarabiei (cu o listă atașată de pacienți spitalizați). Voiculescu a recomandat ca pacienții să fie internați în lagărul de la Oneștii Noi, „pentru a aștepta deportarea peste Nistru, atunci când ordinul este dat"; același dosar, f. 23, Ordinul secret nr. 74/C din 2 aprilie 1942, Guvernul Basarabiei pentru Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău.

[227] USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 14 și 16, Raportul secret nr. 2773 din 8 aprilie 1942, Inspectoratul de Jandarmerie Chișinău pentru Guvernul Basarabiei, cu tabel atașat.

[228] USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 15-18, Raport nr. 157 din 9 aprilie 1942, Cabinetul Directorului Guvernatorului pentru Consiliul de Miniștri. Voiculescu a adăugat doisprezece adulți evrei, care lucrau împreună cu Banca Națională a României pentru a investiga furtul proprietății evreiești din ghetou.

pentru a fi deportați în Transnistria. De asemenea, Meculescu a identificat evreice măritate cu bărbați creștini, ale căror căsătorii fuseseră încheiate sub regimul sovietic sau ai căror soți creștini erau dați dispăruți sau fuseseră detașați ori evacuați în Est de către sovietici, în timpul ocupației Basarabiei. A insinuat că acele femei ar fi constituit un risc de securitate și ar fi trebuit, și ele, deportate peste Nistru.[229]

Pe 30 martie, Ion Antonescu a aprobat în mod formal reluarea deportărilor și, întâi de toate, i-a dat lui Voiculescu mână liberă de a proceda așa cum credea de cuviință. Referindu-se anume la mesajul lui Voiculescu de cu două săptămâni mai înainte, prin care identifica în provincie doar 425 de evrei și efectul lor „supărător", Ovidiu Vlădescu, secretarul-general al Consiliului de Miniștri, a clarificat faptul că intenția lui Ion Antonescu era aceea de a încheia operațiunea de „curățire a terenului", pe care o începuse cu o vară în urmă: „Avem onoare a vă face cunoscut că Domnul Mareșal Ion Antonescu a aprobat ca cei 425 evrei să fie trecuți în Transnistria și transportați cu calea ferată până în apropiere de ghetto [Vradievka]. De executare vă rugăm să binevoiți a dispune să se comunice acestui cabinet." Cu aceste ordine, care implicau că evreii cu autorizații speciale și din categoriile speciale, care anterior erau scutite, acum puteau fi deportate, soarta ultimilor evrei ghetoizați din Chișinău era pecetluită.[230]

---

[229] USHMM RG – 25.003, rola 131 (vechi 657), dosar 94, ff. 755-762, Raportul secret nr. 2556 din 29 martie 1942 de la Meculescu pentru Guvernul Basarabiei și listele atașate. Românii au continuat să-i caute și au rămas neîncrezători cu privire la evreii din aceste categorii, chiar și după 1942, atunci când cele mai multe deportări în Transnistria fuseseră oprite. Vezi, de pildă, USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, dosar 7219, ff. 99-100, Raport nr. 3987 din 7 mai 1943, Voiculescu pentru Președinția Consiliului de Miniștri, cu situații în care numele românești erau adoptate de către convertiți (Elisabeta pentru Leia; Marcu pentru Motel; Erna pentru Ester; Mihai pentru Moișe etc.) și o actualizare care includea o listă cu 41 de evrei botezați după martie 1941, inclusiv șase convertiți la ortodoxia românească. O altă listă, pregătită de preotul paroh, a consemnat numele a 49 de evrei care primiseră botezul la Parohia Romano-Catolică din Chișinău, între 1 iulie 1941 și 7 mai 1942; vezi USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 47-54, „Tabel cu evreii botezați în Parohia Romano-Catolică din Chișinău de la 1 iulie 1941 până în prezent".

[230] USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 146-148, Comunicat nr. 3028-C din 21 august 1942, de la Voiculescu pentru Președinția Consiliului de Miniștri/CBBT, raportează asupra deportărilor duse la îndeplinire după primirea Ordinului Consiliului de Miniștri 462/CBBT. USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 258, „nota" din 16 septembrie 1942 descrie aprobarea „fără restricții"

Voiculescu a fost atent la detalii. Nici un obstacol n-ar mai fi stat în cale. Guvernatorul a cerut poliției și jandarmeriei „să organizeze în mod minuțios această operațiune, pentru a înlătura orice putință de nereguli, dezordine, abuzuri sau excese". Toți evreii, inclusiv cei care, în aparență, efectuau munci importante pentru stat, trebuia să fie cuprinși de astă-dată. Cazul următor reprezintă un exemplu concret. Treisprezece evrei ghetoizați fuseseră desemnați să muncească alături de anchetatorii de la Banca Națională a României și de la biroul procurorului din Chișinău, pentru a da de urma unor foste proprietăți evreiești de care agențiile jefuitoare ale statului fuseseră deposedate — și să-i tragă la răspundere pe vinovați. Voiculescu a cerut ca investigațiile să fie urgentate, „așa fel ca aceștia [13 evrei] să nu poată rămâne în Basarabia, ci să urmeze soarta coreligionarilor lor". Cei 13 evrei au fost reintegrați în ghetou pe 22 aprilie.[231]

Pe 6 mai, Meculescu i-a prezentat lui Voiculescu un plan pentru deportarea restului de 257 de evrei din Chișinău. Planul prevedea mutarea evreilor cu trenul pe 20 mai, într-un singur transport, prin atașarea a șapte vagoane la un tren obișnuit de pasageri, programat să plece din Chișinău la ora 14. Toate bunurile de valoare trebuia să fie predate reprezentanților Băncii Naționale a României în preziua plecării, pe 19 mai. Evreii aveau voie doar cu bagaje mici de mână, pentru articole absolut necesare. Li se cerea să plătească pentru zece căruțe procurate de jandarmerie în vederea transportării celor evacuați, care nu erau capabili să meargă cele câteva sute de metri de la ghetou la gară. Un număr de douăzeci de jandarmi din Lăpușna și trei ofițeri de armată aveau să însoțească trenul de la Chișinău până la Tighina. Deportații urmau să traverseze Nistrul pe la punctul de

---

dată lui Voiculescu, de a deporta evreii din Basarabia. Transmiterea de către Vlădescu a conținutului ordinului lui Antonescu se află la USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, f. 42, Mesaj strict confidențial/f. urgent nr. 1106 din 20 mai 1942, Guvernul Basarabiei pentru Garnizoana Chișinău/Biroul de autorizații de călătorie, prin care cere permis de transport pentru nouă vagoane, să se deplaseze în direcția Visterniceni – Lăpușna – Vradievka. Momentan, Antonescu și-a dat acordul pe cererea lui Voiculescu la 17 martie, pentru a rezolva, odată pentru totdeauna, problema celor 425 de evrei care se mai găseau în Basarabia (vezi nota de subsol 75).

[231] *FCER Perioada*, partea a 2-a, pp. 187-188, Raport nr. 799/C din 6 mai 1941 de la Voiculescu pentru Președinția Consiliului de Miniștri [Antonescu]. Raportul precizează data la care Antonescu a dat ordinul nr. 462/CBBT, ca fiind 30 martie 1941.

trecere Tighina – Tiraspol, iar de acolo erau escortați până la gara din Vradievka, în apropiere de Bug, la nord de Domanovka, de unde urmau să fie predați unei unități de jandarmerie din Transnistria. Trei sau patru jandarmi aveau să patruleze în fiecare vagon de tren. Jandarmii locali ar fi fost instruiți să-i împiedice pe cetățeni să se apropie de tren, în gările aflate pe traseu, și nimănui nu-i era permis să coboare din tren, odată acesta pus în mișcare. Toate ferestrele de la vagoanele speciale aveau să fie închise etanș, iar evreii nu aveau permisiunea nici măcar să se apropie de acestea. Jandarmii care escortau trenurile urmau să aibă armele încărcate. Pentru a se asigura că dădea de urma fiecărui evreu, Meculescu a specificat faptul că, de astă-dată, ar fi fost alcătuită o listă cu numele deportaților, iar aceasta ar fi urmat să fie verificată din nou, atunci când evreii ar fi fost predați jandarmeriei transnistrene, la Vradievka.

Voiculescu a aprobat planul în aceeași zi în care l-a primit. Guvernatorul i-a repetat lui Meculescu, într-o notă făcută pe marginea propunerii de plan, nevoia pentru o pregătire meticuloasă, cu anticipație, a unui control riguros asupra tuturor aspectelor operațiunii, și a grijii speciale în selectarea personalului care însoțea deportații, ca nu cumva să apară vreo problemă.[232]

Conștient de implicațiile deportării evreilor, Voiculescu a luat și câteva măsuri de precauție. Dacă uneori este posibil să fi părut că făptașii celor mai atroce crime din timpul Holocaustului erau lipsiți de capacitatea de a distinge binele de rău, acțiunile lui Voiculescu, în timpul acestui ultim asalt asupra evreilor din Chișinău, au dovedit contrariul. Recunoscând că pacienții cu boli mintale de la spitalul din Costiugeni nu constituiau o amenințare plauzibilă la adresa siguranței de stat a României, el a cerut Curții de Apel Chișinău și a obținut acoperirea cu o decizie care să stabilească faptul că deportarea acestor pacienți era legală. De asemenea, a obținut un certificat medical de la medicul primar al județului Lăpușna, care stabilea că pacienții din spitalul ghetoului erau cu toții într-o suficient de bună condiție fizică, pentru a fi deportați, cu excepția unui singur copil, care avea

---

[232] USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 76-80, Comunicat secret nr. 4079 din 6 mai 1942 de la Meculescu la Guvernul Basarabiei, cu notița marginală a lui Voiculescu: „Se aprobă".

scarlatină, și a mamei sale. Medicul, și el precaut în abordarea detaliilor esențiale, a specificat că, din cauza faptului că patru dintre pacienți erau paraplegici, era nevoie de o căruță pentru a fi duși de la spital la trenul de deportare. Cu aceste documente de autoprotecție la mână, Voiculescu a trecut la al doilea pas, și anume asigurarea unei agitații cât mai reduse cu putință în timpul deportării acestor victime extrem de vulnerabile. El a aranjat ca fostul manager al magazinului de la spitalul de boli nervoase, o figură obișnuită printre pacienți, să fie scos de la închisoare pentru o singură zi, în vederea facilitării transferării pacienților în vagoanele sigilate, care-i așteptau. Pe 20 mai, 48 din cei 53 de pacienți evrei aflați în Spitalul Costiugeni au fost luați sub pază de unitățile de jandarmerie și puși în două vagoane sigilate, unul pentru bărbați, iar celălalt pentru femei. Fostul angajat al magazinului de spital a fost întors la închisoare, de îndată ce transferul s-a încheiat.[233]

Celelalte cinci vagoane care mai rămăseseră erau pregătite să primească alți 158 de evrei care fuseseră deșteptați dimineața, la ora 3:20, și cărora li se ceruse să se prezinte neîntârziat la un anume punct de întâlnire din ghetou. Cei unsprezece evrei care munceau din ianuarie la garajul militar „Gloria" au fost incluși în acest număr. Înainte ca evreii respectivi să fie escortați în afara ghetoului, toți banii românești și alte bunuri de valoare aflate în posesia lor au fost confiscate. Șeful românizării, Andreiaș, și-a făcut apariția în ghetou la ora 6:30 dimineața și, cu ajutorul poliției, a încărcat în camioane și căruțe toate bunurile personale pe care le-a găsit în proaspăt-abandonatele locuințe evreiești și le-a luat. Șapte evrei, inclusiv membri ai familiei Schwarțberg, care încă mai sperau să scape în Palestina, nu s-au prezentat la punctul de întâlnire. Imediat, ei au fost raportați

---

[233] Pentru consemnări extinse cu privire la pacienții internați în spitalul din ghetou și în spitalul de psihiatrie de la Costiugeni, inclusiv listele de nume, vezi USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 19-23, 82, 84-85; și USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosarele 6922 și 6922-2. Certificatul medicului primar privind pacienții spitalizați se află în dosarul 692202, f. 578, Raport al medicului primar Dr. Ioan Pascaly [ortografie alternativă în cadrul aceluiași document: Pascalay], din data de 20 mai 1942. Vezi și USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 361, Raport nr. 8391 din 3 iunie 1942, de la Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău pentru Voiculescu, cu privire la cei cinci pacienți cărora li s-a permis să rămână la spitalul din Costiugeni.

la poliție, care a început să-i caute. În această fază ultimă a deportărilor, românii au alcătuit o listă detaliată cu numele celor deportați. Toate acestea au avut nevoie de timp. Trenul de călători la care vagoanele speciale urmau, inițial, să fie atașate a sosit în gara Chișinău și a plecat fără acestea. Abia în seara aceleiași zile, la ora 20.00, adică la aproape 17 ore după ce fuseseră treziți, evreii speriați, prăduiți de toate bunurile și fără nici o speranță au fost predați oficial unității de jandarmerie Lăpușna, numită să asigure escorta trenului sigilat către Transnistria.

Guttman Landau, președintele Comitetului Evreiesc, și soția lui, Sara, care scăpaseră împreună de la convoaiele din octombrie 1941, cu ajutorul unor autorizații speciale emise de comandantul de la acea vreme al garnizoanei, Dumitrescu, au încercat să se sinucidă[234], ingerând mari cantități de morfină pe 20 mai, atunci când a devenit

---

[234] Cu privire la sinuciderea lui Landau, vezi USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922, ff. 583-584 [scris de mână], Raport nr. 5145 din 25 mai 1942, Poliția Chișinău/Secția Siguranța pentru Guvernatorul Basarabiei; o copie semnată a acestui raport se află la USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 93-94. Raportul de poliție arată că cei doi Landau și-au injectat stricnină, însă ulterior Sara Landau a mărturisit că ingeraseră morfină; vezi Protocolul de depoziție al Sarei Landau, 4 noiembrie 1944, *loc.cit.* Mărturia acesteia nu specifică dacă ea a fost vreodată trimisă în Transnistria. Numele ei apare pe o listă de evrei care se aflau încă la Chișinău pe 28 iulie 1942, cu observația că se dăduse ordin pentru deportarea ei dincolo de Nistru, însă la 8 mai 1943 ea se afla încă în ghetou; v. același opis, rola 9, dosar 6923, ff. 406-409, Raport nr. 12271 din 28 iulie 1942, Poliția Chișinău/Biroul Siguranță pentru Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău, cu o listă atașată (Landau e nr. 58 din cei 178 de evrei aflați pe listă, cu mențiunea ca ea să fie deportată); același opis, rola 16, dosar 7219, ff. 88-91, Raport nr. 3597 din 8 mai 1942, de la Secția de Poliție Chișinău pentru Inspectoratul Regional de Poliție, cu „Lista de nume a evreilor care locuiesc în orașul Chișinău pe 8 mai 1943" (Landau este nr. 57 din listă). Până la mijlocul anului 1943, cele mai multe deportări făcute de autoritățile române fuseseră oprite. Lista datată 4 iulie 1943 a fost alcătuită ca răspuns la un ordin urgent venit de la București, de a pregăti două registre separate, unul cu „evrei pur-sânge" și al doilea cu „evrei cu sânge amestecat", conținând informații privind temeiul pentru care ei se aflau încă în Basarabia și dacă aveau rude care trăiau în România (Regat). Potrivit ordinului, scopul era acela de a-i permite guvernului să pregătească o nouă legislație privind statutul legal al unor asemenea evrei și să se pregătească pentru posibilitatea transferării acestora în altă parte. Pe 3 octombrie 1943, Sara Landau se afla încă la Chișinău, numele ei apărând pe lista evreilor aflați încă acolo, care era mult mai scurtă decât oricare dintre listele citate anterior; vezi același dosar, ff. 538-539, Raport nr. 2991 din 5 octombrie 1943, de la Secția de Poliție Chișinău pentru Biroul de Populație Chișinău, cu o listă atașată, din data de 3 octombrie.

evident că nu mai putea fi cumpărată nici o altă scutire. Când cuplul nu s-a prezentat la punctul de adunare, a fost trimisă o unitate de căutare, pentru a-i localiza. Au fost găsiți la locuința lor, în stare de inconștiență, însă mai respirau încă și au fost duși la spital. Echipa de românizare trimisă să golească casa președintelui Comitetului Evreiesc a găsit suma de 23.827 de lei românești; de astă-dată, însă, banii nu le mai puteau oferi nici o alinare. Guttman Landau a murit în dimineața zilei următoare. Sara a rămas spitalizată în stare critică, nu a fost urcată în trenul deportării, iar ulterior s-a însănătoșit. În noiembrie 1944, le-a istorisit anchetatorilor sovietici experiența ei: „Pe 20 mai 1942, la ora trei dimineața, au început să deporteze aproximativ 200 de persoane care mai rămăseseră. Ridicau din nou evrei pentru a fi trimiși. Soțul meu și cu mine am decis să nu mergem. Am căzut de acord să ne sinucidem și am băut o doză mare de morfină. Soțul meu a murit, însă un medic român pe nume Marshlan mi-a salvat viața. Când mi-am recăpătat cunoștința, doctorii au spus că ar fi trebuit să dea dovadă de oarece compasiune omenească și să nu mă salveze." În afară de Sara Landau, doar un alt evreu bolnav, copilul în vârstă de cinci ani cu scarlatină, a căpătat permisiunea de a sta în spitalul ghetoului.

Punerea în aplicare a planului de siguranță conceput de Meculescu a avut nevoie de o zi întreagă. Punerea la punct a hârtiilor, transferul de la ghetou la gară și încărcarea ghetoizaților epuizați în tren nu fuseseră finalizate până la ora 22.15, moment în care trenul, acum format doar dintr-o locomotivă și vagoanele sigilate cu deportați, a plecat din oraș. Călătoria la Nistru și dincolo, în Transnistria, la Vradievka, a durat trei zile. La sosire, a fost încropită o nouă listă cu evreii transferați. Cel ce a semnat ca „donator" a fost șeful unității de jandarmerie din județul Lăpușna, care-i adusese pe evrei de la Chișinău. Comandantul plutonului Vradievka din cadrul Jandarmeriei Transnistria a contrasemnat în calitate de „primitor". „Coletele" au fost livrate la gara feroviară din Vradievka, pe 23 mai 1942.[235]

---

[235] Pentru înregistrări privind transportul din 20 mai, inclusiv o listă întreagă a celor 204(6) evrei deportați (precum și alți 19 evrei scoși de pe listă în ultima clipă), vezi USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922-2; și USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96. „Documentul de livrare" semnat de șeful Jandarmeriei Călărași, Gheorghe Zoma, responsabil cu transportul de la Chișinău la

Voiculescu i-a transmis lui Ion Antonescu noutățile pe 25 mai. Pe 19 iunie, Meculescu i-a pus guvernatorului la dispoziție un raport detaliat al operațiunii și a atașat la acesta copiile raportului completat de unitatea de jandarmerie care escortase trenul și documentul de transfer semnat la Vradievka. Pe 30 iunie, aproape ca și un gând care vine prea târziu, Voiculescu a telegrafiat Consiliului de Miniștri că „existența ghetoului Chișinău s-a încheiat cu trimiterea ultimului lot de evrei în lagărul de la Vradievka"[236].

Vradievka și de șeful Jandarmeriei Vradievka, Ioan Radu, cuprinde o listă a deportaților predați și conseamnează că fiecare are „un bagaj sumar și hrană pentru cinci zile"; vezi USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 107-113. Șapte evrei care nu s-au prezentat la transportul din 20 mai au fost depistați și deportați pe 10 iulie, împreună cu alți 19; vezi același dosar, ff. 119-120, 127; și ordinul de a fi găsiți, la USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922-2, f. 580, Ordinul nr. 5065 din 25 mai 1942, Secția de Poliție Chișinău/Siguranța pentru Prefectura de Poliție București. Cu privire la muncitorii de la atelierul militar „Gloria", vezi același dosar, f. 86; și USHMM RG –25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, f. 12, Comunicat nr. 23337 din 27 ianuarie 1942, Pacsimade către Voiculescu.

[236] USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, f. 87, Raport nr. 1186 din 25 mai 1942, Voiculescu către Consiliul de Miniștri. Voiculescu a raportat doar 204 deportați, probabil reflectând absența lui Guttman Landau și a soției sale, cum avea să facă inspectorul de la Siguranța Regională din Chișinău, în luna august; vezi USHMM RG – 54.001, rola 12, fond 680, opis 1, dosar 4474, ff. 447-448, Raport nr. 16041 din 4 august 1942, Inspectorul Siguranței Regionale din Chișinău către Guvernul Basarabiei. Raportul lui Meculescu se află la USHMM RG – 25.003, rola 128 (fost 658), dosar 96, ff. 105-106, Raport nr. 5530 din 19 iunie 1942, Meculescu către Guvernul Basarabiei, având atașat un referat întocmit la fața locului de către maiorul Vartic, comandant al Legiunii de Jandarmi Lăpușna. Pentru comentariul final al lui Voiculescu, vezi USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7, f. 324, Comunicat nr. 1817-C din 30 iunie 1942 de la Voiculescu către Consiliul de Miniștri. În ciuda finalității acestor rapoarte, un lot suplimentar de 27 de evrei a fost ridicat și deportat peste Nistru câteva săptămâni mai târziu, pe 10 iulie 1942. Cu privire la deportarea din 10 iulie, vezi USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96, ff. 118-120, notă cu lista numelor deportaților, Inspectoratul Regional de Jandarmerie Chișinău către Guvernul Basarabiei, nedatat; și f. 127, Raport nr. 10285 din 11 iulie 1942, de la Inspectoratul de Poliție Chișinău către Voiculescu, prin care descrie punerea în aplicare a deportării și trimite o listă de „bunuri de valoare" („un ceas", „lanț de argint", „o coroană dentară", „doi cercei din aur" — reprezentau denumiri obișnuite) confiscate de la cei deportați.

Sfârșitul: Transnistria

Majoritatea evreilor basarabeni care au fost deportați în Transnistria nu au supraviețuit. Mulți nu au reușit să treacă nici măcar peste iarnă. Sosind într-o condiție fizică precară, ei au fost obligați să meargă pe jos de la un loc la altul, pe un teren dificil, întotdeauna sub amenințarea temutului ordin „Alexianu", care nu cruța nici bărbat, nici femeie, nici bunic sau bunică — pe nimeni care rămânea în urmă. Atunci când un medic evreu care izbutise să amâne deportarea propriei sale familii a trecut de primul val, în octombrie 1941, a întrebat un pacient spitalizat, care fusese deportat și, cum-necum, se întorsese la Chișinău despre ceea ce văzuse în Transnistria, răspunsul a fost înfricoșător și precis: „Nu am de gând să vă spun prea multe, doctore, deoarece aveți probleme cu inima. Dar vă voi spune un lucru. Toate drumurile de acolo, dincolo de Nistru, sunt pline cu cadavrele evreilor. Poți vedea mâini, picioare, creiere, măruntaie pe care se bat câinii... Îl cunoști pe medicul dentist Șapira, al cărei soț este paralizat... Am fost nevoiți să mergem pe jos. Astfel că ea l-a târât pe nefericitul ei soț paralizat, tot timpul fiind presată de țeava puștii să meargă mai repede și să-l lase în urmă. A continuat în agonie, până când nu mai era în stare să îndure abuzul, și, în cele din urmă, s-a văzut obligată să-l abandoneze în mocirla de pe drum. Era atât de mult noroi, încât mâinile cu care el și-a exprimat ultimul rămas-bun, abia dacă se mai vedeau."[237] Evreii care au supraviețuit marșurilor forțate au fost obligați la muncă și să trăiască în aer liber, fără adăpost, în toiul iernii. Unii au fost „găzduiți" în grajdurile și în cocinele de porci din fermele colective aflate în regiunea Golta, de-a lungul Bugului, acolo unde condițiile pentru menținerea vieții erau minime. Mâncarea, apa, medicamentele și contactul cu exteriorul nu le erau permise. Deportații au cedat din pricina expunerii la frig, din cauza foametei, a tifosului și a altor boli declanșate de insalubritate, epuizare fizică și emoțională și de violențele mortale care se abăteau asupra lor din toate părțile: români, naziști, voluntari

---

[237] USHMM RG – 54.001, rola 21, fond 1026, inventar 2, dosar 325-1, Protocol de depoziție al lui Etl Abramovna Berman, 28 noiembrie 1944, *loc.cit.*

Volksdeutsch de la coloniile germane din Transnistria, poliția locală ucraineană și voluntarii Poliției de Ordine.[238] Perioada Crăciunului de la sfârșitul anului 1941, la doar câteva săptămâni după lichidarea ghetoului din luna octombrie, a fost în special mortală. Deportații s-au prăpădit într-un număr mare din cauza temperaturilor foarte scăzute, a înfometării și a tifosului, iar zeci de mii de evrei din comunitățile locale și deportați din Basarabia au fost executați în lagăre și în locuri speciale aflate în zonele din răsăritul Transnistriei, pe Bug.

Pe măsură ce evreii din Chișinău erau evacuați peste Nistru, Alexianu, guvernatorul Transnistriei, descria situația din provincie ca fiind „destul de gravă". Potrivit constatărilor sale, evreii ajungeau „pe vreme rea, cu drumuri impracticabile", ceea ce făcea că „ așezarea lor la locurile destinate se face în condiții foarte grele". El descria situația din regiunea sudică a Transnistriei, către care erau îndreptați evreii din Chișinău: acolo, declara acesta în mod categoric, „nu am posibilitatea să le dau o bucată de pâine". Condițiile sanitare erau „foarte proaste". Alexianu a spus răspicat că nu putea face prea mult pentru evrei și că, în străduințele sale, se mărginea la „izolarea celor bolnavi și pentru a feri populația [creștină] de contaminări". La fel ca la Chișinău, localnicii erau indignați de sosirea evreilor. Cerând ca fluxul deportaților să fie încetinit, Alexianu a tras concluzia că „nu vreau să se spună apoi că această evacuare a evreilor în Transnistria s-a făcut în condiții neomenoase"[239]. Antonescu a fost de acord

---

[238] Cu privire la Transnistria, vezi Ioanid, *The Holocaust in Romania*,2000; *Raportul Comisiei Wiesel*; și Ancel, *Transnistria*, 1998. Scopul aflat în spatele deportărilor din Basarabia și Bucovina a fost surprins în raportul concis trimis la Berlin pe data de 17 octombrie de către SS-*Hauptsturmführer* Gustav Richter din Ambasada Germaniei la București, în urma unei conversații cu Radu Lecca, Directorul General al Centralei Evreilor din cadrul Guvernului României: „110.000 de evrei din Bucovina și Basarabia vor fi evacuați în două păduri din zona Bugului. [...] Această acțiune trebuie pusă în seama unui ordin al mareșalului Antonescu. Scopul acțiunii este lichidarea acestor evrei." Vezi Trașcă și Deletant, *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944: Documente din arhivele germane*, 2007, pp. 338-339; și Alexandru *et al.*, *Martiriul evreilor din România*, 1991, pp. 165-166.

[239] USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29, f. 331 [scris de mână/ numărătoare ilizibilă], Ordin nr. 13842/CBBT din 5 noiembrie 1941, Vlădescu la Consiliul de Miniștri către Guvernatorul Basarabiei, cu fragmente din raportul lui Alexianu cu privire la condițiile din Transnistria. Raportul lui Alexianu nr. 2369 [? – numărul raportului este parțial ilizibil] din 1 noiembrie 1941, trimis de la Tiraspol,

cu solicitarea lui Alexianu de a da răgaz și, așa cum s-a precizat mai sus, pe 5 noiembrie 1941, i-a comunicat Guvernatorului Voiculescu decizia sa de a amâna până la primăvară alte deportări. În acel moment, însă, era prea târziu pentru evrei, cu excepția câtorva încă aflați în ghetoul din Chișinău.

Condițiile erau vitrege în Transnistria, iar administrația românească a provinciei se preocupa prea puțin de supraviețuirea fiecărui evreu. Astfel, e dificil de dat de urma evreilor deportați în Transnistria din ghetoul aflat la Chișinău, în bogatul material documentar care a supraviețuit războiului. În numele Comitetului Internațional al Crucii Roșii de la Geneva și al rudelor care trăiau în străinătate, Crucea Roșie din România s-a interesat din când în când de soarta membrilor de familie dispăruți după deportări. Însă puține au fost răspunsurile care să indice că, în realitate, un deportat fusese găsit viu.[240] Corespondența trimisă de rudele din Regat către deportații ale căror adrese erau necunoscute reprezintă, de asemenea, o pistă documentară, însă conținutul scrisorilor nelivrate — și rămase fără răspuns — vorbește despre situația deznădăjduită în care se aflau deportații. Grăitoare sunt rândurile scrise de Riva Corin din București către Ilie Cuniceanu, un deportat din Chișinău, despre care se zvonea că ar fi ajuns la Domanovka, în județul Golta, pe fluviul Bug: „Suntem surprinși că nu am mai primit nici o veste de la tine. Suntem bine. Scrie-mi imediat adresa Soniei, ca să pot trimite ceva ajutor. Îi cerem Soniei să ne scrie și ea. Te îmbrățișăm."

---

poate fi consultat la USHMM RG – 31.004, rola 1, fond 2242, opis 1, dosar 677, ff. 99-110 [scris de mână]. Câteva luni mai târziu, biroul Siguranță din capitala transnistreana Odesa raporta: „Chestiunea evreească a fost rezolvată în parte, fie prin internarea evreilor în lagăre, fie prin execuția acestora"; vezi USHMM RG – 31.004, rola 1, fond 2242, opis 4-S, dosar 28, fișier nepaginat, Raport nr. 2071 din 28 iulie 1942, Raport SSI pentru Guvernul Transnistriei intitulat: „Sinteză a situației generale din Transnistria în iulie 1942". Pentru o descriere recentă a acelor condiții și a destinului deportaților și localnicilor evrei, vezi *Raportul Comisiei Wiesel*, pp. 141-168.

[240] USHMM, Acc. 1995. A. 1273 (Odessa Oblast Archive Records from Yad Vashem Collections, 1941-1944), rola 1, dosar M39/18 (numărul de fișier de la Yad Vashem), coperta dosarului original al Guvernului Transnistriei marcată 11780/26254-3/1942, Scrisoare datată 22 decembrie 1941 de la Crucea Roșie Română către comandantul lagărului de la Obadovka, prin care caută informații cu privire la deportații evrei, inclusiv 26 de familii și indivizi deportați de la Chișinău.

Domanovka, împreună cu Bogdanovka și Acmecetka, erau cele mai întinse lagăre dintr-o regiune care a început să fie cunoscută ca fiind „Regatul românesc al morții". Lagăre mai mici, Vradievka fiind unul dintre acestea, se aflau în apropiere. Spre sfârșitul anului 1941, 10.000 de localnici evrei, între 65.000 și 70.000 de evrei din Odesa și aproximativ 30.000 de evrei din Basarabia — inclusiv din ghetoul din Chișinău — se aflau concentrați în această regiune. Tifosul, moartea cauzată de expunerea la condițiile atmosferice și de înfometare erau de nestăpânit. În luna decembrie 1941 și la începutul anului 1942, românii, văzuți de peste Bug de către armata germană și autoritățile SS și ajutați de jandarmii locali, poliția ucraineană și recruții din „coloniile" locale de *Volksdeutsch*, au executat evrei, oprindu-se din activitatea de ucidere în masă doar pentru a participa la slujba de Crăciun, după care au revenit, pentru a-și încheia misiunea.[241]

Ocazional, numele evreilor din Chișinău figurează pe liste de supraviețuitori din lagăre, acestea fiind compilate de autoritățile române după ce cursul războiului s-a întors împotriva Germaniei și al României, aliata acesteia. Reflectând asupra perspectivelor probabile pe care țara și ei înșiși le aveau după război, liderii români au început, în 1943, să pună în balanță înțelepciunea politicilor pe care le adoptaseră față de evreii din țară și să exploreze posibile căi de a se eschiva de la tragerea la răspundere. După ce au produs atât de multe rapoarte despre deportare și moarte, faptul de a ști câți evrei supraviețuiseră în Transnistria a devenit, în ochii lor, ceva important. Au fost alcătuite liste meticuloase, însă numele evreilor din Chișinău aflate pe aceste liste sunt sporadice.[242]

---

[241] Scrisorile la care nu s-a primit răspuns se află la USHMM/Archives of the Federation of Jewish Communities in Romania, RG – 25.021, rola 19, dosar 412, ff. 53-54, cererea Jewish Central Postal Assistance Service din data de 21 decembrie 1942 către biroul orașului, ghetoul Domanovka, județul Golta, având atașată o listă de corespondență adresată unui număr de trei deportați din Chișinău. Cu privire la ghetou și la masacrele din județul Golta, vezi *Raportul Comisiei Wiesel*, pp. 146-150.

[242] Vezi, de pildă, un set de liste strânse pentru lagărul de la Mostovoi în USHMM/Odessa Oblast Archives, RG – 31.004, rola 18, fond 2361, opis 1, dosar 24/1942, f. 81, „Lista cu numele evreilor [pregătită de Legiunea de Jandarmi Berezovka] care trăiesc în acest județ în afara lagărului de la Mostovoi, 1942", care, din cei 36 de evrei aflați pe listă, identifică trei din Chișinău; sau același opis, rola 19, dosar 590/1942, ff. 8 și 21-29, Raport nr. 251 din 1 februarie 1943, de la Prefectura Mostovoi către Prefectura Județului Mostovoi, având atașate liste cu numele evreilor, care arată trei

Peste 55.000 de evrei basarabeni fuseseră deportați în Transnistria. În decembrie 1942, când s-a făcut o evaluare, jandarmeria a raportat că doar 12.240 mai erau încă în viață.[243] Alți deportați au murit în lunile care au urmat. Mult timp înainte ca moartea să înceteze de a mai fi obiectivul primordial al politicii românești față de evreii basarabeni, cei mai mulți dintre evreii Chișinăului erau deja morți.

* * *

Mutată din România în URSS, după care înapoi, prin deplasarea frontierelor de stat, măcelărită de vicisitudinile războiului, comunitatea evreiască din Chișinău era o umbră a ceea ce fusese odinioară, atunci când armata română reocupase orașul, în iulie 1941. Revenirea românească s-a făcut după un an de ocupație sovietică a orașului, un an în care antisemitismul din România, propagat la modul personal de Conducătorul Statului, Ion Antonescu, se intensificase până la cote fără precedent. Vulnerabili, dezorientați, deposedați și expuși la omoruri turbate pe străzile și la periferia orașului, peste 10.000 de evrei care mai rămăseseră în Chișinău au fost ghetoizați cu forța și, puțin câte puțin, dezumanizați. Comisia de Anchetă instituită de Antonescu a recunoscut că, pentru români, viețile evreilor „nu mai reprezentau o noțiune demnă de protejat"[244]. În cele din urmă, ei erau „colete", expediate în viață, chiar dacă hărăziți morții. Atrocitățile comise împotriva lor erau produsul unei politici de distrugere coordonate, intenționate, executate pas cu pas. Politica, fundamentată pe ura etnică și pe atribuirea de „vină colectivă" a fost afirmată

---

evrei din Chișinău din 49 de la Berezovka, unul din Chișinău din 10 de la Vaselinovo, nici unul din Chișinău la Balaiciuc și 11 din Chișinău din cei 259 de supraviețuitori de la Mostovoi. Până în septembrie 1943, numărul evreilor din Chișinău care supraviețuiau la Mostovoi coborâse la doi dintr-un total de 123; vezi aceeași rolă și același opis, dosar 591/1943, ff. 75-80, „Lista cu nume a evreilor din Mostovoi", pregătită, în replică la o cerere venită din partea Guvernatorului Alexianu, de către Oficiul de Muncă al Județului Berezovka, având data poștei 29 septembrie 1943.

[243] *Raportul Comisiei Wiesel*, pp. 139-140, 175-176, cu privire la numărul celor deportați. USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9, f. 291, notă scrisă de mână privind supraviețuitorii din decembrie 1942, pe o copie din 15 decembrie 1941, raport al Inspectorului General de Jandarmerie Vasiliu, potrivit căruia 108.002 evrei au fost deportați din Basarabia și din Bucovina, laolaltă.

[244] „Raportul de anchetă 1", p. 6.

public de conducerea Statului român și de sus în jos, la fiecare nivel al lanțului de comandă, atât militar, cât și civil. Aceasta și-a găsit un ecou puternic și sprijin în rândurile majorității românilor, de la orașe și de la sate.

Cea mai mare parte a evreilor care au fost internați în ghetoul din Chișinău au devenit victimele Holocaustului, în vara și toamna lui 1941, în timp ce erau ghetoizați, în Transnistria după deportările forțate în răsărit sau pe drumul dintre primul iad și cel de-al doilea. În condițiile în care crima nu mai putea fi reparată, făptașii români, responsabili pentru punerea la cale a uciderilor, și-au înfruntat destinele, nu cu multe luni mai târziu. Ion Antonescu și Mihai Antonescu, guvernatorul Transnistriei, Gheorghe Alexianu, și secretarul de stat la Ministerul de Interne Constantin Z. (Piki) Vasiliu au fost executați în România, în 1946. Comandantul Garnizoanei Chișinău, Eugen Dumitrescu, s-a sinucis înainte de a compărea în fața justiției (vezi mai sus), în timp ce Guvernatorul Basarabiei, Constantin Voiculescu, a fost condamnat la închisoare pe viață după încheierea războiului și a murit în 1955, la închisoarea de la Gherla, în România. Colonelul Dumitru Tudose, care a promovat la rangul de general în războiul contra Uniunii Sovietice, și comandantul jandarmeriei din Basarabia, Teodor Meculescu, au fost, la rândul lor, judecați și condamnați.[245]

În sens literal, este adevărat că ghetoul din Chișinău și internații săi au fost lichidați de „sălbatici de la periferie" — așa cum afirma, la aproape o jumătate de veac de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, președintele executiv al Fundației „Mareșal Ion Antonescu". Dar sălbaticii din Basarabia și de dincolo de Nistru, în Transnistria, nu „acționau după capul lor", după cum acesta a insinuat. Și nici nu erau, în principal, „legionarii" Gărzii de Fier. Ei erau funcționari militari și civili din timpul guvernului de război al lui Ion Antonescu. Acțiunile lor erau bine ticluite, inspirate și conduse de „sălbaticii" din București, avându-i în frunte pe Conducătorul Statului. Antonescu și lacheii săi au formulat și întărit politica românească din timpul Holocaustului și, acționând astfel, au intrat în rândurile celor mai feroce criminali de război și ucigași ai secolului XX.

---

[245] Înregistrări ample de la procesele de după război ale lui Voiculescu, Tudose și Meculescu se găsesc în USHMM RG – 25.004, rolele 16, 24, 25 și 65.

Cronologia Ghetoului din Chișinău și ocupația românească a Basarabiei, 1941-1942

RADU IOANID și BREWSTER CHAMBERLIN

Notă editorială: Dacă nu este specificat altfel, toate mențiunile cu privire la „Antonescu" se referă la Generalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului român.

Iunie 1941

1 *Forțele germane termină cucerirea Cretei.*

8 *Forțele Marii Britanii și Franței libere invadează Siria și Libanul, pentru a le scoate de sub controlul forțelor Guvernului francez de la Vichy în colaborare cu germanii.*

12 Conducătorul Statului, Generalul Ion Antonescu, se întâlnește cu Hitler la München, pentru a discuta contribuția României la apropiatele ostilități împotriva Uniunii Sovietice.

14 *Statele Unite ale Americii îngheață capitalurile germane și italiene din America.*

17-18 La Galați și Roman, Inspectorul de Jandarmerie C.Z. Vasiliu îi informează pe ofițeri cu privire la planul lui Antonescu de „curățire a terenului", o politică menită să-i înlăture pe evrei din zonele rurale și să-i concentreze pe evreii de la orașe în ghetouri.

18 *Turcia încheie un acord cu Germania, prin care se promite solemn neutralitatea Turciei.*

19 Generalul Ilie Șteflea răspândește către comandanții Armatei Române de pe câmpul de luptă ordinul „confidențial" emis de Antonescu privind modul de tratare a evreilor („jidani") și a comuniștilor.

cca 20 Sunt emise ordine către poliție și unitățile militare pentru a-i împușca pe ostaticii evrei ca represalii pentru activitate partizană sau alte acțiuni cu caracter anti-românesc.

cca 20 Vasiliu ordonă ca evreii să fie tratați cu „cea mai mare vigilență", din cauza presupuselor legături cu comunismul și a pretinsului comportament ostil.

22 Germania și aliații ei declanșează Operațiunea „Barbarossa", invadarea Uniunii Sovietice. România declară război Uniunii Sovietice.

23 Armatele a 11-a germană, a 3-a și a 4-a române trec Prutul și intră în Basarabia.

28 *Forțele armate germane asediază orașul Minsk.*

27-30 Pogromul de la Iași culminează cu uciderea a aproximativ 10.000 de evrei din oraș de către forțele române de poliție și militare, cu o contribuție a forțelor germane, și cu îmbarcarea altor câteva mii în două „trenuri ale morții", în care majoritatea acestora își vor găsi sfârșitul.

Iulie 1941

3 Vicepreședintele Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Externe, Mihai Antonescu, le spune funcționarilor publici și ofițerilor militari că înlăturarea evreilor din teritoriile proaspăt recucerite trebuie să se realizeze prin deplina purificare etnică.

5 Forțele germane ajung la Nistru, în timp ce forțele române înaintează către Chișinău.

8 Operațiunea românească de „curățire a terenului" este ordonată printr-o directivă telefonică cu caracter secret de către Președinția Consiliului de Miniștri pentru Biroul II (Spionaj) al Cartierului General. În ziua următoare, contra-spionajul și unitățile de jandarmerie au raportat omorârea de evrei în orașul Bălți, la nord de Chișinău.

10 Forțele române și germane trec fluviul Nistru în „Transnistria", în Ucraina de sud-est.

12 Mihai Antonescu ordonă recent-numitului Guvernator al Basarabiei, Generalul Constantin Voiculescu, să asigure „curățirea terenului" de comuniști și evrei.

13 Trupele sovietice părăsesc Chișinăul, după ce au minat și dinamitat cea mai mare parte a clădirilor.

16-17 Trupele române își fac intrarea în Chișinău și încep vânătoarea și uciderea de evrei, numărul celor omorâți ajungând la aproximativ 10.000 în primele zile din timpul ocupației.

18 Antonescu ordonă ca toți evreii să fie duși la muncă grea, unul din zece fiind executat prin împușcare, pentru fiecare tentativă de evadare.

18 Colonelul Dumitru Tudose, adjunctul șefului de stat-major al Armatei a 4-a, este numit comandant de garnizoană (militară) al Municipalității Chișinău.

18 Compania 23 de Poliție, care participase la pogromul de la Iași, este rânduită în Basarabia.

19 Guvernatorul Voiculescu se mută în Cartierul său General din Chișinău; comandantul de garnizoană Tudose sosește și el în oraș.

19 Forțele germane din Chișinău solicită încetarea crimelor comise la întâmplare asupra evreilor din cauza fricii de epidemie, un risc favorizat de cadavrele neîngropate, împrăștiate prin tot orașul.

24 Voiculescu ordonă internarea evreilor în lagăre și ghetouri și grăbirea înființării unui ghetou în Chișinău; de asemenea, ordonă organizarea muncii silnice pentru evrei, inventarierea proprietăților evreiești și înregistrarea evreilor din mediul urban.

26 Comandamentul Militar (Garnizoană) al Municipalității Chișinău își asumă responsabilitatea pentru paza și administrarea ghetoului.

27 Comandantul Jandarmeriei Militare, Marele Pretor Ioan Topor, transmite mai departe către Ministerul de Interne și către prefecturile din Basarabia, instrucțiunile lui Antonescu, potrivit

cărora nici unui evreu nu i se va permite să se deplaseze dintr-o localitate în alta.

31 *Hermann Göring îl însărcinează pe Reinhard Heydrich cu pregătirea „Soluției finale".*

August 1941

1 250 de bărbați și 200 de femei din ghetoul aflat în Chișinău sunt selectați pentru muncă, în apropiere de Visterniceni, acolo unde un total de 411 sunt executați.

1 Tudose autorizează Comitetul Evreiesc al Ghetoului să aloce locuințe, să înființeze o brutărie, să organizeze o piață de produse alimentare și să înființeze un spital în ghetou.

5 Președinția Consiliului de Miniștri (Antonescu) ordonă tuturor evreilor să poarte Steaua lui David în teritoriile de la răsărit de Nistru.

6 Sunt emise ordine pentru confiscarea aparatelor de radio de la evreii ghetoizați.

7 Autoritățile române înlătură 500 de bărbați și 25 de femei evreice din ghetou, pentru muncă forțată la Ghidighici, acolo unde majoritatea acestora sunt executați.

8 Ministerul de Interne ordonă ca evreii să nu poarte Steaua lui David.

10 Inspectoratul Regional de Poliție basarabean emite un ordin prin care le cere evreilor să poarte Steaua lui David.

12 Comandantul de Garnizoană Tudose raportează că el a curățat orașul de evrei și a încheiat izolarea acestora în ghetoul din Chișinău.

16 186 de evrei din Tighina sunt duși în ghetoul din Chișinău.

20 *Forțele germane încep asedierea Leningradului.*

20 Prefectul județului Lăpușna raportează că nici un evreu nu se mai află în comunele din județ sau în orașul Călărași, iar 11.329 de evrei sunt internați în ghetoul din Chișinău.

22 Inspectoratul Regional de Poliție Basarabean, cu sediul în Chișinău, investighează un zvon potrivit căruia evreii pun la

cale declanșarea unor incendii, pentru a acoperi posibile tentative de evadare.

24-25 Voiculescu dispune revizuirea procedurilor de pază, pentru a se asigura că nici unui evreu nu i se permite ieșirea din ghetou.

27 Voiculescu îi cere lui Tudose să înăsprească procedurile de securitate chiar mai mult și să investigheze incidentele de neglijență în serviciu.

29 Tudose ordonă restrângerea perimetrului ghetoului până pe 2 septembrie, cu scopul de a reduce numărul locuitorilor non-evrei și numărul bisericilor aflate înlăuntrul ghetoului.

30 În urma eforturilor depuse de România, pentru a începe transferul în masă al evreilor peste fluviul Bug, Acordul de la Tighina, încheiat între Germania și România, încredințează României administrația Transnistriei și prevede că deportările vor începe după încheierea operațiunilor militare.

31 Voiculescu raportează Președinției Consiliului de Miniștri cu privire la degradarea condiției celor ghetoizați; Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău raportează cu privire la condițiile sanitare și la pericolul iminent de declanșare a tifosului.

Sfârșitul lunii august: Antonescu dispune reluarea acțiunilor de deportare a evreilor din Basarabia în Transnistria.

Septembrie 1941

1 *Germania ordonă evreilor din al Treilea Reich să poarte Steaua lui David.*

2 Marele Pretor Topor dă instrucțiuni Legiunii de Jandarmerie din Tighina să pregătească mutarea evreilor dincolo de Nistru, cu un ritm de 1.000/zi, începând de la 6 septembrie; ordine ulterioare amână declanșarea operațiunii.

3 Ministerul de Interne ordonă ca evreii din Basarabia și Bucovina să poarte Steaua lui David; Antonescu anulează ordinul în ziua următoare.

3 O lege specială extinde sfera de aplicare la Basarabia a tuturor legilor românești și a decretelor cu privire la confiscarea

proprietății evreiești și legalizează în mod retroactiv toate actele îndeplinite de autoritățile civile și militare în provincie, cu începere din data de 22 iunie.

6 *Evreii cu vârste mai mari de 6 ani din teritoriile ocupate de germani sunt obligați să poarte Steaua lui David.*

7 Colonelul Eugen Dumitrescu îl înlocuiește pe Tudose în calitate de comandant al Garnizoanei Chișinău; Dumitrescu rămâne în post până pe 15 noiembrie.

7 Șeful Inspectoratului de Jandarmerie Chișinău, T. Meculescu, primește ordinul să înceapă deportarea evreilor din Basarabia pe 12 septembrie, pornind de la lagărul de tranzit din Vertujeni.

12 Viitura produsă pe Nistru conduce la amânarea începutului deportărilor.

15 Voiculescu avertizează că acei comandanți militari de ghetouri și lagăre care nu reușesc să restrângă mobilitatea evreilor vor fi aspru pedepsiți.

18 Comandantul de garnizoană Dumitrescu solicită excepții care le vor permite evreilor să iasă din ghetou în anumite împrejurări; Voiculescu respinge această solicitare pe data de 24 septembrie.

22 Voiculescu emite ordine suplimentare pentru a restrânge drastic accesul în și din ghetou.

25 Poliția Regională basarabeană raportează faptul că populația ghetoului depășește 11.000 de oameni.

29 *Forțele germane și complicii locali ucid 33.771 de evrei la Babi Iar din Kiev.*

Octombrie 1941

1 Voiculescu revocă decizia lui Dumitrescu din 26 septembrie prin care le permite evreilor să fie citați în afara ghetoului de către organele judiciare române.

6 Antonescu declară Consiliului de Miniștri că doar 10.000 de evrei se mai află în Basarabia și că aceștia vor fi deportați dincolo de Nistru, aceasta fiind o chestiune de câteva zile.

7 Voiculescu ordonă ca toți evreii care execută muncă silnică pentru autoritățile germane să fie întorși în ghetou.

7-8 Prin orașul Chișinău circulă zvonuri potrivit cărora pe 8 octombrie vor începe deportările; civilii și soldații dau năvală în ghetou pentru a cumpăra sau, altfel, a-și însuși bunurile aparținând evreilor.

7-8 Președintele Comitetului Evreiesc al Ghetoului face apel la Ion Antonescu, la Mihai Antonescu și la Voiculescu pentru o amânare a „evacuării" ghetoului și pentru a suspenda deportarea planificată pentru ziua de 8 octombrie; Dumitrescu redirecționează apelurile pe 9 octombrie.

8 Primul convoi de deportați, numărând 1.640 de evrei, părăsește ghetoul.

8 *Germania începe construcția centrului de exterminare Birkenau, la Auschwitz.*

9 Președintele Comunității Evreiești din București, Wilhelm Filderman, face apel la Antonescu pentru a pune capăt deportărilor care aveau loc în Basarabia și Bucovina; el trimite trei apeluri suplimentare, atunci când au fost declanșate deportările din ghetoul aflat în Chișinău.

10 Meculescu emite instrucțiuni formale în detaliu pentru deportarea evreilor care se mai aflau în ghetoul din Chișinău și în Basarabia de sud, cu data de începere pe 12 octombrie.

12 Meculescu emite un calendar revizuit al deportărilor, cu data de începere pe 14 octombrie.

14 Un convoi format din 992 de evrei din ghetou este deportat, aceștia fiind puși să meargă pe jos.

15 *Germania declanșează prima deportare în masă a evreilor germani către Est.*

15 Prefectura Poliției din Chișinău solicită clarificări privind modul de tratare al evreilor convertiți la creștinism.

16 Un convoi de 852 de evrei ghetoizați este deportat pe jos.

18 Un convoi de 1.154 de evrei ghetoizați este deportat pe jos.

19 Antonescu remite presei o usturătoare scrisoare deschisă, în răspuns la apelurile lui Filderman.

20 Un convoi de 500 de evrei ghetoizați este deportat pe jos.

22 Antonescu îi ordonă lui Voiculescu să nu-i deporteze pe creștinii convertiți de mai mult timp, pe evreii căsătoriți cu creștini și pe evreii care sunt „buni români".

24 Un convoi de 508 evrei ghetoizați este deportat pe jos.

25 Un convoi de 272 de evrei ghetoizați este deportat pe jos.

25 Inspectoratul Regional de Jandarmerie din Chișinău (Meculescu) cere legiunii de jandarmerie din Lăpușna și Companiei 23 de Poliție să grăbească ritmul deportărilor.

26 Un convoi de 784 de evrei ghetoizați este deportat pe jos.

27 Compania 23 de Poliție înlocuiește Batalionul 20 de Mitraliere, ca unitate responsabilă pentru paza ghetoului.

27 Procurorul-șef al județului Lăpușna transmite Biroului Procurorului General din Chișinău un raport cu privire la evadările din ghetou și alte situații de corupție (furturi, violuri etc.).

27 O coloană de 700 de evrei ghetoizați este deportată pe jos.

28 Voiculescu aprobă ca evreii grav bolnavi să rămână ghetoizați în Chișinău, până când starea de sănătate li se îmbunătățește.

28 Guvernul Basarabiei însărcinează Direcția de Românizare să inventarizeze proprietățile confiscate din ghetou și să anchieteze furturile și abuzurile.

29 Un convoi de 1.004 evrei ghetoizați este deportat pe jos.

30 Un convoi de 882 de evrei ghetoizați este deportat pe jos.

31 Ultima deportare semnificativă din 1941, fiind compusă din 257 de evrei, părăsește pe jos ghetoul; Dumitrescu îi raportează lui Voiculescu că au fost deportați, în total, 10.225 de evrei ghetoizați.

Noiembrie 1941

4 Ministrul Franklin Mott Gunther, diplomat de carieră al Statelor Unite aflat la București, raportează Secretarului de Stat cu privire la acțiunile de deportare.

15 Dumitrescu este eliberat din postul de comandant al Garnizoanei Municipiului Chișinău.

18 Voiculescu raportează Președinției Consiliului de Miniștri: „În Basarabia chestiunea evreiască a fost rezolvată". Acesta precizează faptul că doar 118 evrei se mai află în ghetou.

24 *Germania înființează un ghetou în Theresienstadt, la aproximativ 97 km de Praga.*

24-28 Secretarul-general al Președinției Consiliului de Miniștri, Ovidiu Vlădescu, călătorește cu o echipă de anchetatori la Cernăuți, în Bucovina, și la Chișinău, pentru a investiga situația din ghetouri, în special cu privire la evadați și declarata corupție oficială.

27 *Forțele sovietice recuceresc orașul Rostov-pe-Don.*

Decembrie 1941

1 Vlădescu raportează, pe baza dovezilor cu privire la vastele probleme din administrația ghetoului din Chișinău, evadări și corupție.

2 Antonescu aprobă înființarea formală a unei comisii de anchetă și ordonă ca Voiculescu să depună un raport complet cu privire la situație.

6 *Forțele sovietice lansează un contra-atac masiv în regiunea Moscova.*

6 Comisia de anchetă își începe activitatea la Chișinău; ea își depune raportul, în două părți, în primele zile ale lunii ianuarie 1942.

9 Inspectorul General de Jandarmerie Vasiliu raportează că un total de 108.002 evrei din Basarabia și Bucovina au fost deportați în Transnistria.

10 Antonescu ordonă suspendarea altor deportări, până în primăvara anului 1942.

Ianuarie 1942

20 *Heydrich prezidează Conferința de la Wannsee, cu privire la punerea în aplicare a „Soluției finale".*

Februarie 1942

6 Inspectoratul Regional basarabean de Poliție din Chișinău pune la dispoziția lui Voiculescu listele tuturor evreilor care rămân în ghetou și temeiul pe care fiecare individ a fost în măsură să evite deportarea.

Martie 1942

11 Voiculescu recomandă Consiliului de Miniștri ca deportările să fie reluate.

17 Voiculescu repetă recomandarea făcută în data de 11 martie, arătând că 425 de evrei se mai află în Basarabia și că prezența acestora nu este pe placul populației locale.

29 Directorul Inspectoratului Basarabean de Jandarmerie din Chișinău cere ca evreii căsătoriți cu creștini și evreii care s-au convertit la creștinism după 1939 să fie cuprinși în planurile actualizate de deportare.

30 Antonescu aprobă reluarea deportărilor din Basarabia.

Aprilie 1942

8 Inspectoratul Regional de Poliție Chișinău (Siguranța) raportează că 341 de evrei din toate categoriile se află în Chișinău, dintre care 177 sunt ghetoizați, 57 se află în spitalele de psihiatrie, 11 sunt în unitățile de muncă și restul dețin certificate speciale de scutire.

Mai 1942

6 Voiculescu aprobă un plan depus de Meculescu, pentru o acțiune de deportare semnificativă pe data de 20 mai.

12 *Ofensiva sovietică eliberează Harkovul din Ucraina.*

20 Jandarmeria din județul Lăpușna deportează, cu ajutorul trenurilor, 156 de evrei ghetoizați în Chișinău și 48 de pacienți evrei ai spitalului de psihiatrie de la Costiugeni.

23 Jandarmeria transnistreană de la Vradievka confirmă primirea a 206 evrei deportați din Chișinău, trei zile mai înainte.

Iunie 1942

5 *Forțele germane încercuiesc Sevastopolul. Statele Unite declară război Bulgariei, Ungariei și României.*

25 Voiculescu raportează Președinției Consiliului de Miniștri că ultimii evrei din ghetou au fost transportați în Transnistria. Cinci zile mai târziu, acesta consemnează închiderea oficială a ghetoului.

August 1942

21 Voiculescu raportează Președinției Consiliului de Miniștri (Antonescu) că înainte de reînceperea deportărilor din primăvară, fuseseră deportați 55.867 de evrei din Basarabia; după reluare, pe 20 mai 1942, fuseseră deportați 204 evrei, urmați de alți 27 pe 10 iulie 1942; el adaugă că, atunci când a depistat alți 25 de evrei, îi va deporta și pe aceștia.

DOCUMENTE

Document [1]

[Vara 1941]
Dosar Nr. 4 B./1941
Fila Nr. 25

COPIE

ORDINUL Nr. 37.519/1941

Instrucțiuni informative asupra problemei care interesează Siguranța Statului.

Punctul 3, pagina 3.

Minoritatea evreiască va fi urmărită cu ultima energie, cunoscut fiind că evreii, aproape în totalitatea lor, au pactizat frățește cu comunismul și s-au dedat la cele mai mari acte de ostilitate contra armatei, autorităților și populației românești.

Față de această populație, se recomandă cea mai neadormită atenție, pentru ca nici un vinovat să nu scape de răsplata ce o merită.

INSPECTOR GENERAL AL JANDARMERIEI
GENERAL/ss/Vasiliu

Prezenta copie fiind conformă cu originalul, se certifică de noi.
DIRECTORUL SIGURANȚEI și ORD. PUBLICE
Lt.-Colonel/ss/ S. Teodorescu

SURSA: Arhivele Serviciului Român de Informații; USHMM RG – 25.004 (în continuare: USHMM RG – 25.004), rola 24, fond 20725, Vol. 5.

Document [2]

[ștampila:]
Secția II
Intrarea No. 20.997
1941 Luna Iulie Ziua 13

Nr. 954 din 11 Iulie 1941
BIROUL 2 A. DRAGOȘ

către DACIA 1
Secția 2-a
[ștampila:] SECRET

Pentru executarea ordinului Dvs. telefonic, primit în ziua de 8.VII.1941;

Am onoare a înainta alăturatul Plan întocmit de acest Centru — pentru înlăturarea elementului judaic de pe teritoriul basarabean, prin organizarea și acționarea de echipe, cari devansează trupele române.

La plan se anexează și una schiță, scara 1/750.000, cu regiunea și itinerariile urmate de aceste echipe.

Din ziua de 9 Iulie crt. s-a și trecut la executare.

Misiunea acestor echipe este de a creia în sate o atmosferă defavorabilă elementelor judaice, în așa fel, încât populația singură să caute a le înlătura prin mijloacele ce vor găsi mai indicate și adaptabile împrejurărilor. La sosirea trupelor române, atmosfera trebue să fie deja creiată și chiar trecut la fapte.

ȘEFUL BIROULUI
Lt. Colonel Al. Ionescu
[Semnătura:] Al. Ionescu

Scris de mână în partea stângă a documentului:

BL 12 Iulie
Se prezintă spre știință Dlui General.
Voi da relații verbal când prezint schița
[Semnătura indescifrabilă]

BL 13 Iulie
Citită Dlui Gen. șef de Stmaj
[Semnătura indescifrabilă]

PLANUL
pentru
Înlăturarea elementului iudaic de pe teritoriul basarabean, aflat încă sub stăpânirea sovietică, prin organizarea de echipe cari vor devansa trupele române

A. Considerațiuni generale:

Acțiunea va fi condusă de Centrul B., atât direct, cât și prin organele sale în subordine.

Elementele ce vor fi acționate se vor recruta din populația basarabeană eliberată de sub stâpânirea sovietică, cu sentimente verificate.

Întrebuințarea lor prezintă următoarele avantagii:

a. Sunt aclimatizate cu regimul sovietic și cunosc modul de comportare sub acest regim.
b. Posedă actele sovietice necesare.
c. Vor putea justifica refugiul lor pe teritoriul ocupat de trupele sovietice, prin persecuțiile din partea trupelor române.
d. Familiile lor rămase pe teritoriul ocupat de trupele române constituie o garanție în plus că aceștia vor îndeplini misiunea primită.

B. Localitățile de unde vor fi recrutate echipele, direcțiunile în care vor fi dirijate și organele cari le vor acționa.

1. CENTRUL B.

a. Comuna Nemțeni pentru itinerariul:

Nemțeni – Nisporeni – Vărzărești – Vorniceni – Bucovăț – Strășeni – Chișinău.

b. Comuna Leușeni pentru itinerariul:

Leușeni – Bujorul – Lăpușna – Hâncești – Chișinău.

c. Comuna Răzeși pentru itinerariul:

Răzeși – Mingir – Cărpineni – Sărata Galbenă – Gura Galbenă – Cimișlia – Schinoasa.

2. SUBCENTRUL 4 HUȘI.

a. Comuna Leușeni pentru itinerariul:

Leușeni – Cărpineni – Mirișeni – Farladani – Rezeni – Băcioi – Chișinău.

b. Comuna Tochila pentru itinerariul:

Răducăneni – Sărăcica – Grădiștea – Sahaidac – Cărbuna – Cainari – Cașcalia – Fărlădani – Tighina.

3. SUBCENTRUL 6 FĂLCIU:

a. Comuna Leova pentru itinerariul:

Leova – Cazangic – Cenac – Cimișlia – Sunduc – Taraclia – Sălcuța – Zaim – Căușani – Tighina.

b. Comuna Leova pentru itinerariul:

Leova – Filipeni – Dezghinje – Cecur-Menjir – Sadaclia – Schinoasa – Ceara-Murza – Sturdzeni – Manzîr – Berzoaia – Popovca – Talmaz.

c. Comuna Cania pentru itinerariul:

Cania – Tigheci – Vișinești – Comrat – Ciocmeidan – Abaclia – Rmânești – Leipzig – Tarutino – Arciz – Cetatea Albă.

d. Cahul – Pelinei – Vulcănești – Bolgrad – Ismail.

C. Procedeul de recrutare și organizarea echipelor:

a. Se vor acționa rezidenții acestui Centru, cărora li se va cere ultimul efort pentru ca, pe lângă misiunea informativă, să difuzeze — prin rude, cunoscuți și elementele anticomuniste — ideia apărării colective contra pericolului iudaic.
b. Se va face apel la sentimentele românești ale elementelor rămase ostile regimului comunist și cari au suferit prigoana din partea autorităților sovietice.
c. Echipele vor fi constituite din 2-4 oameni, sub conducerea unui șef, care va primi misiunea și sumele necesare pentru acoperirea cheltuielilor de întreținere și deplasare pe itinerariul ordonat.

d. Elementele recrutate vor trebui să îndeplinească următoarele condiţiuni:
– Să nu fie mobilizabil şi nici susceptibil de a fi deportat ca element indezirabil.
– Să poată justifica uşor refugierea lor pe teritoriul sovietic.
– Să nu fi fost semnalat ca element ostil regimului comunist.
– Să nu prezinte nici un motiv de suspiciune asupra trecutului lor.

e. Pentru convingerea şi câştigarea lor se va face uz de:
– Sentimentele lor patriotice.
– Satisfacerea anumitor doleanţe de natură ce ar putea fi imediat satisfăcute.
– Propuneri ce li se vor face pentru a li se acorda recompense morale şi materiale pentru activitatea desfăşurată pe tărâmul naţional.

ŞEFUL CENTRULUI B.
Lt. Colonel Al. Ionescu
[Semnătura:] Ionescu Alexandru

SURSA: Arhivele Ministerului Apărării Naţionale, USHMM RG – 25.003 (în continuare: USHMM RG – 25.003), rola 11 (vechi 202), fond Armata IV, dosar 781.

Document [3]

[Mărturia postbelică a lui Marian Michael, fără dată]

Chișinău

Voi încerca — în rândurile ce urmează — să narez cum au fost masacrați și exterminați evreii din Chișinău, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

În treisprezece Iulie 1941, ultimul soldat sovietic a părăsit Chișinăul, după ce, în prealabil, toate edificiile publice, depozitele și marile magazine de consum fuseseră minate. Timp de trei zile, orașul a fost al nimănui.

În dimineața zilei de șasesprezece Iulie, primele tancuri românești își făcură apariția pe străzile orașului. Porniră încet să pipăe terenul, iar în urma lor intrară celelalte unități.

Atunci, în prima zi, s-au produs cele dintâi masacre izolate. Evreii, îngroziți, s-au ascuns în poduri, în pivnițe sau s-au încuiat în case. Soldații români au ucis evrei oriunde i-au găsit, numai din plăcerea de a ucide.

A doua zi, masacrele au reînceput din zori și au ținut până în ziua de nouăsprezece Iulie, când au intrat în oraș toate trupele germane. Comanda orașului a fost atunci preluată de către un ofițer german, un maior, dacă nu mă înșală memoria, care a dat ordin să înceteze masacrul.

Nu de mila evreilor, însă, dăduse acest ordin, ci de teama epidemiilor cari ar fi putut izbucni. Orașul era plin de cadavre intrate în putrefacție, și asta ar fi putut periclita prețioasa viață a supra-oamenilor de sub comanda sa. În ziua următoare instalării comandamentului german, a fost placardat un ordin în tot orașul, prin care evreii erau obligați să se mute în ghetto-ul care fusese înființat și care cuprindea strada Ecaterinovskaia și încă câteva străduțe laterale. Evreii s-au mutat toți câți mai rămăseseră în ghetto-ul pe care tot ei au fost puși să-l împrejmuiască cu un gard solid de scânduri. Ghetto-ul avea mai multe porți și fiecare din ele închidea o stradă.

Înăuntrul ghetto-ului, însă, erau și case ale locuitorilor creștini. Creștinii, locuitori ai ghetto-ului, erau cei mai favorizați.

Alte surse de trai pentru băștinași nu existau, decât vânzarea lucrurilor jefuite. Locuitorii din afara ghetto-ului aveau de vânzare atât cât reușiseră să jefuiască, pe când cei care locuiau înăuntru aveau o șansă inepuizabilă. În fiecare zi, erau scoase grupe destul de mari de evrei din ghetto. Oamenii își luau cu ei câte o valiză, un meksack, sau pur și simplu o legătură. Li se spunea, probabil, că sunt deportați. În realitate, erau scoși din oraș, duși într-o râpă și împușcați. S-a tras în grămadă. Unul era ucis, altul rănit, câte unul nici măcar rănit, și așa erau acoperiți cu pământ.

Eu locuiam vis-à-vis de ultima poartă a ghetto-ului, la etaj, așa că dela fereastră puteam vedea tot ce se întâmpla jos, în stradă, și o parte din ce se întâmpla peste gard. Când evreii erau încolonați, gata de plecare la moarte, când o mamă bătrână își îmbrățișa plângând fiul, atunci se repezea câte unul dintre băștinașii creștini, foști vecini o viață întreagă, sau poate chiar prieteni, pentru a-i smulge legătura din mână sau pălăria din cap. Soldații râdeau pe jumătate amuzați, și pe jumătate șocați, că ei, sărmanii, cari își vărsau sângele pentru țară, să nu aibă și ei dreptul de a jefui, deh, ca tot creștinul.

Pentru acești locuitori creștini ai ghetto-ului, uciderea a câteva sute de evrei pe zi era o sursă de trai bine-venită.

SURSA: Jean Ancel (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust* (în continuare: Ancel, *Documents*), New York, Fundația Beate Klarfeld, 1986, vol. 8, pp. 595-597.

Document [4]

CONDUCEREA ȘI
ADMINISTRAREA BASARABIEI
Nr. 99
[ștampila Intrare:]
29 Iulie 1941 — No. 348

Către
CHESTURA POLIȚIEI MUNICIPIULUI CHIȘINĂU

Pentru a se putea organiza munca jidanilor în mod rațional, raportați până la 30.VII.1941, orele 8:00, numărul de evrei valizi capabili de a munci.

În vederea întrebuințării lor, la cererea diferitelor instituțiuni, îi veți constitui în echipe de lucru.

Rotația acestor echipe va fi sub supravegherea Chesturei.

Orice măsură bună poate fi luată pentru ca acest deziderat să fie adus la îndeplinire.

Zilnic se va raporta numărul de jidani scoși la lucru.

Autoritățile au primit ca să înainteze zilnic până la orele 14 cererile de oameni de cari au nevoie.

ÎMPUTERNICITUL GENERALULUI ANTONESCU
PENTRU ADMINISTRAREA BASARABIEI

GENERAL G.Gh. Voiculescu
[Semnătura:] G.Gh. Voiculescu

SURSA: Arhivele Naționale ale României, Documente ale Prefecturei Poliției Chișinău, USHMM RG – 25.019, rola 32, dosar 81/1941, fila 1.

Document [5]

Secret — către domnul General Voiculescu
Telegramă transitată

Data 5/8 Ora 21 Min. 19
Transmisă: din Ialomița 716.-5.-20/40

cu Ordinul nr. 789 din 6 august 1941 patria [nume de cod pentru trenul militar utilizat de Antonescu] face cunoscut: s-a observat că la lucrările de șosele și altele unde se întrebuințează populație evreiască s-a recurs în special la femei, patria roagă a da dispoziținuni tuturor organelor din subordinele dvs. care întrebuințează evrei la munci ca pentru lucrările de șosele și altele unde se cere putere fizică să se întrebuințeze bărbați între 18-50 ani, iar femeile să fie întrebuințate pentru munci compatibile cu puterea lor fizică.

comunicat: Ministerului Afacerilor Interne, d-lui general Voiculescu, domnului lt-colonel Rioșeanu, Inspectoratului General al Jandarmeriei și [...] din Moldova.

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 131(vechi 657), dosar 35.

Document [6]

[ștampila Intrare:]
INSPECTORATUL DE POLIȚIE CHIȘINĂU
INTRAREA No. 88 C 1941 Luna Aug. Ziua 9
Dos. 8.S

ARMATA IV-a STAT MAJOR
SECȚIA II-a Bir. 2
Oficiul Poștal Militar Nr. 5

Comunicat:
– M.U. imediat în subordine
– Secțiile 1, 3 și 4
– Servicii
– Comand. Milit. Chișinău
– Insp. Pol. Iași, Galați și Chișinău
– Insp. Jand. Iași, Galați și Chișinău
– Comand. 3 și 4 Terit.
– Serv. Pretoral
– Curtea Marțială
– Comand. 4 Aero
– Cdamentele Armatei
– Guvernământul Basarabiei

Nr. 209.038 din 8.VIII. 941
ARMATA VI-a
către
Inspectoratul Poliție Chișinău

Cu onoare se comunică mai jos, în copie, ordinul Nr. 3.303/1941 al M.C.G., rugându-vă să binevoiți a da ordine în consecință și a veghea asupra executării.

D.O.
ȘEFUL DE STAT MAJOR,
GENERAL N. Pălăngeanu
[Semnătura:] N. Pălăngeanu

COPIE:

Președinția Consiliului de Miniștri, cu Nr. 7.436 din 5 August, a aprobat ca evreii din Moldova, Bucovina, Basarabia și la Est de Nistru să fie obligați a purta — sub severe sancțiuni — un semn distinctiv format dintr-o stea cu șase colțuri (două triunghiuri suprapuse) din stofă sau pânză de culoare galbenă de dimensiunile 7 cm. în diametru, aplicat pe fond negru.

Acest semn va fi purtat cusut pe partea stângă a pieptului.

Rugăm dați ordine în consecință.

D.O.
ȘEFUL SECȚIEI II-a
Lt. Colonel /ss/ R. Dinulescu

p. conformitate
șeful Bir. 2 Contrainf.

Maior, V. Apostolescu
[Semnătura:] V. Apostolescu

SURSA: Arhiva Națională a Republicii Moldova, USHMM RG – 54.001(în continuare:, USHMM RG – 54.001), rola 2, fond 666, opis 2, dosar 165; de asemenea, USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-1.

Document [7]

Copie
Nr. 1053, 1941 August 12
Comandamentul Militar al Municip. Chișinău
către
CONDUCEREA ȘI ADMINISTRAREA BASARABIEI

Armata IV-a, din ordinul Înaltului Comandament Româno-German, cu Nr. 34.961 din 18 Iulie 1941, m-a numit Comandant Militar al Municipiului Chișinău.

În această calitate și cu concursul tuturor autorităților de Stat și Comunale, care au luat ființă succesiv, am putut realiza:

1/ În locul anarhiei și al haosului, am întronat ordinea în toate drepturile ei;
2/ Am curățit orașul de evrei și resturile inamice, dându-i o față românească și mai ales creștină;
3/ Am organizat ghetto-ul evreesc în astfel de condițiuni ca să nu mai fie nici un pericol prezent sau viitor din partea acestor elemente;
4/ Am așezat toată populația băștinașă la locul ei;
5/ Am repartizat locuințe tuturor funcționarilor de Stat, Comună și Armată;
6/ Am dat locuințe românilor rămași fără adăpost prin incendierea și distrugerea caselor lor;
7/ Am numerotat populația evreească rămasă.

COMANDANTUL MILITAR AL CHIȘINĂULUI,
COLONEL (ss) D. TUDOSIE

Pentru conformitate.
[Semnătura:] M. Andrei

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

Document [8]

CONDUCEREA ȘI ADMINISTRAREA BASARABIEI
CABINETUL MILITAR
Nr. 931 – 28 August 1941

Către
Dl Secretar General al Guvern.
și Dir. Lucr. Publice, Local

Cu onoare vi se trimite mai jos, în copie, adresa Prefecturei Județului Lăpușna Nr. 2.555 din 20 August 1941, înregistrată la acest Guvernământ la Nr. 931 din 28 August 1941, spre știință.

D.O.
ȘEFUL DE STAT MAJOR AL
GUVERNĂMÂNTULUI BASARABIEI
Colonel S. Atanasiu

Copie:

În referire la ordinal Dvs. Nr. 428/1941, avem onoare a vă raporta că în comunele rurale din județul Lăpușna și în comuna urbană nereședință Călărași, nu se găsește nici un evreu.

În ghettoul din orașul Chișinău se găsesc 5.329 de familii, având 11.328 suflete.

Sunt întrebuințați de autoritățile civile și militare:

500 bărbați și 40 femei	la refacerea șoselei Ghidighici
273 bărbați și 281 femei	la diferite lucrări în oraș

65 bărbați — au fost luați astăzi de Cercul de Recrutare pentru lucrările pe șosele.

100 bărbați și
400 femei — sunt astăzi disponibili.

În cazul când se vor termina lucrările din oraș, rămân disponibili:

373 bărbați
681 femei
În total ..... 1.054 suflete

Restul de evrei, aflați pe baza ghettoului, sunt infirmi, bătrâni dela 60-80 ani, femei lăuze și gravide, femei bătrâne de 60-80 ani și copii până la 13 ani.

PREFECT,
ss/Gh. Glod

Pentru conformitate,
șeful Bir. III.
E. Hașdeu

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 131(vechi 657), dosar 35.

Document [9]

Intr. No. 3205
30.VIII.1941
Cabinet Informații
1 SEP.1941

No. 2061
1941 Luna Aug. Ziua 29
Comandamentul Militar al Municipiului Chișinău
către
ADMINISTRAȚIA BASARABIEI

Am onoare a înainta un plan al orașului cu limitele actuale ale Ghettoului.

Prin scoaterea părții hașurate cu verde din Ghettou s-a urmărit:

- degajarea populației compacte românești de populația evreească,
- scoaterea tuturor bisericelor creștine din Ghettou.

Partea hașurată cu roșu este în curs de curățire și va fi definitiv degajată de evrei până la 2 Sept. a.c.

COMANDANTUL MILITAR AL CHIȘINĂULUI
Colonel D. Tudosie
[Semnătura:] D. Tudosie

Nr. 1062
31 Aug.1941

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29. [Notă editorială: Harta care a însoțit acest document a fost utilizată pentru realizarea hărții de la p. 39]

Document [10]

NOTĂ

1/ Operațiunea de evacuare a evreilor începe la 12 Sept. cu lagărul Vertujeni spre Cosăuți și Rezina, după instrucțiunile ce va da Inspectoratul Jandarmi Chișinău.
2/ Grupe de maxim 1600 inclusiv copii; trec însă peste Nistru maxim 800 pe zi.
3/ Câte 40-50 căruțe de fiecare grup.
4/ Grupele pleacă din Vertujeni din 2 în 2 zile.
5/ La fiecare trecere, câte un ofițer de jandarmi dela legiune.
6/ Trecerea fără nici o formalitate.
7/ Itinerariile se fixează de Lt. Colonel Palade cu Comandanții de Legiuni.
8/ 2 plutoane suplimentare ca ajutoare.
9/ Jandarmii posturilor teritoriale concurs la curățirea terenului și îngroparea morților cu locuitorii.
10/ Modul de comportare față de cei ce nu se supun? /Alexianu/
11/ Să nu fie vămuiți. Vor fi împușcați cei ce jăfuesc.

General/ss./Topor
Ioan Topor

7 Septembrie 1941

Pentru conformitate,
șeful Biroului Poliției
Căpitan, [Semnatura indescifrabilă]

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, și USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9.

Document [11]

Copie:

NOTĂ INFORMATIVĂ

În orașul Chișinău a luat ființă un comitet pentru ajutorarea evreilor din ghettou.

Din acesta fac parte: D-na SAVA, soția administratorului cimitirului ortodox, Dl Von GHEICHING, avocat, SACHELĂRESCU și soția acestuia.

Persoanele de mai sus fac diferite servicii evreilor, fac comisioane pentru ei, le aduc corespondență.

D-na Sava a fost văzută de mai multe ori în ghettou, unde se duce cu trăsura, procură alimente evreilor, le face diverse comisioane.

Acestea au fost spuse chiar de Dl Von Gheiching.

Dl Von Gheiching a adus corespondență pentru evrei dela rudele și cunoscuții lor dela București.

Deasemenea, a adus și pachete pentru ei. Le procură alimente, intră în ghettou printr-o ușă nepăzită de nimeni — alături de fabrica de apă gazoasă și de circa 4-a de poliție.

În ziua de 7 Septembrie, a dus două pachete pentru evrei, ori intrarea clandestină fiind închisă, fabrica nelucrând fiind Duminică, le-a lăsat la vânzătorul de apă gazoasă din bufetul de lângă circa 4-a de poliție. A dat tot atunci unui tânăr de 17-18 ani lămâi și un pachet mic pentru a-l transmite unor evrei.

Tot în această zi s-a exprimat: „Este o idioțenie ceea ce se petrece".

Doar nu toți evreii sunt bolșevici, mulți din ei sunt inofensivi. De ce trebuie să sufere atâta. Degeaba i-au alungat numai din casele lor, căci nici Statul nu va avea mare câștig din averea lor. Cei mai mari și-au aranjat bine casele. Au avut timp destul până să se facă inventarierea, cu toate că și alții au furat destul (locuitorii din suburbiile orașului).

Zice că ajută evreii având printre ei buni prieteni și în amintirea unora cari sunt dispăruți.

Dl avocat Sachelărescu deasemenea a făcut comisioane evreilor, a intervenit la autorități în favoarea lor.

Aceasta după spusele lui Von Gheiching — soția lui a fost văzută în ghettou și în oraș în tovărășia avocatului evreu RABINOVICI. Face deasemenea diverse servicii evreilor.

p-conf. Tcacenco Ec.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586.

Document [12]

Copie:

COMUNITATEA EVREILOR GHETTOU CHIȘINĂU
11 Septembrie 1941
Nr. 102

B.2
14 Septembrie 1941
Se aprobă scutirea de lucru pt. 22 și 23 Sept.
Colonel ss. Dumitrescu

Comand. Militar al Municipiului Chișinău
Nr. 2989.14/IX/941

DOMNULE COMANDANT,

Comunitatea evreilor din ghettou cu onoare vă roagă să binevoiți a dispune scutirea evreilor, de orice corvoadă și lucru în zilele de 22 și 23 Septembrie (Anul Nou) și 1 Octombrie (Ziua de post), aceste două sărbători fiind din cele mai importante.

În același timp ne permitem a vă ruga să autorizați, ca în seara zilei de 30 Septembrie, circulația în ghettou să fie prelungită, în mod excepțional, până la ora 9 seara, pentru a putea continua serviciul religios în ajun de post.

Sperăm că veți binevoi a satisface cererea noastră și vă rugăm, Domnule Comandant, a primi asigurarea profundului nostru respect.

[Scris în margine:] Da.

p. Președinte
ss. Indescifrabil

Secretar general
ss. Indescifrabil

Pentru conformitate,

DOMNIEI SALE
DOMNULUI COMANDANT MILITAR
AL MUNICIPIULUI CHIȘINĂU

SURSA: Ancel, *Documents*, vol. 10, p. 96.

Document [13]

[Extras din Buletinul contra-informativ al Inspectoratului Regional de Poliție Chișinău, 10-20 Septembrie 1941]

VI. ACȚIUNEA EVREEASCĂ

Evreii sunt internați în lagăre și ghettouri din momentul instalării autorităților românești, afară de cei — puțini la număr — cari găsindu-se în diferite situațiuni confuze — căsătorii legitime mixte, cei care se găsesc la lucru la misiunea germană și farmaciștii — cari sunt liberi.

În ce privește pe evreii din ghettoul Chișinău, unde se găsesc 5.377 familii cu 11.380 suflete, față de mizeria și lipsurile lor, comitetul israelit al ghettoului a deschis o ospătărie unde se servește zilnic, la 200 familii, o masă compusă dintr-o supă și mămăligă pentru suma de 3 lei.

La cererea comitetului israelit, s-a aprobat de Comandamentul Militar al orașului deschiderea unui consum de primă necesitate.

În ultimul timp, piața destinată evreilor din ghettou a devenit foarte slabă în aprovizionare, iar prețurile s-au dublat.

Brutăria ce funcționează pe raza ghettoului scoate zilnic 1.000 pâini, ceeace revine fiecărei persoane 100 grame de pâine pe zi, aceasta în lipsă de făină.

Comitetul israelit al ghettoului se ocupă în mod permanent cu ajutorul familiilor sărace după posibilități.

În ziua de 11 Septembrie a.c., au inaugurat un azil pentru copiii orfani, în care se găzduesc 28 copii, cărora le procură în același timp și hrana.

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Document [14]

CHESTURA POLIȚIEI CHIȘINĂU
Biroul Siguranței
Nr. 5915 S.
1941 Septembrie 29.

Către
INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIȚIE CHIȘINĂU.

La ordinul Dvs. Nr. 3037 din 23 Septembrie 1941, avem onoare a raporta următoarele:

Pe raza acestui Municipiu, se găsește un lagăr în care sunt internați toți evreii.

Acest ghettou a fost înființat la data de 26 Iulie 1941.

În ghettou sunt internați 11.380 suflete, adică 5.377 familii evreești.

Ghettoul este condus de un Comandant Militar sub directa conducere și supraveghere a Comandantului Militar al orașului.

Internarea evreilor în ghettou se face de Comandamentul Militar al orașului și de autoritățile polițienești.

Eliberări de evrei din ghettou nu s-au făcut până în prezent.

Ghettoul este administrat de un comitet israelit format din 22 de membri cu un președinte, toți aleși dintre evreii intelectuali, sub directa supraveghere a Comandantului Militar.

Evreii sunt folosiți la munci de folos obștesc, de diferite instituții militare româno-germane și civile.

În timpul muncilor sunt supravegheați de delegații instituțiilor respective. Hrana le este asigurată de instituțiile respective. Pentru muncă, primesc dela autoritățile germane 35 lei pe zi și în plus masa, iar dela celelalte autorități primesc mâncare plus 10 lei pe zi.

Situația evreilor internați în ghettou este verificată de Comandamentul Militar al ghettoului.

Paza ghettoului se face de Comandamentul Militar al ghettoului, în prezent un Batalion de Infanterie, sub comanda unui ofițer.

Până în prezent nu au fost eliberați evrei din ghettou.

Întreținerea evreilor internați în ghettou este asigurată, pentru cei bătrâni și lipsiți de mijloace, de către Comitetul israelit local, meseriașii se întrețin din munca lor proprie și unii din munca de folos obștesc.

În rândurile populației evreești domnește o stare de nemulțumire, întrucât ei se consideră victime ale împrejurărilor nefavorabile lor, și că sunt supuși unui regim mult prea aspru.

Evreii speră ca în curând autoritățile să facă o triere amănunțită a tuturor evreilor, acordând prin această selectare, celor nevinovați, aceleași libertăți ca și evreilor din Vechiul Regat.

Îngrijorarea lor atinge disperarea chiar din cauză că nu au cu ce se întreține, nu au ce mânca și îmbrăca și nu au nici bani. Se gândesc la situația ce vor face în timpul iernei. Dealtfel este edificatoare în această privință mortalitatea în rândurile lor, atingând în medie de circa 14 indivizi zilnic.

CHESTORUL POLIȚIEI
ȘEFUL BIROULUI SIGURANȚEI

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 6, fond 679, opis 1, dosar 6586.

Document [15]

HUGHES SECRET

Copie
Intr. No. 238 din 30/XII.[1]945

NOTĂ
GUVERNĂMÂNTUL BUCOVINEI
GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Domnul Mareșal Antonescu ordonă ca, în înțelegere cu Banca Națională, să se procedeze la schimbul bijuteriilor și metalelor prețioase pe cari le posedă evreii ce se evacuează din Basarabia și Bucovina după următoarele norme:

- se vor plăti aceste valori la cursul oficial în *Kassenschein*, eventual în ruble; în nici un caz nu în lei; schimbul va fi controlat de elemente de încredere și se va evita orice abuz;
- se vor lua toate măsurile necesare pentru a se evita vânzările pe sub mână și dosirea prin îngropare sau distrugere;
- operațiunile de schimb se vor face înainte de plecarea evreilor din lagăre și la punctele de trecere în Ucraina;
- cu această ocaziune, li se vor schimba și lei contra *Kassenschein*, în mod obligatoriu.

D.O.
Șeful Cabinetului Militar
Colonel/ss./P. Davidescu

Nr. 8507 din 5.X.1941
Primită la 8.X.1941 ora 18
p.conf.

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 28 (vechi 24), dosar 40013, vol. 2; facsimil publicat în Jean Ancel, *Transnistria, 1941-1942: The Romanian Mass Murder Campaigns*, 2003, vol. 2, p. 121; și în Ancel, *Documents*, vol. 5, p. 90.

Document [16]

Comisariatul de Poliție al Ghettoului

Personal și confidențial

No. 10
[ștampila:] Nr. 6763
941.X-9

8 Octombrie 1941
Chișinău

Domnule Chestor,

Avem onoare a vă aduce la cunoștință că în urma dispozițiunilor luate de autoritățile militare, astăzi 8 Octombrie a început evacuarea ghettoului.

Evacuarea se efectuează prin loturi de cca. 2.500 persoane zilnic. Transportul se face pe jos și fiecărui convoi i se afectează un număr de cca. 40 căruțe pentru transportul infirmilor, bolnavilor, bătrânilor, copii și bagajelor. Destinația, peste Nistru.

S-a schițat un program în care s-a preconizat evacuarea completă în patru zile.

Azi s-a evacuat primul lot, adică cartierul de Nord al Ghettoului — Suburbia Sf. Ilie Vechi. Cu începere dela ora 6 dim., au început operațiunile de evacuare a imobilelor, încărcarea în căruțe și încolonarea pietonilor.

Convoiul s-a pus în mișcare la ora 10 a.m., continuând a se scurge până la ora 11 a.m. când ultimii pietoni au părăsit Ghettoul, având gardă trupe de Jandarmi.

Imobilele evreilor evacuați au fost luate imediat în primire de trupe de Vânători din Reg. 3 sub comanda unui Domn Căpitan care a ordonat deschiderea imobilelor și încărcarea în căruțe și camioane militare a tot ceea ce s-a găsit în urma celor plecați. Aceste lucruri au fost depozitate la Comandamentul Militar al Ghettoului.

S-au ridicat lucruri casnice de mare valoare, adică lucruri foarte fine, de bună calitate și aproape noi.

Pe ziua de ieri 7 și azi 8 oct. până la ora 10 a.m. în târgul situat în Piața Veche s-au vândut diverse lucruri casnice, îmbrăcăminte, veselă, covoare în mari cantități și cu prețuri îndeajuns de ridicate. Cumpărătorii vizați, țărani, funcționari civili și mulți Domni Ofițeri pe bază de adeverință vizată la Comandament.

Șeful Comisariatului
Comisar, [Semnătura indescifrabilă]

Domnului Chestor al Poliției Municipiului Chișinău

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 7, fond 679, opis 1, dosar 6586.

Document [17]

[ștampila:] 10 Oct. 1941
Nr. 2393

No. 4763
1941 Luna oct. Ziua 9

Comandamentul Militar al Municipiului Chișinău
către
GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Cu onoare se înaintează alăturat patru telegrame ale Comunității Izraelite din Chișinău, rugându-vă să binevoiți a hotărî.

Acest Comandament nu le poate da curs.

COMANDANTUL MILITAR AL CHIȘINĂULUI
Colonel Dumitrescu
[Semnătura:] Dumitrescu Eugen

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Document [18]

Urgent

Excelenței Sale Mareșalului Antonescu
Conducătorul Statului Român

Zece mii de suflete supuse și loiale Țării se înclină și vă imploră să binevoiți a dispune amânarea evacuării lor din Ghettoul Chișinăului, având în vedere apropierea iernii, lipsa totală de îmbrăcăminte și alimente, precum și starea mizeră în care se află. Cunoscând generoasele sentimente ale Domniei-Voastre, apelăm la Excelența-Voastră în numele nenorociților ca să aruncați o privire miloasă și asupra lor binevoind a dispune suspendarea evacuării fixată pentru 8 Octombrie.

Bunul Dumnezeu să vă ocrotească.

Prea supusă,
Comunitatea Evreilor Ghettoului Chișinău
Președinte G. Landau

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Document [19]

FEDERAȚIA UNIUNILOR
DE COMUNITĂȚI EVREEȘTI
9 Octombrie 1941
Nr. 1347

DOMNULE MAREȘAL,

Mi se spune că unii evrei din Bucovina vor fi trimiși în Basarabia, că cei din Basarabia trebue să fie trimiși în Ucraina și că această trimetere ar echivala cu moartea lor, date fiind împrejurările.

Vă implor, dacă cumva este posibil, și dacă nu s-au făcut vinovați cu nimic, să opriți acest exod.

Primiți, vă rog, Domnule Mareșal, asigurarea profundului meu respect.

Președinte/ss./
Dr. W. FILDERMAN

P.S. – Semnul distinctiv n-a fost încă suprimat în Bucovina.

DOMNIEI SALE
DOMNULUI MAREȘAL ION ANTONESCU,
CONDUCĂTORUL STATULUI
ȘI PREȘEDINTE AL CONSILIULUI DE MINIȘTRI

SURSA: National Archives and Records Administration-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Department of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews in Romania*; publicat în *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers 1941*, Vol. 2 – *Europe*, Washington, Tipografia Governmentală, 1959, p. 874.

Document [20]

SECRET

Nr. 2830
Anul 1941 Luna Octombrie Ziua 10
INSPECTORATUL JANDARMI BASARABIA
către
LEGIUNEA JANDARMI CAHUL, CHILIA,
ISMAIL, ORHEI, COMP. 23 POLIȚIE

Vi se înaintează, anexat, instrucțiunile strict secrete, referitoare la evacuarea evreilor din ghettoul Chișinău și a celor din Sudul Basarabiei, de care veți lua cunoștință și urgente măsuri de executare.

Confirmați primirea cu prima poștă.

În Tarutino se va forma temporar un ghetou, iar dela Tarutino înspre Tighina, convoiul va pleca numai când veți primi ordine în acest sens, întrucât trecerea la podul Tighina s-a suspendat temporar.

INSPECTOR JANDARMI BASARABIA CHIȘINĂU
Colonel (ss) T. Meculescu

Șeful Biroului Poliției
Locot. (ss) E. Lujanschi

Pentru conformitate
INSPECTOR JANDARMI CHIȘINĂU
COLONEL Meculescu
[Semnătura:] T. Meculescu

INSPECTORATUL JANDARMI BASARABIA CHIȘINĂU
STRICT SECRET

INSTRUCȚIUNI
referitoare la evacuarea evreilor din ghetoul Chișinău
și a celor din Sudul Basarabiei

Evreii din ghetoul Chișinău și cei din ghetourile din Sudul Basarabiei — Bolgrad, Cahul, Chilia, Ismail și Vâlcov — se evacuiază la Est de Nistru conform dispozițiunilor superioare.

Trecerea lor peste Nistru se va face:

- pentru ghetoul Chișinău, la punctele de trecere Rezina – Râbnița și Tighina – Tiraspol.
- pentru cei din ghetourile din Sudul Basarabiei la punctul de trecere Tighina – Tiraspol.

După trecerea la Est de Nistru, convoiurile de evrei sunt luate în primire de organele Jandarmeriei ale Inspectoratului de Jandarmi Transnistria, care le conduc în regiunile de destinație.

Trecerile peste punctele de mai sus, se vor efectua cu începerea din ziua de 16 Octombrie 1941.

A. EVACUAREA GHETOULUI CHIȘINĂU

1. ORGANIZAREA EVACUĂRII

Evacuarea evreilor din ghetoul Chișinău, se va face în convoaie de 1500 suflete fiecare (în care se socotesc bărbați, femei, copii) sub paza jandarmeriei Inspectoratului Jandarmi Basarabia Chișinău, Companiei 23 Poliție și Compania 82 Poliție.

Convoiurile se deplasează spre punctele de trecere peste Nistru, în marș pe jos. Pentru transportul celor neputincioși (bolnavi, copii și bătrâni) și a bagajelor strict necesare, fiecare convoi se va dota prin grija Comandantului Legiunei respective, în unire cu autoritățile administrative, cu 100-120 căruțe de rechiziție.

2. CONSTITUIREA COLOANELOR

Cu începere din ziua de 12 Octombrie 1941, orele 7:30, se expediază zilnic din ghetoul Chișinău coloane de 1500 de evrei, din care

o coloană se îndrumează spre podul Rezina, iar coloana zilei următoare, spre podul Tighina. În consecință coloanele spre punctele de trecere Rezina, vor pleca din Chișinău în ziua de 12, 14 și 16 Octombrie 1941, iar cele spre punctul de trecere Tighina, în ziua de 13, 15 și 17 Octombrie a.c., unde vor ajunge conform tabelei de marș alăturată prezentelor instrucțiuni.

Din convoiurile de 1500 ce ajung la podul Rezina, se trec în prima zi numai 750, urmând ca restul de 750 să fie trecuți a 2-a zi. La fel se va proceda și cu convoiul ce vine la punctul de trecere Tighina. Dacă se pot trece toți 1500, se vor trece toți.

Constituirea coloanelor în ghetoul Chișinău se va face de organele Comandamentului Militar Chișinău, iar primirea acestora de către escortele de jandarmi, se va face în afară de ghetou.

3. ITINERARII

Evacuarea celor 2 puncte de trecere — Rezina și Tighina — se va executa pe 2 itinerarii:

a. itinerariul nr. 1: Chișinău – Peresecina – OrheivChiperceni – Rezina.

Acest itinerariu se va parcurge în 4 etape:

- Chișinău-Peresecina 28 Km
- Peresecina-Orhei 14 Km
- Orhei-Chiperceni 20 Km și
- Chiperceni-Rezina 18 Km.

Escorta convoiului până la Orhei se va executa de Comp. 23 Poliție, iar de aici cade în sarcina Legiunei Jandarmi Orhei, care ia măsurile necesare, în vederea rechiziționării căruțelor și constituirea escortei. Legiunea Orhei destină un ofițer care primește convoiul și-l conduce până la punctul de trecere Rezina. Primirea convoiului se va face în afara orașului Orhei.

Compania 23 Poliție va primi convoiurile condiționate de organele Comandamentului Militar Chișinău, la 500 m dincolo de C.F.R. Visterniceni, unde Legiunea Jandarmi Lăpușna va trimite și cele 20 căruțe necesare convoiului.

b. itinerariul nr. 2: Chișinău – Mereni – Bulboaca – Tighina.

Acest intinerariu se va parcurge în 3 etape:

– Chișinău-Mereni 18 Km
– Mereni-Bulboaca 22 Km
– Bulboaca-Tighina 16 Km.

Escortarea convoiului până la Bulboaca se va executa de Comp. 82 Poliție, iar de aici cade în sarcina Legiunei Jandarmi Tighina, care ia măsurile necesare în vederea rechiziționărilor de căruțe și constituirea escortelor. Legiunea Mobilă Iași va primi convoiurile constituite de organele Comandamentului Militar Chișinău în afară de ghetou, 300 m dincolo de bariera Tighinei, unde Legiunea Lăpușna trimite și cele 12 căruțe necesare convoiului.

Regiunea Tighina, destină un ofițer care primește convoiul dela Legiunea Mobilă Iași și-l va conduce până la punctul de trecere.

4. TRECERILE

Trecerile evreilor peste Nistru se vor executa zilnic în grupe de câte 750, sub supravegherea Locot. Popoiu dela Legiunea Orhei pentru punctul Rezina și a [trecerii] dela Legiunea Jandarmi Tighina, dela punctul Tighina.

Operațiunea propriuzisă a trecerilor peste Nistru se va executa în dimineața zilei următoare ajungerei convoiului la punctul de trecere, între orele 7-12, în principiu.

Predarea convoiurilor de evrei, organelor jandarmeriei dela Est de Nistru se va face fără nici o formalitate, acestea având deja ordin pentru primirea lor și ducerea mai departe.

Ofițerii dela punctele de trecere sunt obligați să raporteze în fiecare seară la orele 18, prin regiunea de jandarmi respectivă, Inspectoratului, numărul evreilor ce au trecut Nistrul în ziua respectivă.

PRESCRIPȚIUNI DIVERSE

A. Hrănirea pe timpul marșului:

Prin mijloacele bănești de cari dispun evreii la lagăr și prin mijloace proprii.

B. Tratament din punct de vedere disciplinar:

Pentru cei ce nu se vor supune, se va proceda conform normelor stabilite în legile, ordonanțele și decretelor legi în vigoare.

Se atrage atențiunea comandanților de convoaie a supraveghea și aplica cele mai severe sancțiuni jandarmilor, care pe timpul marșului vor comite acte de jaf asupra evreilor din convoaie.

C. Executarea marșului:

Se va face în cea mai perfectă ordine, evitându-se pe cât posibil trecerile prin sate și contactul cu populația.

Comandanții coloanelor iau măsuri în timpul marșului pentru curățirea terenului, adunând pe cei rămași în urmă și îngropând imediat pe cei ce eventual vor înceta din viață.

Se atrage atenția că operațiunea de evacuare se execută de comandanții de legiuni în unire cu poliția locală (în cazul evacuării din Sudul Basarabiei). Ambele aceste organe rămân răspunzătoare, dacă se va mai găsi un singur evreu pe teritoriul urban sau rural, după executarea acestei operațiuni.

Pentru transportul jandarmilor, a Companiei 23 Poliție, dela Orhei la Chișinău, i se pune la dispoziție Căpitanului Paraschivescu un număr de 2 camionete ale Inspectoratului, în care scop acesta va lua contact cu Locot. Zahalca Traian dela bir. armament al Inspectoratului.

INSPECTOR JANDARMI BASARABIA CHIȘINĂU
COLONEL/ss/T. Meculescu

Comunicat:
Marele Pretor ca raport.
Legiunea jandarmi Lăpușna, Orhei, Tighina, Chilia Nouă, Ismail, Cahul, Comp. 23 Pol., Compania 82 Poliție.

Pentru conformitate
INSPECTOR JANDARMI CHIȘINĂU
Colonel Meculescu
[Semnătura:] T. Meculescu

TABEL DE MARȘ
pentru convoiurile de evrei ce se evacuiază la Est de Nistru
din ghettoul Chișinău

Itinerar	Col.	Plecarea din Chișinău	Sosirea la Rezina și Tighina	Trecerea peste Nistru	Observații
Chișinău	I.	12.X.1941 7:30	15.X.1941 18:00	16-17.X.1941	1500 suflete
Rezina	II.	14.X.1941 7:30	17.X.1941 18:00	18-19.X.1941	Idem
	III.	16.X.1941 7:30	19.X.1941 18:00	20-21.X.1941	Cât mai rămân
Chișinău	I.	13.X.1941 7:30	15.X.1941 18:00	16-17.X.1941	1500 suflete
Tighina	II.	15.X.1941 7:30	17.X.1941 18:00	18-19.X.1941	Idem
	III.	17.X.1941 7:30	19.X.1941 18:00	20-21.X.1941	Cât mai rămân

Șeful Biroului Poliției
Locot./ss/E. Lujanschi

Pentru conformitate,
Șeful Biroului Poliției
Locot. [Semnătura:] E. Lujanschi

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22; de asemenea, USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

Document [21]

INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIȚIE CHIȘINĂU

BULETIN CONTRA-INFORMATIV
dela 1-10 Octombrie 1941

[...] VI. ACȚIUNEA EVREEASCĂ

Evreii din lagăre și ghettouri au început a fi transportați peste Nistru.

Astfel din ghettoul din Chișinău pe ziua de 8 Octombrie a.c., a fost transportat primul convoi de cca. 2.500 evrei, sub pază militară la care s-a atașat și 100 căruțe pentru transportul infirmilor, bătrânilor și copiilor. Acest fapt a produs o stare de spirit încordată în rândul populației evreești și se zvonește printre ei că, dacă nu se va reveni asupra transporturilor, o parte se vor sinucide, iar alții se vor opune la plecare, forțând astfel autoritățile să-i omoare pe loc. În rândurile intelectualilor evrei se comentează că cei plecați în ziua de 8 Octombrie 1941, la o distanță oarecare, au fost deposedați de obiectele și valorile ce le aveau asupra lor și că, transportându-i mai departe, i-au împușcat.

Comitetul local al evreilor a intervenit la autoritățile militare pentru a le amâna această plecare și sunt în așteptarea soluționării.

Imobilele evreilor evacuați au fost luate imediat în primire de trupe din Regimentul 3 Vânători sub comanda unui ofițer, care a ordonat deschiderea imobilelor și încărcarea în căruțe și camioane militare a tot ce s-a găsit în urma celor plecați.

Aceste lucruri au fost depozitate la Comandamentul Militar al Ghettoului. S-au ridicat cu această ocazie lucruri casnice de valoare, de bună calitate și aproape noi.

În ghettou în ultimile zile s-a observat o mare afluență de țărani, funcționari și militari intrați în ghettou pe baza de autorizații date de Comandamentul Militar al Ghettoului, care cumpărau obiectele pe care evreii le vindeau.

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol.7.

Document [22]

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
Nr. 368/C
10 Octombrie 1941

[ștampila:]
INSPECTORATUL DE POLIȚIE
INTRAREA No. 502/B
1941 Luna X Ziua 11

INSPECTORATUL POLIȚIE CHIȘINĂU
[ștampila:] SECRET

Cu ocazia operațiunii ultime de curățire a pământului Basarabiei de evrei, atrag serioasa atențiune asupra următoarelor:

Curățirea va fi totală, nefiind îngăduit sub nici un motiv ca, după ce operațiunea va fi încheiată, să se mai găsească pe teritoriu vrun evreu, indiferent din ce cauză. În consecință, se vor lua măsuri de strângerea lor de peste tot (dela munca de folos obștesc, împrumutați la Germani etc.), din călcarea acestei dispoziții vor decurge grave răspunderi și sancțiuni.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL C.Gh. Voiculescu
[Semnătura:] C.Gh. Voiculescu

Comunicat:
Toate Prefecturile.
Inspectoratul Jandarmi Basarabia.
Inspectoratul Poliție Chișinău.
Comandamentul Militar Chișinău.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2.

Document [23]

Chestura Poliției Chișinău
Biur. Pol. de Siguranță
Nr. 6951
11 Octombrie 1941

Către
INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIȚIE CHIȘINĂU

Avem onoare a vă înainta mai jos în copie nota informativă privind starea de spirit a evreilor din ghettou, rugându-vă să binevoiți a dispune.

CHESTORUL POLIȚIEI
[Semnătura indescifrabilă]
Șeful Biur. Pol. de Siguranță
[Semnătura indescifrabilă]

Copie

Ca urmare notei informative din 9 Octombrie 1941, cu respect vă raportez relativ la starea de spirit a evreilor din ghetou din ziua de 10 Octombrie a.c.

În această dimineață se pare că evreii sunt mult mai agitați, mai ales când au văzut că vine convoiul de căruțe spre a-i îmbarca, fugeau plângând și speriați din partea ghetoului de unde trebuia să-i ridice.

Iar după sosirea a două plutoane de ostași și Dl. Colonel Dumitrescu, Comandantul Militar al Orașului, care le-a comunicat că s-a amânat încă 24-48 ore exodul lor, vestea aceasta a fost răspândită cu bucurie ca fulgerul printre evrei.

Mai circulă zvonul că amânarea va fi de lungă durată, întrucât evreii din ghetou s-au hotărât să dea pentru înzestrarea armatei câteva milioane lei, pentru a rămâne în Ghetou, fapt aflat că astă-noapte au avut mici consfătuiri în această direcție.

Se mai spune că până în prezent s-au strâns două milioane și ceva de lei, pentru armată (neverificat).

Se mai așteaptă cu multă îngrijorare rezultatul acestei amânări și se mai spune că au fost doi avocați care au plecat la București spre a le susține cauza lor.

Astăzi obiecte de valoare nu s-au prea vândut, ci numai covoare și alte lucruri grele.

Manifestația ostilă care trebuia să aibe loc, nu s-a mai făcut, însă se vorbește că, dacă ar vrea să mai ducă un transport vor face manifestație spre a fi împușcați pe loc.

De văzut mâine 11 Oct. a.c. dacă amânarea exodului s-a mai prelungit sau nu, spre a se vedea mai bine atitudinea lor.

Rugându-vă să binevoiți a dispune.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2.

Document [24]

Federația Uniunilor de Comunități Evreești din Țară
11 Octombrie 1941
No. 1356 – Urmare la Nr.1317

DOMNULE MAREȘAL,

Am primit astăzi un apel disperat dela conducerea Ghettoului din Chișinău.

În dimineața zilei de 8 a.c. au plecat 1.500 de oameni în mare parte pe jos, luând cu sine numai ce puteau ține în mână, deci aproape toți expuși să se prăpădească, afară fiind frig, iar ei goi, fără alimente și fără cea mai mică putință de aprovizionare la un drum de cel puțin opt zile, pe ploaie, frig și zăpadă.

Numai bolnavii, bătrânii și copii au plecat în căruțe.

Deci nici bolnavii n-au fost cruțați, deci și femeile au plecat pe jos.

Este moartea, moartea, moartea fără vină, fără altă vină, decât aceea de a fi evrei.

Vă implor din nou, Domnule Mareșal, să nu lăsați ca o asemenea sguduitoare tragedie să se săvârșească.

Primiți, vă rog, Domnule Mareșal, asigurarea profundului meu respect.

Președinte, Dr. W. Filderman

DOMNIEI SALE DOMNULUI MAREȘAL ION ANTONESCU,
CONDUCĂTORUL STATULUI ȘI
PREȘEDINTELE CONSILIULUI DE MINIȘTRI

SURSA: National Archives and Records Administration-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Department of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews in Romania;* versiunea română originală publicată în Ancel, *Documents,* vol. 3, pp. 234, 236; copia traducerii în limba engleză deținută de Legația Americană în *ibidem,* p. 341.

Document [25]

Chestura Poliției Chișinău
Biur. Pol. de Siguranță
Nr. 6991
15 Octombrie 1941

[ștampila:]
INSPECTORATUL POLIȚIE
INTRAREA No. 5993
1941 luna X ziua 18

Către
INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIȚIE
CHIȘINĂU

În legătură cu evacuarea evreilor din ghetou, avem onoare de a vă raporta următoarele informațiuni din sursă demnă de încredere:

Comandamentul militar al Municipiului a dat dispoziționi ca și evreii botezați să fie trimiși în ghetou, urmând apoi a fi evacuați peste Nistru.

Tot comandantul militar a dat aprobare pentru mai multe familii de jidani botezați să locuiască în afară de ghettou.

Față cu cele de mai sus, vă rugăm să binevoiți a dispune să ni se comunice ordin de urmare în ce privește situația acestor categorii de jidani.

Chestor
[Semnătura indescifrabilă]

Șeful Siguranței
[Semnătura:] Andreescu

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 17, fond 680, opis 1, dosar 4230-2.

Document [26]

Federația Uniunilor de Comunități Evreiești din Țară
Nr. 1387
București, 19 octombrie 1941

Privește:
I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia.
II. Expulzarea din Vechiul Regat a evreilor cetățeni români originari din Bucovina și Basarabia.

Domnule mareșal,

Un strigăt de deznădejde, cum n-am mai auzit, străbate văzduhul de-a lungul și de-a latul Țării și mă face să mă cutremur în fața teribilelor răspunderi ce am asumat și mă silește în aceste zile, de mare sărbătoare pentru Țară și de glorie pentru Domnia-Voastră, să vă împărtășesc frământările mele.

I. Deportarea evreilor cetățeni români din Bucovina și Basarabia

La câteva zile după ce Guvernatorul Basarabiei a făcut apel la noi, ca să ne ajutăm frații întru credință din acea provincie, un ordin a hotărât subit deportarea tuturor evreilor din Basarabia și Bucovina.

Domnul vicepreședinte al Consiliului, în audiența ce mi-a acordat în ziua de 14 octombrie:

- a binevoit a aproba ca intelectualii, meseriașii, comercianții, industriașii și proprietarii să nu fie deportați;
- a rezervat să se pronunțe asupra rugămintii mele de a amâna plecarea tuturor până la primăvară și de a readuce la căminurile lor pe cei deportați, în vederea trierii lor, potrivit deciziei de sub 1).

Ordinul acesta a fost pe dată executat în Bucovina; în Basarabia, însă, deși se pare că ordinul a fost trimis, el n-a fost însă executat, întrucât Comandamentul Militar n-are cunoștință de el.

Și astfel au plecat câteva transporturi de deportați din Chișinău, iar informatorii spun că cadavrele tuturor celor plecați cu primul transport zac între Orhei și Rezina, iar despre celelalte transporturi plecate în zilele de 14, 16 și 18 octombrie, nu există nici o altă știre decât că la Orhei li s-a luat tot ce aveau asupra lor.

Unde sunt? Mai sunt în viață sau au urmat pe cei ale căror cadavre se spune că zac între Orhei și Rezina?

Ce vor deveni cei sortiți să plece în dimineața de 20 octombrie 1941 și în zilele următoare?

Nu veți tolera, sunt adânc, adânc convins, ca gloria țării și a Domniei-Voastre să fie cernite, ca respectul omului și al legilor să fie suprimat, și veți face ca generoasa hotărâre a domnului vicepreședinte al Consiliului să fie îndată executată și în Basarabia — *căci altfel astăzi dimineața și în zilele următoare noi transporturi pleacă spre moarte* — ca acei ce au plecat să fie readuși spre a fi triați; ca cei vinovați să fie pedepsiți, dar ca cei nevinovați să nu fie deportați.

Dacă o hotărâre definitivă n-ar fi posibilă, încă un termen până la primăvară, mi se pare, ar putea fi cu greu respins și sunt pe cale de a pleca în orice condiții, iar unii au obținut vize și pentru ei plecarea este chestie de zile.

Nădăjduiesc, domnule Mareșal, că veți binevoi a aprecia ca izvorâte din conștiința cea mai curată — și vă rog s-o credeți —, dintr-o conștiință românească, faptele expuse și că ele merită deosebita Domniei-Voastre atențiune.

Vă rog să primiți asigurarea respectuoasei mele considerațiuni,

Președinte, dr. W. Filderman

Domniei Sale
Domnului Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului,
și președintelui Consiliului de Miniștri

SURSA: National Archives and Records Administration-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Department of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews in Romania;* o copie a traducerii scrisorii lui Filderman în limba engleză, deținută de Legația Americană, este publicată în Ancel, *Documents*, vol. 3, pp. 342-347.

Document [27]

CONDUCĂTORUL STATULUI ROMÂN

Domnule Filderman,

În două petiții succesive îmi scrieți „de tragedia sguduitoare" și mă „implorați" în cuvinte impresionante, reamintind de „conștiință" și de „omenie" și subliniind că sunteți „dator" să apelați „la mine" și „numai" la mine pentru evreii din România, care sunt trecuți în ghetouri pregătite pentru ei pe Bug.

Pentru a amesteca și tragicul în intervenția D-voastră, subliniați că această măsură „este moartea, moartea, moartea, fără vină, fără altă vină decât aceea de a fi evrei".

Domnule Filderman, nimeni nu poate să fie mai sensibil ca mine la suferința celor umili și fără apărare. Înțeleg durerea D-voastră, dar trebuie, dar mai ales trebuia, să înțelegeți și D-voastră toți, la timp, pe a mea care era aceia a unui neam întreg.

Vă gândiți, v-ați gândit ce s-a petrecut în sufletele noastre anul trecut, la evacuarea Basarabiei, și ce se petrece astăzi, când zi cu zi și ceas cu ceas plătim cu mărinimie și în sânge, cu foarte mult sânge, ura cu care coreligionarii D-voastră din Basarabia ne-au tratat la retragerea din Basarabia, cum ne-au primit la reîntoarcere și ne-au tratat dela Nistru până la Odessa și pe meleagurile Mării de Azov?

Dar potrivit unei tradiții, voiți să vă transformați și de astădată din acuzați în acuzatori, făcându-vă că uitați pricinile care au determinat situațiile pe care le plângeți. Să-mi dați voie să vă întreb și, prin D-voastră, să întreb pe toți coreligionarii D-voastră care au aplaudat cu atât mai frenetic, cu cât suferințele și loviturile primite de noi erau mai mari:

Ce ați făcut D-voastră anul trecut, când ați auzit cum s-au purtat evreii din Basarabia și Bucovina față de trupele românești care se retrăgeau și care până atunci apăraseră liniștea și belșugul acelor evrei? Vă reamintesc eu:

Înainte chiar de apariția trupelor sovietice, evreii ce apărați, din Basarabia și Bucovina, au scuipat ofițerii noștri, le-au smuls epoleții,

le-au rupt uniformele și, când au putut, au omorât mișelește soldații cu bâtele. Avem dovezi.

Aceiași ticăloși au întâmpinat venirea trupelor sovietice cu flori și au sărbătorit-o cu exces de bucurie. Avem fotografii doveditoare.

Pe timpul ocupației bolșevice, aceia pentru care vă înduioșați astăzi i-au trădat pe bunii români, i-au denunțat urgiei comuniste și au adus jalea și doliul în multe familii românești.

Din pivnițele Chișinăului se scot zilnic oribil mutilate cadavrele martirilor noștri, care au fost astfel răsplătiți, fiindcă douăzeci de ani au întins o mână prietenească acestor fiare ingrate.

Sunt fapte ce se cunosc, pe care le cunoașteți desigur și D-voastră și pe care le puteți afla oricând în amănunt.

V-ați întrebat D-voastră de ce și-au incendiat evreii din Basarabia casele, înainte de a se retrage? Vă puteți explica de ce, în înaintarea noastră, am găsit copii evrei de 14-15 ani, cu buzunarele pline de grenade?

V-ați întrebat câți din ai noștri au căzut omorâți mișelește de coreligionarii D-voastră, câți din ei au fost îngropați înainte de a fi morți. Voiți și în această privință dovezi, le veți avea.

Sunt cete de ură, împinsă până la nebunie, pe care evreii D-voastră au afișat-o împotriva poporului nostru tolerant și ospitalier, dar astăzi demn și conștient de drepturile lui.

Drept răspuns la mărinimia cu care ați fost primiți în mijlocul nostru și tratați, evreii D-voastră, ajunși comisari sovietici, împing trupele sovietice din regiunea Odessei, printr-o teroare fără seamăn, mărturisită de prizonierii ruși, la un masacru inutil, numai pentru a ne provoca nouă pierderi.

În regiunea Mării de Azov, trupele noastre, retrăgându-se temporar, și-au lăsat câțiva ofițeri și soldați răniți, pe loc. Când au reluat înaintarea, și-au regăsit răniții mutilați îngrozitor.

Oameni care puteau fi salvați și-au dat ultimul suspin în chinuri groaznice.

Li s-au scos ochii, li s-au tăiat limba, nasul și urechile.

Îți dai, Domnule Filderman, seama de spectacol?

Te îngrozești? Te înduioșezi?

Te întrebi de ce atâta ură, din partea unor evrei ruși, cu care nu am avut niciodată nimic de împărțit?

Dar ura lor este a tuturor, este ura D-voastră.

Nu vă înduioșați, dacă aveți cu adevărat suflet, de ceeace nu merită, înduioșați-vă de ceeace merită.

Plângeți cu mamele care și-au pierdut în astfel de chinuri copiii, nu cu aceia ce și-au făcut și lor și vă fac și D-voastră atâta rău.

Mareșal Antonescu

19.X.1941

P.S.

Un soldat rănit din P. Neamț a fost îngropat de viu din ordinul și sub ochii comisarilor sovietici jidani, deși nenorocitul implora să nu-l îngroape, arătându-le că are patru copii.

SURSA: National Archives and Records Administration-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Department of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews in Romania*; versiunea română originală publicată în Ancel, *Documents*, vol. 3, pp. 259-262; copia traducerii în limba engleză, deținută de Legația Americană în *ibidem*, pp. 348-350.

Document [28]

Copie

Nr. 3363
21 Octombrie 1941
Inspectoratul Jandarmi Chișinău
către
Guvernământul Basarabiei Chișinău
Comandamentul Militar al Municipiului Chișinău

Am onoare a raporta că Prefectura Județului Orhei refuză a pune la dispoziția Legiunei Jandarmi Orhei numărul suficient de căruțe, necesar transportului până la Rezina a neputincioșilor, bolnavilor, copiilor și a bagajelor [...] din convoaiele de evrei ce se evacuează peste Nistru.

Deasemenea, se permite evreilor la plecare din Ghettou de a-și lua prea multe bagaje, ceiace îngreuiază mult convoaiele în aceste condițiuni, evacuarea se face defectuos.

Rugăm insistent [...] să se dea ordin Prefecturei Orhei să pună la dispoziția legiunei numărul de căruțe necesar transportului celor neputincioși și bolnavilor și copiilor, și a lua măsuri ca evreii ce pleacă din Ghettou să nu-și ia decât bagajul strict necesar.

Inspector jandarmi Chișinău
Colonel (ss) Meculescu

Pentru conformitate.
Inspector jandarmi Chișinău
Colonel Meculescu
[Semnătura:] Meculescu

SURSA: USHMM RG-54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22.

Document [29]

Copie:

Nr. 38, 1941 Octombrie 22
COMPANIA 23 POLIȚIE
către
COMANDAMENTUL MILITAR AL MUNICIPIULUI CHIȘINĂU

Am onoare a vă raporta următoarele:

În conf. cu noile dispoziţiuni ca, controlul evreilor să se facă de organele B.N.R. la Chișinău în locul ordonat de Dvs. în curtea Depoz. de Remontă Visterniceni, subsemnatul asistând la felul de procedură a perchiziției corporale și ridicării tuturor valorilor în monedă și a obiectelor prețioase ca: aur, briante etc., am constatat o complectă defecțiozitate în aplicarea acestei proceduri, și anume:

Asupra schimbului de monedă în monedă rusească (ruble) nu exista nici un reg. casă în care să se treacă sumele ce se distribuiau evreilor în rublele rusești.

Deci, nici o evidență în această operațiune.

Asupra ridicării obiectelor prețioase, deasemenea am constatat că, prin simpla formalitate de a se trece pe o dovadă obiectele ridicate și puse într-un plic și după aceia într-o ladă de lemn, nu prezintă o suficientă siguranță în păstrarea lor.

Trecerea sumară și cu creionul scris pe un tabel deasemenea nu prezintă siguranța necesară.

Este cazul ca să se întocmească un reg. în care să se treacă cu Nr. de ordin corespunzător plicul ce-l pune în cutie și sigilat, arătandu-se în registru Nr. crt., obiectul, greutatea, valoarea, sumele ce au fost distribuite evreilor, după aprecierea făcută de Comisie.

La terminarea lucrării să fie o casă de fier în care să fie introduse obiectele prețioase și închiderea ei să fie făcută cu două chei, una la ofițerul delegat din partea Armatei și cealaltă la președintele Comisiei.

Tot în această ocazie de control se ridică dela evrei și alte obiecte de argint, ca: linguri, furculițe, cuțite, sfeșnice etc. ce deasemenea nu

sunt inventariate sub nicio formă, și trântită într-o ladă de lemn descoperită.

Cred că este absolut necesar inventarierea lor, evaluarea și clasificarea.

Controlul femeilor, pe lângă moașa existentă, se mai face de către doi șoferi ce cred că nu prezintă suficientă garanție, întrucât a fost descoperit de Sublt. Chemale Comandantul Plot., că șoferul Chiriac Tănase ceruse dela evrei să i se dea și lui ceva și la întrebarea pusă de dl. președinte, de ce a luat, a răspuns că au fost niște cuie, sau șuruburi fără valoare, deși i s-a atras atențiunea de către dl. președinte Jugureanu că nu are voie să ia nimic dela evrei.

Propun ca să se aplice un sistem de procedură mai eficace în inventarierea obiectelor, valoarea lor, schimbul de monede și a se da niște lămpi „Patromax", ca în timpul nopții să aibă lumina necesară pentru efectuarea controlului.

Deasemenea șoferii să nu mai ia parte în executarea percezitiei, ci să se pună funcționari de încredere, pentru efectuarea acestor operațiuni.

Numai astfel credința subsemnatului este ca acest prețios tezaur, găsit asupra evreilor, să intre în tezaurul Statului, deci în patrimoniul Statului.

COMANDANT COMPANIEI 23 Pol.
Căpitan/ss./Paraschivescu M. Ioan

5 Decembrie 1941

Se certifică de noi, prezenta copie, ca fiind conformă cu originalul.
Comandant Comp. 23 Poliție
Căpitan (ss) Paraschivescu

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 22, de asemenea, publicate în Ancel, *Documents*, vol.10, pp. 121-122.

Document [30]

25 octombrie 1941

DOMNULE MAREȘAL

Scrisoarea Domniei-Voastre din 19 c. mi-a fost înmânată în seara zilei de 21 crt.

Deși ea s-a încrucișat cu petiția ce vă înaintasem în dimineața de 9 Octombrie și deși în aceasta din urmă se găsesc cu anticipație, pe cât de scurt, pe atât de clar, răspunsul la unele întrebări pe care mi le puneți, mă văd silit să nu mă mărginesc a vă ruga să binevoiți a primi mulțumirile mele dar să și răspund întrebărilor ce-mi puneți, cu aceiași loialitate cu care am răspuns din prima zi a instalării Domniei-Voastre.

Eram sigur că nimeni nu poate fi mai sensibil ca Domnia-Voastră la suferințele celor umili și fără apărare, deaceea m-am și adresat Domniei-Voastre.

Când am intervenit, nu ignoram, Domnule Mareșal, acuzările cari fac obiectul scrisorii Domniei-Voastre. Mi le-ați comunicat la Butimanul de față cu Domnul Vice-Președinte al Consiliului și cu Dr. N. Lupu.

V-am răspuns atunci, Domnule Mareșal, și răspund și astăzi că cei vinovați trebue pedepsiți fără cruțare, dar că nu se pot pedepsi zeci de oameni nevinovați pentru fapta celor vinovați.

Căci dreptatea nu poate fi altfel împărțită evreilor decât celorlalți oameni și nici nu se poate ca, atunci când unii evrei sunt ticăloși, să se spună că toți evreii sunt ticăloși, amestecându-se oamenii de treabă cu cei nevrednici.

Nu se poate două judecăți. Evreii ruși sunt ruși, nu români, deci nu putem fi noi răspunzători pentru actele și faptele lor, după cum acei evrei basarabeni și bucovineni din familiile cărora mulți au fost trimiși în Siberia nu pot fi făcuți răspunzători pentru actele sau faptele acelor dintre ei cari au devenit comuniști.

Căci evreii conștienți din întreaga lume au dezavuat comunismul și pe evreii comuniști.

Așa au făcut rabinii din România, întruniți acum câțiva ani sub președinția adormitului întru Domnul, Marele Rabin Dr. J. Niemirower, și, așa cum am spus-o și eu în conferințele ce am ținut, ca și într-o broșură ce am editat în 1922; așa au spus-o și evreii americani prin proclamația lui American Jewish Committees, că triumful bolșevismului: „Ar duce în mod inevitabil la distrugerea judaismului".

Mai puțin încă este de conceput că toată evreimea din România să fie făcută răspunzătoare de fapta evreilor din Rusia.

Nu mi-am închipuit că în aceste condiții intervenția mea vă va supăra.

Așa că vedeam cum deportarea lor [a evreilor din Chișinău] va împiedica reconstrucția economică a acestei provincii și a restului Țării, care este tributara Basarabiei pentru o serie de produse.

Am crezut în sfârșit că ar fi fost mai util ca toți meseriașii evrei să fie puși să lucreze pentru Armată și nevoile civililor, așa cum sunt utilizați evreii în Germania și cum utilizează Germania ghettoul din Lublin.

Trierea, ca și amânarea, apărea, deci, și în interesele Țării și ale guvernului Domniei-Voastre. Aceasta era adânca mea convingere și fără această convingere nu m-aș fi adresat Domniei-Voastre.

Cea mai bună dovadă este, de altfel, că dela venirea la cârma Statului a Domniei-Voastre, nici un evreu din întreaga Românie n-a fost dovedit a fi lucrat împotriva regimului; că dela începutul războiului s-a menținut aceiași lealitate a populației evreești și față de armata germană și față de armata noastră și pe deasupra tuturor ruga mea scrisă — a doua zi după mobilizare — de a reîncadra pe evrei în Armată pentru ca, urmând pilda înaintașilor lor din Războiul pentru Independență, din Războiul Balcanic și din Războiul de Întregire, să-și dea viața cot la cot cu soldatul român, pentru triumful cauzei românești, pentru o Românie Mare și Puternică.

Nădăjduiesc, Domnule Mareșal, că aceste rânduri vă vor fi lămurit definitiv și ca urmare la ruga mea din scrisoarea din 19 crt., de a accelera promulgarea Statutului evreilor despre care am vorbit cu Dl Vicepreședinte al Consiliului, veți binevoi a-mi acorda o audiență, căci fără o grabnică oprire a avalanșei de legi și decizii și o definitivă stabilire a ceeace pot face și ceeace pot deține evreii, aceștia

nu vor mai putea lucra, fiind complect ruinați, și aceasta va sgudui întreaga așezare economică a Țării.

Până atunci, vă rog să credeți că Doctorul Filderman a rămas același om loial și cumpătat, că n-a făcut și nici nu va face nimic care să îngreuneze situația Țării în aceste clipe atât de dureroase și de grele, dimpotrivă, că stă la ordinele Domniei-Voastre cu toată puterea lui de muncă, cu toată dragostea lui de Țară.

Primiți, vă rog, Domnule Mareșal, asigurarea profundului meu respect.

(Dr. W. Filderman)

SURSA: National Archives and Records Administration-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Department of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews in Romania*; publicată în Ancel, *Documents*, vol. 3, pp. 351-355.

Document [31]

[ștampila:]
1 NOEM. 1941
Nr. 3485

Nr. 6178, 1941 Luna oct. Ziua 31
Comandamentul Militar al Municipiului Chișinău
către
GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Am onoarea a face cunoscut că acest Comandament cunoaște și raportează asupra situației evreilor din Chișinău, situația evreilor din restul Basarabiei nu ne este cunoscută.

Evrei plecați până la 31 crt. inclusiv 10.225 cari au fost transportați în zilele și numărul arătat în tabelul alăturat.

Vor mai pleca în ziua de Luni 3.XI.1941 un număr de aproximativ 70-75 evrei odată cu orfelinatul de copii.

Deasemenea cei din spitale pe măsură ce se vor vindeca și vor deveni transportabili.

În general mai sunt în Chișinău de expediat aproximativ 200 evrei (orfelinat, îngrijitori spital, o parte din familiile celor aflați în spital și cioclii).

COMANDAMENTUL MILITAR AL CHIȘINĂULUI
Colonel [Semnătura:] Dumitrescu Eugen

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Document [32]

[ștampila]
Conducerea și Administrația Basarabiei
Intrarea No.
1941 Luna Nov. Ziua 6

No. [...] 1941 Octombrie 31
Comandamentul Militar al Municipiului Chișinău
către
GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI

Am onoare a vă face cunoscut că astăzi 31 Octombrie a plecat ultimul transport de evrei.

Mai este de evacuat:

- Orfelinatul de copii cu 38 copii din cari 4 sugaci, iar restul între 1 an și 6 ani, deasemenea îngrijitorii și însoțitorii lor.
- Spitalul cu aproximativ 60 bolnavi, în majoritate cu boli contagioase.

Orfelinatul va fi evacuat luni 3 Noembrie, în care scop am cerut Inspectoratului de Jandarmi mijloacele de transport necesare.

Vă rog a face cunoscut Guvernământului Transnistriei, pentru a primi și găzdui pe acești orfani.

În ceeace privește pe bolnavii din spital, ei vor fi evacuați pe grupe și pe măsură ce se vor vindeca.

COMANDAMENTUL MILITAR AL CHIȘINĂULUI
Colonel [Semnătura:] Dumitrescu Eugen

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

Document [33]

Nr. 2108

LEGAȚIA STATELOR UNITE ALE AMERICII
București, 4 noiembrie 1941

Subiect: Evoluțiile recente privind situația evreilor din Romania; evacuări forțate din Basarabia și Bucovina; masacre, brutalități și jafuri raportate; contribuții forțate cu unele cantități exorbitante de îmbrăcăminte, pentru interesul public.

Stimate domn,

Cu referire la telegramele numărul 931 și 934 din 1 noiembrie, ora 6 p.m., respectiv 4 noiembrie, ora 10 a.m., indicând faptul că așa numita chestiune evreiască din România trece, din nou, printr-o etapă critică — depeșele anterioare, mai ales nr. 2015, din 19 august 1941, și telegramele din partea Legației au relatat despre diversele atrocități suferite de populația evreiască din România în ultimii ani, mai ales în timpul regimului violent antisemit instaurat de Octavian Goga la începutul anului 1938, rebeliunea legionară din ianuarie trecut și izbucnirea ostilităților cu Rusia Sovietică, în această vară — am onoarea de a prezenta anumite informații generale care pot fi în măsură să ajute la înțelegerea mai clară a situației.

În această perioadă de conflict sângeros, când listele tot mai mari de morți, răniți și dispăruți au devenit ceva relativ obișnuit, când relatări care dau fiori, despre acte de cruzime, răsună în toată Europa, se poate crede că implementarea unui program de exterminare a evreilor, prin împușcături ici și masacre colo, ca să nu mai vorbim de deportări în masă și spolierea generală, ei bine, toate acestea ar atrage mai puțin atenția opiniei publice din întreaga lume decât în vremuri normale. Indiferent cum ar sta lucrurile, devine din ce în ce mai clar că românii, cu sprijinul evident al germanilor, se folosesc de perioada actuală pentru a se ocupa de problema evreiască în felul lor. Am aflat de la persoane credibile că mareșalul Antonescu a declarat,

sau așa a auzit ambasadorul Spaniei (care este interesat în mod deosebit de problema evreilor spanioli din România), că „este război și a venit vremea pentru a soluționa problema evreiască, odată și pentru totdeauna".

Departamentul (de Stat) a aflat deja faptul că ocupația militară a Basarabiei și a nordului Bucovinei a fost urmată de mutarea evreilor în ghetouri, în orașele mai mari, și că mulți dintre aceștia, în special din Basarabia, au fost evacuați treptat în teritoriul situat dincolo de râul Nistru. Aceste măsuri au fost implementate în condiții teribile și însoțite de nenumărate acte înfiorătoare, inclusiv jafuri, moarte prin inaniție, asasinate și alte brutalități. Se crede că doar un număr relativ mic de evrei se mai află acum în Basarabia — estimările variază de la zece mii la treizeci de mii, dintr-un total de puțin peste două sute de mii, care locuiau acolo înainte de ocuparea Basarabiei de către ruși, în iunie 1940. În același timp, conform unor surse evreiești de încredere, se află acum în Bucovina un număr de cincisprezece – douăzeci de mii de evrei care așteaptă să fie deportați la est, în Transnistria, și în alte părți ale Ucrainei. Un număr mare dintre aceștia, fără îndoială, zeci de mii, au fost deja evacuați.

În ultimele trei săptămâni, au apărut diverse dovezi — mai întâi sub forma unor zvonuri vagi și rapoarte neconfirmate, apoi din surse de informare din ce în ce mai sigure și, în cele din urmă, într-un schimb de scrisori dintre mareșalul Antonescu și liderul comunității evreiești locale — potrivit cărora ceea ce a mai rămas din populația evreiască din Bucovina și Basarabia este evacuată spre est, în teritoriul devastat de război al Ucrainei, în condiții atât de grave, încât par a le da evacuaților foarte puține șanse de supraviețuire. Am primit zilnic rapoartele detaliate cu privire la soarta acestor nefericiți — bărbați, femei și copii, inclusiv bătrâni și bolnavi — cărora li s-au dat câteva ore să se pregătească și dreptul de a lua cu ei doar zece kilograme de bunuri, plus echivalentul a doi dolari în numerar — rapoartele spun aproape invariabil că banii și aceste obiecte le sunt luate, aproape de fiecare dată, pe drum. Aceștia au fost duși pe jos, în căruțe sau în vagoane de marfă, către regiunile măturate de război, unde clădirile au fost demolate, iar alimentele și alte provizii au fost distruse sau îndepărtate. De asemenea, vremea de iarnă se va face simțită în curând. Acest program modern de privare de libertate

pare a fi calculat în mod deliberat pentru a servi unui program de exterminare virtuală și, chiar dacă zvonurile constante potrivit cărora nenumărate persoane evacuate sunt lăsate fără bunuri, iar alte zeci și sute sunt împușcate pe drum, împinse de pe poduri sau moarte de epuizare, ei bine, dacă toate aceste zvonuri ar fi exagerate sau false, tot pare o certitudine că multe mii vor pieri. Desigur, după cum am sugerat în ultimul paragraf din telegrama la care m-am referit deja, multe dintre aceste rapoarte și relatări sunt neconfirmate și trebuie clasificate ca fiind zvonuri sau chiar propaganda unor persoane interesate — de exemplu, o persoană mi-a transmis ca fiind „autentică" relatarea potrivit căreia cinci mii de evrei au fost înecați în Nistru —, dar trebuie să spun că până și minimum de adevăr de care sunt sigur și pe care s-ar baza aceste relatări, este suficient pentru a da destule motive de îngrijorare lumii civilizate.

Domnul Dr. Filderman, liderul Comunităților Evreiești din România, a trimis mai multe scrisori către mareșalul Antonescu, protestând împotriva acestor atrocități suferite de evrei. Am atașat copii ale primelor trei scrisori ale sale, precum și a răspunsului Mareșalului Antonescu, alături de o a patra scrisoare din partea domnului Dr. Filderman. Este de menționat că domnul Dr. Filderman vorbește despre 1.500 de evrei care au fost goniți din Chișinău „goi", fără alimente, cu doar câteva lucruri pe care să le transporte cu mâinile, majoritatea mergând într-o călătorie de cel puțin opt zile, în frig, ploaie și zăpadă, spre destinații necunoscute, dezolante. În alt caz, drumul dintre Orhei și Rezina a fost presărat cu corpurile celor căzuți. În răspunsul său, care a fost publicat în toate ziarele, Mareșalul Antonescu îi reproșează domnului Dr. Filderman că încearcă să-i transforme pe acuzați în acuzatori, subliniind că evreii din Bucovina și Basarabia și-ar merita soarta, pentru că s-au întors împotriva armatei române, pe care ar fi atacat-o, atât în perioada ocupației rusești, cât și atunci când românii au început atacul asupra Rusiei. „Chiar și înainte de apariția trupelor sovietice — scrie Generalul Antonescu — evreii din Basarabia și Bucovina, pe care-i apărați, i-au scuipat pe ofițerii noștri, le-au rupt epoleții și, atunci când au avut ocazia, i-au ucis și bătut pe soldații noștri."

Domnul Dr. Filderman, într-o conversație cu secretarul legației, face referire la aproximativ cincisprezece, douăzeci de mii de evrei

care urmează a fi deportați, și a afirmat că nu este nici o îndoială că toți acești oameni riscă moartea în cazul în care ar fi trimiși în Transnistria. De asemenea, a afirmat că a primit asigurări din partea Mareșalului că evreii din Transilvania și Vechiul Regat nu vor fi deportați, deși a spus că se teme de situația în care i s-ar putea forța mâna Mareșalului, în această privință, și că mulți evrei se tem că măsuri similare de evacuare ar putea fi luate împotriva tuturor evreilor din țară. (De altfel, domnul Dr. Filderman estimează că numărul evreilor din Transilvania, la ora actuală, este de treizeci de mii și al celor din Vechiul Regat ar fi de două sute de mii.) Domnul Dr. Filderman a mai menționat că a primit informații complete, de la prieteni români, cu privire la un decret prin care tuturor evreilor li se va cere să trimită un inventar al proprietăților mobile, de valoare, inclusiv bijuterii, tablouri, blănuri și obiecte de artă, ca bază pentru a fi confiscate mai târziu. El a menționat, de asemenea, un alt punct de interes, de care am auzit vag și din alte surse, și anume că Bucovina de Nord este curățată de evrei, ca pregătire pentru coloniștii germani din regiune, iar coloniștii chiar au început să vină. Subiectul sionismului a fost, de asemenea, discutat de domnul Dr. Filderman la modul general, exprimându-și părerea că singura posibilitate de a salva viețile a mii de oameni care sunt acum în pericol imediat, în Bucovina, ar fi de a le găsi un adăpost sau un cămin în care să poată merge. Deși nu a fost deloc atât de optimist, încât să aibă cea mai mică speranță că se va găsi, ca prin minune, un teritoriu care să li se deschidă și să ofere refugiu evreilor aflați în pericol iminent în România, domnia-sa a menționat că nimic altceva nu ar putea salva viețile a mii dintre semenii săi coreligionari, în România de azi.

În 20 octombrie anul trecut, s-a publicat un decret-lege în ziarele românești, care solicită tuturor evreilor, sub amenințarea unor amenzi și pedepse cu închisoarea, să „contribuie" față de autoritățile române, în termen de treizeci de zile, cu niște cantități exorbitante de îmbrăcăminte și alte articole, în funcție de veniturile lor, pentru a fi distribuite celor nevoiași. Astfel, un evreu cu un venit efectiv de aproximativ douăzeci de dolari lunar trebuie să asigure câte douăsprezece cămăși, lenjerie intimă, izmene, batiste, prosoape și perechi de șosete, precum și câte patru costume, paltoane, pălării, perechi de pantofi, pături de lână, perne, fețe de pernă, cearceafuri și câte un pled. Desigur,

aceste cereri oneroase au panicat din nou populația evreiască, i-au șocat pe toți observatorii obiectivi și chiar au atras critici ferme, rușinoase, din partea românilor formatori de opinie și care gândesc liber. Am atașat o traducere a respectivului decret-lege în această depeșă.

După cum știți, în nenumărate rânduri, am atras atenția celor mai înalte oficialități românești cu privire la reacția inevitabilă a guvernului meu și a poporului american în fața unui tratament atât de inuman și chiar a măcelului efectiv a unor oameni nevinovați și fără apărare, citând pe larg atrocitățile comise împotriva evreilor din România. Observațiile mele au provocat, din partea Mareșalului Antonescu și a Premierului în exercițiu, Mihai Antonescu, protestele volubile prin care își exprimau regretul pentru excesele din trecut, comise „din greșeală" sau de către „elemente iresponsabile", promițând moderație în viitor (vedeți telegrama mea nr. 874, din 3 octombrie, ora 21). Cu toate acestea, programul de exterminare sistematică merge mai departe, și prevăd puține speranțe pentru evreii români, atâta timp cât actualul regim, controlat de germani, se va afla la putere. Politica sa, desigur, este de a scoate din provinciile recucerite din nordul Bucovinei și Basarabiei, probabil și din Transilvania și din Vechiul Regat, pe fiecare evreu, desigur, cu excepția celor care le pot fi de folos, acest lucru după ce le vor fi luat practic toate bunurile lumești; politica aceasta va fi implementată, fără îndoială, dacă vor avea timpul necesar, cu excepția cazului foarte puțin probabil — vă rog să vedeți telegrama mea nr. 931, din 1 noiembrie, ora 18 — în care se va găsi un refugiu, undeva în străinătate, pentru ca acești nefericiți să poată emigra, probabil fără niciun fel de posesiuni lumești.

Cu stimă,
Franklin Mott Gunther

Două copii primite la data 12.11.41

Anexe:
- Scrisoare din partea domnului doctor Filderman
- La fel
- Răspunsul Mareșalului Antonescu
- A treia scrisoare din partea domnului doctor Filderman

– A patra scrisoare din partea domnului doctor Filderman
– Traducerea decretului-lege

Document nr. 840.1

SURSA: National Archives and Records Administration-College Park (NARA-CP), Record Group 84, Records of Foreign Service Posts of the Department of State, U.S. Embassy Ankara, General Records 1941, Dosar 840.1, *Situation of the Jews in Romania*; publicat în Ancel, *Documents*, Vol. 3, pp. 334-39.

Document [34]

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
Nr. 733/C
18 Noembrie 1941

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
Cabinet Civil-Militar

La Nr. 13842 C.B.B.T. din Noembrie 1941, am onoarea a comunica:

În Basarabia, problema evreească este rezolvată.

Se mai găsesc numai 118 evrei în ghetto-ul Chișinău, din cari 53 bolnavi în spitale. În curând vor fi trecuți peste Nistru și aceștia.

GUVERNATORUL BASARABIEI
General C.Gh. VOICULESCU

SURSA: USHMM RG – 25.004M, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Document [35]

București, 1 Decembrie 1941

ROMÂNIA – PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI

DOMNULE MAREȘAL,

Ați ordonat o anchetă pentru a stabili neregulile și abuzurile făcute cu ocazia preluării aurului și obiectelor prețioase dela evreii din ghettoul Chișinău cari urmau să fie trecuți Nistrul.

Comisiunea de anchetă constituită din D-nii Inspector General PĂUNESCU dela Banca Națională a României, Colonel C. POPESCU, Comandantul Regimentului 24 Artilerie, delegatul Corpului 4 Armată și C. PETRICEANU, Referent-șef, delegatul Președinției Consiliului de Miniștri, a stabilit următoarele:

Serviciul Special de Informații, Centrul Chișinău, a înscenat cu știința Guvernământului o scoatere din ghettoul Chișinău a unui grup de 13 evrei, care urmau să fie prinși în flagrant delict de mită și apoi cercetați pentru a se afla ce ofițeri din garnizoana Chișinău înlesneau trecerea peste Prut a evreilor.

Serviciul Special de Informații, Centrul Chișinău, n-a putut afla nimic în această privință, în schimb, printr-o percheziție ilegală făcută de funcționarii MADAN CONSTANTIN, COJOCARU și NEDU, și-au însușit 1.110 monede de aur și suma de 15.000 lei, dela evreii CHISIL CREMER, MINA CREMER și DVOIRA RABINOVICI.

Domnul Inspector General PĂUNESCU, dela Banca Națională a României, a făcut primele cercetări, de care MADAN CONSTANTIN sigur avea cunoștință și în urma lor a plecat la București în ziua de 21 Noembrie a.c. (22 zile mai târziu dela percheziția evreilor) și a depus la sediul Central al Serviciului Special de Informații 352 monede de aur pe care pretinde că le-a găsit întâmplător în restul Centrului Chișinău.

Comisiunea stabilește că asupra funcționarilor MADAN, COJOCARU și NEDU se mai găsește un număr total aproximativ 758 monede aur în greutate de 4,198 Kgr.

La prețul oficial de 211.000 Kgr. de aur, Statul încearcă un prejudiciu de 885.778 lei, iar la prețul bursei negre (1.060.000 lei Kgr.) funcționarii abuzivi, pot să primească în cazul unei vânzări, suma de 4.449.880 lei.

Banca Națională a României Chișinău a sesizat Parchetul, iar Cabinetul I Lăpușna instruiește această chestiune.

Cu ocazia acestei anchete, s-au făcut următoarele constatări de ordin general.

1/ Ghettoul din Chișinău nu prezenta suficiente măsuri de pază, nu era bine împrejmuit și izolat și erau posibile evadări din ghettou.

2/ La ghettou nu se ținea o evidență nominală a acelor aduși spre expediere, din scripte nu se poate constata scoaterile din ghettou.

3/ Asupra fostului Comandant Militar al Chișinăului (Colonel EUGEN DUMITRESCU) și a șefului său de Cabinet (Căpitan ALEXANDRESCU), astăzi mutați la Marele Stat-Major, cât și asupra multor ofițeri foști comandanți ai ghettoului și subalterni, planează în mod public o penibilă acuzare de trafic cu evreii cărora li se înlesnea ieșirea din ghettou, ba mai mult, trecerea peste Prut.

Față de aceste constatări, Comisia face următoarele propuneri:

1/ Anchetarea serioasă a tuturor cazurilor de abuzuri și trafic cu evreii, de însușire a avutului lor, de nepăsare și neglijență față de bunurile ce, în loc să intre în patrimoniul Statului, s-au risipit și însușit. O Comisiune specială instituită în acest scop va trebui să stabilească răspunderi, pentru a se aplica sancțiuni celor incorecți.

2/ A se constata cine a hotărât ca declararea valorilor evreilor și predarea să se facă la Visterniceni și nu în ghettoul dela Chișinău. Din această cauză s-au pierdut mari valori pentru stat.

3/ Accelerarea cercetărilor la Cabinetul I Instrucție Lăpușna în privința cazului de abuz de putere și necinste a funcționarilor: MADAN, NEDU și COJOCARU.

Primiți, Vă rog, Domnule MAREȘAL, încredințarea adâncului meu respect.

SECRETAR GENERAL,
[Semnatura indescifrabilă]

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68.

Document [36]

NOTĂ

Întrucât nu s-a comunicat Directoratului Românizării data plecării evreilor din Ghettou, când ar fi trebuit să procedăm la luarea în primire a bunurilor părăsite de ei și care prin acest fapt au devenit proprietatea Statului, am cerut în scris Comandantului Militar al Chișinăului să permită acest lucru, la care cu Nr. 5354 din 17 Octombrie 1941 anexat în copie ni se comunică, că această operațiune se va face după complecta evacuare a evreilor.

Intrarea în Ghettou era cenzurată de organele Comandamentului Militar, iar manifestarea oricărui act de administrație pornit de Directorat era oprită pe motivul că Ghettoul cu tot ce se află în el se găsește sub autoritatea și administrarea Comandamentului Militar al Chișinăului.

În fața baionetelor de sub comanda Comandamentului Militar, autoritatea civilă a fost pusă în situațiunea de a nu-și putea exercita atribuțiunile.

Pentru a ilustra mentalitatea conducătoare a Comandamentului Militar redau faptele de mai jos:

Într-una din zilele lunei Octombrie 1941 în Cabinetul D-lui Cpt. Dimitriu, Aghiotant al Domnului Guvernator, unde mai era și altă lume, am cerut explicații D-lui Colonel Dumitrescu, Comandantul Militar al Chișinăului, în privința posibilităților de a ne exercita mandatul de administrator dat de lege. La aceasta, D-sa ne-a afirmat categoric că nimenea în afară de D-sa nu se poate amesteca în Ghettou. Întrebând în baza cărui drept sau dispoziții lucrează, D-sa mi-a comunicat că execută un ordin confidențial al M.C.G.

Mai mult chiar, tonul întrebuințat de Dl. Col. Dimitrescu era foarte autoritar.

DIRECTOR /ss./D. Giurgiuvanu
Pentru conformitate, [Semnătura indescifrabilă]

SURSA: USHMM RG-25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29.

Document [37]

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
Nr. 831/ C.
2 Decembrie 1941

[ștampila:] SECRET

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI

Pe baza comunicării verbale a D-lui Secretar General Vlădescu Ovidiu, am onoarea a înfățișa mai jos, situația ghetto-ului Chișinău:

I. — Înființarea ghetto-ului. Conducerea și paza.

După sosirea noastră la Chișinău (19 Iulie 1941), constatând că acest oraș, datorită forfotelii continui a evreilor pe străzi, are o înfățișare specific evreiască, am cerut Comandamentului Militar Chișinău să purceadă la înființarea unui ghetto, așa cum Marele Cartier General hotărâse pentru alte centre din Basarabia.

În acest scop, am destinat Cartierul de Sud (Visterniceni), unde au fost introduși toți evreii din Chișinău, asigurându-li-se înlăuntrul lui: asistența medicală, aprovizionările etc.

Conducerea și paza ghetto-ului au revenit, conform dispozițiunilor M.C.G., Comandamentului Militar Chișinău.

II. — Dispozițiuni date de Guvernământ, în scopul împiedicării neregulilor semnalate în ghetto-ul Chișinău.

Semnalându-ni-se că ghetto-ul Chișinău prezintă unele lacune în funcționare (lipsă de vigilență a pazei, ieșiri și intrări neregulate în ghetto etc.), pe măsură ce lacunele au fost semnalate, am dat o serie de ordine, ce se alătură în copie (a se vedea Anexa Nr. 1).

Se menționează că:

Fiind sesizat că în ghetto se practică pe o scară întinsă traficul cu blănuri, lucruri de valoare, mobile etc., am dispus:

- instituirea unei comisiuni de către Directoratul Românizării, Colonizării și Inventarului, cu însărcinarea de a inventaria și depozita bunurile mobile rămase dela evrei (a se vedea ordinul Nr. 486/C din 27 Octombrie 1941 din Anexa Nr. l);
- intrarea și șederea pe rând în ghetto a câte unui procuror-instructor militar dela Curtea Marțială Chișinău, cu misiunea ca la orice sesizare personală sau din partea organelor informative, să procedeze la constatări legale, arestări etc.

III. — Cazuri caracteristice de încercări din partea evreilor de a anula efectele internării în ghetto-ul Chișinău cu arătarea măsurilor luate la fiecare caz în parte.

A se vedea tabelul Anexă Nr. 2.

Din examinarea sumară a acestui tabel, rezultă că:

1/ Evreii au încercat toate mijloacele de a scăpa de rigorile internării și de trecerea peste Nistru, mergând până la folosirea acțiunii lor dizolvante de totdeauna: cumpărare de conștiințe pentru înlăturarea oricărei piedici și atingerea scopului propus.

2/ Cazurile în care erau elemente suficiente de acuzare și convingerea de vinovăție era făcută (de exemplu: cazul evadării lui Apotecker, cazul Lt. Pop etc.) au fost deferite Curții Marțiale.

3/ Restul cazurilor, în care convingerea de vinovăție din indiciile informative date nu era complectă, au rămas în supraveghere și adunare de probe, făcând apel și la Oficiile Serviciului Special de Informații C.I. Chișinău.

În acest sens, pentru a se da de urma vinovaților printre cari, după informațiuni, se aflau și ofițeri dela Comandamentul Militar Chișinău, am aprobat cu participarea Parchetului Militar, întinderea unei curse unui grup de 13 evrei, în frunte cu C. Kremmer, în scopul:

- principal: de a aduna date, ajutând justiția împotriva persoanelor care s-au lăsat cumpărate de evrei;
- secundar: de a stabili procedeul folosit de evrei pentru a evada din ghetto.

Acest eveniment s-a raportat Domniei-Voastre, în darea de seamă pe timpul 15-31 Octombrie 1941, înaintată cu Nr. 5619 din 2.XI.1941.

În cazurile de evadare: Solomon Șur și Mihel Schwartzberg, apare numele Colonelului Demetrescu Eugen, fostul Comandant

Militar al Chișinăului (a se vedea Anexa Nr. 3), cum mai apăruse și în alte câteva note informative.

Este de stabilit și precizat:

- mobilul care a determinat pe Colonelul Demetrescu de a elibera autorizațiunile cu pricina, mai ales când știa punctul de vedere al Guvernământului, în special în cazul evreului Solomon Șur, căruia, ca urmare a repetate cereri, pentru diferite motive, i se hotărâse soarta: a urma pe coreligionarii săi dincolo de Nistru;
- întrucât ordinul Președinției Consiliului de Miniștri, Nr. 15035 din 22 Octombrie 1941, care hotărăște exclusiv chestiunea netrimiterii peste Nistru a unor categorii de evrei, poate sta la baza unei autorizațiuni cu efecte pentru mergere în Palestina (cazul Schwartzberg).

Deasemenea, în câteva note informative, apărând și numele căpitanului Alexandrescu, șeful de Stat-Major al Comandamentului Militar — în cazurile Apotecker și mai ales Kreimmer — este de stabilit și precizat și amestecul acestui Ofițer în operațiunile de evadare a evreilor din ghetto. Este probabil că aceasta se va lămuri cu ocazia cercetărilor ce se fac de către Curtea Marțiala, în cazurile arătate.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL C. GH. VOICULESCU

P. conf.
M. Andrei

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 126 (vechi 656), dosar 29; de asemenea, USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Document [38]

DARE DE SEAMĂ

asupra

CĂLĂTORIEI DE INFORMAȚIE FĂCUTĂ ÎN BASARABIA șI BUCOVINA

[...] 11/ Ghetoul

Trecerea evreilor peste Nistru se poate rezuma în cuvintele: „jaf organizat".

Nu există o situație a evreilor internați în ghetou.

Evreii au fost amestecați cu creștinii, spre a se putea intra și ieși ușor din ghetou.

Sunt bănuiți pentru neorganizarea ghetoului și favorizarea jafurilor: Colonelul Dumitrescu Eugen, comandantul ghetoului, Iov dela primărie, S.S-ul.

Se crede că Lt. Colonel Rădulescu D. ar fi tutelat oamenii acestui serviciu.

Biroul II al Corpului 3 Armată n-ar fi străin.

În legătură cu 13 evrei care trebuiau să fie trecuți peste Nistru ar fi intervenit Lt. Colonel Rădulescu D. la procuror, ca să fie lăsați să lucreze oamenii serviciului S.

B.N.R. n-a știut să organizeze strângerea aurului.

Trebuie scuturat fostul șef al poliției, Maior Vasilescu, care știe foarte multe.

Secția Radio din Ministerul Propagandei ar fi transportat evrei la București. Trebuie interogat Dl. Ioachim.

Un semn de întrebare asupra avionetei care făcea curse la București.

Să se ceară raportul procurorului general Traian Niculescu, asupra organizării și funcționării ghetoului. El știe pe cei care s-au introdus în ghetou ca să fure aur.

Lt. Colonel Rădulescu D. cunoaște bine chestiunea evreilor. Să fie chemat să dea relații.

Alte informații:

În ghetou erau două camere mari încărcate cu veselă, lămpi, ceasuri, radio, tacâmuri etc., care camere, după o noapte, erau complet răvășite, parte de lucruri stricate și aruncate prin curte;

Se încărca pentru Corpul 3 Armată covoare, perdele, tacâmuri și veselă pentru 300 persoane (între 1-4 Noembrie).

Două doamne au intrat în ghettou ca să facă cumpărături. La intrare a trebuit să dea bacșiș, apoi diferite bacșișuri ca să meargă prin ghettou și la urmă bacșiș ca să poată ieși din ghettou (100 lei).

Un soldat vindea în afară de ghettou un samovar cu 120 lei.

Medicul evreu al spitalului local a cedat o blană pentru 100 lei, ca să poată rămâne pe loc. Se crede că este încă la spital.

Convoaiele de evrei, căruțe și bagaje, le primeau la Nistru nemții, care după ce le luau bagajele îi executau.

Mai târziu, ai noștri au procedat astfel: câteva mașini ajungeau din urmă convoiul, suiau pe toți în mașini, iar căruțele și bagajele rămâneau pe loc. Astfel îi duceau la Nistru cu mașinile, unde Banca Națională mai lua restul și apoi îi trecea dincolo.

Ultimii plecați au fost evreii bogați.

Se anexează:

1/ O notă informativă asupra activității ghetoului din Chișinău;

2/ Copie după autorizație de călătorie dată familiei unui evreu;

3/ Copie după raportul Nr. 741 al Parchetului Lăpușna.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 68.

Document [39]

MEMORIU
asupra
PROBLEMEI EVREILOR DIN BASARABIA

I. GHETTO-UL CHIȘINĂU

Sosit la Chișinău în ziua de 19 Iulie a.c. pentru executarea unei dispoziții a Dvs., transmisă telegrafic de Marele Cartier General prin Comandamentul Militar Iași, am găsit în Basarabia situația inerentă unei zone pe unde a trecut războiul.

Este de remarcat, însă, că însărcinarea ce mi se încredințase, la acea dată nu putea să capete o investitură oficială și categorică, precizându-se atribuțiunile, raporturile de conlucrare, subordonare etc.

Așa încât, din acest punct de vedere, condus numai de directivele mari primite dela Dvs., am pornit la lucru, pentru a mă încadra în însărcinarea primită.

Prima problemă care s-a pus în mod imperios, ținând seamă de starea de spirit a populațiunii, de ideile directoare dela Centru, precum și de faptul că evreii trebuiau supuși unui regim corespunzător atitudinii și faptelor din epoca cedării Basarabiei, a timpului petrecut sub dominațiunea sovietică și comportării lor pe timpul operațiunilor militare din Iunie și Iulie 1941 — a fost problema evreească.

În această ordine de idei, constatând că evreii forfotesc în întreaga Basarabie și în special la Chișinău, am dat ord. nr. 61 din 24.VII.1941 (se alătură în copie), privitor la înființarea de lagăre și ghetto-uri. Prin același ordin, am prescris ca operațiunile de înființarea ghetto-ului Chișinău să fie accelerate.

Aceste dispoziții au fost luate, cunoscând ideea de bază a Dvs. asupra felului cum trebuia să fie tratați evreii.

După sosirea mea în localitate, s-a prezentat Colonelul Tudose D., în calitate de Comandant Militar al Chișinăului, cu atribuțiunile specificate în ordinul Armatei 4-a, ce se alătură în copie.

Din el, rezultă că acest Comandament nu avea nici raport de subordonare Împuternicitului Dvs. în Basarabia.

Se menționează că acest ordin al Armatei 4-a nu a fost comunicat în scris nouă (conținutul lui a fost adus verbal la cunoștința mea).

În cadrul ordinului nostru Nr. 61/1941 și pe baza instrucțiunilor ce Comandamentul Militar avea dela Marele Cartier General, paza și conducerea ghetto-ului Chișinău au revenit de drept autorităților militare, fiind în zona de operațiuni, respectiv Comandamentului Militar Chișinău, iar alte lagăre, ofițerilor numiți în acest scop.

În raport de necesitățile operative și de ordinele ce a primit dela Marele Cartier General, Comandamentul Militar Chișinău a făcut paza ghetto-ului cu o serie nesfârșită de unități, din care unele nu au concurat la această pază decât câteva zile.

Dintre unitățile ce au participat la pază, se citează:

– Compania 1-a din Regt. 50 Inf.;
– O unitate din Regt. 68 Inf.;
– Bat. 20 M.D. Lt.-Col. Grigorescu N.;
– Comp. 10-a Poliție Sublt. Pușcașu;
– Comp. 23-a " Cpt. Paraschivescu.

Succedarea multor unități la paza ghetto-ului nu putea să ducă decât la rezultate nesatisfăcătoare, din punct de vedere al executării dispozițiunilor de pază în ghetto.

Consecință a acestei stări de lucruri, a determinat Guvernământul să intervină în mod repetat prin ordine și măsuri ce se cereau a se lua, ca rezultat al informațiunilor de abuzuri semnalate și cari nu se încadrau în ideile Dvs. în privința problemei evreești.

Pentru ilustrare, se alătură anexele nr. 1, 2 și 3.

Se accentuează și de astă-dată, cum am făcut-o și în alte rânduri, că hoții au fost foarte mulți, depășind mijloacele noastre de a ne informa și a putea lua toate măsurile de sancționare.

Deasemenea, se accentuează că, în întreagă această activitate de urmărire a hoților, am cerut concursul Serviciului Special de Informații, C.I. Chișinău, singurul element pe care l-am socotit capabil să ne ajute în această operă de purificare.

Concursul acestui Serviciu a dus la descoperirea majorității cazurilor arătate în anexele 2 și 3.

II. EVACUAREA EVREILOR

Această operațiune ne-a fost hotărâtă de Dvs. într-un Consiliu la Tighina, la care au luat parte și ceilalți Guvernatori de Provincii, cu care ocazie am primit indicațiuni precise de felul cum urmează să se execute operațiunea trimiterii evreilor pe Bug.

Executarea acestei operațiuni cădea asupra Marelui Cartier General, care prin Marele Pretor a luat măsuri de executare.

Într-adevăr la baza acestei operațiuni stă instrucțiunea Marelui Pretor General Topor, dela Marele Cartier General, din 7 Septembrie (a se vedea anexa nr. 4).

Pornind dela această instrucțiune, Inspectoratul Jand. Basarabia în unire cu delegatul Marelui Cartier General, Lt.-Colonel Palade, au întocmit instrucțiunile necesare (a se vedea anexa nr. 4), care urmăreau ca operațiunea evacuării să fie făcută în cât mai bune condițiuni.

Din examinarea documentelor ce constitue această anexă, rezultă că:

Evacuarea evreilor a fost ordonată, organizată și condusă de Marele Cartier General, prin Inspectoratul Jand. Basarabia și un delegat al Marelui Cartier General;

Dispozițiunile Marelui Pretor, precum și ale Inspectoratului Jand. Basarabia supuse nouă, au fost aprobate, pentru că operațiunea era bine organizată și în mod civilizat. (Este suficient să se indice că numai pentru ghetto-ul Chișinău, s-au pus la dispoziție circa 1.000 căruțe.) Deși această operațiune ca executare cădea în sarcina organelor Marelui Cartier General, am urmărit modul cum s-a desfășurat și am satisfăcut diferitele cereri ce mi s-au făcut pentru înlăturarea piedicilor ce surveneau, astfel că astăzi se poate afirma că programul de evacuare a fost executat întocmai — deci a fost bine organizat — și că în mod practic în Basarabia nu se mai află decât circa 130 evrei în ghetto-ul Chișinău, din care aproape jumătate copii și bolnavi.

III. OPERAȚIUNILE ORGANELOR B.N.R.

Călăuzit de grija de a nu se risipi valori importante dela evrei, am luat următoarele măsuri:

Am dat Ordonanța Nr. 4 (se alătură), privitoare la aur sub orice stare sau formă, precum și la bancnote ori monete străine;

Am cerut în mod repetat ca organele B.N.R. să vină pe teren, pentru a proceda la ridicarea valorilor dela evrei, cu împlinirea formelor legale. O parte din corespondența purtată în jurul acestei chestiuni se alătură în copie.

Am cerut Sucursalei B.N.R. Chișinău, verbal, de a înființa în ghetto-ul Chișinău un oficiu de schimb. Aceasta, din cauza informațiunilor pe care le primeam în legătură cu neregulile ce se săvârșiau în ghetto.

Din activitatea desfășurată de organele B.N.R., se constată că:

Aceste organe s-au prezentat cu întârziere pe teren, deși intervențiile noastre au fost făcute la timp. Când au venit, o bună parte din evrei fuseseră evacuați (lagărul Vertujeni, iar evreii din Chișinău și Mărculești — primele transporturi — au fost prinși pe drum, la Orhei și Rezina). Operațiunea de evacuare fiind organizată de Marele Cartier General, Guvernământul nu o putea opri, întrucât nu primise dela B.N.R. nici o comunicare, deși era interesată în cauză.

Acțiunea delegaților B.N.R. locali care cunoșteau Ordonanța Nr. 4 și care, ca oameni de finanțe, trebuiau să știe că la evreii din ghetto-uri și lagăre se găsesc valori pe care aceștia nu le declaraseră, potrivit ordonanței citate, a fost inexistentă.

Din această cauză, operațiunea transporturilor de evrei din ghetto-ul Chișinău a început fără asistența organelor B.N.R.

În modul de a lucra, organele B.N.R. nu au luat toate măsurile de a fi ferite de suspiciuni.

În această ordine de idei, se alătură copie după raportul Nr. 38 din 22 Octombrie 1941 al Companiei 23-a Poliție.

Sesizat de acest raport, am chemat în aceiași zi la Guvernământ pe Directorul B.N.R. Chișinău și delegatul B.N.R. pentru schimb, cetindu-le raportul de mai sus, accentuând asupra procedeului întrebuințat, pe care ofițerul îl considera ca defectuos.

Mi s-a replicat, de către ambii, că persoanele delegate sunt de foarte mare încredere, că nu se pot juca și compromite situația pe care o au în B.N.R. și că propunerile făcute de ofițer nu pot fi satisfăcute față de posibilitățile care le au.

În ceeace privește șoferii, mi-au afirmat că sunt persoane de încredere, pe care pot conta, deși au făcut oarecare mici neregului.

M-au asigurat că totul se petrece în ordine și legal.

Totuși, analizând și cercetând astăzi procedeul întrebuințat de delegații B.N.R., se desprind următoarele:

1/ Comisia a lucrat la Chișinău, pe baza unei delegații dată de Ministerul de Finanțe, și nu pe bază de lege;

2/ Comisia de luarea aurului dela evrei n-a avut o constituire cu un magistrat care să procedeze legal;

3/ Nu s-a consemnat într-un proces-verbal, semnat de toți membrii comisiei, cantitatea aurului, precum și evaluarea bijuteriilor ridicate dela fiecare, astfel că nu se poate controla de nimeni dacă s-au comis sustrageri;

4/ Nu s-a sigilat pe loc aurul ridicat zilnic, astfel ca seara să nu se poată sustrage.

IV. INVENTARIEREA ȘI DEPOZITAREA BUNURILOR MOBILE

Din momentul care evreii au început a pleca peste Nistru, punându-se problema inventarierii și depozitării bunurilor mobile ce rămâneau dela aceștia, în grija de a nu se risipi nimic din tot ce trebuia să aparțină Statului, am dat o serie de dispoziții. Conținutul lor se arată în anexa nr. 5.

Din examinarea acestor documente, rezultă că:

Guvernământul a întâmpinat rezistență din partea Comandamentului Militar Chișinău. În această privință, este caracteristică Nota Conducătorului Directoratului Românizării, GIURGIUVEANU, care fixează atitudinea Comandantului Militar al Chișinăului, Colonel DUMITRESCU EUGEN, din care reese în mod evident tendința de independență față de Guvernământ, ca o consecință a dispozițiunilor primite de Marele Cartier General.

V. IMIXTIUNEA DE ATRIBUȚIUNI

Vă este cunoscut Dvs. ce grave consecințe decurg din imixtiunea de atribuțiuni pentru rezolvarea multor probleme ce se pun în Basarabia.

Rezolvarea problemei evreești a suferit de acelaș neajuns, pentrucă:

Evacuarea a fost organizată și condusă de Marele Cartier General, folosind Inspectoratul Jand. Basarabia.

Guvernământul a ajutat când i s-a cerut, ca operațiunile să nu fie stingherite.

Deci, lipsa unei acțiuni unitare.

Totuși, pe răspundere proprie, de câte ori am constatat că se petrec lucruri neregulate, am intervenit imediat prin ordine și măsuri (a se vedea raportul Nr. 831/c. din 2 Decembrie 1941).

Este locul să înfățișez aici și situația Curții Marțiale Chișinău, care a fost înființată la cererea mea, așa cum făcusem și la Cernăuți; ca funcționare a fost dată, însă, Comandantului Militar Chișinău (a se vedea D.M. Nr. 1552 din 29.VIII.1941 dată de Ministerul Apărării Naționale și instrucțiunile relative, ce se alătură în copie).

Se citează cazurile de clasare a dosarelor fostului Prefect de Ismail, Stoenescu, și fostului Chestor al Poliției Chișinău, Maior Vasilescu, pe care n-am putut să le urmăresc, neavând calitatea (se alătură ordonanțele de clasare).

Am socotit întotdeauna că, în concepțiunea Dvs. și din toate ordinele verbale ce ați dat, respiră că Guvernatorul este a tot puternic și autorizat pentru măsuri generale asupra tuturor autorităților ce există și funcționează în cuprinsul Provinciei.

Statutul Basarabiei —Art. 6 și 7 — contravine însă acestei concepțiuni, de o manieră cu totul desarmată, pentru că:

a/ Poliția și Siguranța aparțin Centrului;
b/ Jandarmeria – idem;
c/ Justiția – idem;
d/ Armata – idem;
e/ Învățământul Superior;
f/ Porturile și căile de comunicație pe apă;
g/ Drumurile naționale;
h/ Vămile;
i/ Regiile publice;
j/ Casele Autonome;
k/ Administrațiile comerciale cu caracter general;
l/ Propaganda;

precum și toate serviciile de competența celorlalte Ministere, pentru care nu s-au creat Directorate corespunzătoare.

Responsabilitățile Guvernatorului sunt de cadrul general însă.

În consecință, este normal că, dacă Guvernatorului i se cere întreaga responsabilitate, să i se dea și întreaga autoritate și mijloacele de a conduce.

Măsurile luate în ultimul timp de Dvs. prin oprirea categorică de a se mai amesteca autoritățile centrale în conducerea și administrarea Provinciilor, precum și normele de coordonare prin Președinția Consiliului de Miniștri, sunt foarte bine venite.

VI. ACȚIUNEA DE PURIFICARE

Ținând seamă de directiva Dvs. de a pune baze noi de cinste, muncă, dreptate, abnegație și omenie, noua orânduire în Basarabia, am căutat prin toate mijloacele să imprim elementelor chemate să activeze în această Provincie, punctul Dvs. de vedere. În acelaș timp, să sancționez fără milă pe toți cei care nu au înțeles să se încadreze în aceste idei fundamentale.

În acest scop, pe lângă elementele (9 detectivi) pe cari Dvs. personal mi le-ați pus la dispoziție, jandarmerie și poliție, am făcut apel și la ajutorul Serviciului Special de Informații C.I. Chișinău.

Astfel, în ceeace privește problema evreească, acțiunea de purificare pe care am dus-o constă din:

1/ Înlocuirea Colonelului TUDOSE D. din fruntea Comandamentului Chișinău;

2/ Respingerea cererii Colonelului Tudose, ofițer activ, de a i se da în arendă via Weissberg, în suprafață de circa 10 hectare;

Acest ofițer încă depe când se găsea ca Comandant Militar luase în custodie această vie, fără nici-o aprobare.

Dealtfel, acest fapt a stat la baza cererii mele de a fi înlocuit.

3/ Pentru cei găsiți că au făcut fapte reprobabile în legătură cu valorile dela evrei, i-am trimis la Curtea Marțială (anexele 2 și 3).

4/ Pentru cei împotriva cărora nu au fost probe suficiente, am dispus să fie urmăriți și, când convingerea va fi făcută, să fie trimiși și aceștia în fața Curții Marțiale. Între aceștia, figurează și Colonelul de Stat-Major EUGEN DUMITRESCU, Comandantul Militar al Chișinăului.

5/ Pentru a putea executa opera de purificare, în special în ghetto-ul Chișinău, am cerut Marelui Stat-Major să ne pună la dispoziție 2 magistrați militari. Ni s-a comunicat că ni se dau 4, cari s-au și prezentat, însă cu destinațiunea Curtea Marțială, iar nu Guvernământul,

cum se ceruse. Totuși, am utilizat acești ofițeri, introducându-i în ghetto, cu misiunea de a aresta pe oricine ar fi contravenit legilor.

Acțiunea acestora nu a putut fi la înălțime, întrucât unii din ei erau căsătoriți cu evreice.

6/ Urmărindu-se aceeași acțiune de purificare, în special pentru a stabili vinovățiile ofițerilor, Serviciul Special de Informații semnalează că un grup de 13 evrei încearcă să părăsească ghetto-ul, oferind o sumă importantă. Se propune a li se întinde o cursă, ceeace s-a aprobat, cu asistența Parchetului Militar și executat, în scopul:

- principal: de a se identifica ofițerii care ar fi amestecați în operațiunile de evadare a evreilor din ghetto;
- secundar: de a stabili procedeele folosite de evrei, pentru evadare.

Această operațiune s-a raportat Dvs. prin Darea de Seamă pe timpul 15-31 Octombrie a.c., înaintată cu Nr. 5619 din 2 Noembrie 1941.

Modul cum s-a executat această operațiune se arată mai jos.

Parchetul Militar Chișinău a fost sesizat de Guvernământ de evadarea unor evrei din ghetto-ul Chișinău și din informațiunile S.S. reeșind că sunt amestecați și ofițeri în această înlesnire de evadare, s-a dat asistența unui Procuror Militar, pentru dovedirea faptelor.

La 28 Octombrie 1941, funcționarul Madan dela S.S., însoțit de un Procuror Militar, s-au transportat în apropierea ghetto-ului, unde într-adevăr s-au prezentat 13 evrei, în frunte cu Kremer Kisil.

Au fost urcați într-o mașină militară și, după puțină vreme după plecarea mașinei, evreii, prin Kisel Kremer, achită lui Madan suma de 120.000 lei în bancnote de hârtie și 40 piese în monete de aur, în asistența Procurorului.

Debarcați la S.S., au fost identificați și li s-a făcut o percheziție de către Procurorul Militar care, după încheierea actelor, i-a lăsat la dispoziția S.S., pentru cercetarea lor în legătură cu ofițerii care erau amestecați la evadarea evreilor din ghetto.

După plecarea Procurorului, pe la orele 23 noaptea, funcționarii S.S. (Madan, Nedu, Cojocaru) fac o nouă percheziție, fără a mai cere autorizația și fără a înștiința Parchetul Militar.

Evreii fiind trimiși pentru a fi evacuați, la punctul de control Visterniceni, au declarat, că au avut aur mult, dar le-a fost luat de S.S., când li s-a efectuat a 2-a percheziție.

Cercetarea își urma cursul la Parchetul Militar.

Aurul și bijuteriile dela percheziție s-au predat cu forme legale Băncii Naționale Chișinău.

La 21 Noembrie 1941, S.S. raportează direct Serviciului Central depe lângă Președinție că au găsit 352 monete de aur într-o hrubă la sediul Serviciului.

La 22 Noembrie curent, dosarul cu cercetarea penală este luat dela Parchetul Militar de Inspectorul Băncii Naționale, Domnul Păunescu, și nu l-a mai înapoiat, cu toate că la venirea șefului Parchetului Militar din permisie, la 26 Noembrie crt., l-a cerut în repetate rânduri pentru a continua cercetările.

Parchetul civil în posesia dosarului luat dela Parchetul Militar de Inspectorul Păunescu, care l-a dat acestuia, arestează 3 funcționari (Madan, Nedu și Cojocaru) dela S.S., bănuiți că ar fi furat aurul dela evrei și cărora le-a deschis acțiune penală pentru furt calificat.

7/ În sfârșit, în afara cadrului problemei evreești, toate cazurile din domeniul administrației, jandarmeriei, poliției etc. ce s-au semnalat, au fost sancționate pe loc și fără cruțare.

VII. CONCLUZIUNI

Este posibil ca unele din măsurile luate să nu-și fi atins în mod total ținta.

Este cert însă, că n-au scăpat atențiunii noastre.

Deasemenea, este posibil ca unele măsuri să nu fi fost pe placul anumitor persoane interesate sau de rea-credință.

În această ordine de idei, se alătură câteva decupări din ziarul „RAZA", condus de cunoscutul legionar preot V. Tepordei, care este și șeful redacției din Chișinău al ziarului „BASARABIA", editat de Ministerul Propagandei.

Ca rezultat, în Basarabia este obiect de discuție curentă chestiunea inutilității Guvernământului ca organ administrativ, și aceasta din cauza neîntrebuințării elementelor autohtone.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL C.GH. VOICULESCU

SURSA: USHMM RG-25.003, Rola 126 (vechi 656), Dosar 29; a se vedea originalul USHMM RG-54.001, Rola 1, Fond 706, Opis 1, Dosar 22.

Document [40]

DISCUȚIUNEA
asupra
RAPORTULUI ANCHETEI DELA CHIȘINĂU
ședința dela 4 Decembrie 1941

Ședința se deschide la ora 18.10, sub președinția domnului Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului.

Iau parte domnii:

- C. Stoicescu, Ministrul Justiției;
- General C. Pantazi, subsecretar de Stat la Ministerul Apărării Naționale, pentru armata de uscat;
- General C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei;
- Al. Otulescu, guvernatorul Băncii Naționale;
- General-magistrat Stroe Ștefan, șeful Justiției Militare;
- Ovidiu Vlădescu, Secretarul General al Președinției Consiliului de Miniștri;
- Păunescu..., inspector-general la Banca Națională;
- Colonel Popescu;
- C. Petriceanu, directorul personalului Președinției Consiliului de Miniștri;

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Domnilor, ați văzut acum pentru ce v-am adus aici.

A fost cea mai mare decepție — pot să spun — din cariera mea ca, sub regimul meu, să se petreacă ceeace s-a petrecut, și ca și regimul meu să fie pătat de către nemernici, ca și celelalte regimuri. Cu atât mai dureroasă este chestiunea, cu cât sunt amestecați aci foarte mulți militari.

Este foarte dureros, domnule general Voiculescu, ca sub ochii d-tale, deși ți-am atras atențiunea de atâtea ori și te-am prevenit ca să nu se întâmple ceeace s-a întâmplat, să se petreacă fapte mai grave decât cele din 1918. D-ta te găseai la doi pași de ghetto.

Dacă eram acolo, nu s-ar fi întâmplat, căci îndată aș fi împiedicat această ticăloșie, care nu este o pată numai asupra d-tale, ci mă pătează și pe mine și întreaga Țară Românească.

Astăzi se bate monedă în străinătate pe această chestiune. Propaganda dușmanilor noștri are la bază această atitudine a noastră față de evrei.

Când eu fac eforturi ca să ridic neamul românesc acolo unde trebue, înțeleg să fiu ajutat.

Acum nu este altceva de făcut decât, fără nici o ezitare, vinovații să fie găsiți și să fie pedepsiți cum trebue. A întinde o mușama peste această chestie însemnează a mă face solidar cu tâlharii, și eu nu am avut acest obicei.

De aceea v-am chemat pe dv. aci, ca împreună cu ministrul Justiției, să găsiți soluțiunea pentru numirea unei comisii de anchetă, care să lucreze urgent. Trebue să vedeți ce instrucțiuni veți da, ca să iasă adevărul.

Mi s-a răspuns din Bucovina, de către generalul Calotescu, că a trebuit să închidă ochii, pentrucă între vinovați era și un ofițer decorat cu „Mihai-Viteazul". Nu mă interesează! Cu cât un om are o situație pe planul moral mai mare, cu atât vina lui este mai mare. Deci voi face așa cum am spus ieri: Cavalerii Ordinului „Mihai Viteazul" cari fac acte dezonorante, pierd dreptul de a purta Ordinul.

Nu poate exista în Țara Românească un cavaler al acestui Ordin, tâlhar. Dacă a devenit tâlhar, înseamnă că a furat și decorația, și atunci nu este capabil un om, care este atât de meschin la suflet, care speculează mizeria omenească, să mai poată purta cea mai înaltă decorație.

Eu, când am luat măsuri în contra evreilor, nu le-am luat în contra individului, ci în contra colectivității care a jefuit neamul românesc. Eu apăr națiunea. Colectivitatea evreiască trebue să plătească și lucrul trebuia să fie ordonat.

Așa am spus eu în luna iulie: să se pregătească totul în Transnistria și ca acești oameni să fie tratați ca oameni.

Este exact sau nu?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Este exact.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Am spus ca ghetto-urile să fie păzite, ca să nu se întâmple ceeace s-a întâmplat în 1918, când anumiți domni au făcut aceleași tâlhării, când luau jidanii din Chișinău și când ajungeau cu ei la Criuleni, îi împușcau, îi jefuiau și-i aruncau în apă. Și aceștia aveau „Mihai Viteazul".

Nu s-a luat nici o măsură.

Și atunci, eu v-am prezentat aceste lucruri dureroase și am spus că nu vreau ca regimul meu să fie pătat. Și s-a petrecut contrariul.

I-am vorbit și lui Calotescu, ți-am vorbit și d-tale, i-am spus-o și lui Alexianu. Chestiunea trebuia să fie în mâna dv., ca să nu se petreacă ceeace s-a petrecut.

Veți trage consecințele.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu am întocmit un raport și arăt în el toate măsurile...

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Nu mă interesează. Mai bine nu luai nici o măsură, și nu se petreceau asemenea lucruri. Măsuri fără efecte nu mă interesează. Pe mine mă interesează ca totul să se petreacă în regulă, fără să fie nevoie de nici o măsură. Mă interesează să am hrană la București; nu mă interesează dacă primarul nu vine la Primărie. Și domnul Modreanu tot îmi spunea că muncește de dimineața până la 2 noaptea, și rezultatul era că lumea începuse să moară de foame la București.

Aceasta este chestiunea.

Măsurile nu le pun la îndoială, dar ele n-au fost eficace.

Aceasta vă cer dv., domnule ministru al Justiției, și domnule șef al Justiției Militare și Banca Națională, să-mi găsiți soluția ca Țara Românească să intre în posesiunea aurului care era în mâna jidanilor. Acest aur nu era agonisit din munca lor, ci din două jafuri efectuate în doi ani, în 1940, în contra populației românești, când această populație românească, compusă din funcționari și români băștinași, care a fost jefuită, cum a fost cazul lui Senadino, un bătrân care plecase, și pe drum și-a amintit că și-a uitat ceva și s-a reîntors. N-a mai putut să scape și a fost împușcat. Al doilea jaf a fost cel comis de evrei, când am intrat noi în Chișinău. Chișinăul a ars ca să fie jefuit. Altfel, îl salvam, cum am salvat Cernăuțiul. La adăpostul panicei, s-au produs cele mai mari jafuri; jidan dela jidan, jidan dela creștin, așa cum aurul găsit în posesia lor era tot un aur jefuit dela populația românească.

Când am hotărât să iau acest aur și să-l trec în posesiunea Statului, am înțeles să iau un lucru care nu aparținea jidanilor. Am hotărât să-l iau pentru Stat, și singură Banca Națională trebuia să intre în posesia lui.

Nici d-ta, domnule Păunescu, nu ți-ai făcut datoria, căci trebuia să mă anunți imediat. Eu sunt obicinuit să rezolv problemele la telefon. Nu trebuia să te duci la domnul Vulcănescu, pentruca eu să aflu aceste lucruri neregulate pe cale indirectă.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: În legătură cu valorile acestea, eu am făcut raport în August.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cine a luat dispoziția ca, în loc să se ia valorile din ghetto, să se ia la Nistru? Este cineva care a schimbat dispoziția? Hotărârea mea era ca aurul să se ridice din ghetto. Ce apare din aceste acte? Că cineva a dispus altfel.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Când a venit comisiunea Băncii Naționale, transporturile începuseră, și au fost unele transporturi trecute peste Nistru, fără ca să fie verificate.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cine a luat această măsură? Nu ești d-ta cel mai mare, și nu ești d-ta răspunzător în Basarabia? D-ta știai că valorile trebuesc ridicate din ghetto. Ghetto-ul acesta trebuia astfel păzit, pentruca valorile să nu dispară. Jidanii au îngropat valori și în interiorul ghetto-ului. Trebue căutat și în pivnițele caselor, trebue scormonit totul și ghetto-ul trebue păzit chiar după plecarea lor.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Și acum este păzit.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Acum, după ce s-a făcut jaful, este bătaie de joc să-l mai păzim.

De ce i-ai lăsat să plece din ghetto, înainte ca Banca Națională să vină și să-și facă datoria? Au plecat din ghetto fără știrea d-tale?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: A fost organizată plecarea de Marele Cartier General. Marele Cartier a organizat începutul transporturilor.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: General Voiculescu, să vorbim lucruri care sunt în realitate. Marele Cartier a organizat ghetto-urile? Cu el am lucrat eu în această privință? N-am vorbit niciodată nici cu Iacobici, nici cu Ioanițiu, despre jidani, pentrucă nu intra în atribuția Marelui Cartier. Dacă el s-a introdus în această comisiune, nu trebuia lăsat, și cel care trebuia să-l împiedice erai d-ta.

Am spus eu lucrul acesta? V-am vorbit despre organizare, despre ce s-a petrecut în trecut și ce doresc să fac în viitor? Eu nu v-am luat chitanță, că ați luat cunoștință de tot ceeace am spus.

D. C. Stoicescu, ministrul Justiției: Vă rog să mă autorizați, pentrucă în comisiunea de aseară a fost numit un președinte al Curții de Apel din București...

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Am făcut ceva în grabă, căci am suferit cea mai rușinoasă pată din istoria Țării Românești.

Îți închipui d-ta în ce revoltă eram, și în ce revoltă sunt și acum, că am și febră.

D. C. Stoicescu, ministrul Justiției: Vă rog să mă autorizați să schimb magistratul, să numesc altul căruia să-i dau toate instrucțiunile.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Foarte bine, dar un magistrat, un om care să nu facă nici o concesie, un om care să meargă, nu la suprafață, ci în adâncime. Și pentru că sunt amestecați și militari, domnule șef al Justiției Militare, să iei măsurile de rigoare. Să nu treneze ani de zile, căci opinia publică vede că băgăm la pușcărie toți găinarii, dar tâlharii mari, cari au furat cu sutele de milioane, aceștia stau pe stradă. Acest lucru îl înregistrează opinia publică la pasivul meu.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Păunescu n-a fost la domnul Vulcănescu.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Așa a spus domnul Vulcănescu.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Păunescu a fost trimis acolo în urma informațiilor primite de ceeace se petrece acolo, la Chișinău. Domnul Păunescu mi-a comunicat că nu găsește concurs la autoritățile locale.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: La cine te-ai adresat d-ta acolo, domnule Păunescu?

D. Păunescu, Inspectorul general la B.N.R.: La Parchetul Militar. M-am adresat după aceea domnului general Voiculescu. D-sa a dat ordin. Ulterior mi s-a cerut dosarul.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: De cine?

D. Păunescu, Inspector general la B.N.R.: De Parchetul Militar.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: De cine?

D. general Stroe Ștefan, șeful Justiției Militare: Maior Tașcău. Eu am dat ordin ca să se lase toate piesele acolo.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Acest tribunal militar trebue să fie imediat suspendat.

D. Ovidiu Vlădescu, secretar general la Președinția Consiliului de Miniștri: Eu am cunoscut pe maiorul Tașcău ca pe unul din magistrații cei mai buni.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Este cel mai bun magistrat.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: De ce n-ai înconjurat ghetto-ul?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu am aci documente precise.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: D-ta mi-ai spus mie ceva în această privință, că există o lipsă de coordonare între d-ta și Marele Cartier.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Nu v-am raportat. Sunt vinovat.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cum am aflat lucruri de mai puțină importanță, trebue să aflu și o asemenea chestie. Această chestiune atinge prestigiul Neamului Românesc.

Una este să iei cu forme, și alta este să iei fără nici o formă. Venea apoi operația a doua, în care evreii primeau banii înapoi. Eu respect proprietatea și bunul fiecăruia. Îl respect sub forma compensației pe care o voi face.

Ai văzut d-ta pe magistratul care, după ce aduce ovreiul și-l prinde în flagrant delict de mituire, se retrage, pentru ca a doua zi să scrie ce a scris.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Ați văzut dv. ce s-a prins în acea cursă. Eu am făcut-o ca să dovedesc că în acest ghetto s-au făcut manevre. Eu am întrebuințat cele mai bune elemente ale Serviciului Secret. Am aici documentul care este evident. M-am prevalat de ordinul 15.035...

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Nu se poate, Voiculescule. Este o chestiune care privește Neamul Românesc.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu trag consecințele, dle Mareșal, dar nu sunt numai eu vinovat.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: D-ta nu ai făcut nimic ca să-mi atragi atențiunea că s-a lucrat peste capul d-tale. Ce ai făcut cu Colonelul Dumitrescu?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: L-am dat la Curtea Marțială.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Trebuia să-mi spui: Acest colonel a făcut cutare lucru.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Aceasta a fost la 15 noembrie, când Schwartzberg cumpărase și bilet.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: În tot cazul, trebue să se numească comisiunea de anchetă și acei magistrați cari sunt acolo, cari sunt dubioși ca atitudine, aceia trebuesc imediat suspendați.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Eu am băgat în lagăr pe un maior Ciobanu, și pe un altul Antohie, însurat tot cu o ovreică. Eu le-am făcut toate acestea, ca să mă acopăr pe mine, și pe dv.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cine i-a dat pe aceștia?

D. general magistrat Stroe Ștefan, șeful Justiției Militare: Repartizările le-a făcut Statul-Major.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cum era să facă Statul-Major repartizări peste capul d-tale?

D. general magistrat Stroe Ștefan, șeful Justiției Militare: La noi se face repartiția numai pentru Teritorial.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Colonel Davidescu, să vezi cine este ofițerul dela Statul-Major, care a făcut acest lucru și să vezi ce prevede regulamentul pentru funcționarii și militarii căsătoriți cu evreice.

D. C. Stoicescu, Ministrul Justiției: Avem și la Casație magistrați căsătoriți cu evreice. Este un Consilier, Cireș, un magistrat eminent, care este însurat cu o evreică. Din această cauză nu face parte din nici o comisiune. În magistratura civilă, am 12 persoane căsătorite cu evreice.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: General Stroe, aceștia sunt magistrați activi sau de rezervă?

D. general-magistrat Stroe Ștefan, șeful Justiției Militare: Și activi și de rezervă.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Cosma și Ciobanu sunt ofițeri activi și au fost ceruți de mine, tocmai ca să fac ceva.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Cine este căpitanul Alexandrescu?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Șeful de Stat Major al Comandamentului Militar dela Chișinău. Nu l-am putut dovedi cu nimic.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Iată nota informativă care spune altfel: colonelul Dumitrescu Eugeniu nu a aprobat ca această comisiune să lucreze în ghetto.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Primul transport l-a prins în Orhei...

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului. Sunt de acord, dar ai văzut că se face altfel. Știi care era dorința mea. De ce nu mi-ai spus dela Chișinău ce se petrece?

D-ta știi că orice chestiune de care sunt sesizat, nu pierd timpul și dau soluția în 24 ore. Nu am pretenția că soluția este cea mai bună, dar ca să țin lucrurile în loc și să nu mă pronunț, aceasta nu se poate.

De ce d-ta, când ai văzut cum se petrec lucruri contrarii principiilor mele, de ce nu m-ai sesizat?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Iată justificarea referitoare la colonelul Dumitrescu: în legătură cu transporturile făcute cu căruța, îi scotea din ghetto și-i băga în niște barăci...

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: În ghetto, ei stăteau în promiscuitate. Cu români cari ieșeau și intrau în ghetto, era la mintea omului că prin intermediul acestor oameni s-ar fi putut face orice fel de trafic și orice fel de legătură cu oricine. Elementar era, ca în ghetto să fie numai evrei, nu și români. Al doilea, ghetto-ul era păzit așa de bine, încât prin toate părțile erau găuri prin care puteau ieși și intra oricine voia. Ați văzut că a fost o doamnă care a intrat în ghetto.

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Am aflat și eu; este doamna Telze, venită dela Tighina, prietena colonelului Dumitrescu.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Toate aceste doamne trebuesc arestate. și colonelul Dumitrescu, și căpitanul Alexandrescu, trebuesc imediat arestați pe această chestiune. Ce fac ei la Statul-Major?

D. Ovidiu Vlădescu, secretar-general al Președinției Consiliului de Miniștri: Sunt ofițeri de Stat-Major

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Acești ofițeri să fie arestați astă-seară, și anchetați.

D. Păunescu, Inspector-general al B.N.R.: Aș ruga ca această comisiune să aibă dreptul să aducă și să asculte evreii cari au fost obiectul tuturor comercializărilor.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Ovreiul este cunoscut că nu spune niciodată nimic. Acum au luat obiceiul acesta și românii.

Comisiunea va merge la Moghilev ca să ancheteze. Raportul dlui Vlădescu spune că s-au făcut lucruri neregulate, fie din ușurință, fie din necinste, este indiferent pentru mine. Nu trebuia să se petreacă astfel de lucruri neregulate.

Slăbiciunea o plătesc, deopotrivă ca și ticăloșia.

D. Al. Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Păunescu îndată ce a văzut ce este, a semnalat cazul la București, și eu vi l-am comunicat.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Din discuția de ieri a reeșit că domnul Vulcănescu a fost sesizat de trei săptămâni.

D. Al Otulescu, guvernatorul B.N.R.: Domnul Vulcănescu se mișcă greu.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Banca Națională a luat contact cu Ministerul Finanțelor pe această chestiune. Ce spun eu? Că decât se ducea domnul Păunescu la domnul Vulcănescu, mai bine venea la domnul Antonescu.

Slăbiciuni din toate părțile, și din partea d-tale, Voiculescu, pentrucă d-ta știai că am precizat această chestiune. Am precizat-o încă din luna August. Este adevărat?

D. general C. Voiculescu, guvernatorul Basarabiei: Exact.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: V-am prevenit, și pe d-ta, general Voiculescu, și pe Alexianu, că intențiunea mea

este să duc pe evrei la Bug. În loc să mănânce pâinea din Țara Românească, mai bine s-o mânânce pe cea de acolo. V-am spus să vă organizați pentru ca execuțiunea să fie perfectă. Execuția a început în noembrie. Noi, din August până în Noembrie, am avut trei luni și am organizat-o așa cum am organizat-o.

Aceeași problemă este și pentru Bucovina.

D. general C. Pantazi, subsecretar de stat al Armatei de uscat: Este un locotenent-colonel care a fost arestat.

D. Mareșal Ion Antonescu, Conducătorul Statului: Poate să fie și general, poate să fie și fratele meu, și tatăl meu, nu mă interesează.

Aceeași problemă, după cum am spus, comisiunea o va avea de rezolvat și asupra celor ce s-au petrecut în Bucovina.

Ședința se ridică la ora 19.

Stenografiat de: Simon Mihail

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 23; publicat în Arhivele Naționale ale României, *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri — Guvernarea Ion Antonescu*, Vol. 5 *(Octomvrie 1941-Ianuarie 1942)*, București, 2001, pp. 318-323.

Document [41]

INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI
Serviciul Jandarmeriei

15 DEC. 1941

REFERAT
Din 9 Decemvrie 1941

Am onoare a raporta că evacuarea evreilor din Bucovina și Basarabia s-a terminat.

Evreii evacuați au fost așezați în zonele arătate în schița anexată.

Numărul total este de 108.002.

INSPECTORATUL GENERAL AL JANDARMERIEI
General de Divizie C.Z. Vasiliu
[Semnătura:] C.Z. Vasiliu

SURSA: USHM RG – 25.004, rola 64, dosar 18844, vol 3. Harta nu se găsește pe microfilm, dar a fost publicată în facsimil Ancel, *Transnistria*, *op.cit.*, vol. 2, pp. 450-451.

Document [42]

23.XII.1941
În fața noastră
Președinte General

Conf. cu originalul
Alex. Sidorovici

DECLARAȚIE

Subsemnatul Locot. Roșca Augustin din Leg. Jand. Roman, întrebat declar:

Pela sfârșitul lunii Sept. mă găseam cu o jumătate companie la Secureni și jumătate la Edineți. Era într-o Duminecă, am primit ordin să mă prezint la Atachi la Dl. Lt-col. Palade, ca să primesc ordine. Am trecut la Moghilev, unde l-am găsit pe dl. Lt-col . Palade, care mi-a spus că este ordin dela M.Cart.Gl. ca să se treacă peste Nistru toți evreii dela Edineț și Secureni, că operația va începe peste câteva zile, dându-mi instrucțiuni asupra grupurilor, 1600 pe zi, și să le dau hrana (pâine) pentru trei zile. Am avut grijă să le asigur hrana, câte 1/4 pâine pe zi. Mi-a ordonat cum să împart escortele, două pe drum, una la întoarcere, și una să fie gata de plecare cu noul convoiu, iar restul pentru pază.

Am întrebat pentru netransportabili, neputincioși și cei bolnavi, vreo 20 de febră tifoidă, iar bătrâni vreo 70, și Dl. Col. mi-a spus să intervin la Primărie ca să-mi dea căruțe sub pretext că trebue să transport muniție, pentru că altfel nu se aprobă căruțe de rechiziție, iar ca termen convențional pentru evrei, îl aveau acela de „lăzi".

Căruțe am avut mai multe, pentru că le-am făcut state cu plată 250 lei pe zi, însă căruțașii luau mai mult și anume încă câte 100 lei de persoană, iar la dealuri le mai lua câte o sută.

Căruțașii eșeau și nechemați din satele din drum ca să fie luați, pentru că era pentru ei o sursă de câștig.

Pentru neputincioși și bătrâni am reglementat chiar eu să plătească câte o sută de lei, pentrucă, căruțașii nu aveau credință că li

se plătește tot. Dl. Col. Palade mi-a mai spus că voi mai primi încă un consemn special fie prin Jandarmerie, fie prin Căpt. Popescu, ofițer informator dela Atachi.

Când am ajuns la Companie în Secureni, ajutorul meu Slt. Popescu Dtru, mi-a spus că în lipsa mea a fost chemat la telefon și că a doua zi după ce am plecat, Legiunea Hotin, Dl. Maior Drăgulescu a ordonat să mă prezint la Lipcani, unde vine și D-sa pentru a-mi transmite ordine de Dl. Gl. Topor.

Pentrucă nu eram acolo, a plecat acolo slt. rez. Marino Eugen din Compania mea ca să primească el ordinele în locul meu dela Dl. maior Drăgulescu.

Mi-a raportat că Dl. maior Drăgulescu i-a spus că s-a dat ordin de M.Cart.Gl. ca evreii din lagărele Edineț și Secureni să fie evacuați peste Nistru. I-a spus și detalii cum să se execute operația: să-i formăm în grupe de 100 pe zi, să avem grijă de hrana lor, să cerem câte o căruță pentru 100 persoane și în ce privește consemnul special că acei care nu se pot ține de convoi, fie din neputință, fie din boală, să fie executați. Asupra modului de execuție mi-a ordonat să trimit cu 2-3 zile înainte de plecarea convoaielor un [...] pe traseu care să se prezinte la șefii de posturi din acele localități și să ceară premilitari și unelte (lopeți și târnăcoape), care să facă din timp gropi cam pentru circa 100 persoane la locuri potrivite și anume, departe de sate, pentru a nu se auzi țipete și focuri de arme, și să nu fie în vale, ca să nu spele apele, groapa. Gropile să fie la distanță din 10 în 10 km., unde se vor aduna cei rămași de coloană. Pentru acei însă care nu se vor putea aduce până la gropi, să fie „Alexianu", care era un cuvânt convențional pentru executare pe loc.

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 9.

Document [43]

RAPORT DE ANCHETĂ AL COMISIUNEI INSTITUITĂ CONFORM ORDINULUI DOMNULUI MAREȘAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL STATULUI, PENTRU CERCETAREA NEREGULELOR DELA GHETTO-UL DIN CHIȘINĂU

Comisiunea, formată din Domnii: General de Divizie Niculescu Constantin, Comandantul Militar al Capitalei, ca Președinte, și General-Magistrat Stroe Ștefan, Inspectorul Justiției Militare, Laurențiu Preoțescu, Președintele Curții de Apel Chișinău, Traian Niculescu, Procurorul General al Curții de Apel Chișinău, Lt. Colonel Alexandru Mădârjac, Procuror-Instructor la Curtea Marțială a Capitalei și Inspector General Păunescu, dela Banca Națională ca membri, toți numiți din ordinul Domnului Mareșal Ion Antonescu, transmis cu Nr. 217 din 4 Decembrie 1941, de către Secretariatul-General al Președinției Consiliului de Miniștri, și-a început lucrările, privitor la anchetarea neregulelor din ghetto-ul Chișinău, în ziua de 4 Decembrie 1941.

Ni s-a încredințat, drept material documentar de bază, din partea Președinției Consiliului de Miniștri: o notă informativă, raportul Nr. 741/941 al Parchetului Lăpușna, raportul din 1 Decembrie 1941 al Secretariatului-General al Președinției către Domnul Mareșal, copie de pe raportul de anchetă al Comisiunei instituită pentru cercetarea dispariției unei cantități de aur, provenită dela KISEL KREMER și alții, din ghettou, și o notă rezumativă intitulată „Ghettou", prin care sub denumirea de „Jaf organizat", se trasează direcțiile neregulelor săvârșite, determinând astfel obiectivele cercetării și anume: lipsa de organizare a ghettou-lui, înlesnirea comiterii de infracțiuni, prin amestecul creștinilor cu evreii din ghettou și neținerea unei situațiuni a celor internați, evadări din ghettou, intrarea în ghettou a diferite persoane suspecte și fără control, datorită cărora s-au înlesnit și săvârșit tranzacțiuni în dauna Statului, lipsa de organizare în strângerea aurului de către B.N.R., jafuri și crime săvârșite cu ocazia evacuărilor și trecerilor peste Nistru.

Sunt indicațiuni care vor servi în cumpănirea hotărârilor ce se vor lua și care se referă la:

A. Psihoza specială, înclinată către delațiune și exagerare...
B. Condiții care au deschis calea unor fărădelegi

Până la ocuparea Odessei, întregul teritoriu al Basarabiei a fost dominat de o atmosferă de război. În aceste condițiuni, instrumentul de ordine din cadrul aparatului administrativ își exercită mai greu atribuțiunile. Pe de altă parte, situația evreilor supuși restricțiunilor impuse de imperative superioare excită în bună măsură înclinarea către abuz. Aceasta s-a accentuat pe măsură ce nevoile de trai ale evreilor îi constrângeau mai mult și dorința de libertate îi făcea să recurgă la toate combinațiile posibile, dând astfel frâu liber tentației celor de cari depindea înlesnirea oricărui avantaj, ce li se putea face.

Deasemenea sentimentul unanim, că ei erau deja scoși de sub ocrotirea legilor, făcea ca orice părticică de autoritate să-și amplifice puterea și să încurajeze samavolnicia.

În special cu ocazia evacuărilor, atât înainte de pornire, cât și pe traseele urmate, când convoaiele acestor evrei se reduceau la simple turme anonime, fără personalitate și fără identitate, când viața lor nu mai reprezenta o noțiune demnă de protejat, atmosfera abuzivă a crescut în intensitate, contaminând ca o molimă aproape toate conștiințele, cu rosturi sau fără rosturi, în asemenea operații.

Predomina ideea nerăspunderei, care înflăcăra și trezea instinctele primare. La adăpostul ei, chiar unele proeminențe ale cinstei și probității au sărit de pe linia conduitei lor și s-au învălmășit în ambianța încălcărilor de legi. Cazul căpitanului Alexandrescu, pe care îl vom expune în cuprinsul raportului de față.

La toate acestea de mai sus, a ajutat, fără îndoială, agitația și fuga naturală către salvare, din partea evreilor, care au pus în slujba disperării lor toate moravurile atavice ce-i caracterizează.

Deși, în bună măsură, materialul informativ asupra activităților delictoase din Basarabia, în legătură cu evreii, a fost viciat din lipsă de seriozitate și adeseori copleșit de sentimente de răzbunare, totuși Comisiunea a putut culege, din complexitatea lui, unele indicațiuni

prețioase, care ne-au putut conduce pe făgașul îndeplinirei misiunei date.

Sprijiniți pe aceste informațiuni și parcurgând întreg sistemul de investigațiuni îngăduit unei cercetări, am reușit să prezentăm, în raportul de față, date, în majoritate precise, asupra înființării ghettoului din Chișinău și a lagărelor din Basarabia, a vieții în ghettou și lagăre, a evacuărilor, neregulelor și infracțiunilor săvârșite, în legătură cu aceste situațiuni, după cum urmează:

I. Înființarea ghettou-lui din Chișinău și a lagărelor din Basarabia.

A. Situația generală din Chișinău, în primele zile după ocupare.

În ziua de 18 Iulie 1941, trupele românești depășiseră, în înaintarea lor desrobitoare, Capitala Basarabiei, care se mistuia prin foc și-și sguduia temeliile dinamitate de către Armata Roșie, care se retrăgea.

Colonelul D. Tudosie, Subșeful Statului-Major al Armatei 4, este numit Comandant Militar al Chișinăului și împrejurimilor sale, unde intră în ziua de 19 Iulie, cu un personal redus, de însoțire și siguranță.

Orașul prezintă, în întregimea lui, aspectul tragediei trăite. Ruine fumegânde la fiecare pas, cadavre de oameni și animale, presărate în tot locul. Bande de derbedei și corbi ai nenorocirilor, care jefuiau, dezertori și elemente înarmate, din arma comunistă, care stăpâneau periferiile, precum și paralizia totală a oricărei activități de trai.

Stabilirea ordinei și a siguranței era preocuparea de căpetenie, atât în scopul reluării unui ritm normal de viață în oraș, cât și pentru acela de a asigura liniștea necesară în spatele trupelor de operații. Cu toate eforturile depuse, elementele de turburare își continuau activitatea, prin semnalizări luminoase, focuri de armă în timpul nopții și dezordini periferice.

B. Prezența elementului evreesc.

Rămași în număr destul de însemnat, marcau prima și cea mai serioasă piedică în opera de reconstrucție și stabilizare a liniștei și siguranței publice.

Această constatare se deduce din următoarele stări de fapt:

1/ Trecutul nu prea îndepărtat, a celor 22 ani de stăpânire românească în Basarabia, era destul de încercat, de permanenta ostilitate pe care ei o manifestaseră în contra tuturor intereselor românești. Ignorând cu totul bunăvoința stăpânirei noastre, care-i egalase cu Românii în făgașurile tuturor drepturilor, ei nu-și luau totuși ochii și gândurile dela răsăritul secerei și ciocanului, formând, din pământul Basarabiei, pepiniera principală de recrutare a majorității infractorilor contra siguranței Statului și ordinei publice.

2/ În Iunie 1940, când trupele românești, au trăit dureroasele clipe ale retragerii fără luptă, amarul tuturor umilințelor, tot evreii l-au provocat. Slăvind zgomotos fericirea roșie care se apropia, pălmuiau prin batjocură și sfidare obrazul crispat al ostașului român, care se supunea, fără voie, unei rușini copleșitoare.

3/ Aceeași atitudine de persecuție și apăsare și-au imprimat-o față de Românii vremelnic rămași sub stăpânirea comunistă. Mărturiile preotului Burjacovski Vladimir, profesor Ilica și Avocat Constantin Stoenescu, date în fața Comisiei, evidențiază din plin ura desfășurată de aceste elemente, contra a tot ce era românesc în Basarabia îngenunchiată.

4/ Evreii care au însoțit trupele rusești în retragere au căutat deasemeni să-și manifeste sentimentul de dușmănie, față de Țara Românească, care-i ocrotise, prin distrugerea propriilor lor imobile, pentru a nu rămâne intacte în patrimoniul Statului, iar parte din acei rămași, în prezența trupelor române de ocupație au contribuit în largă măsură la sabotarea dispozițiunilor de ordine și siguranță, luate inițial de Comandamentul Militar.

C. Inițiativa înființării ghettoului din Chișinău și sectorul destinat pentru aceasta.

Față de starea de fapt arătată și drept urmare a unei consfătuiri între Guvernatorul Basarabiei și Colonelul Tudosie, s-a hotărât înființarea unui ghettou în Chișinău, începând dela 22-23 Iulie 1941, adică după 4 zile dela intrarea Colonelului Tudosie în Chișinău.

S-a destinat pentru ghettou partea de jos a orașului, spre Visterniceni, la început într-o cuprindere mai mare și ulterior restrânsă, pentru a se ușura posibilitățile de pază și siguranță.

E. Ordine, instrucțiuni inițiale.

Dela început, trebue să remarcăm că atât Marele Cartier General, cât și Guvernământul Basarabiei și Comandamentul Militar al Chișinăului nu au dat instrucțiuni prin care să se stabilească reglementarea regimului de aplicat lagărelor și ghettoului.

S-au dat inițial numai directivele în mare, iar dispozițiunile de detaliu au fost aplicate în măsura întâmplării diferitelor greutăți în conducere. Pentru aceste motive, vom arăta mai jos desfășurarea numeroaselor defecțiuni, deduse din această lipsă de bază și în parte regimul deosebit, aplicat la diferite lagăre, datorită lipsei unei concepțiuni unitare de ansamblu.

Deasemenea, nu s-au dat instrucțiuni nici cu privire la ținerea statisticei nominale a evreilor instalați în lagăre și ghetoul din Chișinău.

F. Operațiunea instalării în ghettou.

S-a făcut prin avertisment la locuințele evreilor din oraș, după care s-au transportat însoțiți de patrule militare, de poliție, sau singuri în ghettou, unde fiecare a fost liber să se cazeze după puterile sale.

Nu s-a dat nici o dispoziție, însă, asupra cantității de bagaje îngăduită fiecăruia a lua, asupra condițiunilor de trai ce-i aștepta, ori asupra resurselor de întreținere. Datorită acestui fapt, s-a remarcat o evidentă zăpăceală în grijile puse de internați pentru cazare, și în special numeroase reveniri în oraș pentru a-și complecta lipsurile, cu obiecte ce le ridicau din fostele locuințe. Aceste reveniri, pe baza autorizațiunei emanate dela Comandamentul Militar al ghettou-lui, au dăinuit până în Septembrie, antrenând cu ele un întreg cortegiu de tranzacțiuni și subtilizări de valori, din partea evreilor internați, cari erau deja edificați cu situația și soarta ce li se destinase (declarația Int. Cpt. Roescu și Dr. Potcoavă Voina). Acesta din urmă, în calitatea sa de șef al Serviciului de Inventariere de pe lângă Primăria Municipiului Chișinău, face, la 6 Septembrie 1941, un raport către Primar, în care arată textual că: „Comandamentul ghettou-lui din localitate încuviințează evreilor să vină în oraș, însoțiți de soldați, ca să ridice din obiectele lor casnice, care le-au aparținut. Unii din aceștia duc obiectele, deja inventariate, iar alții scot lucrurile casnice din locuri ascunse și le transportă", insistând, în concluzii, pentru a se interveni ca să înceteze această stare de fapt.

În rezumat, ghettoul din Chișinău, a fost înființat la 4 zile după intrarea trupelor românești în localitate, fără însă a avea, la baza lui, ordine sau instrucțiuni precise, ceeace a îngăduit comiterea diferitelor abuzuri și infracțiuni.

I. Măsurile conservatorii pentru bunurile rămase în patrimoniului Statului.

În rezumat: Nu a existat dela început un plan precis asupra procedurei ce trebuia urmată, pentru a se asigura averea ce revenea Statului.

Mai ales la început a existat imixtiunea autorităților militare în această chestiune, care au împiedicat lucrările organelor îndreptățite.

Nici acum, operațiunea de statistică și evaluare nu este clarificată încă.

II. Funcționarea ghettou-lui din Chișinău și a lagărelor.

A. Paza ghettou-lui și organizarea ei.

Ghettoul depindea de Comandamentul Militar al orașului Chișinău, condus succesiv de: Col. D. Tudosie, dela 18 Iulie – 1 Septembrie 1941; General Panaițiu, dela 1-7 Septembrie; Colonel Dumitrescu Eugen, dela 7 Septembrie - 15 Noembrie 1941.

Paza ghettou-lui s-a făcut de diferite unități, care din cauza deplasărilor lor, în raport cu necesitățile operative, se schimbau mereu.

Dintre unitățile care au concurat la pază, citãm:

- Compania 1-a din Reg. 50 Infanterie
- O unitate din Reg. 68 Infanterie
- Compania 10 Poliție – Locot. Pușcașu
- Compania de fumizare – Cpt. Poenaru
- Batal. 20 mitr. Div. Lt. Col. Grigorescu și Locot. Pop Emil dela 9-27 Octombrie 1941.
- Compania 23 Poliție, transformată ulterior în Comp. Jand. mobilă Chișinău, dela 27 Octombrie 1941, sub comanda Cpt. Paraschivescu.

Paza și siguranța în ghettou nu s-a putut face în condițiuni bune care să garanteze o asemenea operație. Ca prime măsuri, intrările și ieșirile corespunzătoare străzilor care străbăteau cartierul, s-au baricadat prin garduri înalte de scânduri, însă această măsură nu s-a putut extinde și pe străzile care mărgineau ghettoul.

Datorită acestui fapt, prin unele case și curți care dădeau în aceste străzi de limită, se putea intra și ești în voe și se puteau transporta clandestin orice obiecte.

Lipsa de efective, față de lungimea apreciabilă a cercului de pază, cca. 4 km., a fost una din cauzele principale a situației expuse mai sus.

Efectivele de pază au variat între 30-250 oameni, acest din urmă număr fiind atins abea la 27 Octombrie 1941.

În afară de insuficiențele remarcate, menționăm și alte piedici, rezultate din însăși așezarea ghettoului și anume:

1/ Existența în cartierul respectiv a circa 100 familii de creștini, care locuiau acolo. Pentru acestea nu se putea face vreo restricțiune cu privire la circularea, eșirea și intrarea în ghettou.

2/ Existența în acelaș cartier a manutanței, depozitului de grâu și cereale, a Cercului de Recrutare Lăpușna, a fabricelor de săpun, sifoane și frânghii, pentru care iarăși opreliștile în circulație nu se puteau îngrădi prea mult.

3/ Drumul către aeroport care era foarte circulat, străbătea ghettoul în lungul lui. Datorită acestor stări de fapt, înlesnirea tuturor traficurilor era aproape naturală, deasemenea și posibilitățile de evadare.

B. Condițiunile de viață în ghettou.

Acestea nu au fost determinate de o reglementare judicioasă și precisă. Fiecare, bogat și sărac, trăia pe cont propriu.

În acest scop, se autoriza intrarea în ghettou a căruțelor țărănești care aduceau diferite produse alimentare. Colonelul Tudose le-a făcut o brutărie proprie, spital și farmacie.

Componența socială a ghettou-lui era aproximativ următoarea:

– 4.148 bărbați, 4.476 femei și 2.901 copii. Total 11.525 suflete.

Dintre aceștia, erau trecuți peste 50 ani:

– 1.502 bărbați și 1.704 femei. Total 3.206 suflete.

Ca stare materială, majoritatea erau săraci, dintre care cca. 3.000 lipsiți complect de mijloace, fiind ajutați, chiar înainte de a fi introduși în ghetto, de Comunitatea evreească. Cu mijloace proprii de trai, fiind mai avuți, erau cam 2.000 evrei și numai 200 dintre ei puteau fi socotiți bogați.

Față de această situație, exceptând pe acei 3.000 ajutați de Comunitate, cei mai mulți își procurau bani pentru existență din vânzarea diferitelor obiecte ce aveau.

Până la începerea evacuărilor, când s-a dat dispoziție categorică de oprire a vânzărilor în ghettou, tranzacțiunile nici nu au fost îngăduite, nici nu au fost oprite expres.

Lipsa oricărei indicațiuni din partea Comandamentului Militar a înlesnit traficuri și operațiuni de înstrăinare a valorilor în dauna Statului.

C. Alte organe existente în ghettou.

1/ Pentru menținerea ordinei s-a înființat, chiar dela început, o circumscripțiune polițienească sub conducerea Comisarului Virgil Ionescu, care avea la dispoziția sa un grup de gardieni publici. Acestui instrument polițienesc destinat colaborării cu Comandantul Militar, nu i s-a remarcat nicăieri intervențiunea pentru împiedicarea, descoperirea și relatarea abaterilor săvârșite.

Această stare se datorește în parte și prea marei presiuni a autorității militare, precum și recomandațiilor date chiar de șefii polițienești, de a sta cât mai mult în espectativă.

2/ Conglomeratul evreesc din ghettou avea și el un organism propriu de conducere sub forma unui comitet compus din 20 persoane, sub președinția lui Guttman Landau. Comitetul lucra direct cu Comandamentul Militar al Chișinăului, unde-și expunea doleanțele: deasemenea dirija executarea dispozițiunilor ordonate, cu privire la scoaterea evreilor pentru munca obștească și a celor care urmau să fie evacuați și, în fine, exercita opera de ajutorare a săracilor și de asistența bolnavilor și neputincioșilor.

D. Mortalitatea.

Pe cale naturală, n-a dat un procent prea mare. La Chișinău au murit 441 evrei, din care vreo 20 s-au sinucis în preajma evacuării. Procentul mai mare a fost în lagărul dela Vertujeni.

E. Comportarea organelor de pază în ghettou.

Sub aspectul general, tratamentul evreilor din ghettou, rezultat din felul de comportare a soldaților, gradaților, organelor militare de

conducere, a fost omenesc și civilizat. Mărturii numeroase confirmă aceasta (Guttman Landau, Dumitru Sili, Solomon Șur, Ilie Bodoi, Nina Zoltur, Cpt.rez. Balinski ș.a.).

F. Intrările și ieșirile din ghettou până la începerea evacuărilor.

În timpul conducerei Colonelului Tudose, exceptând oarecare larghețe ce s-a dat unora din evrei, care reveneau la fostele lor locuințe pentru a-și mai ridica din lucrurile lăsate, regimul intrărilor și ieșirilor în ghettou a fost țărmurit de bună ordine.

Autorizațiile se eliberau exclusiv de Comandamentul Militar.

La început, când poftele de jaf se dezlănțuiseră și răpirile de femei evreice deveniseră mai frecvente din partea soldaților, în special din armata germană, Colonelul Tudose a luat măsuri drastice de a le împiedica, prin oprirea intrării în ghettou a oricărui ostaș, indiferent de armata căreia aparținea. Deasemenea și pentru vehicule, cum și pentru orice persoană care nu avea nici o legătură cu ghettoul.

A înființat patrule puternice de control pentru interzicerea intrărilor în ghettou, cu consemnul ca, în caz de opoziție, să se facă uz de armă.

Autoritățile curente erau numai pentru creștinii locuitori ai ghettoului, țăranii care aduceau provizii și organele stabilimentelor aflate acolo.

Acelaș regim s-a continuat și sub conducerea, de câteva zile, a Generalului Pancițiu, după care, odată cu venirea la comandă a Colonelului Eugen Dumitrescu, s-a întronat toleranța și neregula.

Toleranța, în sensul că trierile celor ce intrau sau ieșeau nu se mai executau cu strictețea dinainte, iar favoritismul își făcuse drum larg.

Nereguli, în sensul că persoane fără nici o indicație, decât acea că se găseau în grațiile Comandamentului Militar al orașului, al ghettou-lui, al șefului de Stat-Major, al Comenduirei, intrau și ieșeau când voiau, practicând tot felul de tranzacții și abuzuri, pe care le vom semnala la capitolul infracțiunilor săvârșite.

Citǎm dintre aceștia pe Nadia Terzi, Maria Licicofski, Zina Flaiser, Gabriela Gherștein ș.a.

Deasemenea, o martoră (Nina Zoltur) ne-a declarat că a văzut mașini militare, care scoteau în oraș pe unele fete mai frumoase, din ghettou.

În rezumat:

1/ Organizarea și funcționarea ghetto-ului din Chișinău și a lagărelor s-a manifestat prin lipsă de instrucțiuni, care să precizeze modul de comportare al organelor de execuție.

2/ Paza ghettou-lui din Chișinău a fost făcută în condițiuni mediocre din cauza lipsei de efective cu totul reduse, față de care nu se putea asigura o pază serioasă.

3/ Întreaga funcționare a ghettou-lui din Chișinău era lăsată în mâna organelor militare, autoritățile civile evitând ori eschivându-se dela orice acțiune.

4/ În timpul în care ghettoul era sub comanda Colonelului Tudose, se remarcă grija acestuia pentru a organiza o viață cât mai omenească evreilor, cât și pentru a împiedica orice abuz.

Odată cu venirea la comandă a Colonelului Dumitrescu, începe seria abuzurilor și infracțiunilor menționate în raport.

IV. Evacuările

A. Ordine și dispoziții de bază.

Din memoriul Guvernatorului Basarabiei, cu privire la situațiunea ghettoului din Chișinău, adresat Președinției Consiliului de Miniștri, reese că hotărârea asupra operațiunei de evacuare a evreilor din Bucovina și Basarabia, peste Nistru, a fost luată într-un Consiliu la Tighina, la care au participat toți Guvernatorii de provincii. S-au dat, cu acel prilej, indicațiuni precise asupra felului cum urma să se execute operațiunea. Marele Cartier General a fost însărcinat cu dirijarea operațiunei, împreună cu Marele Pretor, General Topor și Inspectorul de Jandarmi al Basarabiei, Colonel Meculescu, ca organe de execuție.

Din partea Marelui Cartier General, a fost însărcinat Lt. Col. Pallade, cu întocmirea planului de evacuare.

B. Instrucțiunile date, itinerarii, puncte de trecere.

La 7 Septembrie 1941, Marele Pretor, Generalul Topor, dă Inspectoratului Jandarmi Chișinău, sub formă de „Notă", următoarele instrucțiuni:

1/ Operațiunea de evacuare a evreilor începe la 12 Septembrie 1941, cu lagărul Vertujeni spre Căsăuți și Rezina.

2/ Grupe de maximum 1600, inclusiv copii, trec însă peste Nistru maximum 800 pe zi.

3/ Câte 40-50 căruțe de fiecare grup.

4/ Grupele pleacă din Vertujeni din două în două zile.

5/ La fiecare trecere, câte un ofițer de jandarmi dela Legiune.

6/ Itinerariile se fixează de către Lt. Col. Pallade cu comandanții Legiunei.

7/ Trecerea fără nici o formalitate.

8/ Două plutoane suplimentare ca ajutor.

9/ Jandarmii posturilor teritoriale, și îngroparea morților cu ajutorul locuitorilor.

10/ Modul de comportare față de cei ce nu se supun? (Alexianu)

11/ Să nu fie vămuiți. Vor fi împușcați cei ce jefuiesc.

Urmare acestei note, Colonelul Meculescu, Inspectorul Jandarmeriei din Basarabia, dă instrucțiuni de detaliu Legiunilor de Jandarmi, comunicându-le totodată și itinerariile fixate, împreună cu Lt. Col. Pallade.

Traseele stabilite și urmate de coloane au fost următoarele:

1/ Pentru acei din Nordul Basarabiei și Bucovina: dela lagărul Vertujeni, prin Soroca — punct de trecere Cosăuți și prin Mateuți — punct de trecere Rezina; cei din Bucovina, prin punctul de trecere Atachi.

2/ Acei din sudul Basarabiei au fost dirijați, dela Cahul, Bolgrad, Ismail, Chilia Nouă, Vâlcov, prin Tarutino, punct de trecere Purcari.

Din situația prezentată Comisiunei de către Inspectoratul de Jandarmi Chișinău, rezultă că, prin punctele de trecere mai sus menționate, au fost evacuați din Basarabia 55.867 evrei, iar din Bucovina 45.538 evrei. Total 101.405 evrei.

Actualmente, în ghettoul din Chișinău se mai găsesc: 17 evrei rămași cu autorizație specială: 34 bolnavi în spitalul ghettou-lui; 14 care formează personalul spitalului (doctori, infirmiere, ciocli); 15 însoțitori ai bolnavilor și 6 copii rămași dela un orfelinat. Total 86 evrei.

C. Executarea evacuărilor din ghettoul Chișinău.

Evacuarea din acest ghettou a început la 12 Octombrie 1941, pe coloane de câte 1500 evrei.

Pentru ordinea plecării și formarea convoaielor, s-a împărțit cartierul pe sectoare. Cei în cauză erau anunțați prin Comunitate, de organele Comandamentului Militar al ghettoului, cu o zi înainte, pentru a se pregăti de plecare. Nu s-a dat o dispoziție precisă, asupra cantității și naturei bagajelor ce aveau dreptul să ia cu ei.

Ca normă, se admite să ia fiecare cât putea să ducă în brațe.

Dacă până la această epocă viața în ghettou luase oarecum aspectul de ordine și liniște, de aici înainte pornind, s-a deslănțuit o atmosferă de frământare și îngrijorare.

Frica de necunoscut, greutățile călătoriei și svonurile care turburau spiritele i-au determinat pe evrei, pe deoparte, a recurge la toate manevrele pentru a încerca să evadeze și a scăpa de plecare sau a întârzia, iar pe de alta, au dat ocazie la săvârșirea multor abuzuri și nelegiuiri.

Mulți din evrei fugeau în preziua plecării, din sectorul destinat evacuării, în altul, căruia îi venea rândul mai târziu, ascuzându-se prin poduri, pivnițe etc., pentru a nu fi găsiți.

Vânzările clandestine în ghettou începuse să se intensifice mai mult ca oricând; tranzacțiile cu metale prețioase, deasemenea.

Executarea marșului se făcea: pe jos cei valizi; în căruțe pentru bătrâni, bolnavi și copii. Tot în căruțe se încărcau și bagajele.

Coloanele mărșăluiau foarte greu, dezordonat și cu producere de încurcături, pentru că:

1/ Datorită sezonului de toamnă, începuse ploile și frigul.

2/ În general, numărul vehiculelor era insuficient, unele se stricau pe drum, parte trase de boi, parte de cai.

Pentru ghettoul din Chișinău, se făceau două etape: Chișinău – Orhei; Orhei – Rezina.

Inițial, dispoziținea Marelui Pretor, a fost ca să se dea 40-50 căruțe, la un convoi de 1500 evrei.

Totuși, față de numărul mare al bătrânilor, bolnavilor și copiilor, care nu puteau merge pe jos, Legiunile au fost nevoite să scoată mai multe căruțe.

Au întâmpinat însă multe greutăți, din cauză că Guvernământul dăduse ordinul Nr. 4029/941, de a nu se mai face nici o rechiziție, pentru a nu se împiedica muncile agricole, iar la 20 Octombrie 1941, un altul cu Nr. 519, prin care aproba a se scoate numai o căruță la 70 oameni.

Prefecturile executau dispozițiunile Guvernământului și, în consecință, refuzau să satisfacă cererile Legiunilor de Jandarmi. Cu acest prilej, au fost cazuri de directă împiedicare a operațiunei de evacuare.

Astfel, primarul comunei Văscăuți din jud. Soroca, nu numai că a refuzat să dea concurs la strângerea căruțelor, dar a îndemnat locuitorii să fugă cu căruțele pe câmp.

La toate acestea, se mai adaugă și pofta de speculă a țăranilor căruțași, cărora li se fixase, de autoritatea care-i rechiziționa, un quantum determinat pentru serviciul prestat. În scopul de a profita cât mai mult de pe urma pribegilor, îi ținea pe foarte mulți, și în special pe cei bănuiți a fi avuți, într-o permenentă presiune. Sub amenințarea că îi dă jos din căruțe, sau simulând răsturnarea vehiculelor, îi forțau să le dea diferite obiecte și bani.

După scurgerea câtorva coloane, acest sistem popularizându-se, se vedeau căruțași care, în scopuri de câștig, așteptau la răscruci de drumuri, pentru a-și oferi serviciile, cu căruțele lor.

Eșaloanele erau conduse de jandarmi, în mod obișnuit, sub comanda unui subofițer, care repartiza un ostaș pentru paza a cinci căruțe. Unii din ei fraternizau prin neintervențiune cu manevrele lipsite de omenie ale căruțașior.

Dintre acei cari mergeau pe jos, mulți rămâneau în urmă din cauza neobișnuinței, a greutății drumului și epuizării fizice.

Toate aceste cauze dădeau coloanelor aspectul unor linii întrerupte; itinerariile nu se puteau respecta și uneori eșaloanele se întâlneau în același punct.

Etapele de odihnă se făceau în câmp sau pe lângă păduri, pentru a se evita staționarea prin sate, și prin aceasta eventualele atacuri, jafuri sau vexațiuni, din partea țăranilor. Și așa, cu aceste precauțiuni luate, s-au semnalat cazuri când, în timpul odihnei, țăranii au eșit de prin porumburi sau șanțuri, unde așteptau coloanele și să dădeau la acte de jaf.

Pe timpul parcursului, hrana evacuaților se procura prin mijloace proprii.

Cei morți pe drum se îngropau la primele etape.

În celelalte lagăre, executarea evacuărilor s-a făcut în genere după același sistem.

D. Trecerea peste Nistru.

Coloanele sosite la Rezina erau luate în primire de o formațiune de jandarmi, sub comanda Locot. rez. Popoiu, care avea însărcinarea să execute operația de trecere peste Nistru. Îi primea, îi trecea încolonați până la Rublenița în Transnistria, unde îi dădea în primire jandarmilor de acolo, însărcinați cu această misiune. Trecerea se făcea pe jos și în căruțe.

În rezumat:

Evacuarea s-a executat în condițiuni grele și se caracterizează prin dificultăți întâmpinate în parcurs, datorită lipsei de vehicule și jafuri comise de populația comunelor situate pe traseele convoaielor. Căruțașii au exploatat împrejurarea, căutând să stoarcă, prin toate mijloacele, sume de bani și lucruri dela evrei.

Dificultățile de transport și vremea rea au înlesnit aceste jafuri, practicate uneori cu complicitatea, sau cel puțin cu toleranța escortelor.

V. Operația cumpărării valorilor dela evreii evacuați, prin Comisiunile B.N.R.

Din piesele cercetării urmate de Comisiune, se arată că după trecerea prin punctul Rezina a aproximativ 10 convoaie, cu un efectiv de circa 8000 evrei, toți necontrolați, Locot Popoiu, însărcinat cu transportul lor peste Nistru, a făcut cunoscut ierarhic șefilor săi, că germanii îi controlau în Transnistria, ridicându-le toate valorile și devizele aflate asupra lor. Era pe la începutul lunii Octombrie 1941.

Președinția, fiind sesizată, dă o notă Ministerului de Finanțe, cu Nr. 8507 din 6 Octombrie 1941, care la rândul său trimite adresa Nr. 269274 din 14 Octombrie 1941, Guvernământului Basarabiei, prin care fixează normele de schimb.

În ziua de 8 Octombrie 1941, centrala B.N.R. a fost încunoștiințată de către Președinție și drept urmare trimite la Chișinău, în ziua de 9 Octombrie 1941, cu avionul, o comisiune, sub prezidența D-lui Bucur Jugăreanu.

Concomitent se dă și de către Guvernământ, ordinul telegrafic Nr. 9 din 9 Octombrie 1941, către prefectura Bălți și Soroca, cu norme în vederea schimbului.

Delegații B.N.R. s-au împărțit în trei Comisiuni, lucrând astfel: una prezidată de dl. Bucur Jugăreanu la Visterniceni, Orhei și Rezina; a doua la Mărculești și a treia la Cetatea-Albă.

Din fiecare comisiune făceau parte: Delegații B.N.R., un delegat al armatei și experții necesari pentru valorificarea aurului și a pietrelor prețioase.

VI. Infracțiunile săvârșite în legătură cu ghettoul.

A. Jafuri în oraș, imediat după retragerea bolșevicilor.

Din cauza lipsei de forțe necesare pazei municipiului, a dezordinei și panicei rămase de pe urma luptelor, opera de jaf s-a deslănțuit în stil mare, în această perioadă de timp.

Au cooperat la comiterea acestor nelegiuiri haimanalele periferiilor, sătenii suburbanelor și a comunelor apropiate și într-o formă organizată, trupele germane. Mai puțin trupele române aflate în trecere.

Jafurile se exercitau mai mult asupra locuințelor părăsite, ridicându-se mobilier și orice lucru de valoare.

Germanii și-au însușit conținutul depozitelor și materialelor din fabrici, înlăturând, cu drept de cuceritori, pazele militare române. Din locuințele particulare, prețuiau în special scoarțele țărănești, articolele de îmbrăcăminte și pianele.

Această stare a durat 8-10 zile dela ocuparea Chișinăului.

B. Violuri, jafuri scoateri samavolnice din ghetou.

1/ În primele zile dela instalarea evreilor în ghettou, 5-6 femei s-au plâns Comunității că ar fi fost violate de către soldați, și anume dintre acei aflați în trecere. Faptul ne-a fost declarat de către: Leib Rapaport, Dr. Leia Telis și Sadagurschi Nuhim, care a precizat că a fost chiar martor ocular la violarea unei fete de către un frizer. Nu ni s-a putut da vreo preciziune, nici asupra victimelor, nici asupra autorilor.

2/ Tot din declarațiile celor de mai sus, și fără a ni se da alte preciziuni, comisiunea a fost informată că, în aceiași epocă de stabilire a evreilor în ghettou, s-au întâmplat cazuri de jaf în dauna evreilor, de către soldații aflați în trecere.

3/ Singur informatorul Buicovschi Iţic Nuhim ne declară că, în una din zilele lunii Septembrie 1941, un sergent-major al cărui nume nu-l ştie a intrat în locuinţa sa din ghettou şi i-a luat cu forţa o plapumă, o cuvertură şi o casetă de lemn.

4/ În legătură cu operaţiunea de instalare a evreilor din ghettou, Colonelul Tudose ne-a declarat că germanii, prin abuz de putere, scoteau la început grupuri sau numai câte un evreu, pe care îi întrebuinţau la identificarea locuinţelor unde s-ar fi putut descoperi materiale sau valori ascunse. Aceasta, cu toată opoziţia unităţii române de pază.

Faţă de această situaţiune, Colonelul Tudose a fost nevoit să dea dispoziţiuni, ca să fie împuşcat orişicine va mai intra, prin abuz, sau cu forţa în ghettou.

5/ Un caz concret de însuşire de bunuri, l-am stabilit în sarcina Cpt. Paraschivescu Ioan, Comandantul Legiunei de Jandarmi mobilă Chişinău, care făcea paza ghettoului. Acesta, abuzând de calitatea sa şi prin mijlocirea soldatului de ordonanţă Trifan Ion, a luat din depozitul de lucruri a ghettoului, rămase de pe urma evacuării, obiecte casnice şi veselă, pe care le-a trimis soţiei sale la Bucureşti.

Ofiţerul se află arestat, în cercetarea Curţii Marţiale a Corpului 3 Armată.

C. Încercări şi evadări din ghettou.

Până la evacuare, mai puţin, şi în timpul evacuării mai mult, s-au săvârşit încercări de evadare şi evadări din ghettou.

Cazurile constatate de Comisiune, sunt următoarele:

[Notă editorială: Raportul descrie în rezumat un număr de cazuri specifice.]

D. Traficuri cu bijuterii şi metale preţioase.

[Notă editorială: Raportul se ocupă de problemă în mod detaliat, citând infracţiuni ale unor ofiţeri şi soldaţi germani, ofiţeri şi soldaţi români, şi ale unor evrei]

E. Traficuri cu autorizaţiile pentru eşire în oraş, pentru amânarea plecărilor în evacuare şi traficuri de influenţă.

Asemenea infracțiuni s-au întâmplat exclusiv sub conducerea Col. Eugen Dumitrescu și prin mijlocirea concubinei sale, Nadejda Terzi.

[Notă editorială: Raportul descrie în detaliu procesul de vânzare a autorizațiilor speciale și prețurile practicate.]

F. Abuzuri de putere și de încredere.

Port ilegal de uniformă: Autoritatea organelor însărcinate cu supravegherea și prevenirea ordinei în activitatea ghettoului și a evacuărilor a fost adeseori întrebuințată în scopuri direct contrarii și anume, pentru a înlesni, sau săvârși, diferite abuzuri.

[Notă editorială: Raportul citează apoi numeroase exemple, cu accent pe implicarea directă a colonelului Dumitrescu Eugen și a adjunctului său căpitanul Alexandrescu, de asemenea ia în discuție numeroase abuzuri comise de alte persoane.]

G. Jefuiri în parcursul evacuării.

Coloanele de evacuați se prezentau sub un aspect cu totul neregulat. Din cauza celor rămași în urmă și a căruțelor care adeseori se stricau pe drum, se formau inevitabile întreruperi în continuarea lor și în special se lungeau uneori pe distanțe de câțiva kilometri. Paza nu putea fi omogenă în asemenea condiții, cu atât mai mult cu cât și efectivele erau reduse. Repartiția era făcută de un jandarm la cinci căruțe.

Datorită acestor goluri și a neputinței de a se exercita o supraveghere suficientă, din cauza motivelor arătate mai sus, s-au constatat, cu ocazia acestei operațiuni, numeroase încercări și săvârșiri de jafuri, în dauna evreilor. Deasemenea și în timpul popasurilor, care aveau loc noaptea, sub ocrotirea întunericului și a pazei insuficiente, s-au remarcat cazuri de jaf.

[Notă editorială: Raportul oferă detalii pentru numeroase exemple.]

H. Complicitatea căruțașilor pentru a ascunde obiecte de valoare aparținând evreilor evacuați, în scopul de a se sustrage controlului Comisiunei B.N.R.

Căruțașii, în afară de faptul că se dedau la acte de jaf, au servit totuși și de complici ai evreilor, pentru a păgubi Statul, prin ascunderea obiectelor de valoare pe care aceștia le posedau.

[Notă editorială: Comisia citează două cazuri.]

VII. Greutăți întâmpinate și constatări.

[Notă editorială: Comisia descrie și explică dificultățile pe care le-a întâmpinat în colectarea informațiilor pentru raport. Explicațiile formulează motivații diverse, de la absența documentației scrise referitoare la infracțiunile și abuzurile comise, până la reținerea evreilor în a raporta abuzurile comise sau în a depune mărturie împotriva autorităților române, chiar a membrilor Comisiei. Sarcina a fost îngreunată de diversitatea crimelor comise, precum și de diversitatea categoriilor de făptași, „care au provenit din toate straturile sociale și profesionale ale Basarabiei: ofițeri și soldați români, elemente ale Armatei germane, funcționari publici, indivizi fără funcții, indivizi din suburbii, căruțași etc." Raportul se încheie cu un set extensiv de concluzii care, în cea mai mare parte, repetă concluziile deja subliniate de Comisie în secțiunile anterioare.]

PREȘEDINTE,
[Semnătura:] gl. C. Niculescu

MEMBRI:
[Semnături:]
General Magistrat Stroe
L. Preoțescu, Președinte Curtea de Apel
Traian Niculescu, Procuror General
Lt. Colonel magistrat Mădârjac
L. Păunescu, Inspector-general B.N.R.

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 69.

Document [44]

RAPORT DE ANCHETĂ Nr. 2
AL COMISIUNEI INSTITUITĂ CONFORM ORDINULUI DOMNULUI MAREȘAL ION ANTONESCU, CONDUCĂTORUL STATULUI, PENTRU CERCETAREA NEREGULELOR DELA GHETTOUL DIN CHIȘINĂU.

Cu ocazia cercetărilor executate de comisiune, s-au constatat unele stări de fapt deosebite, care neputând fi înglobate în cuprinsul raportului principal, am socotit necesar a le expune separat, în raportul de față

Aceste constatări sunt:

I. Situația juridică a evreilor evacuați și a proprietăților imobiliare ale acestora.

A. Numărul evreilor internați și evacuați.

Dintr-o statistică sumară, prezentată comisiunei de către Lt.-Colonel Pallade, delegatul Marelui Cartier General pentru înființarea lagărelor și evacuarea evreilor, rezultă că ar fi fost internați: la Vertujeni 23.000 evrei, la Mărculești 11.000 evrei, la Edineți și Secureni 25.000 evrei și la Chișinău în ghettou 11.525 evrei. La aceștia se mai adaugă, evreii dela Orhei, Cahul, Ismail, Chilia Nouă și Bolgrad, unde numărul lor nu a depășit 1.000 de internați în fiecare localitate.

Aproximativ, au fost în total 75-80.000 evrei.

Din situațiunea prezentată comisiunei de către Inspectoratul Jandarmi Chișinău, însărcinat cu executarea evacuărei, rezultă că prin diferitele puncte de trecere stabilite, pentru evacuare au fost trecuți din Basarabia 55.867 evrei, iar din Bucovina 45.538 evrei.

Total: 101.405 evrei.

În ce privește evreii din Basarabia, rezultă că, între numărul celor internați de circa 75-80.000 evrei și numărul celor evacuați de 55.867 evrei, este diferență de circa 25.000 evrei, cari au murit de moarte naturală, au evadat sau au fost împușcați după metodele pe care le vom arăta mai jos.

B. Sistemele de identificare a evreilor internați și evacuați.

Pentru identificarea lor în lagăr, sau în ghettoul din Chișinău, nu a fost nici o dispoziție specială valabilă sau scrisă.

Singur criteriul numeric era acela care determina atât capacitatea lagărelor, cât și formarea convoaielor de evacuați.

Numai în ghettoul din Chișinău s-a încercat facerea unei statistici nominale, cu privire la evreii internați acolo, care însă nu a fost terminată.

O primă consecință a acestei situațiuni a fost neputința identificării evreilor evadați din lagăre și deci implicit a imposibilității de a se descoperi, atât autorii, cât și acei care au înlesnit comiterea acestor infracțiuni.

În instrucțiunile date la 7 Septembrie 1941, cu ocazia evacuării de către Marele Pretor, Generalul Topor, se recomandă expres ca trecerea evreilor peste Nistru să se facă fără nici o formalitate.

Următor acestei norme, evreii au fost evacuați în loturi strict numerice, situațiune în care parcurgeau traseele și erau trecuți peste Nistru.

La punctele de trecere, s-au dat ordine chiar de delegatul Marelui Stat-Major, Maiorul Tarlef, ca să se ridice dela evrei orice act s-ar afla asupra lor (declarația Lt. rez. Popoiu și Lt. Colonel Pallade). Deasemenea și Colonelul Emil Broșteanu, Inspectorul Jandarmilor din Transnistria, ne-a declarat că evreii erau primiți acolo, fără nici o identificare.

II. Împușcarea evreilor.

A. În timpul internării.

1. Din Ghettoul Chișinău.

La 1 August 1941, se prezintă Președintelui Comunității din ghettoul Chișinău, un Locotenent german, care a cerut să-i predea pentru lucru, în câteva ore, un număr de 250 bărbați și 200 de femei.

Evreii au fost adunați, iar la ora hotărâtă s-a prezentat ofițerul german, însoțit de trei soldați care, după ce i-au triat, alegând în special intelectuali și femei frumoase, în care scop, dintr-o declarațiune din dosar, rezultă că a fost folosit chiar binoclu — a plecat cu acest grup de 450 evrei. În seara aceleeași zile, s-au întors dintre cei plecați, un număr de 39 evrei bătrâni, care au declarat că restul de 411 evrei

au fost împușcați lângă Visterniceni și că ei au fost special trimiși ca să anunțe acest eveniment.

A doua zi, a venit în ghettou chiar Locotenentul german, care a confirmat săvârșirea acestui fapt.

Verificarea s-a făcut de către însuși Președintele Comunității, însoțit de 20 evrei, cari au fost trimiși la groapa comună unde fuseseră înmormântate cadavrele celor împușcați, pentru a o acoperi chiar ei, deoarece înhumarea se făcuse cu totul superficial.

Acest fapt a fost confirmat și de Colonelul Tudose, Comandantul Militar al Chișinăului.

Menționăm că, cu acest prilej a fost omorât și creștinul Ion Carmen din Ploiești, care se afla în ghettou împreună cu soția sa evreică, Fenia Carmen, el fiind venit în Basarabia încă din luna Decembrie 1941, la familia sa, pe care o lăsase sub ruși.

Alt caz este acela întâmplat la 7-8 August 1941, când un inspector de drumuri s-a prezentat în ghettou și a cerut pentru lucru la șantierul Ghidighici un număr de 500 bărbați. I s-au dat acești evrei și în plus 25 femei, ca să le pregătească hrana. După vreo săptămână, s-au întors dintre dânșii 200 evrei, cari deveniseră cu totul inapți pentru muncă, iar restul de 325, nu s-au mai întors nici până astăzi. (declarația lui Gutmann Landau și Sebel Ițico Aizic).

3. În parcursul evacuării.

Cu privire la chipul în care organele de execuție a evacuării urmau să se poarte față de evreii care nu se supun, instrucțiunile din 7 Septembrie 1941 ale Generalului Topor, conțin următoarea dispozițiune: „Modul de comportare față de cei ce nu supun ? (Alexeanu)".

Declarația Locotenentului Roșca Augustin din Legiunea de Jandarmi Român și însărcinat cu evacuarea evreilor dela Secureni și Edineți, este edificatoare asupra înțelesului dispoziținei menționată mai sus.

Din declarația verbală a locotenentului Roșca Augustin, reese că operațiunea de pregătire și mai ales executarea ordinelor date au înregistrat momente așa de dramatice, încât cei care au luat parte, vor purta multă vreme impresiunile reținute în acele împrejurări.

PREȘEDINTE, [Semnătura:] gl.C. Niculescu

MEMBRI:
[Semnătura:]

General Magistrat Stroe
L. Preoțescu, Președinte Curtea de Apel
Traian Niculescu, Procuror General
L. Păunescu, Inspector-General Banca Națională
Al Mădârjac, Lt. Colonel magistrat

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 1, fond 706, opis 1, dosar 69.

Document [45]

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
Cabinetul Militar
Nr. 2141/C
27 Martie 1942

PREȘEDINȚIA CONSILIULUI DE MINIȘTRI
CABINETUL CIVIL-MILITAR

Am onoare a raporta că pe teritoriul Basarabiei se mai găsesc 425 evrei, în ghettouri sau lăsați liberi conform dispozițiunilor superioare.

Prezența acestor evrei în Basarabia întreține încă o stare de nedumerire în rândurile populației, așa că plecarea și trecerea lor peste Nistru este o necesitate.

Afară de aceasta, ghetto-ul din Chișinău răpește un număr de 40 gardieni publici, pentru pază și control, deci un efectiv mare care este sustras rosturilor lui firești.

Pentru aceste motive, am onoare a vă ruga să binevoiți a hotărî o dată cât mai apropiată pentru reluarea evacuării lor dincolo de Nistru.

Până atunci, am luat dispoziținea ca evreii din ghettou să fie scoși din oraș și mutați în lagărul din Onești-Lăpușna, unde vor fi puși sub paza organelor jandarmeriei.

GUVERNATORUL BASARABIEI
GENERAL, C.Gh. Voiculescu

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, dosar 20725, vol. 7.

Document [46]

SECRET

[ștampila:]
Nr. 4079
1942 Luna V Ziua 6

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
Cabinetul Militar

Am onoare a înainta alăturat planul de evacuarea evreilor din Ghettoul Chișinău.

Rugându-vă să binevoiți a dispune să fie aprobat de Dvs. și a ne fi înapoiat pentru executare.

INSPECTOR JANDARMI CHIȘINĂU
COLONEL [Semnătura:] MECULESCU

[Scris de mână în partea stângă a paginii:]
6.5.1942
Aprob
– Măsuri din timp
și control sever pt.
întocmai efectuarea
planului.
– O grijă deosebită va fi
în alegerea personalului
însărcinat cu escortarea.
[Semnătura:] Voiculescu

INSPECTORATUL JANDARMI CHIȘINĂU

PLAN
de evacuarea evreilor din Ghettoul Chișinău

Conform dispozițiunilor superioare, evreii din ghettoul Chișinău, în număr de 257 suflete să evacuează la Est de Nistru într-o localitate ce se va stabili de Guvernământul Transnistriei.

Trecerea peste Nistru se va efectua prin punctul Tighina – Tiraspol, unde convoiul de evrei se ia în primire de organele jandarmeriei al Inspectoratului Jandarmi Transnistria.

Evacuarea va avea loc în ziua de 20 Mai 1942.

ORGANIZAREA EVACUĂREI

Evacuarea evreilor din Ghettoul Chișănău se va efectua cu trenul într-un singur transport, punându-se la dispoziție de organele C.F.R., un număr de 7 vagoane.

Vagoanele se vor atașa la trenul de persoane, cu plecarea din Chișinău la ora 14.

În ziua precedentă plecărei, se va efectua controlul și schimbul valorilor, de organele B.N.R.

Nu se va permite evreilor de a lua, la plecare, decât bagajul de mână, strict necesar fiecăruia.

Cu paza transportului, pe C.F.R. pe traseul Chișinău – Tiraspol, se însărcinează Legiunea Jand. Lăpușna, care va da jandarmii necesari.

Comandantul detașamentului de pază se numește Plut. Adjutant David Grigore și un comisar dela Inspectoratul Poliției.

EXECUȚIA EVACUĂREI

În dimineața fixată pentru evacuare, subofițerul comandant al detașamentului ia în primire evreii din ghetoul Chișinău, de la organele Chesturei Chișinău.

Primirea se va face prin dresare de proces-verbal, trecându-se nominal evreii ce se evacuiază: la fel și predarea acestora la Tiraspol Inspectoratului Jandarmi Transnistria.

Pentru transportul neputincioșilor și a bagajelor acestora, dela ghetou și până la gara Chișinău, Legiunea Jandarmi Lăpușna va rechiziționa din timp cu plata ce se va suporta de evrei — un număr de 10 căruțe.

Paza transportului atât până la gara Chișinău, cât și pe timpul prcursului Chișinău – Tiraspol, se va executa de un detașament compus din:

– 20 jandarmi, luați din plotonul de poliție al Legiunei, și
– 2 subofițeri, toți sub comanda Plut.Adjutant David Grigore și un comisar dela Inspectoratul de Poliție.

În tren, paza în principiu se va executa prin câte un jandarm la capetele vagoanelor, și prin 2 patrule ce vor circula în interiorul vagoanelor, supraveghind evreii.

Se va destina din timp 2 patrule de jandarmi care vor face paza vagoanelor pe ambele laturi în timpul opririlor în gări, nepermițând nimănui de a se da jos din tren sau de a vorbi cu lumea din gări.

Se vor lua măsuri severe de supraveghere pentru a preveni orice încercare de evadare a evreilor din tren, atât pe timpul mersului, cât și timpul opririlor în gări.

PRESCRIPȚIUNI

Evreii sunt datori a-și procura hrana rece pentru 5 zile.

Atât în timpul mersului, cât și la opriri în gări, toate geamurile vor fi închise, iar evreii n-au voie a sta lângă geamuri, în special în timpul oprirei trenului în gări.

Sub nici un motiv, nu se va permite jandarmilor de a lua contact cu evreii din tren, pe timpul parcursului, sau de a primi dela aceștia lucruri, bani etc. sub diferite forme.

Jandarmii din detașament vor fi perfect echipați, armați, având 20 cartușe de om și hrana rece pentru 2 zile.

Transportul jandarmilor la înapoiere se va face cu foaie de drum.

Comandantul detașamentului răspunde de ordinea evacuării evreilor și de disciplina jandarmilor de sub comanda sa, întrebuințând pentru control pe cei 2 subofițeri din detașament.

Nimeni nu are voie să cumpere sau să primească ceva dela evrei.

Hrana pe timpul deplasării, rece de bună calitate (5 zile).

INSPECTOR JANDARMI CHIȘINĂU
COLONEL [Semnătura:] MECULESCU

SURSA: RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96.

Document [47]

PROCES-VERBAL
Astăzi 20 Mai 1942

Subsemnații Dr. Ioan Pascaly Medic Primar al județului Lăpușna și Dr. Celan Eudochim Medic al Centrului de Sănătate II, în baza delegațiunei Guvernământului Basarabiei Nr. 1073 din 18 Mai 1942, ne-am transportat la spitalul din ghettoul Chișinău, unde procedând la examinarea bolnavilor internați în spital după tabloul prezentat de către medicul spitalului, am constatat că toți bolnavii aflați în spital pot fi transportați, în afară de copila Zomea Bernațchi de 5 1/2 ani, bolnavă de scarlatină în descuamație, care urmează să rămână cu mama sa, Freida Bernațchi.

Ca personal medical și de serviciu pentru spital, nu este nevoie în caz dacă bolnava de scarlatină va fi izolată la spitalul de Contagioși din Chișinău.

Drept care am dresat prezentul proces-verbal în trei exemplare, din care unul se va înainta Guvernământului Basarabiei, al doilea Domnului Chestor al Poliției Chișinău și al treilea va rămâne la noi.

MEDIC PRIMAR JUD. LĂPUȘNA
[Semnătura:] Dr. Ioan Pascalay

MEDIC CENTRU II DE SĂNĂTATE
[Semnătura:] Dr. Celan Eudochim

[Scris de mână în partea stângă a paginii:]
Trecuți în registrul evidenței la No. 65 și 66
Raportat Insp. cu No. 11627 din 22 Iul.1942

SURSA: USHMM RG – 54.001, rola 16, fond 679, opis 1, dosar 6922-2.

Document [48]

INSPECTORATUL JANDARMI CHIȘINAU
LEGIUNEA JANDARMI LĂPUȘNA

DARE DE SEAMĂ

asupra modului cum s-a efectuat evacuarea evreilor
dela Chișinău la gara Vradievca

Legiunea jandarmi a fost însărcinată cu evacuarea evreilor dela Chișinău la gara Vradievca.

În acest scop, Legiunea a primit două ordine strict secrete Nr. 4460 date primul la 17 Mai 1942, iar secundul la 19 Mai 1942 de Inspectoratul Jandarmi Chișinău.

În executarea acestei misiuni, Legiunea a dispus următoarele:

S-a constituit un Ploton de 20 jandarmi din Plotonul de Poliție, puși sub comanda Plot. Adjutant Zamă Gheorghe, șeful Secției Jandarmi Călărași, care a escortat cele 7 vagoane puse la dispoziție pentru transportul altor evrei.

Evreii bolnavi, în număr de 48, internați la Spitalul de boli nervoase Costiugeni, au fost luați în primire de Locotenentul Viorel Dumitrescu, Ajutor Comandant de Legiune, asistat de Comisarul Ajutor Stroe din Chestura Municipiului Chișinău, și transportați cu două mașini puse la dispoziție, una de Inspectoratul Jandarmi Chișinău, iar a doua de Guvernământ, în două transporturi au fost îmbarcați în două vagoane în Gara Visterniceni, separați bărbați și femei, cărora li s-a dat un însoțitor bărbat și o însoțitoare care i-a condus până la destinație.

Evreii din ghetoul Chișinău, în număr de 156, au fost strânși în localul Comandamentului Militar al Ghetoului, unde Comisiunea instituită pentru controlul averilor și schimbarea valutei și-a întocmit lucrările.

Cu mașina pusă la dispoziție de Guvernământ, au fost transportați, treptat ce li se schimba valuta la gara Visterniceni și îmbarcați în vagoane.

Formele definitive de predare și îmbarcare în vagoane s-au terminat la orele 22.15, în ziua de 20 Mai 1942.

Legiunea cu raportul Nr. 296 din 21 Mai 1942, a înaintat un dosar de 12 file, cuprinzând actele definitive de predarea și îmbarcarea evreilor în vagoane, iar cu raportul Nr. 314 din 25 Mai 1942 s-a înaintat Inspectoratului actele de predarea evreilor la gara Vradievca. Jand. Plot. Adjutant Zeamă, împreună cu darea de seamă întocmită de acesta, de modul cum a decurs transportul.

COMANDANTUL LEGIUNEI JANDARMI LĂPUȘNA
MAIOR [Semnătura:] GHEORGHE VARTIC

SURSA: USHMM RG – 25.003, rola 128 (vechi 658), dosar 96.

Document [49]

ROMÂNIA
INSPECTORATUL REGIONAL DE POLIȚIE CHIȘINĂU
SERVICIUL DE SIGURANȚĂ

No. 8391 1942 Iunie 3
[ștampila:]
4 Iunie 1942

GUVERNĂMÂNTUL BASARABIEI
CABINETUL MILITAR

La ordinul No. 74 C din 2 Aprilie 1942 către Inspectoratul Jandarmi Chișinău, la data de 20 mai 1942 către Inspectoratul Jandarmi Chișinău, avem onoare a raporta că, Chestura Poliției Chișinău, la data de 20 Mai 1942 a găsit în Spitalul Costiugeni 53 de evrei bolnavi mintal, dintre cari 48 au fost evacuați peste Nistru, iar 5 evrei fiind grav bolnavi și imposibil de transportat, au fost lăsați mai departe în spital.

INSPECTOR REGIONAL
[Semnătura:] Papasotir Stere

ȘEFUL SERV. SIGURANȚĂ
[Semnătura:] Gh. Costescu

SURSA: USHMM RG – 25.004, rola 25, fond 20725, vol. 7.

Referințe bibliografice

Alexandru, J. *et al.* (editori) – *Martiriul evreilor din România*, București, Ed. Hasefer, 1991.

Ancel, Jean (ed.) – *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry during the Holocaust* (*Documente privind soarta evreimii române în timpul Holocaustului*), New York, Beate Klarsfeld Foundation, 1987, 12 vol. • *The Romanian Way of Solving the Jewish Question in Bessarabia and Bukovina* (*Calea românească de rezolvare a chestiunii evreiești în Basarabia și Bucovina*), în *Yad Vashem Studies*, Ierusalim, 1988, vol. 19 • *Transnistria*, 3 vol., Ierusalim și București, Yad Vashem și Ed. Atlas, 1998 • *Prelude to Murder: The Iași Pogrom, June 29th, 1941* (în limba ebraică – *Preludiu la crimă. Pogromul de la Iași, 29 iunie 1941*), Yad Vashem, Ierusalim, 2003 • *Transnistria, 1941-1942 : The Romanian Mass Murder Campaigns* (*Transnistria, 1941-1942. Campaniile românești de ucidere în masă*), Goldstein Goren Diaspora Research Institute, Universitatea din Tel Aviv, 2003.

Angrick, Andrej – *Besatzungspolitik und Massenmord: Die Einsatzgruppe D in der südlichen Sowjetunion 1941-1943* (*Politica de ocupație și omorul în masă. Grupa de Intervenție D în sudul Uniunii Sovietice, 1941-1943*), Hamburg, Hamburger Edition, 2003.

Antonescu, Mihai A. – *Pentru Basarabia și Bucovina: Îndrumări date Administrației dezrobitoare*, București, 1941.

Aroni, Samuel – *Memories of the Holocaust: Kishinev* (*Amintiri despre Holocaust: Chișinău*), 1941-44, manuscris, UCLA, International Studies and Overseas Programs, ianuarie 1995.

Axworthy, Mark – *Third Axis, Fourth Ally: Romanian Armed Forces in the European War, 1941-1945* (*A treia axă, al patrulea aliat. Forțele armate române în războiul european, 1941-1945*), Londra, Arms & Armour Press, 1995.

Berkhoff, Karel C. – *Harvest of Despair: Life and Death in Ukraine Under Nazi Rule* (*Recolta disperării. Viața și moartea în Ucraina sub dominația germană*), Cambridge, Harvard University Press, 2004.

Braham, Randolph L. (ed.) – *The Tragedy of Romanian Jewry* (*Tragedia evreimii române*), New York, Columbia University Press, 1994.

Campus, Eliza – *Din politica externă a României, 1913-1947,* București, Ed. Politică, 1980.

Carp, Matatias – *Cartea Neagră: Fapte și documente – Suferințele evreilor din România, 1940-1944,* 3 vol., București, Socec, 1946-1947.

Chirnoagă, Platon – *Istoria politică și militară a Războiului contra Rusiei Sovietice, 22 iunie 1941 – 23 august 1944,* Madrid, Ed. „Carpații", 1965.

Ciurea,Émile C. – *Le Traité de Paix avec la Roumanie du 10 février 1947* (*Tratatul de pace cu România din data de 10 februarie 1947*), Paris, Éditions Pedone, 1954.

Cristian, Solomon C. – *Patru ani de urgie. Notele unui evreu din România,* București, Ed. Timpul, 1945.

Cuza, A.C. – *Despre poporație* (ediția a doua), București, Ed. Independența, 1929 (ed. I, 1899).

Deletant, Dennis – *Hitler's Forgotten Ally: Ion Antonescu and His Regime, 1940-1944* (*Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său, 1940-1944*), Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2006.

Enciclopedia României, București, Imprimeria Națională, 1938, vol. 2.

Ehrenbourg, Ilya și Vassili Grossman – *Le Livre Noir* (*Cartea neagră*), Solin-Actes Sud, Arles, 1995.

Evreii din România între anii 1940 și 1944 – București, Federația Comunităților Evreiești din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Ed. Hasefer, 1993.

Evreii din România între anii 1940-1944: Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri, București, Federația Comunităților Evreiești din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Ed. Hasefer, 1996.

Evreii din România între 1940 și 1944: Perioada unei Mari Restriști, 1940-1942, Partea I, București, București, Federația Comunităților Evreiești din România, Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România, Ed. Hasefer, 1997.

Fisher, Julius S. – *Transnistria: The Forgotten Cemetery* (*Transnistria. Cimitirul uitat*), New York/Londra, Thomas Yoseloff, 1969.

Golczewski, Frank – *Shades of Grey: Reflections on Jewish-Ukrainian and German-Ukrainian Relations in Galicia* (*Nuanțe de gri. Reflecții asupra relațiilor dintre evrei și ucraineni și dintre germani și ucraineni în Galiția*), în Ray Brandon și Wendy Lower (editori), *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization* (*Shoah-ul în Ucraina. Istorie, mărturii, memorializare*),

Bloomington, Indiana University Press, în parteneriat cu USHMM, 2008.

Hilberg, Raul – *The Destruction of European Jews* (*Distrugerea evreilor europeni*), ediția II, New York, Holmes & Meier, vol. 2, 1985.

Hillgruber, Andreas – *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu: Die deutsch-rumänischen Beziehungen, 1938-1944* (*Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române, 1938-1944*), Franz Steiner, Wiesbaden, 1965.

Ioanid, Radu – *The Holocaust in Romania* (*Holocaustul în România*), Chicago, Ivan R. Dee, în parteneriat cu USHMM, 2000.

Judge, Edward H. – *Easter in Kishinev: Anatomy of a Pogrom* (*Paștele la Chișinău. Anatomia unui pogrom*), New York University Press, 1992.

Livezeanu, Irina – *Cultural Politics in Greater Romania* (*Politica culturală în România Mare*), Ithaca, Cornell University Press, 1995.

Manuilă, Sabin și D.C. Georgescu – *Populația României*, Institutul Central de Statistică, București, 1938.

Mendelsohn, Ezra – *The Jews of East Central Europe between World Wars* (*Evreii din Europa de Sud-Est între cele două războaie mondiale*), Bloomington, Indiana University Press, 1983.

Mircu, Marius – *Pogromurile din Basarabia și alte cîteva întâmplări*, București, Editura Glob, 1947.

Procesul Marii Trădări Naționale, București, Ed. „Eminescu", 1946.

Shapiro, Paul A. – *Prelude to Dictatorship in Romania: The National Christian Party in Power, December 1937 – February 1938* (*Preludiu la dictatură în România. Partidul Național-Creștin la putere, decembrie 1937 – februarie 1938*), în *Canadian-American Slavic Studies*, VIII, 1 (Primăvara 1974), pp. 45-88.

Solonari, Vladimir – *Purifying the Nation; Population Exchange and Ethnic Cleansing in Nazi-Allied Romania* (*Purificarea națiunii. Schimbul de populație și epurarea etnică în România aliată cu naziștii*), Baltimore, John Hopkins University Press, 2010.

Spicer, Kevin P. (ed.) – *Antisemitism, Christian Ambivalence, and the Holocaust* (*Antisemitismul, ambivalența creștină și Holocaustul*), Bloomington, Indiana University Press, în parteneriat cu USHMM, 2007.

Șafran, Alexandru – *Resisting the Storm: Romania, 1940-1947* (*Rezistând în fața furtunii. România, 1940-1947*), Yad Vashem, Ierusalim, 1987.

Trașcă, Ottmar (ed.) – *„Chestiunea evreiască" în documente militare române, 1941-1944*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel" și Iași, Institutul European, 2010.

Trașcă, Ottmar și Dennis Deletant – *Al III-lea Reich și Holocaustul din România, 1940-1944: Documente din arhivele germane*, București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel" și Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 2007.

Troncotă, Cristian – *Eugen Cristescu – Asul serviciilor secrete românești*, București, Ed. Roza Vânturilor, 1995.

Watts, Larry L. – *Romanian Cassandra: Ion Antonescu and the Struggle for Reform, 1916-1941* (*Casandra românească. Ion Antonescu și lupta pentru reformă, 1916-1941*), Boulder (Colorado), East European Monographs, 1993.

Wiesel, Elie (președinte) – *Comisia Internațională asupra Holocaustului în România. Raport Final*, Iași, Ed. Polirom, 2005.

Cuprins

Prefață 5

Notă despre citarea și traducerea documentelor 9

Ghetoul din Chișinău, 1941-1942:
Crearea, administrarea și desființarea sa 13

Prolog: Documentarea tragediei / 13
Chișinăul reocupat / 22
„Curățirea terenului" / 28
Ghetoul din Chișinău: Crearea și administrarea sa / 38
Populația Ghetoului / 57
Masacrele de la Visterniceni și Ghidighici / 63
Controlul intrărilor și al ieșirilor din Ghetou / 67
Evadări / 83
Munca forțată / 92
Ordinele de deportare / 96
Pregătiri finale, apeluri finale / 104
Lichidarea Ghetoului din Chișinău / 115
Extorcarea finală: Corupția de sus în jos / 125
Consecințe / 131
„Jaful organizat": Furtul proprietății evreiești și confiscările de stat / 137
Curățenia: Ultime acte și ultime cruzimi / 14
Sfârșitul: Transnistria / 155

Cronologia Ghetoului din Chișinău
și ocupația românească a Basarabiei, 1941-1942 161

Referințe bibliografice 297

Editor: GRIGORE ARSENE
Redactor/tehnoredactor: MIHNEA GAFIȚA

CURTEA VECHE PUBLISHING

Str. Aurel Vlaicu nr. 35
București, Sector 2, C.P. 020091
tel.: 021 260 22 87, 021 222 57 26
redacție: 0744 55 47 63
fax: 021 223 16 88
distribuție: 021 222 25 36
redactie@curteaveche.ro
www.curteaveche.ro

Tipar: ARTPRINT
Email:office@artprint.ro

PAUL A. SHAPIRO este Director de Afaceri Internaționale și Director Emeritus al Centrului Jack, Joseph și Morton Mandel pentru Studii Avansate despre Holocaust, de la Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite. Este autorul unor studii despre politica și fascismul din România interbelică. A fost membru al Comisiei Internaționale pentru Studierea Holocaustului din România și membru al echipelor de conducere ale periodicelor *Journal of International Affairs* și *Problems of Communism*.

INSHR EW
Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România "Elie Wiesel"

După eforturi susținute de a liberaliza accesul la arhivele documentare din țările Europei de răsărit, după decenii de cercetare despre Holocaust în arhivele europene, Paul Shapiro, cercetător și director de programe educaționale și de cercetare la Muzeul Memorial al Holocaustului de la Washington, se întoarce la „dragostea dintâi": istoria extremismului de dreapta din România. În deceniul al optulea al secolului trecut, „înarmat" cu o bursă Fulbright, a poposit în România câteva luni, dornic să se inițieze în specificul fascismului românesc, Mișcarea Legionară. Astăzi, cu *Ghetoul din Chișinău*, autorul ne surprinde cu o narațiune despre rezultatele criminale ale antisemitismului statal din barbaria totalitară a regimului Ion Antonescu. Rapiditatea ghetoizării, dezordinea, dezinteresul absolut al autorităților față de evrei, haosul și precaritatea au fost caracteristicile acestei locuiri supra-aglomerate. În fapt, ghetoul a fost gândit, încă de la început, ca o simplă etapă de adunare pentru deportarea în Transnistria. Dintre Vechiul Regat, Bucovina de Nord și Basarabia, aceasta din urmă a fost regiunea în care distrugerea evreilor a atins cota maximă.

ALEXANDRU FLORIAN

UNITED STATES HOLOCAUST MEMORIAL MUSEUM

Lucrare publicată în asociere cu Muzeul Memorial al Holocaustului din Statele Unite.

www.curteaveche.ro
ISBN 978-606-588-919-4

CURTEA VECHE

INSHR EW
PAUL A. SHAPIRO • Ghetoul din Chișinău 1941–1942